

International Journal of Social Inquiry

Cilt / Volume: 12

Sayı / Issue: 1

Haziran / June 2019

International Journal of Social Inquiry, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanmaktadır.

International Journal of Social Inquiry is a publication of Bursa Uludağ University Institute of Social Sciences.

International Journal of Social Inquiry Özetlenme, Harmanlanma ve İndekslenme Bilgileri:

International Journal of Social Inquiry is Abstracted, Harvested and Indexed in:

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
VERİ TABANI

DergiPark
AKADEMİK

I N D E X
ISLAMICUS

arastirmax
Scientific Publication Index

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayını olan International Journal of Social Inquiry yılda iki kez yayımlanan ve EBSCO / Academic Search Complete - Academic Search Ultimate, Index Islamicus (sadece İngilizce yayımlanan makaleler), TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı, SOBİAD, İdealonline ve Araştırmamax tarafından taranan uluslararası hakemli bir dergidir.

International Journal of Social Inquiry, a publication of Bursa Uludağ University Institute of Social Sciences, is an internationally recognized peer-reviewed journal published twice a year and scanned by EBSCO/Academic Search Complete - Academic Search Ultimate, Index Islamicus (only articles in English), TÜBİTAK-ULAKBİM Social and Human Sciences Database, SOBİAD, İdealonline and Araştırmamax.

Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir. Bursa Uludağ Üniversitesi sorumlu tutulamaz.

The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are reflections of the authors and do not, in any way, represent those of the Bursa Uludağ University.

İletişim / Correspondence

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Görükle Kampüsü 16059

Nilüfer / Bursa / TÜRKİYE

Tel: +90 224 2942420 Fax: 0224 2942434

Web: <http://www.uludag.edu.tr/sbedergi>

E-posta: sbedergi@uludag.edu.tr

Dizgi / Typesetting

Bursa Uludağ Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü

Bursa-2019

Telefon: (224) 294 05 30 - 294 05 32

Belgegeçer: (224) 294 05 31

E-posta: basimevi@uludag.edu.tr

© Bursa Uludağ Üniversitesi Yayınları © Bursa Uludağ University Press

Her hakkı saklıdır. All rights reserved.

**ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ
INTERNATIONAL PEER REVIEWED JOURNAL**

**INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL INQUIRY
CİLT - VOLUME: 12 • SAYI - ISSUE: 1 • HAZİRAN - JUNE 2019
e-ISSN: 1307-9999**

**Bursa Uludağ Üniversitesi Adına Sahibi
Owner on behalf of Bursa Uludağ University
Prof. Dr. A. Saim KILAVUZ**

**İmtiyaz Sahibi / Owner
Prof. Dr. Aşkın KESER**

**Editör / Editor
Prof. Dr. Kamuran REÇBER**

**Editör Yardımcıları / Assistant Editors
Prof. Dr. Barış ÖZDAL
Doç. Dr. Derya ŞAHİN**

**Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Serpil AYTAÇ
Prof. Dr. Çağatan TAŞKIN
Doç. Dr. Özlem ERCAN
Doç. Dr. Nilüfer ALKAN GÜNAY**

**Yayın Koordinatörü / Publication Coordinator
Araş. Gör. Serap ALA ÇELİK
Araş. Gör. Nur Deniz ÜNSAL
Cüneyt AKAL**

**Kapak Tasarım / Book Cover Design
Prof. Dr. Ahmet Şinasi İŞLER**

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD*

- Prof. Dr. Oktay AHMED:** SS. Cyril& Methodius University in Skopje/MK
Prof. Dr. Veysel BOZKURT: İstanbul Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Suraiya FAROQHİ: İbn Haldun Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Mehmet GENÇ: Işık Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Filiz GİRAY: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN: Ege Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Carole HILLANBRAND: University of Edinburg/UK
Prof. Dr. Çiğdem İYÇİL: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Eric M. JAMELSKE: University of Wisconsin-Eau Claire/USA
Prof. Dr. Faruk KARACA: Atatürk Üniversitesi/TR
Prof. Dr. R. Kutay KARACA: Nişantaşı Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Ulvi KESER: Girne Amerikan Üniversitesi/KKTC
Prof. Dr. Klara KUZMOVA: Trnava University/SK
Prof. Dr. Yahya MICHOT: Hartford Seminary/USA
Prof. Dr. İrina NEVSKAYA: Goethe Universität/DE
Prof. Dr. Jean A. PRATT: University of Wisconsin-Eau Claire/USA
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Intisar A. RABB: Harvard University/USA
Doç. Dr. Sevinç RUINTAN: Bakü Devlet Üniversitesi/AZ
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Martina SEIFERT: Hamburg University/DE
Prof. Dr. Nazan SUSAM: İstanbul Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Meirambek TASTANOV: The State Kostanoy University/KZ
Dr. Öğr. Üyesi: Yunus UĞUR: İstanbul Şehir Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Timothy S. VAUGHAN: University of Wisconsin Eau Claire/USA
Prof. Dr. John WALBRIDGE: Indiana University/USA
Prof. Dr. Asım YAPICI: Çukurova Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Ahmet Burçin YERELİ: Hacettepe Üniversitesi/TR
Prof. Dr. İbrahim Mohamed ZEİN: International Islamic University/MY

*Soyisme göre alfabetik sırada / In alphabetical order by family name

BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER / REFEREES FOR THIS ISSUE*

Dr. Öğr. Üyesi Öner AKGÜL: Ahi Evran Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Serpil AYTAÇ: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Murat Ozan BAŞKOL: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Ali Burak DARICILI/Bursa Teknik Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Mehmet GENÇ: Işık Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Ali ILDIR: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Dr. Meşti İSMAİLOV: Bakü Devlet Üniversitesi/AZ
Prof. Dr. R. Kutay KARACA: Nişantaşı Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Atahan Birol KARTAL: Beykent Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Sezgin KAYA: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin KAYA: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Erdoğan KOÇ: Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Derda KÜÇÜKALP: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Hasan KÖNİ: İstanbul Kültür Üniversitesi/TR
Doç. Dr. Erkan ÖZDEMİR: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Öğr. Gör. Dr. Gözde ÖZLEM: Trakya Üniversitesi /TR
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zeynep ÖZKURT: Nişantaşı Üniversitesi/TR
Prof. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ: Bursa Uludağ Üniversitesi / TR
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / TR
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Neşe ŞAHİN TAŞGIN: Maltepe Üniversitesi /TR
Dr. Gökhan ŞENOL: Bursa Uludağ Üniversitesi / TR
Prof. Dr. Çağatan TAŞKIN: Bursa Uludağ Üniversitesi/TR
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Naci ÜNAL: Bahçeşehir Üniversitesi/TR

***Soyisme göre alfabetik sırada / In alphabetical order by family name**

Makale İstatistikleri/Article Statistics				
Cilt-Sayı/ Volume-Issue	Gelen - Received	Reddedilen - Rejected	Düzeltilme Alan - Corrected	Kabul Edilen - Accepted
Cilt/Volume 10 Sayı/Issue 2	23	9	4	11
Cilt/Volume 11 Sayı/Issue 1	36	5	20	11
Cilt/Volume 11 Sayı/Issue 2	27	10	13	17
Cilt/Volume 12 Sayı/Issue 1	20	6	8	14

EDİTÖR'DEN

2019 yılında International Journal of Social Inquiry'nin Cilt: 12, Sayı: 1'i çıkarmanın haklı heyecanını yaşıyoruz.

Değerli okuyucular bildiğiniz üzere Sosyal Bilimler alanında köklü bir geçmişe sahip olan dergimizi yeni bir ekip ve dinamizm ile yeniden çıkarmaya başladık. Birinci sayımızda temel amacımız dergimizi periyodik bir biçimde çıkarmak ve hızla önemli akademik veri tabanlarında taranmasını sağlamaktı. Bu bağlamda dergimiz ilk sayıdan itibaren birçok bilim insanının yanı sıra önemli akademik veri tabanlarının da dikkatini çekmiş olup, bu kurumlar ile dergimizin izlenme süreçleri başlamıştır.

Bu durumun en büyük göstergesi ise hiç şüphesiz dergimizin TÜBİTAK ULAKBİM'de taranıyor olması ve dergimize bu sayıda yayımlanması için yirmi yedi aday makalenin gönderilmiş olmasıdır. İlgili makaleler titiz bir değerlendirme sonucunda derginin bu sayısına kabul edilmiş ve okuyuculara sunulmuştur. TÜBİTAK ULAKBİM'in tavsiyesi üzerine de dergimizin adı ISSN'ye kayıtlı olduğu şekliyle International Journal of Social Inquiry olarak kullanılmaya başlanmıştır.

International Journal of Social Inquiry'nin Cilt: 12, Sayı: 1'inde ilgiyle okuyacağınız toplam on dört makale bulunmaktadır. Makale, gönderen değerli bilim insanlarına, makale inceleme aşamasında desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen hakem heyetine, dergi yayın ve danışma kurulu üyelerine, yazı kuruluna ve emeği geçen herkese şahsım ve ekibim adına teşekkür ederim.

Bir sonraki sayıda buluşmak umuduyla...

Prof. Dr. Kamuran REÇBER

EDITOR'S NOTE

We are excited to release International Journal of Social Inquiry, Volume: 12 Issue: 1, in 2019.

Dear Readers,

We have begun to recreate our Journal with a new team and dynamism, which has a long history in the field of Social Sciences. Our main objective in the first issue was to publish the Journal periodically, and to be rapidly indexed in important academic databases. Therefore, the Journal has attracted attention of many scholars as well as important academic databases.

The Journal is now indexed by TÜBİTAK ULAKBİM. The most important indicator of this situation is undoubtedly the fact that twenty-seven candidate-articles have been sent to the Journal in this issue. The relevant articles have been accepted to the Journal after meticulous evaluation, and presented to the readers. On the recommendation of TÜBİTAK ULAKBİM, we start to use the name of our journal as International Journal of Social Inquiry as it is registered in SISSN.

There are fourteen articles in the International Journal of Social Inquiry, Volume: 12 Issue: 1. I would like to thank contributing scholars and researchers, reviewers who always supported us, Editorial and Advisory Boards, and all contributors in the name of my team.

Best regards in the hopes of meeting next issue.

Prof. Dr. Kamuran REÇBER

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editör'den	ix
Editor's Note	x
İçindekiler-Contents	xi
İsveç'te Cinsiyet Eşitliği Politikaları <i>Gender Equality Policies in Sweden</i> Pınar AKARÇAY	1
Structural Equation Modeling Analysis of Mediator Role of Fear of Negative Evaluation in Foreign Language Anxiety <i>Yabancı Dil Kaygısında Olumsuz Değerlendirilme Korkusunun Mediatör Rolünün Yapısal Eşitlik Modeli ile Analizi</i> Neşe ARAL, Nuran BAYRAM ARLI	29
Tüketicilerin Duygudurum Düzeyinin İtkisel (Dürtüsel), Yenilikçi, Hazcı ve Takıntılı Satın Alma Davranışına Etkisi <i>The Influence of Consumers' Emotional States on Impulsive, Compulsive, Innovative and Hedonic Buying Behavior</i> Hakan BOZ	41
Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri Üzerine Bir Araştırma <i>The Effect of Customers' Satisfaction with After Sales Services on Perceived Value of the Purchased Product: A Research on White Goods</i> Mehmet CIRANOĞLU	65
Suriye'den Türkiye'ye Kaçan Bir Ailenin Gündelik Yaşamı: Gaziantep'te Bir Sözlü Tarih Çalışması <i>Daily Life of a Family That Fled Syria to Turkey: A Study of Oral History in Gaziantep</i> Sahra DERVİŞOĞLU	99
Patrimonialism in Modernisation: A Comparative Essay to Interpret Russian and Turkish Political Cultures <i>Modernleşmede Patrimonyalizm: Rus ve Türk Politik Kültürlerini Açıklamak İçin Karşılaştırmalı Bir Deneme</i> Halil KANADIKIRIK	125

Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon: Türk-Amerikan İlişkilerinin Yürümesine Kavramsal Bir Çerçeveden Bakmak <i>Strategic Partnership, Crisis and Restoration: Looking at the Orbit of Turkish-American Relations from a Conceptual Framework</i> Ali Şevket OVALI	155
Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Üçüncü Devlet Vatandaşlarının Aile Birleşimi Hakkına İlişkin Değerlendirmeler <i>Analysis on the Rights of the Family Reunification of the Third-Country Nationals in the light of the Decisions of Court of Justice of the European Union</i> Zeynep ÖZGENÇ	191
Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi ile Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi <i>The Analysis of Interaction Process between the Bulgaria-Greece Population Exchange and the Turkey-Greece Population Exchange</i> Kader ÖZLEM	219
Fransa'da Sosyal Yardımlar <i>Social Aids in France</i> Bircan REÇBER	239
Which Firms Outperform the Others under Uncertainty: Revisiting Miles and Snow Typology <i>Hangi Firmalar Belirsizlik Altında Daha İyi Performans Gösteriyor: Miles ve Snow'un Strateji Tipolojilerine Yeniden Bakış</i> Mehlika SARAC	261
Endüstri 4.0'ın İtici Güçlerinin Türkiye ve Çin Üzerindeki Etkileri <i>The Propulsive Forces of Industry 4.0 Effects on Turkey and China</i> Müslime SÖZEN, Talat MESCİOĞLU	287
Teritoryalite Beşeri ve Siyasal Etkileşimlerin Düzenlenmesinde Neden Hâlâ Önemli? <i>Why Territoriality still Matters in Regulating Human and Political Interactions</i> Samet YILMAZ, Çiğdem AYDIN KOYUNCU	317
Halk Dindarlığı, Medyanın Halk Dindarlığı ve Din Anlayışındaki Etkileri <i>Public Religion and the Effects of the Media on Public Relationship and Religion</i> Cem ZAFER	345
Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları / Author Guide and Writing Standarts	365
Eski Sayılar / Old Issues	377

İSVEÇ'TE CİNSİYET EŞİTLİĞİ POLİTİKALARI

Pınar AKARÇAY*

Makale Geliş Tarihi-Received: 16.08.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 01.02.2019

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, İsveç'te cinsiyet eşitliğini gelişimini ve kapsamını anlamaya yardımcı olacak bir arka plan sunmaktır. İsveç'in cinsiyet eşitliği politikaları, geçen 50 yıldan fazla sürede uygulanan sosyal devlet ideolojisiyle iç içe geçmiştir. Uygulanan bu politikalar İsveç'in cinsiyet eşitliğine dayalı ülke olarak bilinmesine ciddi katkılar sağlamış ve ekonomik, sosyal ve siyasal alanda cinsiyet eşitliğini geliştirmeye yönelik yeni politikaların üretilmesine zemin hazırlamıştır. Cinsiyet eşitliği ilk olarak 1970'li yıllarda yasal düzenlemelere yansımış, devam eden yıllarda bunu geliştiren yasal ve yönetsel düzenlemeler yapılmıştır. İsveç cinsiyet eşitliğinde diğer Avrupa ülkelerine göre kısa sürede ciddi bir ilerleme göstermiştir. Bu makalede İsveç'te cinsiyet eşitliğine yönelik düzenlemelerin cinsiyet eşitliğini ne düzeyde sağlayabildiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca, İsveç'te uygulanan ve diğer Avrupa ülkelerine göre görece farklılıklar içeren sosyal devlet ideolojisinin cinsiyet eşitliğine katkısının ne olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği, İsveç, Eğitimde Cinsiyet Eşitliği Politikaları, İş Gücünde Cinsiyet Eşitliği Politikaları.

JEL Kodları: I30, I31, J7

* Dr., Uppsala University, Institute for Housing and Urban Research, Uppsala / Sweden. pinar.akarçay@ibf.uu.se

GENDER EQUALITY POLICIES IN SWEDEN

ABSTRACT

The main aim of this study is to go through a comprehensive and supportive back-ground to figure out development and scope of gender equality in Sweden. Gender equality policies of Sweden is inseparably mingled with social state ideology that had been carried out in the last 50 years. These implemented policies seriously contributed to Sweden's gender equality approaches and her reknown in this vein, and in addition, paved the way in exerting and achieving new policies with the purpose of improving gender equality in the economic, social and political fields of governance. Gender equality had been considered in the judiciary field via related legal regulations in the 1970s, and in the following years, renewed improving and formative legal and administrative regulations had been accordingly arranged in the field of gender equality. Thus, Sweden made a quite quick progress regarding gender equality in comparison to the many other European states. This research will explore at what extent Swedish gender equality regulations has enabled and achieved gender equality in the country. Moreover, it will be analyzed in the study that Swedish social state ideology, which was implemented with various relative differences compared to other European states, had contributed to what extent regarding gender equality.

Keywords: Social State, Gender Equality, Sweden, Gender Equality Policies in Education, Gender Equality Policies in Labor Power.

JEL Codes: I30, I31, J7

GİRİŞ

İsveç, literatürde kadına yönelik yapıcı politikalar yürüten, feminist bir ülke olarak bilinmektedir (Daly, 2000: 35). Elde edilen veriler ve yapılan bilimsel çalışmalar bu bilgiyi pekiştirmektedir. Bu alanda çalışan bilim insanları, özellikle sosyal devlet (refah devleti) ideolojisi ve cinsiyet eşitliği sonuçlar arasında neden-sonuç ilişkisi olduğunu saptamışlardır (Wilson, 1977; Dale, Foster, 1986; Pascall, 1986; Blackburn, 1995: 369-394; Nyberg, 2012). Örneğin refah devletinin kadının istihdam edilebilirliğine yönelik; doğum/ebeveyn izinlerinin hem anne hem babaya aynı oranda verilmesi veya çocukların bakımı konusunda sosyal güvenlik birimlerine fon ve görev aktaran politikaların geliştirilmesi gibi teşvik edici politikaları, kadının iş hayatındaki etkinliğini artırmıştır. Bu manada, İsveç'i diğer Avrupa ülkelerinden belirgin biçimde ayıran şey, sosyal devlet anlayışının ve cinsiyet eşitliği politikalarının iç içe geçmiş olmasıdır. Dolayısıyla, İsveç'in cinsiyet eşitliği konusundaki dönüşümünde büyük oranda sosyal devlet ideolojisi etkisi olmuştur. Özellikle işgücü/emek piyasasına etkisi belirgin biçimde "İsveç modeli"ni yaratmıştır (Hernes, 1987; Bradley, 1996). Yerli, göçmen, sığınmacı, mülteci ayırmaksızın uygulanan eşit vatandaşlık ve sosyal adalet ilkeleri marifetiyle, gerek sosyal demokrasi, gerekse cinsiyet eşitliği politikaları şekillendirilmiştir.

Kimi sosyal devlet uygulamaları, toplumsal roller, aile hayatı ve kısıtlı iş imkanları arasında sıkışıp kalmış kadınların durumunda köklü değişiklikler yaratmıştır. Bu uygulamalar arasında; örneğin, çocukların bakımı için ailelere maddi destek sağlanması, çocukların bakımı konusunda devlet bünyesinde yer alan sosyal güvenlik kurumlarından ücretsiz yardım talep edilebilmesi, kreş ve anaokulu hizmetlerinin devletçe karşılanmasına yönelik politikalar sayılabilir. Nitekim bunlar, kadınları aile hayatının tipik sorumluluklarından kısmen uzaklaştırıp, iş hayatına ve eğitime doğru yönlendirmeyi başarabilmiştir. Böylece, kadınları bu nevi sosyal devlet düzenlemeleriyle, geçen yüzyıla göre iş hayatına daha fazla teşvik edecek sosyal güvenlik politikaları geliştirilmiştir.

Özellikle İsveç Sosyal Demokrat Parti'nin (*Sveriges Socialdemokratiska Arbetare Parti*) geliştirmeye çalıştığı sosyal devlet ve cinsiyet eşitliği politikaları, ilk olarak eşit istihdam yaratabilmek için hayata geçirilmiştir. 1960'lı yıllarda hızlı biçimde büyümeye başlayan İsveç

ekonomisinin iş gücüne duyduğu ihtiyaç, eşit istihdam söylem ve politikalarının geliştirilmesinde hayli etkili olmuştur. Bu doğrultuda istihdamda cinsiyet eşitliğini teşvik eden düzenlemeler 1960-1970'li yıllarda aşama aşama hayata geçirilmeye başlanmıştır. Elbette bu siyasanın temelinde, İsveç'in gelişen sanayisinin işgücü talebinin, yalnızca İsveçli erkekler ve erkek göçmenlerle giderilemeyeceği gerçeği yer almaktadır. Zira 1960'larda altı milyon, 1970'lerde ise sekiz milyonluk İsveç nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan kadın nüfusu aktif iş yaşamından uzak tutmak, ekonominin olumlu seyrini zora sokacak bir durum yaratacaktı. Dolayısıyla, bu yıllarda kadınları çalışma hayatına çekecek politikaların üretilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu zorunluluk, kadınların ve erkeklerin eşit koşullarda, eşit sorumlulukla ve eşit ücretle çalışmasını destekleyen politikaların realize edilmesiyle sonuçlanmıştır.

4

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Bu bağlamda, 1960 ve 1970'li yıllarda çalışma hayatında cinsiyet eşitliğini geliştirmeye çalışan radikal düzenlemeler yapılmıştır. İlk etapta evli-çocuklu olan kadınların iş hayatına katılımını içeren cinsiyet eşitlikçi politikalar üretilmiştir (Gunnarsson vd., 2001: 66). Bu doğrultuda kadınların aile hayatında iş yükünü azaltan, çalışma hayatına adaptasyonuna olanak tanıyan sosyal devlet politikalarından destek alınmış ve bu politikalara yenileri eklenmiştir. Bunlar arasında; erkeklere de doğum/ebeveyn izni verilmesini, annelere doğum iznindeyken doğum izni sigortası yapılmasını, çalışan annelere çocuk sayısı ile orantılı olarak ödenen günlük çocuk-bakım yardımının artırılmasını saymak mümkündür. Bu olumlu ekonomi-politik gelişmeler, kadını sadece iş hayatına değil, başta eğitim olmak üzere sosyal hayata da aktif olarak dahil etmeyi amaçlamıştır. Keza, istihdam edilebilir olmak için önce işin gerektirdiği eğitim düzeyine sahip olmak gerekmektedir. Bu nedenle, anılan yıllarda İsveç'te temel eğitimden üniversitelere, tüm eğitim sisteminde cinsiyet eşitliğini geliştiren politikalar düzenlenmiştir.

İsveç'te kadın ve erkek rollerine ilişkin tartışmalar 1960'lı yıllarda daha detaylı incelenmeye başlanmıştır. Aynı dönemde yükselen kadın örgütlenmeleri ve temel amaçlarından biri kadın-erkek arasındaki eşitsizliğine dikkat çekmek olan kadın hareketleri, cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların genişletilmesine destek olmuştur. Dolayısıyla, anılan dönemde temel tartışma, kadın-erkek eşitliği (*jämställdhet mellan könen*) üzerinde yoğunlaşmıştır (Korpi, 2000: 30). Nitekim bu dönemde iktidarda bulunan Sosyal Demokrat Parti (*Sveriges*

İsveç'te Cinsiyet Eşitliği Politikaları

Socialdemokratiska Arbetare Parti), yürütülen tartışmaları göz önünde bulundurmuş ve kadın örgütlerinin talep ettiği cinsiyet eşitliği politikalarını ve bu politikaları yürütecek, takip edecek devlet kurumlarını oluşturmuştur (Gornick vd., 2003).

Ancak, bahse konu cinsiyet eşitliği siyasaları daha çok sosyal adaletin sağlanması amacı taşıyan sonuçlar üretmiştir. İşçi ve sermaye, kadın ve erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkileri kapsam dışında bırakıldığından, bu durum güç ilişkilerinde -paradoksal olarak- bir başka türlü eşitsizlik üretmeye devam etmiştir. Yapılan reformlar ve uygulanan politikalar, çoğunlukla adaletsiz biçimde aile hayatına sıkışmış, düşük sosyal ve ekonomik statüde olan kadınların kötü koşullarını hemen iyileştirememiştir. Mevcut erkek egemen zihniyet bir süre daha devam etmiştir. Sonuçta, önceki yıllara göre görece daha rahat biçimde istihdam edilebilen kadınlar, kamusal hayattan dışlanmaya bir süre daha devam etmiştir (Korpi vd., 2001: 53).

1990'lardan sonra ise, cinsiyet eşitliği daha anlamlı ve belirgin sonuçlar üretmeye başlamıştır. Nitekim 1990'lardan itibaren kadın erkek arasında sorumlulukları paylaştiran, hemen her alanda eşit haklar veren yasalarla, eşitsiz durum değişmeye başlamıştır. 2006'da İsveç Parlamentosu'nun (*Riksdag*) yaptığı bir reformla, kadın ve erkelere eşit hak, sorumluluk ve imkanların sağlanacağı yeni yasal düzenlemelere ve kamusal hayatta kadını güçlü hale getirecek düzenlemelere odaklanılmıştır. 2008 yılında ise İsveç hükümeti, bu konuda önemli gelişmelerin önünü açacak yeni politikalar üretmiştir (Rubery vd., 2013). Bunlar arasında; kadın ve erkeğin siyasi hayata hem aynı oranda hem aktif biçimde hem de doğrudan ya da toplumsal örgütler üzerinden katılabilmesi, yerel/ulusal düzeyde siyasal karar alma süreçlerine eşit biçimde katılabilmesini sağlayan önlemlerin geliştirilmesi, eşit oranda ekonomik özgürlüğü sağlayacak reformlar yapılması gibi yeni politikalar sayılabilir (Rubery vd., 2013).

İsveç'in cinsiyet eşitliği politikaları, geçen 50 yıldan fazla sürede uygulanan sosyal devlet ideolojisiyle iç içe geçmiştir. Uygulanan bu politikalar, İsveç'in cinsiyet eşitliğine dayalı ülke olarak bilinmesine ciddi katkılar sağlamış, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve siyasal alanda cinsiyet eşitliğini geliştirmeye yönelik yeni politikaların üretilmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, bu araştırmanın amacı, bir yandan İsveç'te cinsiyet eşitliğinin gelişimini ve kapsamını anlamaya yardımcı olacak bir arka plan sunarken, öte yandan İsveç'te

sosyal devlet anlayışının cinsiyet eşitliğine yönelik düzenlemelerin geliştirilmesine etkisini ortaya koymaktır.

1. İSVEÇ'TE CİNSİYET EŞİTLİĞİ POLİTİKALARININ ORTAYA ÇIKIŞI, ÖNEMİ VE KATKISI

İsveç'in cinsiyet eşitliği politikalarının temelinde, sanayinin iş gücü talebine cevap üretebilmek kaygısı yatmaktadır. Aynı dönemde sanayileşmeye başlayan diğer Avrupa devletlerine göre görece daha az nüfusa sahip olan İsveç, hızla gelişen sanayisinin iş gücü taleplerine ilk olarak gönüllü göçmen kabulüyle cevap vermiştir (Saraceno, 1997). 1940-1950'li yıllarda, önce diğer İskandinav ülkelerden, sonra da orta ve güney Avrupa ülkelerinden -hatta daha ucuz iş gücü yaratmak için Türkiye ve Yunanistan'dan dahi yapılan-başvuruları kabul eden politikalar geliştiren İsveç, kısa süre sonra sosyal ve ekonomik entegrasyon sorunlarıyla karşılaşmaya başlamıştır (Saraceno, 1997).

Ancak, İsveç'e dışarıdan göçle gelen ucuz iş gücünün eğitilmesi, İsveç dilini öğrenmesi, toplumla kaynaşması, iş kültürüne ve koşullarına adaptasyonu ön görülenden daha uzun zaman almış ve beklenen başarıyı sağlayamadığı gibi farklı siyasi, sosyal ve ekonomik sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Hagelberg, 2014). Dolayısıyla, gönüllü ucuz işgücü göçünün iyi bir çözüm olamayacağı anlaşılınca, ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınların evden uzaklaştırılması ve iş hayatına dahil edilmesi daha mantıklı, hızlı ve pratik bir çözüm olarak görülmüştür. Aynı zamanda bu çözüm, 1940'lardan bugüne cinsiyet eşitliği politikalarının derinleşerek gelişmesinin ve yerleşmesinin başlangıcı olmuştur. Bu gelişme, güçlü, etkin ve siyaseti etkileyebilen, siyasal karar alma süreçlerinde yer alabilen, ekonomik ve sosyal alanda etkili kadın örgütlerinin oluşmasına da olanak sağlamıştır. 1960'lardan itibaren dünyayı etkisi altına alan sosyal devlet politikaları İsveç'te de etkili olmuş; ancak İsveç'te, cinsiyet eşitliği tedbir ve siyaseti ile güçlenmeye başlayan feminist dalganın etkisiyle diğer Avrupa ülkelerine kıyasla cinsiyet eşitliğine daha fazla katkı sunan politikaların üretilmesiyle sonuçlanmıştır.

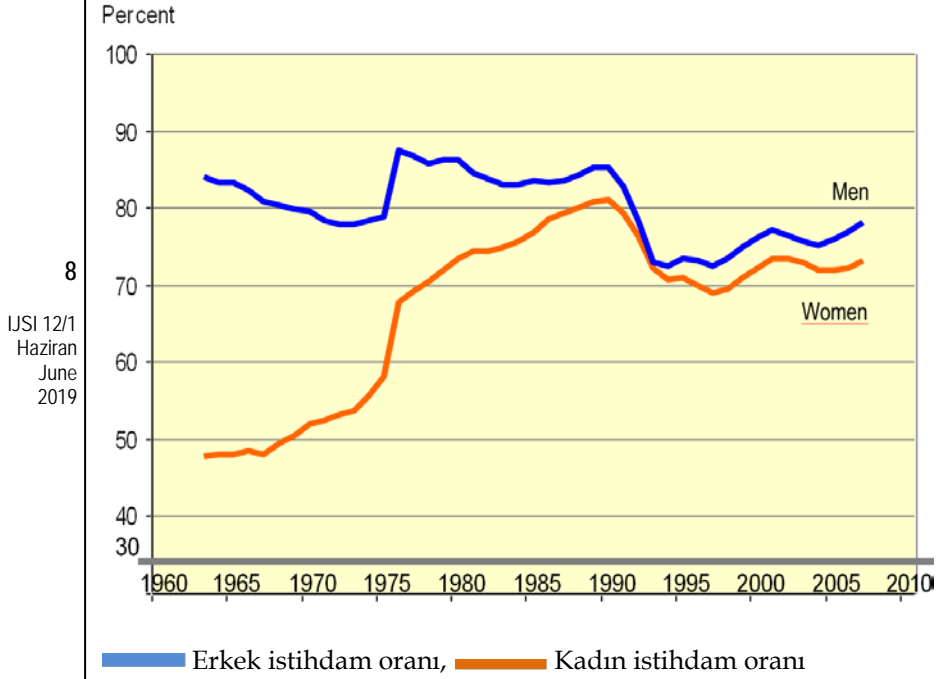
İsveç Anayasası'nın 2. maddesinde cinsiyet eşitliği belirtilmekle birlikte, 16. maddede cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik idari ve

İsveç'te Cinsiyet Eşitliği Politikaları

yasal düzenlemelerin ayrımcılık sayılmayacağı düzenlenmiştir (The Constitution of Sweden, 2016). İsveç'te toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikalar ve düzenlemeler, demokrasinin, adaletin ve insan haklarının konusu olarak da kabul edilmektedir. Bu da, cinsiyet eşitliği düzenlemelerindeki amaç ve niyetin, kadınların toplumsal rollerini, yasal haklarını, istihdam olanaklarını ve siyasal gücünü erkeklerin sahip olduklarıyla aynı seviyeye getirmek olduğunu göstermektedir (Hagelberg, 2014). İsveç, bu amacı dört önemli noktada geliştirmeye çalışmaktadır (sweden.se/gender equality/official governmental website, 2018); ki bunlar; (1) kadının ve erkeğin eşit fırsat ve haklara sahip olması; (2) kadının ve erkeğin eşit istihdam olanaklarına sahip olması; (3) kadına yönelik dışlama, ayrımcılık ve şiddetin yasaklanması; (4) kadının siyasal temsilinin ve siyasal katılımının artırılmasıdır.

Belirtilen amaçlar doğrultusunda, 1970'li yıllarda İsveç'te kadının istihdamına yönelik olarak, ekonomi ve sosyal politika alanlarında reformlar yapılmıştır. Böylece kadınların erkeklerle aynı oranda istihdam edilebilmeleri desteklenmiştir. Buna bir örnek olarak; 1971'de yapılan ve eşlerin ortak olarak vergilendirilmesi yerine, getirilen ayrı vergilendirme sistemi gösterilebilir. Bu sayede, kadının geliri ve erkeğin geliri birbirinden ayrılmış; kadının gelirinin, erkeğin gelirlerinin bir parçası olarak anlaşılması konsepti engellenmek istenmiştir. Farklı bir örnek olarak ise, 1974'te yapılan doğum izinlerinin artırılmasına yönelik düzenleme gösterilebilir. Bu düzenleme ile hem anneye hem de babaya ebeveyn (doğum) izni verilmeye başlanmıştır. Yine bir diğer örnek de, siyasal alanda kadınların temsili ve siyasal katılımı üzerinden verilebilir. Nitekim, kadının siyasal katılımını teşvik etmek amacıyla 1970'lerden itibaren yapılan düzenlemeler sayesinde kadın parlamenter oranı % 44'e, kamu yönetiminde kadın oranı ise % 47'e yükselmiştir (www.scb.se, erişim: Ekim 2018).

Şekil 1: İsveç'te 1960-2010 yılları arasında kadın ve erkek istihdam oranları

Kaynak: Swedish Labour Force Survey (LFS, www.scb.se, 2018).

Şekil-1 incelendiğinde, İsveç'te 1960'larda geliştirilmeye başlayan cinsiyet eşitliği politikalarının kadın istihdam oranlarını arttırdığı görülmektedir. Bu artışın yaşanmasında, cinsiyet eşitliğini destekleyen; çocuk bakımı, ücretli ebeveyn izinleri, kreş hizmeti gibi diğer sosyal devlet politikalarının da etkisi oldukça fazladır. 1990'larda yaşanan düşüşün sebebi ise, İsveç'in 1995'te Avrupa Birliği üyeliği sonrası yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve bu ekonomik sıkıntıların kadın ve erkek istihdamında yarattığı sorunlardır. Ancak, 2000'lerde bu sorunların çoğu cinsiyet eşitliğine yönelik ilave reformlarla aşılmıştır.

İsveç'in aşamalı olarak gelişen cinsiyet eşitliği politikaları, diğer sosyal devlet anlayışına dayandırılmış İskandinav ülkelerinin ve hatta diğer Avrupa ülkelerinin dahi bir adım ötesine geçer (Bergqvist vd.,

İsveç'te Cinsiyet Eşitliği Politikaları

2000). Bunun en önemli sebebi, İsveç'in diğer İskandinav ülkelerine göre daha erken ve hızlı sanayileşmeye başlaması; bunun neticesi olarak da işgücüne duyduğu ihtiyacın artmasıdır. Nitekim, 1940-1950 yılları arasında canlanan sanayinin gelişmesiyle kadının da bazı alanlarda istihdam edilmesine olanak tanıyan politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Kadının ekonomik anlamda önünü açan süreçlerin geliştirilmesi, kadın örgütlerini daha da güçlendirerek, bunların cinsiyet eşitliği konusunda daha kararlı adımlar atmalarını yöreklendirmiştir. Bu gelişmeler üzerine kadının daha geniş iş alanlarında önünü açan politikalar geliştirilmiş ve bu süreç kadının lehine genişleyerek devam etmiştir.

1960'lardan itibaren, sosyal devlet anlayışının güçlenmesiyle birlikte, doğum izni, çocuk yardımı ve babaya da sorumluluk yükleyen düzenlemelerle kadının ev ve iş hayatını kolaylaştıran politikalar hızlandırılmıştır. Dolayısıyla, İsveç'te cinsiyet eşitliği politikalarının temelinde sanayinin gelişmesi ve güçlü sosyal devlet anlayışı yer almaktadır. Özellikle çocuk bakımı yardımları ve uzun süreli ücretli doğum izin düzenlemeleri İsveç'te cinsiyet eşitliği politikalarını çok ileri bir noktaya taşımıştır. İsveç'in sosyal devlet anlayışına dayandırılmış cinsiyet eşitliği politikaları, böylece ekonomik ve sosyal hayatın tamamlayıcı ögesi haline gelmiştir.

Bu konuda diğer Avrupa Birliği devletlerine örnek olarak sunulan İsveç'in üstünlüğü hala aşılabilmiş değildir. Bununla birlikte, İsveç'te cinsiyet eşitliği politikalarının, kadını toplumsal, ekonomik ve siyasal hayatta çok önemli yerlere taşıdığı net bir biçimde kabul edilmekle birlikte, cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik tartışmaların sürdüğünü belirtmek gerekmektedir. Çünkü bugüne kadar üretilen cinsiyet eşitlik politikaları yeterli görülmeyip kimi açılardan eleştirilebilmektedir. Örneğin, hala kadınlar çalışma hayatında erkeklere nazaran görece daha az ücretler alabilmekte; mecliste kadın temsilcilerin sayısı fazla olmakla birlikte yeterli kabul edilmemekte ve hala kadınlara yönelik sosyal ve ekonomik ayrımcılık uygulamaları söz konusu olabilmektedir.

1995'te Avrupa Birliği'ne giren İsveç'in o yıllardaki temel tartışmalarından birisi, Avrupa Birliği'ne dahil olma durumunda, Birliğin yasal mevzuatına uymak zorunda kalacak İsveç'in cinsiyet eşitliği politikalarını nasıl muhafaza edeceği üzerine idi (Sainsbury, 1999). Zira Avrupa Birliği'nin cinsiyet eşitliğine yönelik yürüttüğü

politikalar ve ortaya koyduğu sonuçlar İsveç'in çok gerisinde idi (Sainsbury, 1999). Öyle ki, Avrupa Birliği'ne girmeden önce İsveç hükümetinin halkın bu konudaki görüşlerini almak amacıyla ulusal çapta yaptığı ankette kadınların % 40'ı, erkeklerin % 34'ü Avrupa Birliği'ne girilmesi halinde İsveç'in cinsiyet eşitliği düzenlemelerinin olumsuz etkileneceğini belirtmişlerdir (Bergqvist vd., 2000). Nitekim, İsveç Avrupa Birliği'ne girdikten sonra Economic and Monetary Union birliğine dahil olmayarak Euro kullanmayı reddetmiştir. Ancak buna rağmen, ekonomisi olumsuz etkilenmiş ve başta kadının ve sonra da erkeğin gelir ve iş koşullarında kötüye gidişler yaşanmıştır. O dönemde buna çözüm olarak, İsveç Eşit Fırsat Yasası (Swedish Equal Opportunities Act) (Riksdagens, 1997) yürürlüğe sokulmuş; bu yasa sayesinde istihdam ve gelirden cinsiyet eşitsizlikleri sıkı kontrollere tabi tutulmuştur. Bu yasa, iki önemli düzenlemeye dayandırılmıştır; ilki ayrımcılık yasağı, ikincisi iş yaşamında cinsiyet eşitliğini arttıran aktif önlemlerin alınmasıdır (Singh, 1998).

Günümüzde İsveç halen cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesine yönelik politikalar takip etmekte ve geliştirmektedir. Avrupa Birliği üyeliği ve son yıllarda dünya ekonomi-politik konjonktüründe yaşanan olumsuz gelişmelerden az da olsa etkilenen İsveç, sosyal devlet anlayışını ve dolayısıyla da cinsiyet eşitliği politikalarını sürdürmeyi yavaşlatmamıştır. Bu anlamda, İsveç'in bu konuda dünyada sahip olduğu haklı ünü koruma eğiliminde olduğu söylenebilir. Bugüne kadar yürütülen cinsiyet eşitliği politikalarının önünün açılmasına destek vermiş olan kadın örgütleri ise, İsveç'in sosyal ve siyasi hayatında hala oldukça etkin bir biçimde yer almaktadır. Bu gelişmeler, bir yandan İsveç'in uluslararası alanda feminist bir ülke olarak konumlandırılmasına katkı sunarken, öte yandan da ülkenin sosyal ve ekonomik anlamda da gelişimini desteklemektedir.

Bununla birlikte, cinsiyet eşitliğinin İsveç'e tek katkısının bu olduğunu iddia etmekte mümkün değildir. Nitekim, öncelikle istihdamda, eğitimde ve siyasi hayatta kadınları aktif hale getirmeyi amaçlayan cinsiyet eşitliği politikaları, ilk olarak İsveç'in işgücü ihtiyacını karşılamaya bir hayli katkıda bulunmuştur. Bu durum İsveç'in, aynı zamanda Almanya gibi göçmen sorunlarıyla boğuşan bir ülke haline gelmesini de engellemiştir (Rees, 1998). Eğitimde ise, cinsiyet eşitliği politikaları marifetiyle daha eğitilmiş bir nüfus yaratılmıştır. Nitekim günümüzde vasıfsız işlerde istihdam edilen İsveçlilerin oranı oldukça düşüktür (Detaylı bilgi için bkz. Swedish

official statistic web sitesi; www.scb.se). Böylece İsveç, istihdamda uyguladığı cinsiyet eşitliği siyasaları sayesinde diğer Avrupa ülkelerine kıyasla ekonomik olarak da üstünlük elde etmiştir. Böylece, 1930'larda fakir bir köylü toplumu olan İsveç bugün gelişmiş bir enformasyon toplumu haline gelmiştir. Siyasal alanda ise, cinsiyet eşitliği politikalarıyla demokrasi tartışmalarını geliştiren İsveç, günümüzde dünyanın en demokratik ülkeleri arasında yer almaktadır (Bergqvist vd., 2000). Ekonomisi, demokrasisi ve kadınların temsilinde gösterdiği başarıları ile gerek Avrupa Birliği devletleri arasında, gerekse uluslararası arenada örnek alınan bir ülke konumuna gelen İsveç'in cinsiyet eşitliği politikaları, İsveç'i neredeyse yüz yıl önceki konumun çok ötesine taşımakla kalmamış; Londra merkezli düşünce kuruluşu The Legatum Institute'un ülkeleri ekonomik kalite, iş ortamı, yönetim, eğitim, sağlık, güvenlik, kişisel özgürlük ve doğal ortam gibi birçok kategoriye göre değerlendirdiği ve "En Mutlu, Sağlıklı, Zengin ve Gelişmiş" ülkelerin sıralandığı 2017 Küresel Refah Endeksi'nde tüm dünya ülkeleri arasında 5. sırada yer almıştır (Detaylı bilgi için bkz. <https://www.prosperity.com/>).

2. İSVEÇ'TE CİNSİYET EŞİTLİĞİ POLİTİKALARININ HUKUKSAL VE TARİHSEL GELİŞİMİ

İsveç'te cinsiyet eşitliği politikaları, yoğun biçimde toplumsal yaşamı düzenleyen yasal normlarla hayata geçirilmiştir (Svensson, 2005). Bir kısmı, kadının iş hayatından ve toplumsal hayattan dışlanmasının engellenmesi şeklinde doğrudan ayrımcılık karşıtı yasalar üzerinden; diğer bir kısmı, kadına yönelik şiddet, tecavüz, taciz gibi yasaklanan toplumsal suçların cezalarını ağırlaştıran yasalar üzerinden; bazıları ise, doğum izin süresinin uzatılması, erkeğe de kadınla aynı süre doğum izni verilmesi, çocuk bakım ücretinin hem anneye hem de babaya ödenmesi, ücretsiz olarak sunulan diğer çocuk bakım hizmetleri gibi doğrudan sosyal devlet politikaları üzerinden uygulanmıştır.

İsveç'te cinsiyet eşitliği, ilk etapta kadının ekonomik olarak bağımsızlaştırılması ve bireysel olarak desteklenmesi olarak anlaşılmıştır. Bu algı çerçevesinde çıkarılan 1980 tarihli ilk Cinsiyet Eşitliği Yasası'nda (Sex Equality Act) kadının ekonomik olarak bağımsızlaşmasına, istihdam edilebilirliğine olanak tanıyan sosyal devlet politikalarından etkilenmiş birçok düzenleme yer almıştır

(Nyfjäll vd., 2004). Bunun yanında, kadının eğitime erişimini de kolaylaştıran düzenlemeler de yine bu yasa kapsamında ele alınmıştır. Cinsiyet eşitliği yasası, 2009'da çıkarılan genel ayrımcılık yasasıyla (General Discrimination Act) birleştirilerek daha da kuvvetlendirilmiştir. Bu yasa ile cinsiyet eşitliğine ilişkin uygulamayı takip edecek, eşitsiz bir durum oluştuğunda müdahale edecek ve gerekli önlemleri almaya yetkili olacak bir Cinsiyet Eşitliği Ombudsmanı (2009) oluşturulmuştur (Gender Equality Ombudsman). Bu çerçevede, İsveç'te cinsiyet eşitliğinin sağlanması için çıkarılan yasalar şu amaçlara dayandırılmıştır (bkz. jumstalldhetsmyndigheten.se):

12

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

- Kadın ve erkeğin eşit güçte ve etkide olması: Aktif vatandaşlık ve karar alma süreçlerinde yer alabilmede kadın ve erkeğin eşit hak ve fırsatlara sahip olması.
- Ekonomik cinsiyet eşitliği: Kadının ve erkeğin eşit ücret ve çalışma koşullarına ve iş fırsatlarına sahip olması.
- Eğitimde cinsiyet eşitliği: Kadın ve erkeğin eğitimlerinde eşit hak ve fırsatlara sahip olması.
- Sağlıkta cinsiyet eşitliği: Kadın ve erkeğin sağlıklı bir yaşam için eşit hak ve fırsatlara sahip olması.
- Kadına yönelik ayrımcılık, dışlama ve şiddetin yasaklanması.

İsveç'te Cinsiyet Eşitliği Politikaları

Tablo 1: İsveç'in Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Düzenlemelerine Tarihsel Bakış

Yıllar	Yapılan Düzenlemeler
1800'ü yıllar	1845- Eşit miras hakkı 1846- Boşanmış, bekar ve dul kalmış kadınlara el işlerinde ve bazı ticari işlerde çalışma izni verilmesi 1859- Kadınların kimi eğitim pozisyonlarına sahip olabilmesi 1864- Karısına şiddet uygulayan kocaların yasal haklarını kaybetmesi 1870- Kadınların ilkokul diploması almaya hak kazanması 1873- Kadınların bazı disiplinlerde eğitim/derece alabilmeleri 1874-Bekar kadınların kendi gelirlerini kontrol edebilme hakkını elde etmesi
1900-1930	1901- Kadınların dört hafta ücretsiz doğum izni alma hakkı verilmesi 1919- Kadınlara yerel seçimlerde seçme-seçilme hakkı verilmesi 1921- Kadınlara genel seçimlerde seçme-seçilme hakkı verilmesi Evli kadın ve erkeklere evlilikleriyle ilgili eşit haklar verilmesi 1922-Genel seçimlerde seçilmiş beş kadın milletvekilinin parlamentoya girmesi 1925- Kadınların erkeklerin çalışabildiği işlerde çalışabilmesi 1927- Kadınların ortaokula gidebilmesi
1930-1940	1931- Kadınlara annelik sigortası sağlanması 1935- Kadınlara erkelerle eşit emeklilik hakkı tanınması 1938- Kadınlara çocuk bakımı konusunda yardım hizmetlerinin verilmesi 1939-Çalışma hakkı kazanmış kadının hamilelik, çocuk doğurma veya evlilik gibi gereçlerle işten çıkarılmasının yasaklanması
1940-1950	1947- İlk kadın bakan "Karin Kock" 1947- Çocuk bakım ödeneğinin kabul edilmesi
1950-1960	1950- Kadına ve erkeğe çocuklarının bakımı konusunda eşit sorumluluğun verilmesi 1951- İsveçli kadınların bir yabancıyla evlenmesi durumunda vatandaşlığı kaybetmemeleri 1955- Çalışan kadına doğum izninde (ilk üç ay) maaş ödenmeye devam etmesi 1958- Kadınların din görevlisi olabilmesi
1960-1970	1964- Doğum kontrol haplarının kullanılmasının onaylanması 1965- Evlilik içinde tecavüzün cezası hayli ağır bir suç haline gelmesi 1969- Zorunlu eğitim sürecinde kız öğrencilere eşit haklar verilmesi
1970-1980	1971- Kadına ve erkeğe ayrı gelir vergisi ödeme zorunluluğunun getirilmesi 1974- Kadına ve erkeğe ayrı çocuk bakım ücreti ödenmesi 1975- Kürtaj yaşağının kalkması 1976- 25 yaşını doldurmuş kadınlara toplumsal örgütlere katılma hakkı verilmesi 1977- Kadınların meslek örgütlerine (sendika) katılabilmesi 1979- Küçük çocuğu olan kadınlara ve erkeklere günde 6 saat mesai sınırı getirilmesi

13

IJSl 12/1
Haziran
June
2019

Tablo 1: (Devamı)

1980-1990	1980- Kadınlara iş hayatında uygulanan cinsiyet ayrımcılığını suç kabul eden yasanın kabulü 1982- Evlendikten sonra erkeğin soyadını alma zorunluluğunun kalkması 1983- Kadın işçi ve sendika arasında erkek işçilerle eşit şartlarda sözleşme yapılabilmesi 1985- Cinsiyet eşitliğinin desteklenmesinin kural haline getirilmesi 1987- Evli çiftlerin evlilik sonrası kazanılan mallarda eşit haklarının olması 1989- Cinsiyet eşitliğinin kadın ve erkekler için eşit fırsatlar yaratmasını sağlayacak düzenlemelerin kabulü
1990-2000	1992- Yeni Cinsiyet Eşitliği Yasası 1994- Cinsiyet Eşitliği Yasası'nın revize edilmesi 1995- İsveç'in Avrupa Birliği Üyeliği 1997- İlk kadın piskopos 1998- Kadına şiddeti yasaklayan yasanın kabulü
2000-2010	2001- Cinsiyet Eşitliği Yasası'nda yer alan düzenlemelerin kadınların gücünü arttıracak biçimde yeniden düzenlenmesi 2002- Doğum izin süresinin uzatılması 2005- Cinsel suçların cezalarının ağırlaştırılması 2006- Cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesine yönelik yeni reformların yapılması 2007- Aynı cinsiyetlerin birlikteliklerine karşı şiddetin yasaklanması 2008- Yerel düzeyde cinsiyet eşitliği gözetme görevinin yerel yönetimlere bırakılması
2010-2016	2012- Cinsiyet eşitliğini içeren istatistiki verilerin İsveç'in resmi istatistik biriminin web sayfasında yayınlanması 2013- Kadına şiddetin/tecavüzün cezalarının ağırlaştırılması 2014- Cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında Kadın Hakları Nordik Forum'un oluşturulması 2015- İsveç hükümetinin cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi konusunda oluşturduğu birim sayısını artırması (18'den 41'e)

14

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Tablo 2: İsveç'te Yıllara Göre Kadın-Erkek Nüfusu

Yıllar	Kadın	Erkek
1900	2630	2506
1925	3081	2973
1950	3535	3506
1975	4127	4081
2000	4490	4393
2017	5038	5083

Kaynak: Sweden's Official Statistics, www.scb.se. (Erişim Tarihi: 30.07.2018).

3. EĞİTİMDE CİNSİYET EŞİTLİĞİ POLİTİKALARI

İsveç'te ilkokuldan üniversiteye değin eğitim -fark gözetmeksizin- herkese ücretsizdir. Bu durum, kadınların üniversiteler dahil her çeşit okula kayıt yaptırarak eğitim alabilmesini hayli kolaylaştırmıştır. Bu sayede, 1970'lerden günümüze değin kız öğrenci sayısı erkek öğrenciler kadar artmıştır (Jönsson, 1992). Annesi ve babası çalışan 1-5 yaş arası çocukların temel eğitimi ve günlük bakımını belediyeler üstlenmişlerdir. *Förskola* olarak adlandırılan kreşlerde, çalışan ebeveynlerin çocuklarına, her kesimin geliriyle orantılı olarak belirlenen düşük ücretler karşılığında bakılmaktadır. Benzer biçimde 6-13 yaş arası çocukların okul saatleri öncesi ve/veya sonrası bakımları, yine belediyelerin sorumluluğunda yürütülen merkezlerde çok düşük ücretlerle yürütülmektedir. Böylece çalışan anne-baba, hem işine devam edebilmekte hem de çocuklarının temel eğitimi ile günlük bakım, spor ve diğer olabilecek tüm sosyal aktivitelerini çok düşük ücretlerle karşılayabilmektedirler.

İsveç'te -eğitimi de kapsayacak biçimde- cinsiyet eşitliğini vurgulayan söylem ve reformlar 1961'den itibaren hızla gelişmeye başlamıştır (Lundqvist, 1999). Özellikle kadın örgütlerinin güçlenmeye başlamasıyla, ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda kadının rolü tartışılmaya başlanmıştır. İsveç Eğitim Bakanlığı tarafından 1978'de hazırlanan eğitimde cinsiyet eşitliği projesinde, her bir sınıfta kız ve erkek öğrencilerin sayısının eşit olmasının gözetilmesi, olabildiğince kız ve erkek öğrencilerin ders dışındaki spor ve sanat aktivitelerine beraber katılımına dikkat edilmesi ve eğitimcilerin kız ve erkek öğrencilere eşit yaklaşım içinde olmalarının önemi vurgulanmıştır (Hedlin, 2013).

Eğitimde cinsiyet eşitliği, bir ülkenin ekonomik gelişmişliği ve refah düzeyi ile yakından ilgilidir. Bu bağlamda, İsveç'in eğitimde cinsiyet eşitliğini teşvik eden politikalar yürütmeye gayret etmesi makul görünmektedir. Ancak, 1990'lara kadar kız öğrencilerin sayısı, erkek öğrencilerin gerisinde kalmıştır. Bunun önemli sebeplerinden birisi, özellikle kırsal kesimlerde yaşayan kız öğrencileri destekleyecek yasal düzenlemelerin ve politikaların yetersizliğidir. Başka bir sebep ise, mevcut cinsiyet eşitliği düzenlemeleri ile politikalarının yeterince etkin uygulanamamasıdır (Hedlin, 2013). Özellikle göçmen ailelerin kız çocuklarının temel eğitime ulaşmada sorunlarla karşılaştığı görülmektedir (Hedlin, 2013). Bu çocukların hem okula başlama hem

de okulda başarılı olabilmeye kimi sorunları bulunduğu dikkat çekmektedir.

İsveç hükümeti, bu konuda mevcut sorunları çözebilmek için 2008 yılında okullarda cinsiyet eşitliğini destekleyici -110 milyon SEK'lik geniş bir bütçe ile yeni bir düzenlemeyi yürürlüğe koymuştur (Högskoleverket, 2008). Buna göre, her okulda cinsiyet eşitliğini gözetmekle sorumlu olacak cinsiyet eşitliği komiteleri oluşturulmuştur. Bu komite, sadece okul içinde değil, okul dışında da kız öğrencilerin okula gelmesini ve eşit biçimde eğitim almasını sağlayacak her türlü tedbiri almaya yetkili kılınmıştır (Högskoleverket, 2008). Ayrıca bu komitelere, öğrenciler ve öğrenci velileri için kadının ve erkeğin geleneksel rollerine ilişkin ön kabulleri ortadan kaldıracak projeler ve seminerler düzenleme yetkileri de verilmiştir. Bunun yanında anılan komitelere, okul müfredatlarında cinsiyet eşitliğini destekleyecek önlemleri alma ve öğretmenler dahil yetkililere öneriler sunma gibi ilave görevler de verilmiştir.

Bu etkili düzenlemenin yanında, 2009 ve 2010 yıllarında eğitimde cinsiyet eşitliğine ilişkin bir takım ek düzenlemeler getirilmiştir (Pringle, 2009). Bu bağlamda, öğrencilerin her türlü cinsel istismarına ilişkin sıkı önlemler alınmış; bu konuda ailelere ve öğretmenlere seminerler verilmiştir. Okul müfredatlarında kız ve erkek öğrencilere kadına veya erkeğe yönelik olarak bilinen el sanatları ve spor derslerinde kız ve erkek öğrencilerin birlikte yer alması zorunlu hale getirilmiştir. Bunlar arasında; örneğin erkek öğrencilerin de örgü, dikiş gibi el sanatları derslerini almaya özendirilmesi ya da kız öğrencilerin erkek baskın diğer spor dallarında ders almasının özendirilmesi gibi tedbirler sayılabilir. Bunlar dışında, öğrencilere verilen temel ve yardımcı ders kaynaklarının cinsiyet eşitliğine zarar vermeyecek nitelikte olması ve bunun denetiminin cinsiyet eşitliği komitelerine bırakılması düzenlenmiştir. Tablo-3'te 2017 yılında İsveç'teki kız ve erkek öğrenci sayıları gösterilmiştir. Tablo verilerine bakıldığında birbirine çok yakın olan kız ve erkek öğrenci sayılarının, eğitimde uygulanan cinsiyet eşitliği politikalarının azımsanmayacak nitelikte olduğunu gösterdiği söylenebilir.

Tablo 3: 2017 Yılında İsveç'te Kız ve Erkek Öğrenci Sayıları

Yaş	Sayı	
	Kız	Erkek
12-15	208 700	221 300
16-18	150 000	163 000
Toplam	358 700	385 000

Kaynak: National Agency for Education, Sweden's Official Statistics, (www.scb.se).

4. İŞGÜCÜNDE CİNSİYET EŞİTLİĞİ POLİTİKALARI

20. yüzyılda İsveç'te kadının -başta sosyal devlet politikalarıyla değişmeye başlayan rolü, günümüzde halen devam etmektedir. Şekil-2'de görüldüğü üzere, kadınların kamu ve özel sektörde işgücüne katılım oranları % 70'lerin üzerinde olmuştur. Kadınların istihdamına ilişkin en dramatik değişim ise, 1970'lerde yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde, özellikle kadın örgütlerinin yoğun baskısının da etkisiyle kadınların istihdam edilebilmesini kolaylaştıran yasal düzenlemeler kadının işgücü pozisyonunu güçlendirmiştir. Hatta bu durum, günümüzde özellikle kamu sektöründe kadın çalışan sayısının, özel sektöre göre daha fazla olduğu İsveç'i, diğer Avrupa devletleri arasında kadın istihdam oranının en yüksek olduğu ülke konumuna taşımıştır (Wikman, 2005).

Doğum sonrası iş kaybetmeyi önleyen, üstüne doğum izin süresini uzatan ve bu sürede anneye ve babaya çocuk yardım ücretlerini artıran yasal düzenlemeler, iş hayatında kadının yerini sağlamlaştırmaya yardım etmiştir. Nitekim İsveç, annenin yanında babaya da çocuk ücreti ödeyen ilk ülke olmuştur (Magnusson, 2000: 28). 1980'li yıllarda, kamu başta olmak üzere, özel sektöre de kadın istihdamında kotalar getirilmiştir. Hemen her pozisyonda kadın adayların başvuruları kabul edilmeye başlanmıştır.

İsveç'te işgücünde cinsiyet eşitliği politikaları iki biçimde algılanmıştır: ilki, kadınların iş ve aile hayatındaki sorumluluklarını dengeleyici politikalar geliştirmek (çocuk bakımı gibi), ikincisi, iş piyasasını, daha fazla kadın istihdamına hazır hale getirmek (kadın çalışan kotasının artırılması gibi). Bu konuda cinsiyet eşitliğini gözetme, gerekli denetim ve düzenlemeleri yapma yetkisi Ombudsman'a verilmiştir.

Kadının aile hayatındaki sorumluluğunu azaltan ve işgücüne konsantrasyonunu artıran düzenlemeler daha çok sosyal devlet politikalarıyla geliştirilmiştir. Örneğin, 1974'te yapılan bir reformla, kadın ve erkeklere doğum izni 480 gün olarak verilmeye başlanmıştır. Bu iznin 390 gününde maaşın % 80'i ödenmeye devam etmiş; kalan 90 gün için ödenecek oran ise, doğum izninde olan çalışanın hayat koşullarını ciddi biçimde aksatmayacak biçimde, işverenlere bırakılmıştır (Nyberg, 2007). Bu konuda verilebilecek bir başka örnek, çalışan kadınların çocuklarını gelirleriyle orantılı olarak belirlenen ücretlerle yerel yönetimlerin sorumluluğundaki kreşlere bırakabilmelerine olanak sağlanmasıdır.

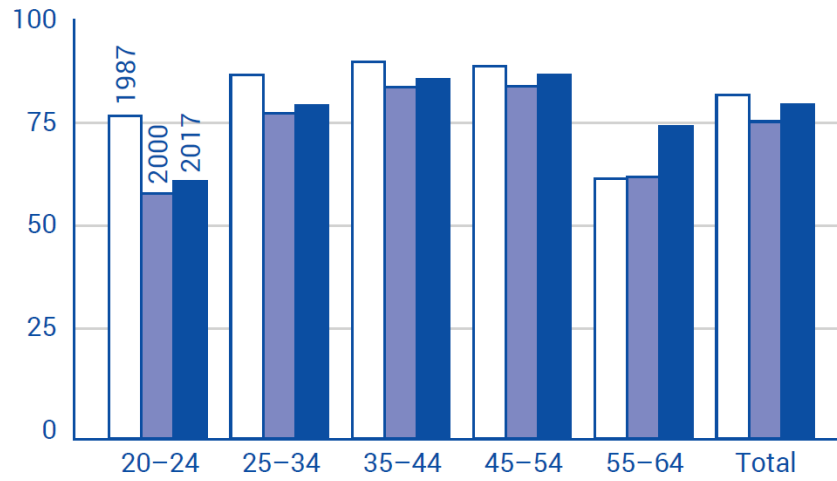
Diğer Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında İsveç'te kadın ve erkek istihdam oranları hemen hemen birbirine yakındır (Detaylı bilgi için Bkz. Gender Statistics in Sweden, www.scb.se/gender-statistics). Nitekim, 1960'larda canlanmaya başlayan İsveç ekonomisinin, 1970'lerde işgücüne duyduğu ihtiyaç daha da artınca, kadınların istihdam edilebilir koşullara getirilmesi tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle dokuma ve tekstil sanayi ile başlayan kadın istihdamı, daha sonra demir-çelik, gemi inşa gibi erkek baskın iş alanlarına doğru genişletilmiştir (Gonäs vd., 2015). Bu döneme kadar ki örneğin 1930'larda kadın istihdam oranı % 30 civarında idi, epey düşük olan kadın istihdam oranları 1960'larda hızla yükselmeye başlamıştır. Bu yükselişte sosyal devlet politikalarıyla birleşen birçok düzenlemenin katkısı yadsınamaz düzeydedir. Öyle ki, 1974 ekonomik krizinde bile kadınları iş hayatına özendirilen düzenleme ve reformlardan geri adım atılmamıştır.

1980'lerde küreselleşmeyle birlikte, sanayinin yerini almaya başlayan hizmet sektörüyle kadınların işgücüne katılımı daha da artmıştır. Şekil-2'de görüldüğü üzere, 1987'de hemen her yaş grubundan kadın istihdam oranları % 75'lerin üzerine çıkmıştır.

İsveç'te Cinsiyet Eşitliği Politikaları

1990'larda İsveç'te yaşanan ekonomik durgunluk dönemlerinde hem kadın hem de erkeklerin istihdamında düşme yaşanmıştır. Bu durgunluk, hizmet sektöründe 200,000 iş pozisyonunda işten çıkarmalarla sonuçlanmıştır (Gonäs vd., 2015). Ancak bu olumsuz durum, kadınları iş hayatından çekip ev yaşamına hapsedememiş; bilakis kadınlar, bu süreçte yarı zamanlı işlerle istihdam edilmeye devam etmişlerdir.

Şekil 2: İsveç'te Kadınların 1987-2017 Yılları Arasında Belirtilen Yaş Aralıklarında Yüzdolik İstihdam Oranları

Kaynak: Labour Force Surveys (LFS), Statistics Sweden, (www.scb.se).

5. KADININ TEMSİLİNDE CİNSİYET EŞİTLİĞİ POLİTİKALARI

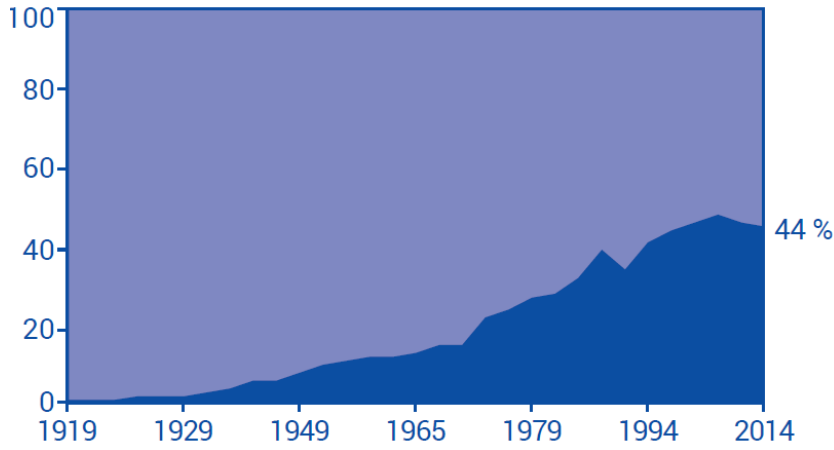
Son yıllarda 50'den fazla devlet, genel seçimlerde siyasi partilere kadın kotasını zorunlu kılan uygulamaları yürürlüğe sokmuştur. Tarihsel gelişimlerine bakıldığında kadın vekillerin sayısında en derin artışın yaşandığı ülkeler İskandinav ülkeleri (İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya) olmuştur. Bu bağlamda İsveç, kota uygulamasını başlatan öncü devletlerden biri olmuştur (Gonäs vd., 2015). İsveç'te 1980'de başlatılan kota uygulamasıyla kadın vekil sayısı bir anda %20-30'lara yükselmiştir. Bu yıllarda en fazla kadın

milletvekili olan ülke İsveç olmuştur (Freadenvall, 2003). İsveç'te 1970'lerde etkili olan kadın örgütleri, kadının birçok alandaki pozisyonunun güçlenmesinde etkin bir rol oynamıştır. Örneğin, 1960'larda kadın vekil sayısı en çok %10'larda iken, 1974 genel seçimlerinde bu oran %21'e çıkmıştır.

Kadın milletvekili sayısı hemen her dönem yapılan genel seçimlerde katlanarak artmıştır. İlk olarak Yeşil Parti (Green Party/Miljöpartiet), Sosyal Demokrat Parti ve Sol Parti (Left Party) kadın kotası uygulamasını kendi partilerinde uygulamaya başlamışlardır. İlk olarak Yeşil Parti 1981'de, Sol Parti 1987'de kadın vekil kotasına başlamışlardır. Yeşil Parti, ilk olarak % 40 kadın kotası uygulaması ile başlamış; 1997'de ise kota %50'e genişletilmiştir. Sol Parti ise, benzer biçimde %40 kotasıyla başlamış; 1993'te kotayı %50'ye çıkarmıştır. Sosyal Demokrat Parti ise, 1987'de %40 kotası koymuş; 1990'da kotayı %50'ye yükseltmiştir (Freadenvall, 2003).

Şu ana kadarki en güncel verilere dayanan ve İsveç'in resmi istatistik biriminden (SCB) alınan Şekil-3'te de görüldüğü gibi, İsveç'te yıllara göre kadın milletvekili oranlarının yüzdeleri sürekli biçimde artış göstermiştir.

Şekil 3: Yıllara Göre Kadın Milletvekili Sayıları

Kaynak: General elections, Statistics Sweden (www.scb.se).

İsveç'te Cinsiyet Eşitliği Politikaları

Bu sürekli artışın temelinde üç önemli etken yer almaktadır. Bunların ilki, İsveç'in kurumsal yapısının değişmesinin, 1930'lu yıllarda İsveç'te hakim olmaya başlayan sosyal demokrat ideoloji, yeni ve farklı birçok yeni kamu örgütleri ve oluşacak yeni sistemi düzenleyen farklı yapı ve düzenlemelerin gelmesine yol açmasıdır. Bu durum, parti ideolojisinden iç düzenlemeler ile bunların işleyişine ve hatta seçim yasasına kadar alışıldık olanı büyük bir dönüşüm içine sokmuştur. Siyasi partilerin karakterinde meydana gelen bu değişimler kadınların da parlamentoya katılımını gerektirmeye başlamıştır. Bu gerekliliği destekleyen ve ikinci unsur olarak vurgulanabilecek gelişme; elbette sosyal demokrat ideolojinin İsveç'te geliştirdiği sosyal devlet anlayışı ve kadının sosyo-ekonomik konumunun değişimidir. Üçüncü faktör ise; kültürel faktörler, cinsiyet eşitliği politikaları, pozitif ayrımcılık ve kadının toplumsal rolüne ilişkin yapılan reformlardır.

SONUÇ

İsveç'te cinsiyet eşitliği politikaları, 1970'li yıllarda kadına, sosyal bir devlet olmanın gereği olarak da verilen, genişletilmiş sosyal ve ekonomik haklarla birlikte hayata geçirilmeye başlanmıştır. İlk olarak, kadının iş gücüne katılımına olanak tanıyan politikalar üretilmiş, bununla bağlantılı olarak kadının aile sorumlulukları devlet destekli sosyal politikalarla azaltılmıştır. Yapılan yasal düzenlemelerle anneye ve babaya aynı oranda verilen doğum izni ve çocuk bakım ücreti babayı da ev ve çocuk bakımında sorumluluk almaya itmiştir. İşgücüne katılmak isteyen kadına, işini kaybetmeden kullanabileceği uzun süreli doğum izinleri, çocuk yardımı, kreş yardımı, çocuk sayısına göre bakım giderleri yardımı gibi birçok konuda sosyal devlet ilkelerini de kapsayan haklar sunulmuştur. Kadının aile hayatındaki sorumluluğunun azaltılmasının ya da paylaşılmasının ardından kadını işgücü piyasasına entegre edebilecek düzenlemeler yapılmıştır. Erkek mesleği/işi olarak görülen kimi alanlar kadınların istihdamına açılmaya başlanmıştır. İşgücü piyasasında cinsiyet eşitliği politikaları geliştirilmiş ve bağlayıcı kurallara bağlanmıştır. Böylece, kadın istihdam etmek zorunda kalan kamu ve özel sektör birimleri cinsiyet eşitliğinin yerleşmesine destek vermişlerdir.

İsveç'te cinsiyet eşitliği, ilk etapta kadının işgücüne katılımı olarak algılanmıştır. Bu algılamının temelinde sosyal devlet anlayışının yanı sıra, İsveç'in büyümeye başlayan sanayisinin işgücüne duyduğu

ihtiyaç belirleyici faktör olmuştur. Daha sonra, cinsiyet eşitliği politikaları eğitim, sağlık ve siyasi temsile doğru genişletilmiştir.

İsveç'te cinsiyet eşitliğine ilişkin politikalar günümüzde hala revize edilerek sürmekle birlikte, ortaya çıkan olumlu tablo dikkat çekicidir. Bugün birçok iş alanı eşit biçimde kadın ve erkek istihdamına açılmıştır. Eğitim alanı kız ve erkek öğrenci sayıları birbirine oldukça yakındır. İsveç'teki üniversite hariç diğer okullarda oluşturulan cinsiyet eşitliği komiteleri ile eğitimde cinsiyet eşitliğine ilişkin düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bunun dışında, hemen tüm toplumsal alanda cinsiyet eşitliğini gözetme ve gerekli önlemleri alma görevi Cinsiyet Eşitliği Ombudsman'ına verilmiş; böylece cinsiyet eşitliğine ilişkin düzenlemelerin uygulanması ve önlemlerin alınması şansa bırakılmamıştır.

İsveç'te kadınların istihdam oranları % 70'lerin üzerine çıkmıştır. Kadın milletvekili sayısı ise, diğer Avrupa ülkelerine göre daha fazladır. Öyle ki, Dünya Bankası verilerine göre İsveç'te kadın milletvekili oranı % 44, bu oran Avrupa Birliği Parlamentosunda %28, Amerika'da %22 civarındadır (Detaylı bilgi için Bkz. Datatopics.worldbank.org/gender/).

Sonuç olarak, bu araştırmada cinsiyet eşitliği bakımından incelemesi yapılan İsveç örneği, günümüzde modern bir ülkede demokrasi, temel hak ve özgürlükler, sivil toplum ve vatandaş katılımı alanlarında yapılan tüm topluma şamil hukuki düzenlemelerin çağdaş, akılcı ve eşitlikçi olduğu ölçüde, ilgili ülkenin sosyal refah ve yaşam kalitesi ile sürdürülebilir kalkınmasının o denli olumlu etkilediğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

KAYNAKÇA

- Bergqvist, Christina; Jungar, Ann-Cathrine (2000). "Adaptation or Diffusion of the Swedish Gender Model?", Hantrais, Linda (Der.). *Gendered Policies in Europe*, Palgrave Press, 160-179.
- Blackburn, Sheila, (1995). "How Useful Are Feminist Theories of the Welfare State?". *Women's History Review*, 4(3), 369-394.
- Bradley, David (1996). *Family Law and Political Culture. Scandinavian Laws in Comparative Perspective*. London: Sweet & Maxwell.
- Dale, Jennifer; Foster, Peggy (1986). *Feminists and State Welfare*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Daly, Martin (2000). "A Fine Balance: Women's Labor Market Participation in International Comparison", Sharpf, F. W.; Schmidt, V. A. (Der.). *Welfare and Work in the Open Economy*, Oxford and New York: Oxford University Press.
- Freidenvall, Lenita (2003). "Women's Political Representation and Gender Quotas the Swedish Case". Working Paper Series on the Research Program on Gender Quotas.
- Gonäs Lena; Tyrkkö Arja (2015). "Changing Structures and Women's Role as Labor Force". *Nordic Journal of Working Life Studies*, 5(2), 89-108.
- Gornick, C. Janet; Meyers, K. Marcia (2003). *Families that Work: Policies for Reconciling Parenthood and Employment*. New York: NY: Russel Sage Foundation.
- Gunnarsson, Åsa; Stattin, Chris (2001). "Jämställdhetsnormen i skatte- och socialrätten". Burman, Monica; Gunnarsson, Åsa (Eds.), *Familjeföreställningar. Om familjens betydelse inom juridik, ekonomi och forskning*, Uppsala: Iustus.
- Hagelberg, Helena (2014). "Gender Equality in Sweden". Ministry of Education and Research Sweden Government Office of Sweden, Stockholm.
- Hedlin, Maria (2013). "Swedish Schools and Gender Equality in the 1970s". *International Education Studies*, 6(3), 76-87.
- Hernes, Helga (1987). "The Welfare State Citizenship of Scandinavian Women", Hernes, Helga (Der.). *Welfare State and Women Power. Essays in State Feminism*, Oslo: Norwegian University Press.
- Högskoleverket (2008). *Kvinnor och män i högskolan [Women and men in higher education]*. Stockholm: Högskoleverket.
- Jönsson, Inrid (1992). "Women in Education from a Swedish Perspective", Wrigley, J. (Der.), *Education and Gender Equality*, London: Routledge Falmer, 49-69.

Korpi, Tomas; Levin, Henrik (2001). "Precarious Footing: Temporary Employment as a Stepping Stone Out of Unemployment in Sweden". *Work, Employment & Society*, 15(1), 127-148.

Korpi, Walter (2000). "Faces of Inequality: Gender, Class and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States". *Social Politics*, 7, 127-191.

Lundqvist, Åsa (1999). "Conceptualising Gender in a Swedish Context". *Gender & History*, 11(3), 583-596. <http://dx.doi.org/10.1111/1468-0424.00165>

Magnusson, Lars (2000). *Den tredje industriella revolutionen (The Third Industrial Revolution)*. Stockholm: Prisma and Arbetslivsinstitutet.

24 Nyberg, Anita (2012). "Gender Equality Policy in Sweden: 1970s-2010s". *Nordic Journal of Working Life Studies*, 2(4), 67-84.

IJSI 12/1
Haziran
June
2019 Nyfjäll, Mats; Bildt, Carl (2004). "Treatment of Nonresponse in the Survey 'Work and Health for Women and Men' Conducted by National Institute for Working Life in Sweden". Working paper, Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

Pascall, Gillian (1986). *Social Policy: A Feminist Analysis*. London: Tavistock.

Pringle, Keith (2009). "Future Research on Gender Equality in the Scandinavian Countries", Melby, K.; Ravn, A. B.; Carlsson Wetterberg C. (Der.). *Gender Equality and Welfare Politics in Scandinavia: The Limits of Political Ambition*, Bristol: Polity Press, 223-229.

Rees, Teresa (1998). *Meanstreaming Equality in the European Union: Education, Training and Labour Market Policies*. London/New York: Routledge.

Rubery, Jill; Rafferty, Anthony (2013). "Women and Recession Revisited". *Work, Employment & Society*, 27(3), 414-432.

Sainsbury, Diane (1999). *Gender and Welfare State Regimes*. Oxford: Oxford University Press.

Saraceno, Chiara (1997). "Gender and Europe: National Differences, Resources and Impediments to the Construction of Common Interest by European Women", Klausen, J.; Tilly, L. A. (Der.), *European Integration in Social and Historical Perspective: 1850 to Present*, Blouder, Newyork/Oxford: Rowman& Littlefield, 249-266.

Singh, Rina (1998). *Gender Autonomy in Western Europe: An Imprecise Revolution*. London: Macmillan.

Svensson, Eva-Maria (2005). "Ökad målstyrning och ny kunskap inom jämställdhetsområdet", Rothstein, Bo; Vahlne Westerhäll, Lotta (Der.). *Bortom den starka statens politik*, Stockholm: SNS Förlag.

Wikman, Anders (2005). "Indicators of Changed Working Conditions", Gustafsson, R. Å.; Lundberg, I. (Der.). *Worklife and Health in Sweden*,

İsveç'te Cinsiyet Eşitliği Politikaları

Stockholm; National Institute for Working Life & Swedish Work Environment Authority, 39-77.

Wilson, Elizabeth (1977). *Women and the Welfare State*. London: Tavistock.

jumstallhdhetsmyndigheten.se

<https://www.prosperity.com/>

Statistics Sweden, (www.scb.se)

SUMMARY

The main aim of this study is to go through a comprehensive and supportive back-ground to figure out development and scope of gender equality in Sweden. As known in the literature as being a feminist state, Sweden pursues constructive policies towards women. Data, researches and studies in this line consolidate this knowledge. Researchers in this field explored a cause-effect relationship between particularly social welfare-state ideology and gender equality. For instance, some particular policies of welfare state including such as women's employment, a fair ratio between mother and father regarding maternity leave, and taking care of children increased effectiveness of women in the business life. These sort of positive outcomes for women were achieved through incentive policies, which enabled fund and missiontransferring policies to social security institutions. In this line, one of the basic aspects, which evidently differs Sweden from other European states, is that social state understanding and gender equality politics are nested together. Thus, social state ideology has mainly affected the socio-political transformation of Sweden regarding gender equality. Particularly the influence on the labor force market in a marked manner pave the way for "Swedish model" in this sense. Through the principles of equal citizenship and social justice without making any discrimination among native, migrant, asylum seeker and refugee, both social democracy and gender politics had been shaped affirmatively.

Gender equality policies of Sweden is inseparably mingled with social state ideology that had been carried out in the last 50 years. These implemented policies seriously contributed to Sweden's gender equality approaches and her reknown in this vein, and in addition, paved the way in exerting and achieving new policies with the purpose of improving gender equality in the economic, social and political fields of governance. Gender equality had been considered in the judiciary field via related legal regulations in the 1970s, and in the following years, renewed improving and formative legal and administrative regulations had been accordingly arranged in the field of gender equality. Thus, Sweden made a quite quick progress regarding gender equality in comparison to the many other European states. This research will explore at what extent Swedish gender equality regulations has enabled and achieved gender equality in the country. Moreover, it will be analyzed in the study that Swedish social state ideology, which was implemented with various relative differences compared to other European states, had contributed to what extent regarding gender equality.

Social roles, family life and limited job chances had enclaved women in Sweden in the beginnings of the 20th century. However, some social state implementations, which had been accomplished positively in the subsequent years, achieved better and concrete vocational conditions of the women in

İsveç'te Cinsiyet Eşitliği Politikaları

Sweden. We may recount among those political implementations such as providing funds to the families for taking care of the children, demanding free-of-charge facilities from the state social security institutions about taking care of children and providing of services from state-owned and runned nurseries and kindergartens for small children. Therewithal, these policies had partly taken women away from the traditional and typical responsibilities of the regular family life towards vocational and educational sectors. Thus, these social state arrangements and regulations stemming from social security politics have paved the way for women increasingly every decade to consolidate them more in the business and vocational life with compare to the 19th century. Afterwards of decresasing responsibilities of women in the family life or at least an achievement in mission-sharing with the husbands, those intensively developed additional arrangements, which integrated women in great success to labor market, had been realized in Sweden. Some labor areas, which were envisaged before as masculine work, had been opened up for women participation as well. Then, gender equality policies had been developed in the labor market and some binding rules hd been established as judiciary. Thus, those public and private institutions, which employed women with a necessarily manner, had contributed sometimes obligatory and sometimes unwillingly to the installement of the gender-based equal politics.

Last but not the least, we can conclude this issue by emphasizing that those politics in Sweden regarding gender equality today are still continued by revising as much and broad as possible. Therefore, the ratio for women employment in Sweden is above 70% at present, and in fact, the number of the women representatives in the Swedish Parliament is still the highest in Europe.

STRUCTURAL EQUATION MODELING ANALYSIS OF
MEDIATOR ROLE OF FEAR OF NEGATIVE EVALUATION
IN FOREIGN LANGUAGE ANXIETY

Neşe ARAL* Nuran BAYRAM ARLI**

Makale Geliş Tarihi-Received: 20.06.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 11.12.2018

ABSTRACT

In this research main goal is to show the mediator role of the fear of negative evaluation in student's sense of self-efficacy in the effect of foreign language anxiety. For this purpose structural equation modeling was performed. Goodness of fit index of the model which is $X^2/df=1.665$; RMSEA= 0.08; SRMR=0.08 identified within acceptable limits. Fear of negative evaluation according to the structural equation model has been observed to have a mediator effect on foreign language anxiety. As a result of the model, it has been concluded that self- efficacy affects fear of negative evaluation negatively ($\beta=-0.79$); fear of negative evaluation affects foreign language anxiety positively ($\beta=0.50$), and achievement affects foreign language anxiety negatively ($\beta=-0.25$). However, it has been concluded that self- efficacy affects foreign language anxiety indirectly in a negative direction ($\beta=-0.33$). In this study among factors affecting foreign language anxieties of students, the fear of negative evaluation and self-efficacy have been found to have important effects.

Keywords: Structural Equation Modeling, Foreign Language Anxiety, Fear of Negative Evaluation, Self-Efficacy, Achievement.

JEL Codes: C10, C12, C13

* Res. Assist., Bursa Uludağ University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics, Bursa/Turkey. nesearyl@uludag.edu.tr

** Prof. Dr., Bursa Uludağ University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics, Bursa/Turkey. nuranb@uludag.edu.tr

YABANCI DİL KAYGISINDA OLUMSUZ DEĞERLENDİRİLME KORKUSUNUN MEDIATÖR ROLÜNÜN YAPISAL EŞİTLİK MODELİ İLE ANALİZİ

ÖZ

Bu çalışmanın amacı öğrencilerin öz yeterlilik algılarının yabancı dil kaygısına etkisinde, olumsuz değerlendirilme korkusunun mediatör rolünün ortaya konulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda tahmin edilen yapısal eşitlik modelinde, $X^2/df=1.665$; RMSEA= 0.08; SRMR=0.08; PGFI=0.53 olarak elde edilen modelin uyum iyiliği indekslerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu tespit edilmiştir. Modele göre olumsuz değerlendirilme korkusunun yabancı dil kaygısında mediatör etkiye sahip olduğu görülmüştür. Model sonucunda, öz yeterliliğin olumsuz değerlendirilme korkusunu negatif yönde ($\beta=-0.79$) direkt etkilediği ve olumsuz değerlendirilme korkusunun da yabancı dil kaygısını pozitif yönde ($\beta=0.50$) direkt etkilediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte öz yeterliliğin yabancı dil kaygısını negatif yönde ($\beta=-0.33$) ve dolaylı olarak etkilediği ortaya konulmuştur. Öğrencilerdeki yabancı dil kaygısını etkileyen faktörlerin araştırıldığı bu çalışmada olumsuz değerlendirilme korkusu ve öz yeterliliğin önemli bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapısal Eşitlik Modellemesi, Yabancı Dil Kaygısı, Olumsuz Değerlendirilme Korkusu, Öz Yeterlilik, Başarı.

JEL Kodları: C10, C12, C13

INTRODUCTION

Generally learning a foreign language is considered difficult for individuals. Certainly, there are a lot of factors that affect learning a language other than the mother tongue. Among these factors, anxiety is in the foreground. For this reason, there are many studies in literature trying to explain foreign language anxiety in individuals.

Horwitz et al. (1986) suggested that communication apprehension, test anxiety and fear of negative evaluation are important conceptual aspects of understanding foreign language anxiety and that foreign language anxiety is more than just a combination of these fears reflected into foreign language learning. On the contrary, foreign language anxiety is defined as a distinct complex of self-perceptions beliefs, feelings, and behaviors related to classroom language learning arising from the uniqueness of the language learning process (Horwitz et al, 1986:128). MacIntyre and Gardner (1993), on the other hand, defined the term foreign language anxiety as the feeling of tension and apprehension specifically in second language context, including speaking, listening, reading and writing (Aydın, 2016: 17).

The fear of negative evaluation is one of the important factors playing a role in foreign language anxiety. Watson and Friend (1969) defined the fear of negative evaluation as “apprehension about others' evaluations, avoidance of evaluative situations, and expectation that others would evaluate them negatively” (Chan, Wu, 2004: 293).

Self-efficacy is one of the important concepts influencing the foreign language learning process. Bandura (1986) defined self-efficacy as people's judgments of their capabilities to organize and execute courses of action required to attain designated types of performances and suggested that self-efficacy is an important aspect of behavioral development. The author advocated that ideas have an influence on the courses of action, and that otherwise would be impossible (Çimen, 2011: 17).

In light of the information above, this study aimed to explore the factors playing a role in students' foreign language learning.

1. METHOD

Study Participants

Data has been collected through a questionnaire by using three different scales with demographic questions in a study with volunteer students studying in a private foreign language school. The study group consists of 102 participants who are students of private english language center. Approximately %65 of participants were female and %35 participants were male. The collected data has been analyzed with Structural Equations Modeling by using AMOS 16.0 program.

32

Instruments

In order to evaluate the students foreign language anxiety Foreign Language Learning Anxiety Scale by Horwitz et al. (1986), to present their self-efficacy level The Self Efficacy Scale by Sherer et al. (1982), and to see the tolerance of the individuals to negative or hostile evaluation by other people Leary (1983) Fear of Negative Evaluation Scale have been used.

Foreign Language Classroom Anxiety Scale: Developed by Horwitz et al. (1986), Foreign Language Classroom Anxiety Scale consists of 33 items which are designed to measure the level of anxiety experienced in foreign language classes. Validity of the Turkish version of Foreign Language Classroom Anxiety Scale was reported by Aydın (1999). Item 27 of the scale was excluded and a total number of 32 items were used. Reliability of the scale, on the other hand, was reported by Uslu Batumlu (2006). Reported to be valid and reliable by a number of researchers, Foreign Language Classroom Anxiety Scale uses a five-point Likert scale ("never" (1 point), "rarely" (2 points), "sometimes" (3 points), "often" (4 points), and "always" (5 points) with a neutral category in the middle. Item 5 of the scale is subject to reverse scoring. The total score of the scale varies between 32 and 165; higher scores are indicators of higher foreign language anxiety levels.

The General Self-Efficacy Scale: The General Self-Efficacy Scale was developed by Sherer et al. (1982). The validity of this scale was reported by Yıldırım and İlhan (2010). It was decided that all 17 items of the General Self-Efficacy Scale should be evaluated as a whole and

Structural Equation Modeling Analysis of Mediator Role of Fear of Negative Evaluation in Foreign Language Anxiety

that the scale should be interpreted using a total score. Each item of the scale is scored on the scale between 1 and 5; and items 2, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 14, 16, and 17 are subject to reverse scoring. The total score of the scale varies between 17 and 85; higher scores are indicators of increased belief in self-efficacy (Yıldırım, İlhan, 2010: 303).

Fear of Negative Evaluation Scale (FNES): Developed by Leary (1983), Fear of Negative Evaluation Scale aims to measure one's tolerance for negative or hostile evaluation of others. The adaptation of the Brief Fear of Negative Evaluation Scale in Turkish culture was performed by Bilge and Kelecioğlu (2008), Çetin et al. (2010). Based on their analysis, the authors excluded Item 4 as it did not meet the requirements of any category, thus, the scale consists of 11 items. Items are rated on a 5-point Likert scale ranging from 1 (not at all) to 5 (extremely). Items 2,7, and 10 were reverse-coded. Higher scores indicate that the participant tends to behave in ways designed to avoid being evaluated unfavorably.

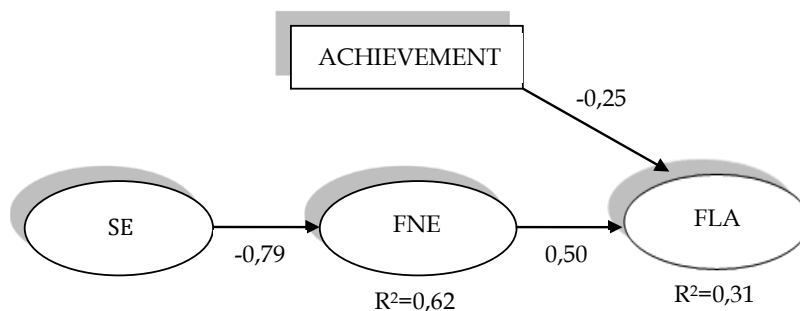
33

IJSSI 12/1
Haziran
June
2019

2. FINDINGS

The results were $X^2/df=1.638$; $RMSEA= 0.08$; $SRMR=0.08$. The goodness of fit provided evidence that the hypothesized model was stable. The best fitting solution is illustrated in Figure 1. The path coefficients are the standardized estimates of direct effects which are interpreted as standardized regression coefficients. All estimated path coefficients were significant.

Figure 1. Structural Equation Model for Self-Efficacy (SE), Fear of Negative Evaluation (FNE), Foreign Language Anxiety (FLA), Achievement

A closer look into the structural equation model in Fig. 1 showed that self-efficacy has a direct negative effect on fear of negative evaluation ($\beta=-0.79$), the fear of negative evaluation has a direct positive effect on foreign language anxiety ($\beta=0.50$) and student's level of success has a direct negative effect on foreign language anxiety ($\beta=-0.25$).

It was further found that self-efficacy has an indirect negative effect on foreign language anxiety ($\beta=-0.33$). The observations showed that student's perceived self-efficacy plays a mediator role in the fear of negative evaluation.

34

IJSE 12/1
Haziran
June
2019

62% of the variance in the fear of negative evaluation was accounted for by the direct effect of self-efficacy. 31% percent of the variance in foreign language anxiety was accounted for by the indirect effect of self-efficacy, mediated through fear of negative evaluation.

DISCUSSION AND CONCLUSION

In this study, the intent was to determine the factors which affecting foreign language anxieties of students. It was found that self-efficacy has an indirect negative effect on foreign language anxiety. Previous literature reports agree with the finding of a negative correlation between self-efficacy and foreign language anxiety. Anyadubalu (2010) reported that self-efficacy influences foreign language anxiety which has a negative impact on student's foreign language learning performance. Çimen (2011) suggested a negative and statistically significant correlation between students' English language anxiety levels and general self-efficacy levels. Oğuz and Baysal (2015) found that there is a negative and statistically significant relationship between students' beliefs about their self-efficacy as English language learners and their foreign language anxiety ($r=-0.27$). It was found that self-efficacy has a direct negative effect on the fear of negative evaluation. Berber Çelik and Odacı (2015) reported a negative and statistically significant relationship between self-efficacy and fear of negative evaluation ($r=-0.37$; $p<0.01$).

In this study, we found that fear of negative evaluation has a positive effect on foreign language anxiety. In other words, foreign language anxiety increases as the students' fear of negative evaluation increases. Literature reports are in agreement with the finding

*Structural Equation Modeling Analysis of Mediator Role of Fear of
Negative Evaluation in Foreign Language Anxiety*

suggesting that the fear of negative evaluation increases foreign language anxiety. Aydın (2008) found that foreign language anxiety is one of the important reasons behind the fear of negative evaluation and reported a positive correlation between fear of negative evaluation and foreign language anxiety. Shabani (2012) suggested a positive and statistically significant relationship between fear of negative evaluation and foreign language anxiety ($r = 0.45$). Aydın (2016) also found a positive and statistically significant relationship between fear of negative evaluation and foreign language anxiety.

In this study, we found that foreign language anxiety decreases as students' level of success increases. Previous literature reports agree with the finding of a negative correlation between students' level of success and foreign language anxiety. Chan and Wu (2004) reported a negative and statistically significant relationship between foreign language anxiety and successful English language learning ($r = -0.28$; $p < 0.01$). Uslu Batumlu (2006) found a negative and statistically significant relationship between foreign language anxiety and students' general level of success. Batumlu and Erden (2007) suggested a negative and statistically significant relationship between foreign language anxiety in the classroom and students' general level of success. Na (2007) emphasized the impairing role of high levels of anxiety in language learning. Öner and Gedikoğlu (2007) suggested that students' foreign language anxiety levels influence their success and that students with lower levels of foreign language anxiety tend to have better foreign language scores at the end of academic year. Doğan (2008) suggested that students with higher foreign language anxiety levels perform poorly in the classroom and that the students' level of foreign language anxiety influences their level of success. Demirtaş and Bozdoğan (2013) found a negative and statistically significant relationship between foreign language anxiety and language learning performance. Aydın (2016) found that foreign language anxiety decreases as students' level of success increases.

In conclusion, the findings of this paper are that self-efficacy has a negative direct effect on fear of negative evaluation and a negative indirect effect on with foreign language anxiety, while fear of negative evaluation has a positive effect on foreign language anxiety.

REFERENCES

Anaydubalu, Christopher C. (2010). "Self-Efficacy, Anxiety, and Performance in the English Language among Middle-School Students in English Language Program in Satri Si Suriyothai School, Bangkok". *International Journal of Human and Social Sciences*, 5(3), 193-198.

Atay, Derin; Kurt, Gökçe (2006). "Prospective Teachers and L2 Writing Anxiety". *Asian EFL Journal*, 8(4), 100-118.

Aydın, Belgin (1999). "A Study of Foreign Language Classroom Anxiety in Speaking and Writing Classes", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Aydın, Selami (2008). "An Investigation on the Language Anxiety and Fear of Negative Evaluation among Turkish EFL Learners". *Asian EFL Journal*, 30(1), 421-444.

Aydın, Selami; Zengin, Buğra (2008). "Yabancı Dil Öğreniminde Kaygı: Bir Literatür Özeti". *Journal of Language and Linguistic Studies*, 4(1), 81-94.

Aydın, Yağmur (2016). "Lise Öğrencilerinin Yabancı Dil Kaygısının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Batumlu, Didar Zeynep; Erden, Münire (2007). "Yıldız Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Hazırlık Öğrencilerinin Yabancı Dil Kaygıları İle İngilizce Başarıları Arasındaki İlişki". *Eğitimde Kuram Ve Uygulama*, 3(1), 24-38.

Berber Çelik, Çiğdem; Odacı, Hatice (2015). "Akademik Erteleme Davranışının Bazı Kişisel ve Psikolojik Değişkenlere Göre Açıklanması". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 30(3), 31-47.

Bilge, Filiz; Kelecioğlu, Hülya (2008). "Psychometric Properties of the Brief Fear of Negative Evaluation Scale: Turkish Form". *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research*, 32, 21-38.

Çakıcı, Dilek (2015). "Yabancı Dil Öğrenenlerin Sınav Kaygı Düzeyleri". *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(7), 243-258.

Çetin, Bayram, Doğan, Tayfun; Sapmaz, Fatma (2010). "Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Ölçeği Kısa Formu'nun Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 205-216.

Chan, Daniel Yu-ching; Wu, Guo-cheng (2004). "A Study of Foreign Language Anxiety of EFL Elementary School Students in Taipei County". *Journal of National Taipei Teachers College*, 17(2), 287-320.

*Structural Equation Modeling Analysis of Mediator Role of Fear of
Negative Evaluation in Foreign Language Anxiety*

Çimen, Sevda (2011). "Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin İngilizceye Yönelik Tutum, İngilizce Kaygısı ve Öz Yeterlik Düzeylerinin İncelenmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

Çubukçu, Feryal (2008). "Yabancı Dil Öğrenme Endişesi ile Öz yeterlik Arasındaki Korelasyon Üzerine Bir Çalışma". *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 4(1), 148-158.

Demirdaş, Özkan; Bozdoğan, Derya (2013). "Foreign Language Anxiety and Performance of Language Learners in Preparatory Classes". *Turkish Journal of Education*, 2(3), 4-13.

Doğan, Aslı (2008). "Lise Öğrencilerinin İngilizce Öğrenimlerini Etkileyen Yabancı Dil Kaygısı". *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi*, 139, 48-67.

Durmuşçelebi, Mustafa; Bozgeyikli, Hasan; Çetinkaya, Merve (2018). "Lise Öğrencilerinin Dil Öğrenme İnançları ve Öğrenen Özerkliğinin Akademik Başarı Açısından İncelenmesi". *OPUS - Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8 (Gençlik Araştırmaları Özel Sayısı), 248-262.

Er, Sühendan Semine (2011). "Anadolu Liselerine Devam Eden Öğrencilerin Yabancı Dil Başarılarında Yabancı Dile Yönelik Kaygı ve İnançlarının Etkisinin İncelenmesi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Horwitz, Elaine K. (1988). "The Beliefs about Language Learning of Beginning University Foreign Language Students". *The Modern Language Journal*, 72(3), 283-294.

Horwitz, Elaine K. (1999). "Cultural and Situational Influences on Foreign Language Learners' Beliefs about Language Learning: A Review of BALLI Studies". *System*, 27(4), 557-576.

Horwitz, Elaine K., Horwitz, Michael B.; Cope, Joann (1986). "Foreign Language Classroom Anxiety". *The Modern Language Journal*, 70(2), 125-132.

Iacobucci, Dawn, Saldanha, Neela; Deng, Xiaoyan (2007). "A Meditation on Mediation: Evidence that Structural Equations Models Perform Better than Regressions". *Journal of Consumer Psychology*, 17(2), 139-153.

Khoshkam, Samira; Bahramia, Fatemeh; Ahmadi, S. Ahmad; Fatehizadea, Maryam; Etemadia, Ozra (2012). "Attachment Style and Rejection Sensitivity: The Mediating Effect of Self-Esteem and Worry among Iranian College Students". *Europe's Journal of Psychology*, 8(3), 363-374.

Kondo, David Shinji; Yang, Ying-Ling (2004). "Strategies for Coping with Language Anxiety: The Case of Students of English in Japan". *Elt Journal*, 58(3), 258-265.

Kurt, Gökçe; Atay, Derin (2007). "The Effects of Peer Feedback on the Writing Anxiety of Prospective Turkish Teachers of EFL". *Journal of Theory and Practice in Education*, 3(1), 12-23.

Lu, Zhongshe; Liu, Meihua (2011). "Foreign Language Anxiety and Strategy Use: A Study with Chinese Undergraduate EFL Learners". *Journal of Language Teaching & Research*, 2(6), 1298-1305.

Mohamadi, Fatemeh Shaterian; Asadzadeh, Hassan (2012). "Testing the Mediating Role of Teachers' Self-Efficacy Beliefs in the Relationship Between Sources of Efficacy Information and Students Achievement". *Asia Pacific Education Review*, 13(3), 427-433.

38

Na, Zhao (2007). "A Study of High School Students' English Learning Anxiety". *The Asian EFL Journal*, 9(3), 22-34.

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Oğuz, Aytunga; Akkaş Baysal, Emine (2015). "Ortaöğretim Öğrencilerinin İngilizce Öğrenme Kaygıları ile İngilizce Öz Yeterlik İnançlarının İncelenmesi". *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 14.

Ohata, Kota (2005). "Potential Sources of Anxiety for Japanese Learners of English: Preliminary Case Interviews with Five Japanese College Students in the US". *TESLEJ*, 9(3), 1-21. <http://www.cc.kyoto-su.ac.jp/information/teslej/ej35/a3.html>

Öner, Güzide; Gedikoğlu, Tokay (2007). "Ortaöğretim Öğrencilerinin İngilizce Öğrenimlerini Etkileyen Yabancı Dil Kaygısı". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 144-155.

Shabani, Mohammad Bagher (2012). "Levels and Sources of Language Anxiety and Fear of Negative Evaluation Among Iranian EFL Learners". *Theory and Practice in Language Studies*, 2(11), 2378-2383.

Uslu Batumlu, Didar Zeynep (2006). "YTÜ Yabancı Diller Yüksek Okulu Hazırlık Öğrencilerinin Yabancı Dil Kaygılarının İngilizce Başarılarına Etkisi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldırım, Fatma; Özgür İlhan, İnci (2010). "Genel Özyeterlilik Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması". *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(4), 301-308.

*Structural Equation Modeling Analysis of Mediator Role of Fear of
Negative Evaluation in Foreign Language Anxiety*

ÖZET

Bireylerde yabancı bir dil öğrenmek genellikle zor bir durum olarak ele alınmaktadır. Elbette anadil dışında bir dili öğrenmeyi etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler arasında kaygı ön planda yer almaktadır. Bu nedenle literatürde bireylerdeki yabancı dil kaygısının açıklanmaya çalışıldığı pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmada da bu amaca yönelik olarak, öğrencilerin öz yeterlilik algılarının yabancı dil kaygısına etkisinde, olumsuz değerlendirilme korkusunun mediatör rolünün ortaya konulması hedeflenmiştir.

Özel bir yabancı dil okulunda eğitim gören öğrencilerin gönüllü olarak katıldığı çalışmada veriler, demografik sorular ile birlikte üç ayrı ölçek kullanılarak anket yoluyla toplanmıştır. Öğrencilerin yabancı dil kaygısını ölçmek için Horwitz ve ark. (1986) tarafından geliştirilen Yabancı Dil Öğrenme Kaygısı Ölçeği, öz yeterlilik düzeylerinin ortaya konulmasında Sherer ve ark. (1982) tarafından geliştirilen Öz Yeterlilik Ölçeği ve bireyin başkaları tarafından olumsuz ya da düşmanca değerlendirilmeye karşı toleransını ölçmeye yönelik olarak da Leary (1983) tarafından geliştirilen Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler AMOS 16.0 paket programı kullanılarak Yapısal Eşitlik Modeli ile analiz edilmiştir.

Tahmin edilen yapısal eşitlik modeli sonucunda, $X^2/df=1.665$; RMSEA= 0.08; SRMR=0.08; PGFI=0.53 olarak elde edilen modelin uyum iyiliği indekslerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu tespit edilmiştir. Modele göre olumsuz değerlendirilme korkusunun yabancı dil kaygısında mediatör etkiye sahip olduğu görülmüştür. Model sonucunda, öz yeterliliğin olumsuz değerlendirilme korkusunu negatif yönde ($\beta=-0.79$) direkt etkilediği ve olumsuz değerlendirilme korkusunun da yabancı dil kaygısını pozitif yönde ($\beta=0.50$) direkt etkilediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte öz yeterliliğin yabancı dil kaygısını negatif yönde ($\beta=-0.33$) ve dolaylı olarak etkilediği ortaya konulmuştur.

Öğrencilerdeki yabancı dil kaygısını etkileyen faktörlerin araştırıldığı bu çalışmada olumsuz değerlendirilme korkusu ve öz yeterliliğin önemli bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır. Sonuç olarak, öz yeterliliğin olumsuz değerlendirilme korkusunu etkilediği ve olumsuz değerlendirilme korkusunun da yabancı dil kaygısını etkilediği tespit edilmiştir.

**TÜKETİCİLERİN DUYGUDURUM DÜZEYİNİN İTKİSEL
(DÜRTÜSEL), YENİLİKÇİ, HAZCI VE TAKINTILI SATIN
ALMA DAVRANIŞINA ETKİSİ**

*Hakan BOZ**

Makale Geliş Tarihi-Received: 25.01.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 05.04.2019

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, tüketicilerin hazcı, takıntılı, itkisel ve yenilikçi satın alma davranışlarında duyguların etkisini araştırmaktır. Ayrıca çalışmada, dört irrasyonel tüketim alışkanlıklarından sonra tüketicilerin satın alma sonrası pişmanlık duyup duymadıkları da araştırılmaktadır. Araştırma kapsamında 205 kişiden anket aracılığıyla veri toplanmıştır.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında tüketicilerin duygudurum düzeyi olumlu olarak arttıkça hazcı ve yenilikçi satın alma eğilimi artmaktadır. Buna karşın tüketicilerin içinde bulunduğu duygudurum düzeyi ile itkisel ve takıntılı satın alma davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Ayrıca takıntılı satın alma davranışından sonra tüketiciler daha çok satın alma sonrası pişmanlık yaşarken, takıntılı, itkisel ve hazcı satın alma davranışlarından sonra tüketiciler satın alma sonrası pişmanlık yaşamamaktadırlar. İleride yapılacak çalışmalarda dört satın alma tarzının öncülleri ve ardılları daha kapsamlı araştırılması uygulamacılar için daha etkin pazarlama iletişimi unsurları tasarlamalarına katkıda bulunabilir.

Anahtar Kelimeler: İtkisel (Dürtüsel) Satın Alma, Takıntılı Satın Alma, Yenilikçi Satın Alma, Hazcı Satın Alma, Satın Alma Sonrası Pişmanlık.

JEL Kodları: M30, M31

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret Bölümü, Uşak/Türkiye. hakan.boz@usak.edu.tr

**THE INFLUENCE OF CONSUMERS' EMOTIONAL STATES
ON IMPULSIVE, COMPULSIVE, INNOVATIVE AND
HEDONIC BUYING BEHAVIOR**

ABSTRACT

The main purpose of this study is to investigate the influence of emotions on consumers' hedonistic, obsessive, iterative and innovative buying behavior. In addition, The study also investigated consumer guilt in line with four types of irrational behaviour such as hedonistic, obsessive, iterative and innovative buying behavior. Data were collected from the survey by 205 people.

42

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Considering the results of the research, the positive emotions of the consumers affect the hedonic and innovative buying behavior. On the other hand, it does not affect the behavioral and obsessive buying behavior. In addition, after consumers' obsessive buying behavior, consumers feel regret and after other buying behaviors, consumers do not feel regret. In future studies, more extensive research of the precursors and consequences of the four buying styles may contribute to the design of more effective marketing communication elements for practitioners.

Keywords: Impulsive Buying Behavior, Obsessive Buying Behavior, Innovative Buying Behavior, Hedonic Buying Behavior, Post Purchasing Guilt.

JEL Codes: M30, M31

GİRİŞ VE ARAŞTIRMANIN GEREKÇESİ

Bireyler, varlıklarını devam ettirebilmek için güdülenmeye/motive olmaya ihtiyaç duymaktadırlar (Koc vd., 2017: 42). İnsanların motive olmasında ve varlıklarını devam ettirebilmesinde duyguların önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır (Fischer vd., 2016; Boz, Köse, 2018; Koc, Boz, 2018). Duyguların insan hayatı için ayrıştırıcı önemi günlük hayatın işleyişinde belirleyici bir role sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Peña-Sarrionandia vd., 2015; Boz vd., 2016: 372; Koc, Boz, 2017). Örneğin, karar verirken beyindeki duyguların düzenlenmesinden sorumlu limbik sistemden akılcı sisteme (*frontal korteks*) giden mesaj sayısı rasyonel bölgeden limbik sisteme (*duyguların düzenlenmesinden sorumlu bölge*) gelen sinyal sayısından yaklaşık olarak 10 kat daha fazladır (Hawkins, Blakeslee, 2004; Boz vd., 2017). Buna göre duyguların karar verme sürecinde ve davranışın gerçekleşmesinde hayati bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Koç, Boz, 2014; Boz, 2015; Boz, 2018; Koc, 2018). Bazı yazarlara göre duyguların pozitif ya da negatif olması bile maruz kalınan durum ya da uyarının değerlendirilmesinde kritik öneme sahiptir (Srull, 1984; Gardner, 1985; Koc, Bozkurt, 2017).

Duyguların temel fonksiyonları ve insan hayatındaki etkileri yaklaşık olarak yüz elli yılı aşkındır araştırılan popüler bir konudur (Darwin vd., 1872). Uzun süredir insanın akılcı (*rasyonel*) davrandığı hipotezi ise son yıllarda duygu alanında yapılan çalışmalarla yanlışlanmıştır (Kahneman, 1979; Damasio, 1994). Bu çalışmalarda insanların akılcı davranmak yerine, genellikle yanlı (*bias*) ve kestirme yöntemler (*heuristics*) kullanarak duygu oryantasyonlu davranma eğiliminde oldukları belirtilmektedir. Benzer durum toplumsal ve ekonomik hayatın tamamlayıcı bir parçası olan satın alma davranışları için de belirtilebilir (Maraz vd., 2015: 326; Gallagher vd., 2017: 37). Sonuçları bakımından satın alma davranışı pek çok satın alma durumunda normal ve beklenen sonuçlar doğururken, bazı satın alma durumlarında olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir (O'Guinn, Faber, 1998: 147). Dion'un (2008:1, akt. Cova, Cova: 2009) belirttiği gibi tüketiciler giderek değişmekte daha dengesiz ve daha tutarsız hale gelmektedir. Buna göre tüketiciler planlı ve rasyonel satın alma yerine giderek daha çok irrasyonel tüketim yapmaya başlamaktadır (Koc, 2017).

Son yıllarda tüketicilerin fayda merkezli tüketimden ziyade daha çok haz duyma, prestijli olma veya sosyal beğeni gibi güdüler nedeniyle duygusal oryantasyonlu ve irrasyonel tüketimi tercih ettikleri görülmektedir (Koç, 2016). Bununla birlikte tüketiciler satın alma eylemini giderek daha çok eğlence ya da kendini ödüllendirme aracı olarak görmektedirler (Mukhopadhyay, Johar, 2009). Bu durum ise tüketicilerin satın alma kararlarını daha çok anlık, planlamadan itkisel ve kendini kontrol etmeksizin tüketim tercihlerine yöneltmektedir (Boz, 2015; Boz, Koç, 2018). Bu durum ise tüketim alışkanlıklarının irrasyonel hale gelmesine neden olabilmektedir. İrrasyonel tüketim kendini itkisel (*impulsive*), takıntılı (*compulsive*), hazcı (*hedonic*) ya da yenilikçi (*innovative buying behavior*) satın alma olarak gösterebilmektedir. Bu satın alma tarzlarının toplumdaki yaygınlığı ve toplam satın alma kararları içindeki oranı da gitgide artmaktadır.

44

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Mihic ve Kursan'a (2010) göre tüketicilerin daha önce düşünmeden, anlık karar vererek yaptığı plansız satın almalar (*örneğin markete süt almaya gidip çikolata alarak geri gelmek gibi*) toplam satın alma kararlarının %90'ını oluşturmaktadır. Bazı çalışmalarda toplam satın alma kararlarının yaklaşık % 95'inin itkisel (dürtüsel) olarak verildiği belirtilmektedir (Virvilaite vd., 2009; Vohs, Faber, 2007; Koç, Boz, 2014). Ayrıca takıntılı (*kendini kontrol edemeyerek satın alma*) satın alma davranışının toplumsal yaygınlığı ise %16'ya kadar çıkabilmektedir (Magee, 1994). Takıntılı (*compulsive*) satın alma yapan tüketicilerin yaklaşık %95'inin ise kadın olduğu belirtilmektedir (McElroy vd., 1994; Schlosser vd., 1994; Lejoyeux vd., 1997).

Takıntılı satın alma davranışının yaygınlığı ise bazı çalışma sonuçlarına göre 2020 yılında Dünya genelinde en sık görülecek ikinci rahatsızlık olması beklenen depresyondan bile daha fazla olduğu ifade edilebilir (Weissman vd., 1993). İtkisel ve takıntılı satın alma davranışının temelinde duyguları kontrol edememe bulunmaktadır (Shahjehan vd., 2012; Shehzadi vd., 2016). Gerek itkisel gerekse de takıntılı satın alma davranışında satın alma kararını veren tüketiciler karar verme sürecinde duygularını düzenlemekte zorlanmaktadır. İtkisel ve takıntılı satın alma davranışı ile birlikte toplumda hazcı satın alma ve yenilik arama güdüsüyle yeni ürünleri yenilikçi olarak satın alma davranışı da günden güne artmaktadır (Koç, Boz, 2014, Boz, 2015).

İtkisel, takıntılı, yenilikçi ya da hazcı tüketim tarzları duygusal, sosyal ya da kimlik gibi çok sayıda faktörden etkilenecek şekilde yapılabilmektedir (Deaon, 2011). Buna karşın bu satın alma tarzlarının gerek tüketiciler için gerekse de toplumsal açıdan olumsuz sonuçları olabilmektedir. Satın alma davranışının tüketiciler açısından sonuçlarından biri de satın alma sonrası yaşanan pişmanlıktır. Satın alma sonrası yaşanan pişmanlık bir daha aynı ürünü satın alma olasılığını önemli şekilde azaltan (eSilva, Martins, 2017) bir etken olması nedeniyle hayati bir öneme sahiptir. Yukarıdaki açıklamalar ışığında bu çalışmada tüketicilerin duygudurumlarının itkisel, takıntılı, yenilikçi ya da hazcı tüketim eğilimlerine etkisi ve bu satın alma davranışlarının ise satın alma sonrası pişmanlığa etki edip etmediği araştırılacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR

1.1. Tüketici Satın Alma Tarzları

İtkisellik, insanların yaşamında hayati bir öneme sahiptir (Boz, 2015). İnsanların karar verme süreçlerinden, kişiliklerinin oluşmasından, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu gibi rahatsızlıklar yaşamasına kadar geniş bir etki alanı vardır (Herman vd., 2018: 30). İtkiselliğin insan hayatında etkili olduğu alanlardan biri de satın alma kararlarında etkili olabilmesidir. *İtkisel satın alma davranışı*, genel olarak bir mal veya hizmeti daha önce satın almayı düşünmeden ansızın satın alma olarak ifade edilmektedir (Rook, Fisher, 1995; Boz, 2015; Taşkın, Özdemir, 2017). İtkisel satın alma davranışı, genel olarak tüketicinin haz veya heyecan yaşamak amacıyla kendini kontrol edemeyerek yaptığı satın alma davranışdır (Deon, 2011: 5426). İtkisel satın alma davranışının temelinde olayın sonuçlarını düşünmeden mal veya hizmetin satın alınması yer almaktadır. Örneğin tüketici itkisel olarak satın aldığı bir çikolatanın vereceği hazı çikolata tüketmesi nedeniyle alabileceği kiloların sağlığına verebileceği zarardan daha fazla önemseyebilmektedir. İtkisel tüketim yapan tüketiciler genel olarak kısa vadede elde edilecek küçük hazı uzun vadede elde edilebilecek büyük ödüle tercih etmektedirler (Boz, 2015). Tüketiciler itkisel satın alma yaparken hızlı bir şekilde karar vermektedir. Tüketicileri itkisel satın alma yaparken karar verme süreçlerinde bilgi toplama ve alternatiflerin değerlendirilmesi aşamalarını atlamaktadır (Karabasivar, Yarahmadi, 2011: 178; Boz, 2015: 30). Bu durum ise tüketicilerin olumsuz duygular yaşamasına

neden olabilmektedir (Gardner, Rook, 1998). Tüketicilerin dürtülerine karşı koyamadan yaptıkları bir diğer satın alma davranışı ise takıntılı satın almadır.

Takıntılı (compulsive) satın alma davranışı yüz yılı aşkındır çalışılan bir konudur (Kraepelin, 1915). Takıntılı satın alma davranışı genel olarak tüketicinin kendini kontrol edemeyerek aşırı alışveriş yapması olarak ifade edilmektedir (Black, 2007; Billieux vd., 2008: 1432). Edwards'a, (1993) göre takıntılı satın alma davranışını;

1. Harcama yapmaya meyilli olmak,
2. Satın alma esnasında dürtülerine (*impulsivity*) hakim olamama,
3. Alışveriş ile ilgili işlevsel bozukluklar,
4. Satın alma esnasındaki duygular,
5. Satın alma sonrası pişmanlık gibi beş faktör ile ilişkilendirmektedir.

Tüketiciler genellikle olumsuz bir olay ile karşılaştıklarında, sıkıldıklarında ya da olumsuz bir duygudurum içinde olduklarında kronik bir şekilde takıntılı satın alma yapabilmektedirler (O'Guinn, Faber, 1989: 155; Black, 2007). Ayrıca takıntılı satın alma davranışının temelinde duyguları kontrol edememe bulunmaktadır (Black vd., 2012). Bazı yazarlara göre takıntılı satın alma davranışında bulunan tüketicileri satın aldığı üründen ziyade satın alma eylemi cezbetmektedir. Hatta takıntılı olarak satın alınan ürünlerin önemli bir kısmı satın alındıktan sonra kullanılmamaktadır (Faber vd., 1987). Takıntılı satın alma davranışı ile itkisel satın alma davranışını birbirinden ayırtıran en temel özelliğin takıntılı satın alma davranışının temelinde satın alınan üründen ziyade satın alma olayının olduğu söylenebilir (O'Guinn, Faber, 1989: 150). Ayrıca bazı yazarlar tarafından bir davranış bozukluğu olarak nitelenen takıntılı satın alma davranışı sonrası kısa vadede tüketiciler kendilerini iyi hissetseler de uzun vadede şiddetli olumsuz duygular tüketicilere eşlik etmektedir (O'Guinn, Faber, 1989: 150; Shahjehan vd., 2012; Shehzadi vd., 2016). Christenson vd.'nin (1994) çalışmasına göre takıntılı satın alma bozukluğu olan tüketicilerin %58'inin önemli miktarda borcunun olduğu, %46'sının pişmanlık duyduğu (*guilt*), %42'sinin ödemeleri karşılayamadığı görülmektedir. Satın alma tarzlarından bir diğeri ise hazcı satın almadır.

Tüketicilerin Duygudurum Düzeyinin İtkisel (Dürtüsel) Yenilikçi Hazcı ve Takıntılı Satın Alma Davranışına Etkisi

Hazcı satın alma davranışı genel olarak mutluluk gibi pozitif duygular ile ilgilidir (Guevarra, Howell, 2015; Zhong, Mitchell, 2010). Tüketicilerin pozitif bir duyguduruma sahip olmaları hazcı satın alma eğilimini artırabilmektedir (Hsieh, Tseng, 2018). Hazcı ürünler faydaya yönelik ürünlere göre tüketicileri daha mutlu ettiği farklı çalışmalarda ifade edilmektedir (Van Boven, Gilovich, 2003; Caprariello, Reis, 2013). Tüketicileri, hazcı satın alma sürecinde ürüne sahip olmaktan ziyade deneyimi yaşamak daha mutlu etmektedir (Park vd., 2006). Hazcı satın alma sürecinde tüketiciler itkisel ve takıntılı satın alma tarzına göre daha çok kontrole sahiptirler. Haz almayacağına inandıkları bir mal veya hizmeti satın almayabilirler. Hazcı satın alma sürecinde duyguların kontrol edilebilmesi yenilikçi satın alma tarzı ile benzeşmektedir.

Yenilikçilik kavramı ilk olarak Rogers ve Shoemaker'in (1971) tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. **Yenilikçi (İnnovatif) satın alma davranışı** da uzun yıllardır pazarlama alanında araştırılan bir konudur (Hirschman, 1980). Rogers ve Shoemaker (1971: 27) yenilikçiliği yeni fikirlere içinde bulunduğu topluma göre daha erken adapte olma durumu olarak tanımlamaktadır. Satın alma tarzı açısından yenilikçilik genel olarak yeni piyasaya sürülen ürünlerin diğer tüketicilerden önce satın alma davranışı olarak tanımlanabilir (Foxall vd., 1998: 41). Park vd., (2010) tüketicileri genel olarak bilişsel ve duygusal olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bilişsel tüketiciler duygusal tüketicilere göre daha çok fiyat odaklı ve satın alacakları ürünlerin faydalarına odaklıdır. Buna karşın duygusal tüketiciler ise ürünlerin kendilerine sağlayacağı estetik ve haz duygusuyla ilgilenirler. Yenilikçi satın alma tarzında tüketici duygularını kontrol edebilmektedir. Ayrıca yenilikçi satın alma davranışında tüketicinin satın alacağı ürüne karşı daha önceden genel bir ilgilenimi söz konusudur (Goldsmith, Hofacker, 1991; Flynn, Goldsmith, 1993; Goldsmith vd., 2010: 326). Buna ek olarak yenilikçi satın alma davranışının temel güdülerinden biri de sosyal statü ve prestij sahibi olmaktır (Vigneron, Johnson, 1999). Aynı zamanda yenilikçi satın alma eğiliminde olan tüketicilerin marka sadakati daha fazla olabilmektedir (Goldsmith vd., 2010: 327).

Yukarıdaki açıklamalar ışığında itkisel, takıntılı, hazcı ve yenilikçi satın alma davranışı ile ilgili yapılan çalışmalarda genellikle birkaç satın alma tarzının (Joireman vd., 2010; Karbasivar, Yarahmadi, 2011; Rubera, Kırca, 2012; Chen, 2014; Badgaiyan, Verma, 2014; Koç, Boz,

2014; Boz, 2015) bir arada araştırıldığı görülmektedir. Ayrıca olumlu duyguların bu satın alma tarzları ile ilişkisini araştıran çalışmaların da kısıtlı sayıda olduğu söylenebilir. Son olarak satın alma kararlarında önemli etkileri bulunan duyguların satın alma tarzlarına etkisini inceleyen bütüncül çalışmaların da oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın temel amacı tüketicilerin duygudurum düzeyleri ile itkisel, takıntılı, hazcı ve yenilikçi satın alma davranışı arasında ilişkiyi incelemektir. Buna ilave olarak tüketicilerin bu satın alma davranışlarından sonra pişmanlık duyup duymadıkları araştırılmıştır.

48 2. YÖNTEM

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

2.1. Araştırmanın Modeli ve Veri Toplama Yöntemi

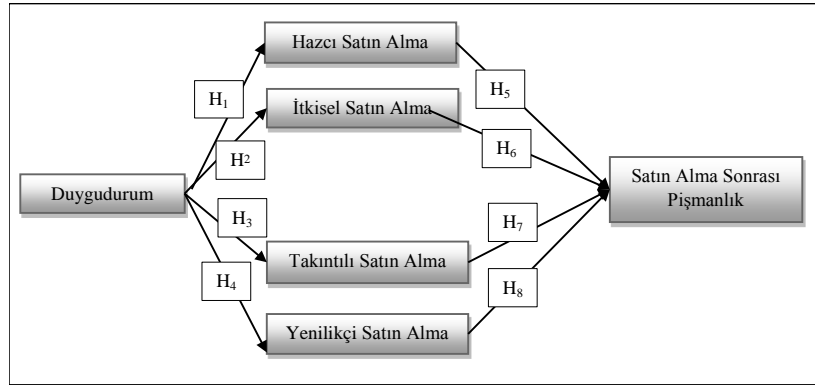
Tüketicilerin duygudurumlarının itkisel satın alma, hazcı satın alma, yenilikçi satın alma, takıntılı satın alma ve satın alma sonrası pişmanlık davranışlarına etkisininin araştırıldığı bu çalışmada veriler Uşak, Afyon ve İzmir’de yaşayan 205 kişiden toplanmıştır. Araştırma verileri anket formu aracılığıyla kolayda örnekleme yöntemi ile elde edilmiştir. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Anket formunun ilk bölümünde katılımcıların duygudurum düzeylerini ölçmek amacıyla 4 madde kullanılmıştır (Mehrabian, Russel, 1974; Peterso, Sauber, 1983; Boz, 2015).

Anket formunun ikinci bölümünde katılımcıların dört çeşit satın alma tarzına olan eğilimi ve satın alma sonrası pişmanlığı (*guilt*) ölçülmüştür. Dört satın alma tarzından biri olan itkisel satın alma davranışını ölçmek için 9 maddeden oluşan ölçek (Villi, Kayabaşı, 2011), takıntılı satın alma eğilimini ölçmek için 6 maddeli “Takıntılı Satın Alma Ölçeği (*Compulsive Buying Scale*)” (Faber, O’Quinn, 1989; Okutan vd., 2013; Korur, Kizman, 2016), hazcı satın alma eğilimini ölçmek için 6 maddeli “Hazcı Satın Alma Ölçeği *Hedonic Buying Scale*” (Babin vd., 1994; Okutan vd., 2013) ve yenilikçi satın alma eğilimini ölçmek için 2 maddeli Yenilikçi Satın Alma “*Innovative Buying Scale*” (Raju, 1980; Okutan vd., 2013) ölçekleri kullanılmıştır (Villi, Kayabaşı, 2011). Katılımcıların satın alma kararı sonrası duydukları pişmanlık ise 3 madde ile ölçülmüştür (Tsiros, Mittal, 2000; Korur, Kizman, 2016). Araştırma kapsamında katılımcıların duygudurumlarını, itkisel satın alma, hazcı satın alma,

Tüketicilerin Duygudurum Düzeyinin İtkisel (Dürtüsel) Yenilikçi Hazcı ve Takıntılı Satın Alma Davranışına Etkisi

yenilikçi satın alma, takıntılı satın alma ve satın alma sonrası pişmanlığı ölçmek için kullanılan ölçekler 5'li Likert Tipi ölçeklerdir. Ölçeklerde 5 "Kesinlikle Katılıyorum" ifadesine karşılık gelirken 1 ise "Kesinlikle Katılmıyorum" ifadesine karşılık gelmektedir. Anket formunun son bölümünde ise katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum ve eğitim durumu gibi demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 4 soru bulunmaktadır. Araştırma modeli Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

49

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

2.2. Araştırma Hipotezleri

Araştırma modeli kapsamında geliştirilen ve test edilen hipotezler aşağıda belirtilmektedir.

- H₁: Tüketicilerin duygudurum düzeyi ile hızlı satın alma davranışı arasında ilişkisi yoktur.
- H₂: Tüketicilerin duygudurum düzeyi ile itkisel satın alma davranışı arasında ilişkisi yoktur.
- H₃: Tüketicilerin duygudurum düzeyi ile takıntılı satın alma davranışı arasında ilişkisi yoktur.
- H₄: Tüketicilerin duygudurum düzeyi ile yenilikçi satın alma davranışı arasında ilişkisi yoktur.
- H₅: Tüketicilerin hızlı satın alma davranışı ile satın alma sonrası pişmanlık arasında ilişkisi yoktur.
- H₆: Tüketicilerin itkisel satın alma davranışı ile satın alma sonrası pişmanlık arasında ilişkisi yoktur.

- H₇: Tüketicilerin takıntılı satın alma ile satın alma sonrası pişmanlık arasında ilişkisi yoktur.
- H₈: Tüketicilerin yenilikçi satın alma davranışı ile satın alma sonrası pişmanlık arasında ilişkisi yoktur.

3. BULGULAR

Tablo 1’de anket ile elde edilen verilerin geçerlilik ve güvenilirlik sonuçlarına ait veriler bulunmaktadır. Araştırma hipotezlerinin test edilmesinde PLS-SEM temelli yapısal eşitlik modellemesi analizi yapılmıştır. PLS-SEM temelli yapısal eşitlik modellemesi örneklemin az olduğu ve örneklemin normal dağılmadığı veri setlerinde de çok iyi tahmin doğruluğu elde edilebilmektedir (Wong, 2013). Araştırma kapsamında yapılan yol analizi Smart PLS 2 istatistik paket programı aracılığıyla yapılmıştır. Araştırma modeli ve hipotez testlerinin analizinde kısmi en küçük karelere tahmin yöntemi ile yapılan PLS-SEM yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır.

Model analizinde kullanılacak verilerin geçerli olup olmadığını belirlemek için öncelikle “*Average Variance Extracted (AVE)*” değerlerine bakılmaktadır. Gizil (*Latent*) yapılara ait AVE değerinin 0.50 ve üzerinde olması gerekmektedir (Bogazzi, Yi, 1998, Henseller vd., 2009). Analiz sonuçlarına göre *Duygudurum Düzeyi, İtkisel Satın Alma, Hazcı Satın Alma, Yenikçi Satın Alma, Satın Alma Sonrası Pişmanlık* ölçeklerinden elde edilen verilerin ait AVE değerleri sırasıyla 0,88, 0,50, 0,54, 0,54, 0,71 ve 0,72’dir. Analiz sonucunda yapılara ait AVE değerlerine bakıldığında verilerin geçerli olduğu söylenebilir. Model analizinde kullanılacak verilerin güvenilir olup olmadığını belirlemek için ise “*Composite Reliability (CR)*” değerlerine bakılmaktadır. Bogazzi, Yi (1998) ve Hair vd., (2014) ölçeklerden elde edilen verilerin güvenilir olması için Composite Reliability değerinin 0,6 ve üzerinde olması gerektiğini belirtmektedir.

Tüketicilerin Duygudurum Düzeyinin İtkisel (Dürtüsel) Yenilikçi Hazcı ve Takıntılı Satın Alma Davranışına Etkisi

Tablo 1: Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

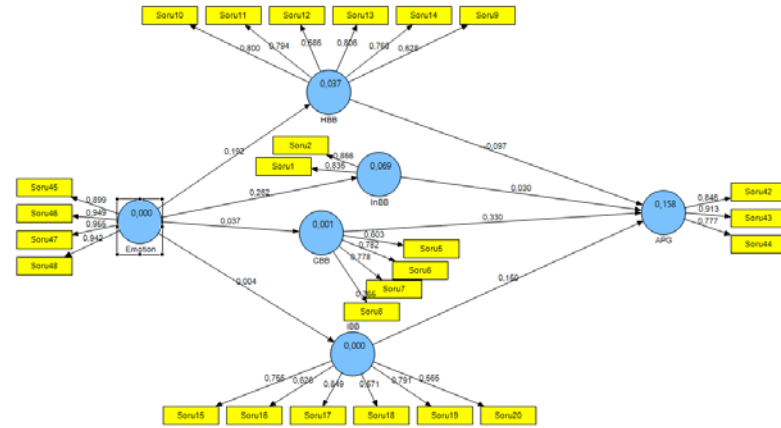
Yapılar	Items	Outer Loadings	AVE ^a	CR ^b	Cronbach Alpha	Paralel Analysis	MAP ^c
Duygudurum	Item 1	0,899	0,88	0,97	0,95	1	1
	Item 2	0,949					
	Item 3	0,955					
	Item 4	0,942					
İtkisel Satın Alma	Item 1	0,756	0,50	0,85	0,84	1	1
	Item 2	0,626					
	Item 3	0,849					
	Item 4	0,571					
	Item 5	0,791					
	Item 6	0,585					
Hazcı Satın Alma	Item 1	0,800	0,54	0,87	0,84	1	1
	Item 2	0,794					
	Item 3	0,586					
	Item 4	0,806					
	Item 5	0,768					
	Item 6	0,628					
Takıntılı Satın Alma	Item 1	0,603	0,54	0,82	0,73	1	1
	Item 2	0,782					
	Item 3	0,778					
	Item 4	0,765					
Yenilikçi Satın Alma	Item 1	0,835	0,71	0,83	0,62	1	1
	Item 2	0,866					
Satın Alma Sonrası Pişmanlık	Item 1	0,846	0,72	0,84	0,8	1	1
	Item 2	0,913					
	Item 3	0,777					

(a Average variance extracted (AVE). b Composite reliability (CR) c Minimum Average Partial Analysis).

Bununla birlikte, araştırma kapsamında elde edilen verilerin güvenilirliğini belirlemek için Composite Reliability değerinin yanında Cronbach Alpha değerine de bakılmıştır. Cronbach Alpha ve Composite Reliability değerlerinin 0.6 ve üzerinde olması verilerin güvenilir olması için yeterlidir (Hair vd., 2014). Tablo 1’de duygudurum düzeyi, itkisel satın alma, hazcı satın alma, yenilikçi satın alma, satın alma sonrası pişmanlık yapılarına ait Composite Reliability değerleri sırasıyla 0,97, 0,85, 0,87, 0,82, 0,83 ve 0,84’tür. Analiz sonucuna göre ölçeklerden elde edilen verilerin güvenilir olduğu söylenebilir. Ayrıca maddelerin doğru bir şekilde gruplandırıldığını (*faktörleştiğini*) tespit etmek amacıyla Paralel Analiz (Horn, 1965) ve Map Analizi (Velicer, 1976) yapılmıştır. Her iki analiz

sonucuna göre de boyutların doğru şekilde gruplandığı söylenebilir. Bu sonuçlara bakıldığında araştırma kapsamında elde edilen verilerin hem geçerli hem de güvenilir olduğu söylenebilir.

Şekil 2: Yapısal Eşitlik Modellemesi Yol Katsayıları

Şekil 2’de yapısal eşitlik modellemesi analizine ait yol katsayılarına ait değerler bulunmaktadır. Analizi sonuçlarına göre duygular ile hazcı ve yenilikçi satın alma davranışları arasında ilişki bulunmaktadır. Olumlu duygular arttıkça tüketicilerin hazcı ve yenilikçi satın alma eğilimleri de artmaktadır. Takıntılı satın alma davranışını ise satın alma sonrası pişmanlık duygusu takip etmektedir. Diğer taraftan tüketicilerin içinde bulunduğu duygudurum düzeyi ile takıntılı ve itkisel satın alma davranışları arasında ilişki bulunmamaktadır. Ayrıca hazcı ve yenilikçi satın alma davranışlarının satın alma sonrası pişmanlık ile ilişkisi bulunmamaktadır. Bayley ve Narrov’a (1998) göre tüketicilerin olumsuz bir duyguduruma sahip olması itkisel satın alma davranışını arttırdığını belirtmektedir. Buna karşın analiz sonuçlarına bakıldığında bulguların Bayley ve Nancarrow’un (1998) çalışması ile çeliştiği söylenebilir. Bu durumun ise tüketicilerin itkisel satın almaları için tüketicilerin olumlu veya olumsuz her iki duygudurumuna sahip olması yeterli olabilir. Bununla birlikte tüketicilerin toplam satın alma kararlarının yaklaşık %95’ine kadarını itkisel satın alma davranışı oluşturduğu için (Koç, Boz, 2014) itkisel satın alma davranışı tüketicilerin her iki duygudurum içerisinde

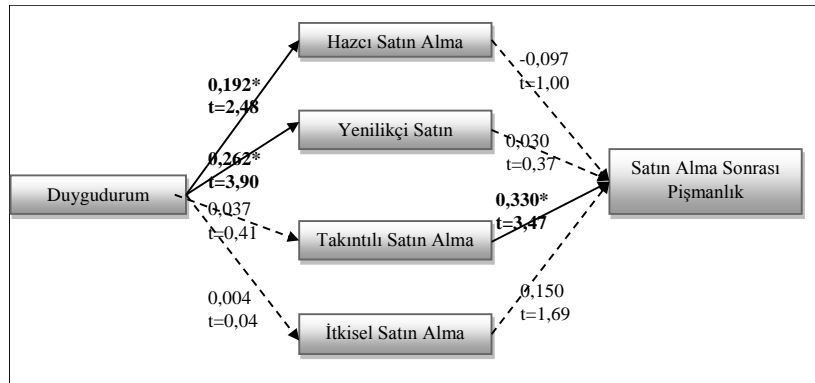
Tüketicilerin Duygudurum Düzeyinin İtkisel (Dürtüsel) Yenilikçi Hazcı ve Takıntılı Satın Alma Davranışına Etkisi

bulduğunda da gerçekleşiyor olabilir. Tüketicilerin içinde buldukları duygudurum düzeyi hazcı satın alma davranışı arasındaki ilişki ile ilgili elde edilen araştırma bulguları literatür ile benzerlik göstermektedir (Zhong, Mitchell, 2010; Alba, Williams, 2013; Guevarra, Howell, 2015). Araştırma sonuçlarına göre tüketicilerin duygudurum düzeyi arttıkça takıntılı satın alma davranışı artmaktadır. Takıntılı satın alma ve tüketicilerin duygudurum düzeyleri arasındaki ilişki Kang, Johnson'un (2011) çalışması ile benzerlik göstermektedir. Kang, Johnson'un (2011) çalışmasında tüketicilerin duygudurum düzeyi olumlu olarak arttıkça takıntılı satın alma davranışı artmaktadır. Araştırma sonuçları Aroean, Michaelidou'nun (2014) çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Yenilikçi satın alma davranışının genel olarak olumlu bir duygudurum halinde yapıldığı görülmektedir. Satın alma kararlarında pişmanlık ve korku tüketicilerin tüketicilerin satın alma öncesi ve satın alma sonrası davranışlarını dramatik olarak etkileyen faktörlerden biridir (Rogers, 1975; Floyd vd., 2000; De Hoog vd., 2007). Satın alma sonrası pişmanlık ile takıntılı satın alma davranışı arasında ilişki çıkması tüketicilerin genel olarak kendini kontrol edemeyerek, ihtiyacı olmamasına karşın ürün satılmasına nedeniyle pişmanlık duyması literatür ile de benzerlik göstermektedir (Lejoyeux, Weinstein, 2010).

53

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Şekil 3: Model Analizi Sonuçları ve t-Değerleri

Şekil 3'te model analizine ait sonuçlar yer almaktadır. Analiz sonucunda elde edilen yol katsayılarına göre duygular ile itkisel satın alma davranışı ($r=0,004$ $t=0,459$) ve takıntılı satın alma ($r=0,037$, $t=0,041$) davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Buna karşın duygular ile hazcı satın alma davranışı ($r=0,192$, $t=2,48$) ve yenilikçi satın alma davranışı ($r=0,262$, $t=3,90$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır. Son olarak hazcı satın alma ($r=0,097$, $t=1,00$), yenilikçi satın alma davranışı ($r=0,30$, $t=0,370$) ve itkisel satın alma davranışı ($r=0,150$, $t=1,69$) ile satın alma sonrası pişmanlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmazken takıntılı satın alma davranışı ($r=0,330$, $t=3,47$) ile satın alma sonrası pişmanlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

54

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Tablo 2'de yol katsayılarına ait değerler listelenmektedir. Buna göre "duygudurum ile yenilikçi satın alma", "duygudurum ve hazcı satın alma", "takıntılı satın alma ile satın alma sonrası pişmanlık" arasındaki yol katsayıları sırasıyla 0.26, 0.19 ve 0.33'tür. Hipotez testleri t-değerlerine göre H_2 , H_3 ve H_6 hipotezleri kabul edilirken (sig.level=%5) H_1 , H_4 , H_5 and H_8 hipotezleri ise reddedilmiştir.

Khan ve Isen (1993) çalışmasında belirttiği gibi tüketicilerin duygu düzeyleri olumlu olarak arttıkça (mutluluk düzeyi) daha fazla yenilikçi satın alma eğiliminde bulunmaktadırlar. Tüketicilerin duygudurum düzeyleri olumlu (mutlu) olarak yükseldikçe risk algılamaları da azalmaktadır (Podoyntsyna vd., 2012). Risk algılaması azalan tüketicilerin ise yeni ürünleri daha fazla deneme eğiliminde oldukları söylenebilir (Taşkın vd., 2017). İtkisel satın alma davranışı ile duygudurum düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olmaması Boz ve Koç'un (2018) çalışması ile de benzeşmektedir. Boz'un (2015) çalışmasında belirtildiği gibi tüketicilerin toplam satın alma davranışlarının %95'i itkisel olarak yapılmaktadır. Dolayısıyla tüketicilerin itkisel satın alma eğilimleri/davranışları duygulardan bağımsız olarak gerçekleşiyor olabilir.

Tüketicilerin Duygudurum Düzeyinin İtkisel (Dürtüsel) Yenilikçi Hazcı ve Takıntılı Satın Alma Davranışına Etkisi

Tablo 2: Hipotez Testi Sonuçları ve PLS-SEM Yol Katsayıları

Hipotezler	Yol	Yol Katsayısı	t-Değeri	Sonuç
H ₁	Duygudurum - İtkisel Satın Alma	0,004	0,045	Red
H ₂	Duygudurum - Yenilikçi Satın Alma	0,262	3,901	Kabul
H ₃	Duygudurum - Hazcı Satın Alma	0,192	2,481	Kabul
H ₄	Duygudurum - Takıntılı Satın Alma	0,037	0,416	Red
H ₅	Hazcı Satın Alma - Satın Alma Sonrası Pışmanlık	-0,097	1,002	Red
H ₆	Takıntılı Satın Alma - Satın Alma Sonrası Pışmanlık	0,330	3,472	Kabul
H ₇	Yenilikçi Satın Alma - Satın Alma Sonrası Pışmanlık	0,030	0,371	Red
H ₈	İtkisel Satın Alma - Satın Alma Sonrası Pışmanlık	0,150	1,693	Red

55

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada tüketicilerin içinde bulunduğu duygudurum düzeyinin takıntılı, itkisel, hazcı ve yenilikçi satın alma tarzlarına etkisi araştırılmıştır. Çalışma sonuçlarına bakıldığında itkisel ve takıntılı satın alma davranışında bulunan tüketicilerin olumlu duygulara sahip olmasının etkisi bulunmamaktadır. Her iki satın almanın temelinde de dürtülerine hakim olması nedeniyle etkisi olmadığı söylenebilir. Ayrıca bu sonuçlara göre mutlu insanlar itkisel ya da takıntılı satın alma davranışında bulunmama eğilimindedirler. Tüketiciler satın alma sürecinde kontrolün kendilerinde olmasını istemektedirler. Gerek bilişsel gerek duygusal gerekse de davranışsal olarak satın alma karar sürecinde kendi değerlendirme ve istekleri doğrultusunda tüketim yapma eğilimindedirler. Takıntılı satın alma işletmeler için satın alma sonrası ürüne karşı olumsuz tutumların ortaya çıkması açısından tehditler barındırabilmektedir. Zira karar verme süreçleri tam olarak işlemeden yapılan satın alma davranışının sonunda yeniden satın alma ya da marka sadakati gibi duygu ve davranışlar yeterli şekilde oluşmayabilmektedir. Dolayısıyla bu tüketicilerin marka değiştirme ihtimalleri yüksek olabilmektedir. Bu durumun ise pratik açıdan oldukça önemli sonuçları bulunmaktadır. İşletmelerin özellikle mağazaların veya hizmet işletmelerinin atmosferini tüketicilerin kendilerini mutlu hissedecekleri, tüketicilerin itkiselliğini arttırmadan ve tüketicilerin satın alma süreçlerinde

bilişsel, davranışsal ve karar kontrol güdülerini tatmin edecek şekilde dizayn etmeleri faydalı olacaktır.

Diğer taraftan tüketicilerin kendilerini pozitif hissetmeleri tüketicileri hazcı ve yenilikçi satın almaya teşvik etmektedir. Hazcı ve yenilikçi satın alma tarzlarında satın alma karar süreci boyunca duyguların kontrolü genel olarak tüketicilerdedir. Tüketicilerin kendilerine haz verecek ya da sosyal prestij kazandıracak ürünleri bilerek veya isteyerek kendileri satın almaktadırlar. Bu nedenle kontrol kendilerinde olduğu için satın alma sürecinden sonra pişmanlık yaşamayabilmektedirler. Bu tarz satın almalar itkisel veya takıntılı satın alma davranışlarına göre işletmeler için daha önemli fırsatlar vaatmektedir. Zira tüketiciler yenilikçi ve hazcı satın alma davranışlarından sonra pişmanlık duymamaktadırlar. Buna karşın özellikle takıntılı satın alma başta olmak üzere itkisel satın alma davranışlarının ardından yaşanan kısa süreli haz ya da olumlu duygulara pişmanlık hatta hayal kırıklığı eşlik edebilmektedir (Rook, 1987).

İleride yapılacak çalışmalarda takıntılı, itkisel, hazcı ve yenilikçi satın alma tarzlarına etki etmesi muhtemel daha fazla öncü faktörün araştırılması faydalı olabilecektir. Ayrıca yapılacak çalışmalarda farklı sektörlere ait ürünlerde bu satın alma tarzlarının etkisi araştırılabilir.

*Tüketicilerin Duygudurum Düzeyinin İtkisel (Dürtüsel) Yenilikçi Hazcı
ve Takıntılı Satın Alma Davranışına Etkisi*

KAYNAKÇA

- Alba, Joseph W.; Williams, Eleanor F. (2013). "Pleasure Principles: A Review of Research on Hedonic Consumption". *Journal of Consumer Psychology*, 23(1), 2-18.
- Aroean, Lukman; Michaelidou, Nina (2014). "Are Innovative Consumers Emotional and Prestigiously Sensitive to Price?". *Journal of Marketing Management*, 30(3-4), 245-267.
- Babin, J. Babin; Darden, R. William; Griffin, Mitch (1994). "Work and/or Fun: Measuring Hedonic and Utilitarian Shopping Value". *Journal of Consumer Research*, 20(4), 644-656.
- Badgaiyan, A. Jyodi; Verma, Anshul (2014). "Intrinsic Factors Affecting Impulsive Buying Behaviour—Evidence from India". *Journal of Retailing and Consumer Services*, 21(4), 537-549.
- Bagozzi, P. Richard; Yi, Youjae (1988). "On the Evaluation of Structural Equation Models". *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74-94.
- Bayley, Geoff; Nancarrow, Clive (1998). "Impulse Purchasing: A Qualitative Exploration of the Phenomenon". *Qualitative Market Research: An International Journal*, 1(2), 99-114.
- Billieux, Joël; Rochat, Lucien; Rebetz, M. M. Lien; Van der Linden, M. (2008). "Are All Facets of Impulsivity Related to Self-Reported Compulsive Buying Behavior?". *Personality and Individual Differences*, 44(6), 1432-1442.
- Black, W. Donald (2007). "A Review of Compulsive Buying Disorder". *World Psychiatry*, 6(1), 14.
- Black, D. Wayne; Shaw, Martha; McCormick, Brett; Bayless, J. David; Allen, Jegg (2012). "Neuropsychological Performance, Impulsivity, ADHD Symptoms, and Novelty Seeking in Compulsive Buying Disorder". *Psychiatry Research*, 200(2-3), 581-587.
- Boz, Hakan (2015). "Turistik Ürün Satın Alma Karar Sürecinde İtkiselliğin Rolü: Psikonörobiyokimyasal Analiz", (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Boz, Hakan; Yılmaz, Özer; Arslan, Aytuğ; Koç, Erdoğan (2016). "A Comparison of Depression and Turnover Intentions of Hotel Employees in All-Inclusive and non All-Inclusive Hotels". *Global Issues and Trends in Tourism*, 372-382.
- Boz, Hakan; Arslan, Aytuğ; Koc, Erdoğan (2017). "Neuromarketing Aspect of Tourism Pricing Psychology". *Tourism Management Perspectives*, 23, 119-128.

Boz, Hakan; Koc, Erdoğan (2018). "İtkisel (Dürtüsel) Satın Alma Davranışının Nedenleri ve Sonuçları: Turizm ve Konaklama Sektöründe Bir Çalışma", *International Journal of Social Inquiry*, 11(2), 17-45.

Boz, Hakan; Kose, Utku (2018). "Emotion Extraction from Facial Expressions by Using Artificial Intelligence Techniques". *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 9(1), 5-16.

Caprariello, A. Peter; Reis, T. Harry (2013). "To Do, to Have, or to Share? Valuing Experiences over Material Possessions depends on the Involvement of Others". *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(2), 199-215.

Chen, K. Kuo (2014). "Assessing the Effects of Customer Innovativeness, Environmental Value and Ecological Lifestyles on Residential Solar Power Systems Install Intention". *Energy Policy*, 67, 951-961.

Christenson, A. Gary; Faber, J. Ronald; Mitchell, J. E. (1994). "Compulsive Buying: Descriptive Characteristics and Psychiatric Comorbidity: Dr. Christenson and Colleagues Reply". *The Journal of Clinical Psychiatry*, 55(12), 545-546.

Cova, Bernard; Cova, Veronique (2009). "Faces of the New Consumer: A Genesis of Consumer Governmentality". *Recherche et Applications en Marketing* (English Edition), 24(3), 81-99.

Damasio, R. Antoino (1994). *Descartes' Error: Emotion, Rationality and the Human Brain*. Newyork: Putnam

Darwin, Charles (1872). *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. London, UK: John Marry.

De Hoog, Natasha; Stroebe, Wolfgang; De Wit, J. B. F. (2007). "The Impact of Vulnerability to and Severity of a Health Risk on Processing and Acceptance of Fear-arousing Communications: Ameta-analysis". *Review of General Psychology*, 11(3), 258-285.

Deon, Tustin (2011). "The Prevalence of Impulsive, Compulsive and Innovative Shopping Behaviour in the Economic Retail Hub of South Africa: A Marketing Segmentation Approach". *African Journal of Business Management*, 5(14), 5424-5434.

Dion, D. (2008). *À la recherche du consommateur*. Paris: Dunod.

Edwards, A. Elisabeth (1993). "Development of a New Scale for Measuring Compulsive Buying Behavior". *Financial Counseling and Planning*, 4(1), 67-84.

e Silva, S. Costa; Martins, C. Carvalho (2017). "The Relevance of Cause-related Marketing to Post-purchase Guilt Alleviation". *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 14(4), 475-494.

Faber, Ronald J.; Thomas C. O'Guinn; Raymond Krych (1987). "Compulsive Consumption". *Advances in Consumer Research*, 14, 132- 135.

**Tüketicilerin Duygudurum Düzeyinin İtkisel (Dürtüsel) Yenilikçi Hazcı
ve Takıntılı Satın Alma Davranışına Etkisi**

- Fischer, Agneta H.; Antony S.R. Manstead (2016). "Social Functions of Emotion and Emotion Regulation". *Handbook of Emotions*, (4), 424-439.
- Floyd, Donna L.; Steven Prentice-Dunn; Ronald W. Rogers (2000). "A Meta-analysis of Research on Protection Motivation Theory". *Journal of Applied Social Psychology*, 30(2), 407-429.
- Flynn, Leisa Reinecke; Ronald E. Goldsmith (1993). "A Validation of the Goldsmith and Hofacker Innovativeness Scale". *Educational and Psychological Measurement*, 53(4), 1105-1116.
- Foxall, Gordon R.; Goldsmith, Ronald Earl; Brown, Stephen (1998). *Consumer Psychology for Marketing*. London: Int. Thomson Business Press.
- Gallagher, Catherine E.; Watt, Margo C.; Weaver, Angela D.; Murphy, Keely A. (2017). "I fear, therefore, I Shop!" Exploring Anxiety Sensitivity in Relation to Compulsive Buying". *Personality and Individual Differences*, 104, 37-42.
- Gardner, M. Paula; Rook, W. Dennis (1988). "Effects of Impulse Purchases on Consumers' Affective States". *ACR North American Advances*, (15),127-130.
- Gardner, M. Paula (1985). "Mood States and Consumer Behavior: A Critical Review". *Journal of Consumer Research*, 12, 281-300.
- Goldsmith, Ronald E.; Hofacker, Charles F. (1991). "Measuring Consumer Innovativeness". *Journal of the Academy of Marketing Science*, 19(3), 209-221.
- Goldsmith, E. Ronald; Flynn, Leisa R.; Daekwan, Kim (2010). "Status Consumption and Price Sensitivity". *Journal of Marketing Theory and Practice*, 18(4), 323-338.
- Guevarra, Darwin A.; Howell, Ryan T. (2015). "To Have in order to Do: Exploring the Effects of Consuming Experiential Products on Well-being". *Journal of Consumer Psychology*, 25(1), 28-41.
- Hair Jr, F. Joseph; Hult, G. M. Thomas; Ringle, Christian; Sarstedt, Marko (2016). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*. New Delhi: Sage Publications.
- Hawkins, Jeff; Blakeslee, Sandra (2004). *On Intelligence*. New York, NY: Times Books.
- Henseler, Jörg; Ringle, Christian M.; Sinkovics, Rudolf R. (2009). "The Use of Partial Least Squares Path Modeling in International Marketing". Sinkovics, Rudolf R; Ghauri, Pervez N. (Eds.), *New Challenges to International Marketing*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited, 277-319
- Herman, M. Aleksandra; Critchley, D. Hugo; Duka, Theodora (2018). "The Role of Emotions and Physiological Arousal in Modulating Impulsive Behaviour". *Biological Psychology*, 133, 30-43.

Hirschman, Elizabeth C. (1980). "Innovativeness, Novelty Seeking, and Consumer Creativity". *Journal of Consumer Research*, 7(3), 283-295.

Horn, L. John (1965). "A Rationale and Test for the Number of Factors in Factor Analysis". *Psychometrika*, 30, 179-185.

Hsieh, Jung-Kuei; Tseng, Ching-Yin (2018). "Exploring Social Influence on Hedonic Buying of Digital Goods-Online Games' Virtual Items". *Journal of Electronic Commerce Research*, 19(2), 164-185.

Joireman, Jeff; Kees, Jeremy; Sprott, David (2010). "Concern with Immediate Consequences Magnifies the Impact of Compulsive Buying Tendencies on College Students' Credit Card Debt". *Journal of Consumer Affairs*, 44(1), 155-178.

Kahneman, Daniel; Tversky, Amos (1979). "Prospect Theory: An Analysis of Decisions under Risk". *Econometrica*, 47(2), 263-292.

Kang, Minjeong; Johnson, Kim K. P. (2011). "Retail Therapy: Scale Development". *Clothing and Textiles Research Journal*, 29(1), 3-19.

Karbasivar, Alireza; Yarahmadi, Hasti (2011). "Evaluating Effective Factors on Consumer Impulse Buying Behavior". *Asian Journal of Business Management Studies*, 2(4), 174-181.

Kahn, E. Barbara; Alice M. Isen (1993). "The Influence of Positive Affect on Variety-Seeking among Safe, Enjoyable Products". *Journal of Consumer Research*, 20(2), 257-70.

Koc, Erdogan; Boz, Hakan (2014). "Psychoneurobiochemistry of Tourism Marketing". *Tourism Management*, 44, 140-148.

Koç, Erdoğan (2016). *Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri: Global ve Yerel Yaklaşım: Pazarlama ve Tüketici Davranışı Kavramlarının İngilizceleriyle*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Koç, Erdoğan (2017). *Service Failures and Recovery in Tourism and Hospitality: A Practical Manual*. CABI: Oxford

Koc, Erdogan; Boz, Hakan (2017). "Development of Scales to Measure Customers' Willingness to Have Control and the Control Offered by Service Businesses". *Ecoforum Journal*, 6(3).

Koc, Erdoğan; Aydın, F.; Ar, A. Aybeniz; Boz, Hakan (2017). "Emotions and Emotional Abilities in Service Failures and Recovery". Koc, Erdoğan. (Ed.), *Service Failure and Recovery in Tourism and Hospitality: A Practical Manual*. CABI Publishing, 42-55.

Koc, Erdogan; Akkoyunlu Bozkurt, Gonca (2017). "Hospitality Employees' Future Expectations: Dissatisfaction, Stress, and Burnout". *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 18(4), 459-473.

Tüketicilerin Duygudurum Düzeyinin İtkisel (Dürtüsel) Yenilikçi Hazcı ve Takıntılı Satın Alma Davranışına Etkisi

Koc, Erdogan; Hakan Boz (2018). "How Can Consumer Science Be Used for Gaining Information about Consumers and the Market?: The Role of Psychophysiological and Neuromarketing Research". Cavicchi, Alessio; Santini, Cristina (Eds.), *Case Studies in the Traditional Food Sector A volume in the Consumer Science and Strategic Marketing Series*, 129-152.

Koc, Erdogan (2018). "Turkish Tourism and Hospitality Students' Social Anxiety and Avoidance". *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 1-6.

Korur, Mukaddes Gizem; Kimzan, Halil Semih (2016). "Kompulsif Satın Alma Eğilimi ve Alışveriş Sonrası Pişmanlık İlişkisinde Kontrolsüz Kredi Kartı Kullanımının Rolü: AVM Müşterileri Üzerine Bir Araştırma". *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi (Journal of Consumer and Consumption Research)*, 8(1), 43.

Kraepelin, Emil; Diefendorf, Allen Ross (1915). *Clinical Psychiatry: A Text-Book for Students and Physicians*. New York: Macmillan.

Lejoyeux, M.; Tassain, V.; Solomon, J.; Ades, J. (1997). "Study of Compulsive Buying in Depressed Patients". *The Journal of Clinical Psychiatry*, 58(4), 169-173.

Lejoyeux, Michel; Weinstein, Aviv (2010). "Compulsive Buying". *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36(5), 248-253.

Magee, Allison (1994). *Compulsive Buying Tendency as a Predictor of Attitudes and Perceptions*. ACR North American Advances.

Maraz, A.; Eisinger, A.; Hende, B.; Urbán, R.; Paksi, B.; Kun, B.; Demetrovics, Z. (2015). "Measuring Compulsive Buying Behaviour: Psychometric Validity of Three Different Scales and Prevalence in the General Population and in Shopping Centres". *Psychiatry Research*, 225(3), 326-334.

McElroy, S. L.; Keck, P. E.; Pope, H. G.; Smith, J. M. R.; Strakowski, S. M. (1994). "Compulsive Buying: A Report of 20 Cases". *The Journal of Clinical Psychiatry*, 55(6), 242-248.

Mehrabian, Albert; Russel, James A. (1974). *An Approach to Environmental Psychology*. Cambridge, MA, US: The MIT Press.

Mihić, Mirela; Kursan, Ivana (2010). "Assessing the Situational Factors and Impulsive Buying Behavior: Market Segmentation Approach". *Journal Management*, 15(2), 47-66.

Mukhopadhyay, Anirban; Johar, Gita Venkataramani (2009). "Indulgence as Self-reward for Prior Shopping Restraint: A Justification-based Mechanism". *Journal of Consumer Psychology*, 19, 334-345

O'Guinn, Thomas C.; Faber, Ronald J. (1989). "Compulsive Buying: A Phenomenological Exploration". *Journal of Consumer Research*, 16(2), 147-157.

Okutan, Semih Bora; Altunışık, Remzi (2013). "Keşifsel Satın Alma Eğilimleri ve Bu Eğilimlerin Plansız, Kompulsif ve Hazcı Satın Alma Tarzlarıyla Olan

İlişkisinin İncelenmesi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(3), 117-136

Eun Park, Ji; Jun, Yu; Xin Zhou, Joyce (2010). "Consumer Innovativeness and Shopping Styles". *Journal of Consumer Marketing*, 27(5), 437-446.

Joo Park; Eun, Eun Young Kim; Judith Cardona Forney (2006). "A Structural Model of Fashion-Oriented Impulse Buying Behavior". *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 10(4), 433-446.

Peña-Sarrionandia, Ainize; Mikolajczak, Moira; Gross, James J. (2015). "Integrating Emotion Regulation and Emotional Intelligence Traditions: A Meta-analysis". *Frontiers in Psychology*, 6, 160.

62 Peterson, A. Robert; Sauber, Matthew (1983). "A Mood Scale for Survey Research". *Handbook of Marketing Scales*, 187-188.

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Podoyntsyna, Ksenia; Van der Bij, Hans; Song, Michael (2012). "The Role of Mixed Emotions in the Risk Perception of Novice and Serial Entrepreneurs". *Entrepreneurship Theory and Practice*, 36(1), 115-140.

Raju, S. Puthankurissi (1980). "Optimum Stimulation Level: Its Relationship to Personality, Demographics, and Exploratory Behavior". *Journal of Consumer Research*, 7(3), 272-282.

Rogers, M. Everet; Shoemaker, F. F. (1971). *Communications of Innovations*. New York: The Free Press.

Rogers, W. Ronald (1975). "A Protection Motivation Theory of Fear Appeals and Attitude Change". *The Journal of Psychology*, 91(1), 93-114.

Rook, Dennis W. (1987). "The Buying Impulse". *Journal of Consumer Research*, 14(2), 189-199.

Rubera, Gaia; Kirca, Ahmet H. (2012). "Firm Innovativeness and its Performance Outcomes: A Meta-analytic Review and Theoretical Integration". *Journal of Marketing*, 76(3), 130-147.

Shehzadi, K.; Ahmad-ur-Rehman, M., Cheema, A. M.; Ahkam, A. (2016). "Impact of Personality Traits on Compulsive Buying Behavior: Mediating Role of Impulsive Buying". *Journal of Service Science and Management*, 9(05), 416-432.

Shahjehan, Asad; Zeb, Faheem; Saifullah, Kaleem (2012). "The Effect of Personality on Impulsive and Compulsive Buying Behaviors". *African Journal of Business Management*, 6(6), 2187-2194.

Schlosser, S.; Black, D. W.; Repertinger, S.; Freet, D. (1994). "Compulsive Buying: Demography, Phenomenology, and Comorbidity in 46 Subjects". *General Hospital Psychiatry*, 16(3), 205-212.

**Tüketicilerin Duygudurum Düzeyinin İtkisel (Dürtüsel) Yenilikçi Hazcı
ve Takıntılı Satın Alma Davranışına Etkisi**

- Srull, K. Thomas (1984). "The Effects of Subjective Affective States on Memory and Judgement". *Advances in Consumer Research*, 11, 530-533.
- Taşkın, Çağatan; Özdemir, Özlem (2017). "Online İtkisel Satın Alma Davranışının Öncülleri Üzerine Bir Araştırma". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 251-270.
- Taşkın, Çağatan; Koç, Erdoğan; Boz, Hakan (2017). "Perceptual Image of Conflict-Ridden Destinations: An EEG and Eye Tracker Analysis". *Business and Economics Research Journal*, 8(3), 533-553.
- Tsiros, Michael; Vikas, Mittal (2000). "Regret: A Model of its Antecedents and Consequences in Consumer Decision Making". *Journal of Consumer Research*, 26, 401-417.
- Van Boven, Leaf; Gilovich, Thomas (2003). "To Do or to Have? That is the Question". *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(6), 1193.
- Velicer, F. Wayne (1976). "Determining the Number of Components from the Matrix of Partial Correlations". *Psychometrika*, 41, 321-327.
- Villi, Bilge; Kayabaşı, Aydın (2013). "Kozmetik Ürünlerde Kadınların Dürtüsel Satın Alma Davranışlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi". *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1, 9), 143-165.
- Vigneron, Franck; Lester, W. Johnson (1999). "A Review and a Conceptual Framework of Prestige-Seeking Consumer Behavior". *Academy of Marketing Science Review*, 1(1), 1-15.
- Virvilaitė, Regina; Saladienė, Violeta; Bagdonaitė, Rita (2009). "Peculiarities of Impulsive Purchasing in the Market of Consumer Goods, İnzinerine Ekonomika-Engineering Economics". *Commerce of Engineering Decisions*, 2, 101-108.
- Vohs, D. Kathleen; Faber, Ronald J. (2007). "Spent Resources: Self-regulation and Impulse Buying". *Journal of Consumer Research*, 33, 537-547
- Weissman, M. M.; Bland, R.; Joyce, P. R.; Newman, S.; Wells, J. E.; Wittchen, H. U. (1993). "Sex Differences in Rates of Depression: Cross-National Perspectives". *Journal of Affective Disorders*, 29(2-3), 77-84.
- Wong, Ken Kwong-Kay (2013). "Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) Techniques Using SmartPLS". *Marketing Bulletin*, 24(1), 1-32.
- Zhong, Jing Yang; Mitchell, Vincent-Wayne (2010). "A Mechanism Model of the Effect of Hedonic Product Consumption on Well-being". *Journal of Consumer Psychology*, 20(2), 152-162.

SUMMARY

Humanity needs to be motivated in order to continue their existence. Emotions have an crucial function in motivating people and maintaining their existence. Emotions play a decisive role for human life. One of these differentiating roles is the organization of everyday life routine. Positive or negative emotions are critical to the assessment of the situation or stimulus to which they are exposed. One of the factors that affect emotions is buying behavior. Buying behavior is an important daily routine of consumers. A significant part of the total buying decisions is composed of impulsive, compulsive, innovative and hedonic buying behaviors.

64

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Impulsive buying behavior is expressed as a purchase without considering the purchase of goods or services in general. Obsessive buying behavior is generally referred to as excessive shopping by the consumer in an uncontrolled manner. The buying behavior is generally related to positive emotions such as happiness. Consumers having a positive mood can increase the tendency to buy hedonistically. Innovative buying behavior can be defined as the buying behavior of new products in general before other consumers.

In this study, the effects of emotions on consumers' innovative, impulsive, compulsive and hedonic buying decisions, which constitute a large part of total buying decisions, was examined. According to the PLS-SEM structural equation modelling results positive emotion influences hedonic buying and innovative buying positively. Compulsive buying influences guilt after buying positively. On the other hand, positive emotion was not have a significant influence on compulsive and impulsive buying statistically. However, hedonic buying, innovative buying and impulsive buying was not found to have a significant influence on guilt after buying. In future studies, it may be useful to investigate more precursors to influence the compulsive, impulsive, hedonic and innovative buying behaviors. In addition, for future studies, the effect of these buying styles on products belonging to different sectors can be investigated.

**TÜKETİCİLERİN SATIŞ SONRASI HİZMETLERDEN
DUYDUKLARI MEMNUNİYETİN SATIN ALINAN
ÜRÜNÜN ALGILANAN DEĞERİNE ETKİSİ:
BEYAZ EŞYA ÜRÜNLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

*Mehmet CIRANOĞLU**

Makale Geliş Tarihi-Received: 27.11.2018

Makale Kabul Tarihi-Accepted: 17.04.2019

ÖZ

Bu çalışmada, dayanıklı tükettim mallarından olan ve hemen hemen her evde bulunan beyaz eşya ürün grubu tüketicilerinin, kendilerine verilen satış sonrası hizmetlerden duydukları memnuniyet düzeyinin, kendilerinin ürüne dönük değer algılarını ne yönde ve ne kadar etkilediğinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte, algılanan değer ile memnuniyet düzeyinin, ürün markalarına ve birtakım demografik faktörlere göre ne şekilde farklılık gösterdiği de ayrıca test edilmiştir. Bursa ili İnegöl ilçesinde rastgele seçilen 268 katılımcıya Beşli Likert Ölçeğinde ifadeler içeren bir anket kullanılarak veri toplanmıştır. Toplanan veriler Yapısal Eşitlik Modeli kullanılarak değerlendirilmiş, hem memnuniyet düzeyinin hem de algılanan değer demografik faktörler ve ürünün markasına göre anlamlı farklılıklar gösterip göstermedikleri araştırılmıştır. Araştırma kapsamında ortaya konan hipotezler; tüketicilerin, satın aldıkları beyaz eşyalar için kendilerine verilen satış sonrası hizmetlerden duydukları memnuniyet düzeylerinin, ürüne dönük algıladıkları değeri (alt boyutlarıyla birlikte ve ayrı ayrı) olumlu yönde etkilediğidir. AMOS programı kullanılarak yapısal modelin test edilmesi sonucunda elde edilen p ve t değerlerine göre model içindeki beş hipotezin de desteklendiği bir diğer ifadeyle SSH memnuniyet düzeyinin algılanan değeri,

* Arş. Gör. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İnegöl İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Bursa/Türkiye. ciranoglu@uludag.edu.tr

alt boyutlarıyla birlikte, ayrı ayrı, birbirine yakın ve güçlü şekilde etkilediği görülmüştür. Ayrıca SPSS aracılığıyla uygulanan T testi ve ANOVA testi sonuçlarına göre; algılanan değer ve memnuniyet düzeyinin, ürünün markasına ve cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Gelir düzeyi ve eğitim durumuna göre ise yine memnuniyet düzeyi anlamlı bir farklılık göstermezken algılanan değerde anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beyaz Eşya, Satış Sonrası Hizmet, Algılanan Değer, Müşteri Memnuniyeti, Kalite.

**THE EFFECT OF CUSTOMERS' SATISFACTION WITH
AFTER SALES SERVICES ON PERCEIVED VALUE OF
THE PURCHASED PRODUCT:
A RESEARCH ON WHITE GOODS**

ABSTRACT

In this study, it was aimed to measure the effect of customers' satisfaction level on after sales services on products' perceived value for the white goods, which is found in almost every home and one of the first product groups that come to mind in durable customer goods. At the same time, it is tested how perceived value and satisfaction level differs according to brands and some demographic factors. For the study, considering the benefit of the research results for the field research, Inegol district of Bursa province has been chosen. Data were collected from the customers in here by using a questionnaire consisting of questions with five point Likert Scale about the perceived value and customers' satisfaction level on after sale services. The data collected from 268 participants and analyzed by using Structural Equation Model via AMOS and T and ANOVA tests in SPSS. The hypotheses included in the research were; for the white goods, the customers' perceived value and its sub-dimensions, quality value, monetary value, social value and emotional value dimension, are positively affected by the level of satisfaction on after-sales service by one by. According to the p and t values obtained by testing the structural model by using AMOS program, it is seen that the five hypotheses within the model are supported. In other words, it is seen that SSH satisfaction level affects the perceived value, together with its sub-dimensions, separately, closely and strongly. In addition, it was understood that the perceived value and satisfaction level did not show a significant difference according to the brand of the product and gender of the participants. According to income level and education level, the level of satisfaction did not show a significant difference but it was determined that there were significant differences in perceived value.

Keywords: White Goods, After Sales Services, Perceived Value, Customer Satisfaction, Quality.

GİRİŞ

Günümüz işletmecilik anlayışında gerçekleşen rekabetin hızı ve şiddeti göz önünde bulundurulduğunda, işletmelerin 'değer yaratma' çabaları ve müşterilerini yalnızca satılan ürünle değil ürünün ötesinde verilen hizmetlerle de memnun etme kaygıları göze çarpmaktadır.

Söz konusu çaba ve kaygılar doğrultusunda işletmeler rekabet avantajı kazanabilmek için çeşitli çalışmalar yapabilmektedir. Bu çalışmalar, satış öncesi 'pazarlama stratejilerinde yeni yöntemler geliştirmek' olabileceği gibi, üretimde yeni bir teknolojiye yatırım, AR-GE veya ÜR-GE yatırımı ya da daha etkin satış sonrası hizmet vermek olabilir. Hedeflenen rekabet avantajı, her sektörün kendine has özelliklerine bağlı olarak, kimi sektörlerde ancak teknoloji yatırımı, nitelikli işgören ya da yeni bir iş modeli vs. unsurlarla sağlanabilir olsa da özellikle dayanıklı tüketim malları için satış sonrası hizmetlerin kalitesi önemli bir rekabet alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Kalkan, Yarımoğlu, 2016: 66).

Beyaz eşya sektörü, satın alımdan sonra tüketici isteğine bağlı olmaksızın verilen satış sonrası hizmetlerden dolayı, 'satış sonrası hizmet' konusunda ilk akla gelen sektörlerden birisidir ve bu hizmetten duyulan memnuniyet, tüketiciyi tekrar aynı markayı satın almaya iten önemli sebeplerden birisidir (Öztaşkın, 2007: 90). Çalışmalarda 'algılanan değer' olarak ifade edilen (Zeithaml, 1988: 3) bu durumu, beyaz eşya sektöründe, küresel ölçekte toplu satışlarda öncelikli olarak tasarımın ve üretimin kalitesi gibi konular etkilerken özellikle iç pazarda perakende satışlarda ürünün fonksiyonelliği, satış sonrası hizmetlerin kalitesi gibi konular da etkilemektedir (Demir, 2001: 4).

Literatür taramasında elde edilen bu bilgiler ışığında, bu çalışmada beyaz eşya sektöründe, ürünün algılanan değerine Satış Sonrası Hizmetlerin (SSH) ne derecede katkı sağladığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Beyaz eşya işletmelerinin iç piyasada yakalayabilecekleri avantaja katkı sağlama açısından önemli görülen bu konunun araştırılmasının işletmelere sağlayacağı katkının önemli olduğu düşünülmektedir.

*Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın
Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri
Üzerine Bir Araştırma*

Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde konunun temel unsurları/kavramları literatür taraması doğrultusunda açıklanmaya çalışılmış ve ardından araştırma kapsamında yapılan analizlere ve sonuçlarına yer verilmiştir.

1. LİTERATÜR ÖZETİ

1.1. Algılanan Değer

Hizmet pazarlaması alanında 90'lı yıllarda yapılmış olan çalışmalarda ortaya çıkan ve üzerine birçok çalışma yapılmış olan 'algılanan değer' kavramı üretim sektöründe giderek önem kazanan bir konudur (Sinha, DeSarbo, 1998: 13).

Konuyu ilk ele alan ve üzerine çalışmalar yapan yazarlardan birisi olan Zeithaml (1988: 5), algılanan değeri; "üretilemele satın alınan arasındaki farkın karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan algısal bir kavram" olarak tanımlamaktadır. Beneke ve arkadaşları ise (2013: 221); "belirli bir mal ya da hizmetin zihin içinde etraflıca değerlendirilmesi" olarak tanımlamaktadır. Monroe ise, değeri "müşterilerin kendi algılamalarına göre ürünler için yaptıkları ödemeler ve katlandıkları fedakârlıklarla, onlardan elde ettikleri yarar veya kalite arasındaki değiş tokuşu (bir şeyi elde etmek için bir şeyden vazgeçme) ifade eden bir kavram" olarak tanımlamıştır (Woodruff, 1997: 144). Benzer şekilde Dumond da müşteri değerinin "müşterilerin herhangi ürün ya da hizmeti kullanmak veya elde etmek için vazgeçtikleriyle (fiyat, fedakârlık) elde ettikleri (kalite, fayda) arasında bir değiş tokuşu gerektirdiğini ifade etmiştir (Ramsay, 2005: 550). Sweeney ve arkadaşlarına göre (1999: 81) ise, algılanan değer; "fiyat ile kalite arasındaki denge"dir.

Söz konusu tanımlardan da anlaşıldığı üzere, tüketiciler, aldıkları ürünleri, katlandıkları maliyete karşın elde ettikleri faydaları göz önünde bulundurarak değerlendirmektedirler. Buradan yola çıkarak, tüketiciler açısından, satın alma işi gerçekleştikten sonra oluşabilecek herhangi bir maliyet artışı (olumsuz) ya da fayda artışının (olumlu), tüketicide ürünle ilgili oluşmuş olan değer algısını artıracacağı ya da azaltabileceği yorumu yapılabilir. (Şimşek, Noyan, 2009: 129).

Bu tanım ve değerlendirmelerde üzerinde durulan ortak noktanın 'fayda' olduğu düşünülürse değer kavramının fayda boyutuna değinilmesi gerekmektedir:

Fayda, tüketicinin ihtiyacı üzerinden tanımlanabilecek bir kavramdır. Park ve arkadaşları (1986: 138), tüketici ihtiyaçlarını fonksiyonel ve sembolik olarak ayırmışlardır. Fonksiyonel ihtiyaçlar, belirli tüketim problemlerini çözmek için ürün arayışına girmekle ilişkilidir. Sembolik ihtiyaçlar ise kendini tanımlama, rol konumu, grup üyeliği ya da benliği zenginleştirme gibi içsel ihtiyaçlarını karşılayan ürün ve markaların arzu edilmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla ihtiyaçlar için yapılan bu sınıflandırma bizi fayda için yapılan sınıflandırmaya götürmektedir.

Fonksiyonel fayda; ürün veya hizmet tüketiminin içsel avantajlarını yansıtmakta ve genellikle ürünün özellikleri ile ilgilidir (Keller, 1993: 2). Başka bir ifadeyle, fonksiyonel fayda daha düşük seviyedeki ihtiyaçlarla ilgilidir. Fonksiyonel fayda, bireyin garanti gibi fonksiyonel veya objektif ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Chaudhuri, Holbrook, 2001: 82). Sembolik fayda ise ürün veya hizmet tüketiminin dışsal avantajlarını yansıtmaktadır (Keller, 1993:2). Sembolik fayda, ürünle ilgili olmayan özellikleri ifade eder ve sosyal kabul veya kişisel ifade ve özsaygı ihtiyaçları ile ilgilidir. Bu nedenle, tüketiciler kendi benliklerine uygun olan bir ürünün prestijine, ayrıcalığına veya moda uygunluğuna değer verebilmektedirler (Solomon, 1983: 321). Sembolik fayda özellikle "rozet ürünleri" yani görünen ürünlerde önem taşımaktadır (Aaker, 1990: 27).

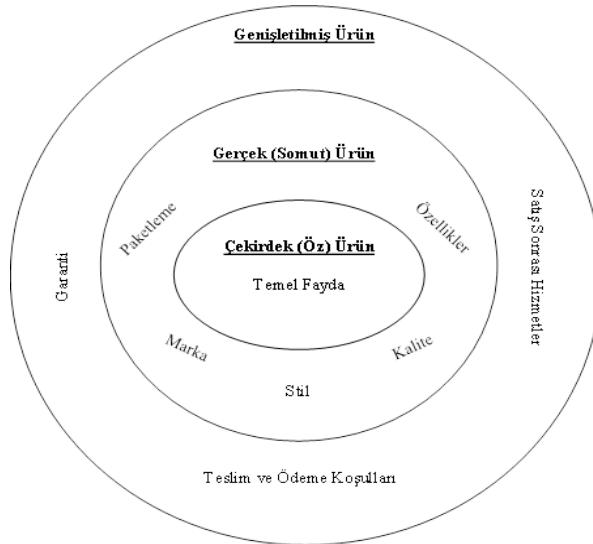
Anlaşıldığı üzere; algılanan maliyetin, algılanan faydanın altında kalması, yüksek bir algılanan değer oluşması anlamına gelmektedir (Dursun, Çerçi, 2015: 4). Literatürde de çokça vurgulandığı gibi, pazar payını arttırmak isteyen işletmelerin, ürün, marka veya firma ile ilgili tüketicilerin algıladıkları değeri yukarı taşımaları gerekmektedir (Petrick, 2004; Sweeney, Soutar, 2001; Sweeney vd., 1999; Sinha, DeSarbo, 1998; Parasuraman, 1997). Bunu sağlamanın en geçerli yollarından biri ise; hem ürünlerini hem de kendilerini, ürünün faydasını arttıracak, maliyetini düşürecek ya da SSH gibi tamamlayıcı hizmetleri güçlendirecek türden değerler yaratmak suretiyle, rakiplerinden ayırtmaktır.

*Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın
Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri
Üzerine Bir Araştırma*

1.2. Satış Sonrası Hizmet (SSH)

Literatürde farklı sınıflandırma ve isimlendirmeler olmakla birlikte ürünün 3 boyutu olduğu ifade edilebilir. Kotler'in (1998: 446) yapmış olduğu ilk sınıflandırmada boyutlardan ilki ve en önemlisi müşterinin gerçekten neyi satın aldığı sorusuna cevap veren 'temel ürün' boyutudur ve bu boyut tüketicinin sağlamış olduğu temel faydayı ifade eder. İkinci boyut olan gerçek (somut) ürün boyutu ise ürünün özellikleri, paketlenmesi, kalitesi, stili ve marka ismi gibi karakteristikleri kapsar. Ve son olarak Levitt'in zenginleştirilmiş ürün, Grönroos'un destekleyici ürün, Kotler'in ise genişletilmiş ürün boyutu olarak adlandırdığı (Ravald ve Grönroos, 1996: 29) ürünün en geniş boyutu ise; teslim süresi, kurulumu, garanti, satış sonrası hizmetler gibi ek hizmetleri/faydaları içerir (Kotler, 1998:446). Bu sınıflandırmadan yola çıkarak satış sonrası hizmetler genişletilmiş ürün boyutunda ele alınan ve Levitt'e göre çağdaş/yeni rekabetin unsuru olarak dikkatle organize edilmesi gereken bir süreçtir. Çünkü artık rekabet, işletmelerin sadece ne ürettikleri ile değil, ürüne değer katan diğer şeyler arasında olacaktır. Ancak bu yolla işletmeciler sunumlarını zenginleştirme ve daha tercih edilir yapma olanağına kavuşabileceklerdir (Tek, 1999: 341).

Şekil 1: Ürün Düzeyleri (Kotler, 1998: 446).

“Satış sonrası hizmetler, satış işlemi tamamlandıktan sonra, satışın devamını sağlamak amacıyla satın alınan ürünün kurulumu, tamiri, bakımı, onarımı, iyileştirilmesi, garantisi, kullanımının gösterilmesi, yedek parçasının sağlanması ile tüketicinin eğitimi ve şikâyetleri ile ilgilenilmesi gibi çabaları kapsayan faaliyetlerdir” (Özgören, 2014: 2).

4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında çıkarılan kanuna dayanılarak hazırlanmış olan, “Sanayi Mallarının Satış Sonrası Hizmetleri Hakkında Tebliği”nde satış sonrası hizmet verilmesi gereken mal grupları listelenerek bunların kullanım ömürleri boyunca SSH verilmesinin zorunlu olduğundan bahsedilir (Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, 2013).

72

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Özellikle beyaz eşya gibi dayanıklı tüketim mallarını kapsayan sektörlerde tüketiciler, üretici ve bayiler karşısında hak arama noktasında dezavantajlıdırlar yani gerek bilgi, gerek deneyim ve gerekse ekonomik yönlerden satıcı ile boy ölçüşemeyecek durumdadırlar. Dolayısıyla bu durum; mal ve hizmeti Üretenlerin/satanların (güçlü taraf) tek taraflı belirledikleri ve dayattıkları koşulları, tüketicilere (güçsüz taraf) kabul ettirebilmelerine sebep olmaktadır. SSH’ın ekonomik yanının dışında öncelikle bu dengesiz ilişkide tüketici lehine dengeyi korumak gibi bir anlamı bulunmaktadır (Koral, 2011: 24).

Ekonomik açıdan ise; satış sonrası hizmet kalitesini geliştirmek rekabet avantajı elde etmek isteyen işletmeler için çok önemlidir. Başka bir deyişle, günümüz rekabet koşullarında, tüketicilerin iyi algıladığı bir ürün, ‘iyi üretilmiş olma’nın ötesinde olmalıdır (Barnes, 1993: 45). Bunu sağlamak isteyen işletmeler, satışlarını artırmak için bütünsel bir satış ve hizmet süreci mantığı içinde ürünleri tamamlayan hizmetlerin de kalitelerini, tüketicilerin anlayabilecekleri /fark edebilecekleri şekilde arttırmak için çalışmaktadırlar. (Parasuraman, 1997: 156). Başta dayanıklı tüketim malları olmak üzere satış sonrası hizmetlerin yukarıda anlatıldığı şekilde önem arz ettiği ürün ve sektörler içinde, rekabet avantajı sağlayan tamamlayıcı bir süreç (Murthy, Solem, Roren, 2004: 110) olarak en yaygın görüldüğü sektörlerden birisi de beyaz eşya sektörüdür.

1.3. Beyaz Eşya Sektörü ve Beyaz Eşya Sektöründe Satış Sonrası Hizmetler

Türkiye’de hemen her sektörde olduğu gibi 1955 yılında montajla başlayan beyaz eşya sanayisi, günümüzde teknolojisini ihraç edecek noktaya yükselmiştir. Kendi markalarıyla AB Pazarı dahil uluslararası pazarlarda etkili olan 8 büyük üreticinin bulunduğu sektör (Öztaşkın, 2007: 87); 1980 yılında hayata geçirilen 24 Ocak kararları sonrası ortaya çıkan serbest piyasa sistemi içinde yaygınlaşmaya başlamış ve böylece işletme sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Aynı süreçte yabancı firmaların da ülkemize yatırım yapmaya başlamasıyla, sektördeki teknoloji de çeşitlenmeye başlamıştır (Çeşmecioğlu, 2001: 6).

1989 yılında dayanaklı tüketim malları üzerinde gümrük vergisi indirimi uygulanmasına müteakip 1996 yılında da Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne dahil olması ile sektör, sınırları aşarak, küresel rekabet ortamında yerini almıştır. Bu rekabet ortamı, rekabetin temel mantığı içinde sektörü; çeşitlilik, kalite, bütünleşik hizmet anlayışı gibi konularda olumlu yönde geliştirmiştir. Geline nokta, Türk firmaları dünya piyasasında iddia sahibi olacak durumdadırlar (Eren, 2009:2).

Sektörde 8 büyük beyaz eşya üreticisinin yanı sıra; 50 adet orta ölçekli imalatçı, yaklaşık 15.000 perakende satış noktası, 3.500 civarı satış sonrası hizmetleri yerine getiren servis ve 500’ün üzerinde yedek parça üreten yan sanayi kuruluşu bulunmaktadır. Türkiye’de 2017 yılında sektör, %7,3 oranında büyüyerek toplamda 25,7 milyon adet ürün üretmiştir. (TÜRKBEŞD, 2018).

Sektörün başarısını borçlu olduğu önemli konulardan birisi satış sonrası hizmetlerdir. Bengül’ün (2006: 83) yapmış olduğu araştırmaya göre beyaz eşya sektöründe marka bağlılığını etkileyen önemli faktörlerden biri olan satış sonrası hizmetler, sektör temsilcileri tarafından son derece titizlikle ele alınmakta ve bu konudaki sıkı yasal düzenlemeler takip edilmektedir. Yaygın servis ağları müşterilerin beyaz eşyaya olan ilgisini desteklemektedir.

Bu kapsamda, ürün ve sektör göz önüne alındığında, akla gelen öncelikli alan satış sonrası hizmetler olmaktadır. Beyaz eşya

sektöründe en yaygın verilen satış sonrası hizmetler; *nakliye, montaj ve garanti* hizmetidir (Bengül, 2006: 21). Bu çalışmada da satış sonrası hizmetlerin etkisini ölçebilmek adına bu üç faaliyetten tüketicilerin duydukları memnuniyet düzeyi belirlenmeye çalışılmış ve bu amaçla, söz konusu faaliyetler tüketicilere sorularak bir memnuniyet derecesi belirtmeleri istenmiştir.

1.4. Satış Sonrası Hizmetler ve Algılanan Değer İlişkisi

Hem yenilenen rekabet koşulları hem de beyaz eşya sektörünün de içinde bulunduğu dayanıklı tüketim mallarının sahip oldukları özellikler bakımından, ürünlerin tamamlayıcısı olarak algılanan SSH faaliyetleri, en az ürünün niteliği ve fiyatı kadar işletmelere rekabet avantajı sağlayan bir unsurdur. Ürüne dayalı kalite farklılıklarının hızla kapatılabildiği, tüketicilerin giderek bilinçlendiği ve bir kere memnun edilebilen tüketicinin sadakat gösterme eğilimi göz önüne alındığında, beyaz eşya ve benzeri sektörlerde, fonksiyonel nitelikli ürünlerin uygun fiyatla piyasaya sunulması yeterli görülmemekte aynı zamanda tüketicinin zihninde oluşan ürün değerini yükseltecek ve tüketiciye güven kazandırabilecek satış sonrası hizmetler gibi tamamlayıcı hizmetlerin sunulması da gerekmektedir (Çelik, Bengül, 2008: 106).

Sonuç olarak, müşterinin, alış-veriş öncesi kurguladıkları ile satış sonrası algıladıkları performans arasındaki fark, müşteri memnuniyeti olarak ortaya çıkar (Wouters, 2004: 583). Bu farkı olumlu yönde arttırmaya yarayacak ve yüksek performans gösterilmesi gereken önemli alanlardan biri de satış sonrası hizmetlerdir. Çünkü tüketicilerin, hem parasal olarak hem de zaman olarak tasarruf etmelerine yarayan hızlı ve zamanında hizmet aldıklarına olan inançları, ürünle ilgili oluşturdukları 'algılanan değeri' arttırmaktadır (Keaveney, 1995: 74).

Bu çalışmada, bahsi geçen 'algılanan değer'e tüketicilerin satış sonrası hizmetlerden duydukları memnuniyet düzeyinin anlamlı bir etkisi olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu kapsamda, daha önce ifade edilen ve beyaz eşya sektöründe en çok sunulan/aranan satış sonrası hizmetler olarak değerlendirilen *garanti, nakliye ve montaj* hizmetlerinden tüketicilerin duydukları memnuniyet düzeyi ile Sweeney ve Soutar (2001) tarafından geliştirilmiş PERVAL ölçeği ile

*Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın
Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri
Üzerine Bir Araştırma*

ölçülen tüketicilerin satın almış oldukları beyaz eşya için algıladıkları değer arasındaki ilişkinin yönü ve şiddeti tespit edilmeye çalışılmıştır. PERVAL ölçeği dayanıklı tüketim malları için hazırlanmış ve **KD: Kalite Değeri**, **PD: Parasal Değer**, **DD: Duygusal Değer** ve **SD: Sosyal Değer** alt boyutlarından oluşmaktadır.

Aşağıda, Sweeney ve Soutar (2001) tarafından geliştirilerek birçok farklı çalışmada kullanılmış olan PERVAL ölçeğinin alt boyutları da dikkate alınarak yapılan literatür taramasına göre konu ile ilgili göze çarpan bir takım bulgulara yer verilmiştir:

Naseema'nın (2016) beyaz eşya sektöründe yapmış olduğu araştırmada, bu sektörde verilen satış sonrası hizmetlerin ürünlerin kalitesine dönük tüketici algılarına ve duygusal anlamda markayı sahiplenmelerine olumlu yönde katkı sağladığına ve işletmelerin bu çalışmalarının önemine vurgu yapılmıştır.

Oko ve Onuoha'nın (2013) buzdolabı tüketicileri üzerinde yaptıkları araştırmada da yine satış sonrası hizmetler sayesinde birçok markanın, ürünlerinin kalite boyutuyla algılanan değerini yükselttikleri tespit edilmiştir.

Dayanıklı tüketim malları ile ilgili yapılmış olan Choudhary ve arkadaşlarının (2011) çalışmalarında ise kaliteli ve sistematik bir satış sonrası hizmet politikasının, ürüne ödenen fiyat konusunda tüketicileri fazladan ödeme yapmaya ikna ettiği ve ürüne sahip olmalarından ötürü sosyal anlamda kendilerini güçlü hissetmeleri açısından tercih sebebi olarak ortaya çıktığından bahsetmektedirler.

Endüstriyel ürünlerde ürünün ötesinde bir rekabete vurgu yaptıkları çalışmalarında Markeset ve Kumar (2003); tüketicilerde oluşturulmak istenen değer algısının satış sonrası da kapsayan servis hizmetleri sayesinde olabileceğini belirtmektedir.

Literatürden elde edilen bu bilgiler doğrultusunda bu çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

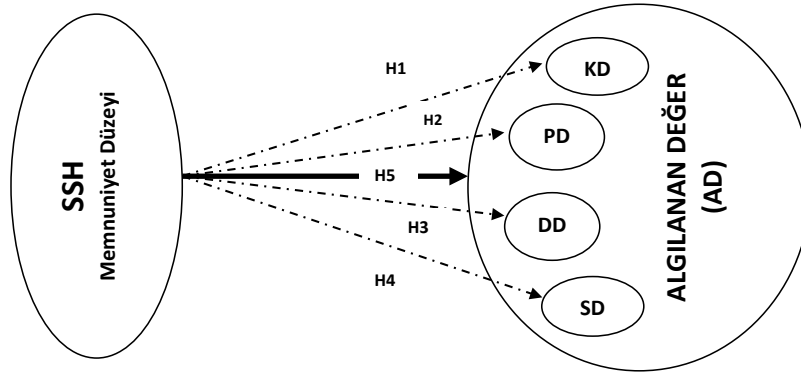
- **H1:** Satış sonrası hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeyi beyaz eşya sektöründe ürünün algılanan '*kalite değerini (KD)*' olumlu yönde etkiler.

- **H2:** Satış sonrası hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeyi beyaz eşya sektöründe ürünün algılanan '*parasal değerini (PD)*' olumlu yönde etkiler.
- **H3:** Satış sonrası hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeyi beyaz eşya sektöründe ürünün algılanan '*duygusal değerini (DD)*' olumlu yönde etkiler.
- **H4:** Satış sonrası hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeyi beyaz eşya sektöründe ürünün algılanan '*sosyal değerini (SD)*' olumlu yönde etkiler.
- **H5:** Satış sonrası hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeyi beyaz eşya sektöründe ürünün toplam '*algılanan değerini (AD)*' olumlu yönde etkiler.

76

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Şekil 2: Hipotezlerin şematik gösterimi

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu araştırma; düzeyine göre "uygulama", çevresine göre "alan", yöntemine göre ise hem "betimleyici, ilişki arayıcı ve genelleyici" bir araştırmadır (Kaptan, 1998: 45). Araştırmada cevabı aranan ana soru:

- Beyaz eşya sektöründe, satış sonrası hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeyi ürünün algılanan değerini etkiler mi? sorusudur.

*Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın
Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri
Üzerine Bir Araştırma*

Türkiye’de 20 milyon hane sayısı olması (TÜİK, 2017) ve beyaz eşya kullanım oranının %90 seviyelerinde gerçekleşmesi (Demir, 2001: 2) dolayısıyla araştırma Bursa İli İnegöl İlçesi ölçeğinde yürütülmüştür. Yaklaşık 60.000 hanenin olduğu İnegöl ilçesinde (TÜİK, 2017) tüm hanelere ulaşmanın imkânsızlığı ile zaman ve mali kısıtlar dolayısıyla bir örneklem sayısı belirlenerek bu örneklem üzerinden sonuçlara ulaşılmıştır. Örneklem büyüklüğü belirlenirken çeşitli kabuller ve hesaplamalar bulunmaktadır. Mesela Bayram (2013: 51), yapısal eşitlik modellerinde kaba bir ölçü olarak 200’den fazla örneklem hacminin büyük örneklem sayılabileceğini ifade etmektedir. Tavşancıl (2014: 21) tarafından da örneklem büyüklüğü belirlenirken ‘ifade sayısının 10 katı olması yeterlidir’ gibi bir ön kabulden bahsedilmiştir. Bu çalışmada kullandığımız ölçekte toplam 22 ifadenin bulunduğu düşünülürse bu sayı bizim için 220’dir. Bunlarla birlikte; Saruhan ve Özdemirci’nin (2013: 180), yaptıkları istatistiksel hesaplarla çeşitli durumlar için oluşturmuş oldukları “genelleme için gerekli örneklem sayısı” tablosunda, evrendeki birey sayısının bilinmediği durumlarda %95 güvenilirlik seviyesi için 0,05 hata payı kabulü ile verdikleri minimum örneklem sayısı 382’dir ve referans alınan alternatifler içinde en yüksek öngörülen örneklem sayısı da budur. Araştırma kapsamında bir ay süre içinde lise düzeyinde eğitim veren çeşitli devlet okullarında öğrenciler aracılığıyla velilerine ulaştırılmak üzere 500 kişiye anket dağıtılmıştır. Dağıtılan anketlerden geri dönmeyen ve yanlış veya eksik işaretleme yapılanlar elenmiş ve değerlendirmeye müsait 268 anket analize tâbi tutulmuştur. Ulaşılan bu sayı, Saruhan ve Özdemir tarafından verilen ideal sayı olmasa da Bayram ve Tavşancıl’a göre kabul edilebilir düzeydedir.

Ankette Likert tipi beşli dereceleme ölçeği kullanılmıştır. Algılanan değeri ölçen ifadeler; kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, ne katılmıyorum ne katılmıyorum, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum olarak, SSH memnuniyet düzeyi ise hiç memnun değilim, biraz memnunum, orta düzeyde memnunum, memnunum ve çok memnunum olarak gruplandırılıp değerlendirilmiştir.

Ölçme aracı olarak; algılanan değer için Sweeney ve Soutar’ın (2001) dayanıklı tüketim mallarının algılanan değerini ölçmek için geliştirmiş oldukları ve Türkçe olarak birçok çalışmada kullanılmış olan (Özbek, 2016; Turan, Çolakoğlu, 2015; Ulucan, 2016) PERVAL (Perceived Value) ölçeği kullanılmıştır. PERVAL ölçeği, duygusal değer, sosyal değer, parasal değer ve kalite değeri olmak üzere dört

boyutlu bir ölçektir. Bu boyutlar, bir tüketicinin özellikle dayanıklı tüketim malı satın alırken gösterdiği tutum ve davranışların açıklanmasına aracı olmaktadır. Satın alma sürecinin her aşaması için uygulanabilen PERVAL ölçeğini oluşturan boyutlara ilişkin ifadeler Tablo 7’de verilmiştir.

PERVAL ölçeğinde ‘algılanan değer’in alt boyutlarından olan ‘kalite değeri’ alt boyutunun ifadelerinden olan “...kabul edilebilir kalite standardına sahiptir” ve “...işlevsel parçaları bozulmaz” ifadelerine ait faktör yük değerleri, AMOS 23.0 programı aracılığı ile yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizinde 0,5’in altında düşük çıktıkları için güvenilirlik analizi ve yapısal modelin test edilmesi aşamalarında değerlendirme dışı tutulmuştur (Tablo 7).

Satış sonrası hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeyini ölçmek için ise Türedi (2010)’nin çalışmasında kullanmış olduğu mobilya sektöründe en çok yararlanan satış sonrası hizmetlerden (*nakliye, montaj, garanti*) duydukları memnuniyet düzeyleri direk sorulmuştur. (Tablo 7)

Verilerin analizi için SPSS 23.0 ve AMOS 23.0 paket programları kullanılmıştır. Anket tekniği yoluyla toplanan veriler SPSS 23 programına aktarılmış ve geçerlilik çalışması kapsamında yapı geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılarak; güvenilirlik ise Cronbachs’ Alpha korelasyon katsayısı hesaplanarak test edilmiştir.

Doğrulayıcı faktör analizinde örnekleme yeterliliği ölçüsünün (faktör yükü) 0,5 değerinin üzerinde olup olmadığına ve uyum iyiliği değerlerine; güvenilirlik analizinde ise Cronbach Alfa değerinin her bir faktör için 0,7 değerinden büyük olup olmadığına bakılmıştır. Demografik faktörlerle ilişkilere SPSS 23.0 yardımıyla T testi ve ANOVA testleri uygulanarak ulaşılmıştır.

Çalışmada hipotez testi ise son yıllarda özellikle sosyal bilimlerde önemi ve kullanılma sıklığı giderek artan bir yöntem haline gelen Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) (Şimşek, 2007: 1) kapsamında elde edilen tahmin değerleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yapısal eşitlik modeli, diğer istatistikî analiz yöntemleriyle karşılaştırıldığında kendine özgü birçok avantajı ve üstünlüğü bünyesinde barındıran bir yöntemdir.

*Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın
Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri
Üzerine Bir Araştırma*

Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk'e (2014: 252) göre yapısal eşitlik modelleri, tek bir istatistikî teknik olmanın ötesinde, birden fazla istatistiksel yöntemin bir araya geldiği yöntemin genel adıdır; benzer şekilde Çelik ve Yılmaz'a (2013: 5) göre de, YEM, bir konu ile ilgili yapısal teorinin çok değişkenli analizine hipotez testi yaklaşımı getiren istatistiksel yöntemler dizisidir. Jöreskog ve Sörbom ise, yapısal eşitlik modelini, gizil yapıları gözlenen değişkenler aracılığıyla incelemeye olanak veren tekniklere verilen genel ad olarak tanımlamaktadır (Çokluk, Şekercioğlu, Büyüköztürk, 2014: 253).

YEM çalışmalarında modelin bütününe ilişkin değerlendirme yapabilmek için uyum iyiliği ölçütleri kullanılmıştır (Şimşek, 2007: 13). Uyum iyiliği ölçütleri, ölçme modelinin 'bir bütün olarak' kabul veya reddedilmesi kararının verileceği aşamadır.

3. BULGULAR

Anketin giriş kısmında, katılımcılara, en son aldıkları beyaz eşyanın markası, kararı kimin verdiği (kadın mı, erkek mi) ve eğitim ile gelir durumu sorulmuştur. Bu bilgilere dönük frekans dağılımları aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: Demografik Faktörlerin Frekans Dağılımları

Marka	N	%	Eğitim	N	%
Arçelik/Beko	151	56,3	İlkokul	153	57,1
Bosch	16	6,0	Ortaokul	58	21,6
Samsung	26	9,7	Lise	43	16,0
Siemens	7	2,6	Yükseköğrenim	14	5,2
Diğer	68	25,4	Gelir	N	%
Cinsiyet	N	%	2.500 TL ve altı	149	55,6
Kadın	196	73,1	2.501 - 4.000 TL	78	29,1
Erkek	72	26,9	4.001 TL ve üzeri	41	15,3

Tablo 1'de gösterilen bulgularda, özellikle marka tercihlerinde aynı gruba ait olan Arçelik/Beko markasının yüksek bir farkla tercih edilmiş olması ile beyaz eşya satın alınmasında 'daha çok kadınların karar verici olmaları' dikkat çeken hususlardır.

3.1. T Testi ve ANOVA Testi Sonuçları

Bu bölümde katılımcıların satış sonrası hizmetlerden duydukları memnuniyet düzeylerinin ve ürüne dönük değer algılarının demografik faktörlere (cinsiyet, eğitim ve gelir durumu) göre anlamlı farklılık gösterip göstermedikleri incelenecektir. Cinsiyete göre anlamlı bir farkın olup olmadığına bakmak için SPSS 23.0 yardımı ile T testi, eğitim ve gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını anlamak için ise ANOVA testi yapılmıştır. Sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: Katılımcıların SSH memnuniyet düzeylerinin ve değer algılarının cinsiyete göre T testi sonuçları

Değişkenler	Kadın (N=196, %73,1)		Erkek (N=72, %26,9)		t	P	SD
	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS			
Algılanan Değer	3,55	0,79	3,68	0,79	0,427	0,237	266
SSH Memnuniyet	3,68	0,92	3,71	0,92	0,132	0,819	266

Tablo 2'ye göre, katılımcıların ne SSH memnuniyet düzeyi ne de algıladıkları değer cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 3: Katılımcıların SSH memnuniyet düzeylerinin ve değer algılarının markalara göre ANOVA testi sonuçları

Değişkenler	Arçelik/Beko (N=16, %56,3)		Bosch (N=16, %6)		Samsung (N=26, %9,7)		Siemens (N=7, %2,6)		Diğer (N=68, %25,4)		Varyans	
	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	F	P
AD	3,64	0,75	3,44	0,84	3,57	1,00	3,46	1,05	3,53	0,75	0,775	0,447
SSH	3,72	0,90	3,64	0,84	3,56	1,08	3,66	1,36	3,67	0,90	0,944	0,190

Tablo 3'te görülen ANOVA testi sonuçlarına göre, katılımcıların ürüne dönük algıladıkları değer ile SSH memnuniyet düzeyleri, satın almış oldukları markaya göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

*Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın
Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri
Üzerine Bir Araştırma*

Tablo 4: Katılımcıların SSH memnuniyet düzeylerinin ve değer algılarının eğitim düzeylerine göre ANOVA testi sonuçları

Değişkenler	İlkokul (a) (N=153, %57,1)		Ortaokul (b) (N=58, %21,6)		Lise (c) (N=43, %16)		Yükseköğrenim (d) (N=14, %5,2)		Varyans		Scheffe
	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	F	P	
AD	3,61	0,76	3,38	0,92	3,63	0,72	4,06	0,46	3,079	0,028*	b-d
SSH	3,72	0,89	3,41	1,13	3,87	0,72	3,88	0,53	2,631	0,051	

Tablo 4'ten, katılımcıların SSH memnuniyet düzeylerinin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemekle birlikte ürüne dönük algıladıkları değer 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu anlamamıza yarayan Scheffe testi aracılığıyla farkın özellikle ortaokul mezunu katılımcılarla yükseköğrenim mezunu katılımcılar arasında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: Katılımcıların SSH memnuniyet düzeylerinin ve değer algılarının gelir gruplarına göre ANOVA testi sonuçları

Değişkenler	≤ 2.500TL (a) (N=149, %55,6)		2.501 - 4.000TL (b) (N=78, %29,1)		≥ 4.001TL (c) (N=41, %15,3)		Varyans		Scheffe
	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	F	P	
AD	3,51	0,74	3,59	0,89	3,86	0,69	3,079	0,050*	a-c
SSH	3,74	0,91	3,59	0,98	3,69	0,82	0,518	0,659	

Tablo 5'e göre, katılımcıların ürüne dönük algıladıkları değer 0.05 anlamlılık düzeyinde farklılık göstermektedir. Bu farkın Scheffe testi sonuçlarına göre en alt gelir grubu olan 2.500 TL ve altında aylık geliri olanlarla 4.000 TL'den fazla aylık geliri olanlar arasında olduğu anlaşılmaktadır. SSH memnuniyet düzeyinin ise katılımcıların gelir durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermedikleri anlaşılmaktadır.

3.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları (Faktör Yük Değerleri)

Yapısal eşitlik modeli kurulurken öncelikle ölçme modelinin geçerliliği (model uyumu) test edilir/değerlendirilir. Bu işlemin amacı; sahadan elde edilmiş verilerin, kurguladığımız modelle ne oranda uyduğunun tespit edilmesidir (Çokluk vd., 2016: 266). İstenen uyumun gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak için yapılmış olan Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonuçları içinde uyum ölçüt (model fit) değerlerine bakmak gerekir. Bu çalışmada, bu ölçütler içinden, yapısal eşitlik modellemesi ile çalışılan araştırmalarda en sık kullanılanlardan Ki-Kare/Serbestlik Derecesi (CMIN/DF), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA) ve İyilik Uyum İndeksi (GFI) uyum iyiliği ölçütlerine bakılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; Kalite Değeri (KD) alt boyutuna ait iki ifade kabul edilebilir değer olan 0,5'in altında (0,345 ve 0,361) kaldıkları için devam eden analizlerde değerlendirme dışında tutulmuştur (Tablo 7).

Düzeltilme indislerine (modification indices (MI)) bakıldığında ise SSH değişkeni altındaki ifadelerin birbirlerine yakın oldukları anlaşılmıştır. MI tablosu altında iki bölüm yer almaktadır. Bunlardan birisi kovaryanslara yönelik MI değerleri, diğeri ise regresyon yüklerine yönelik MI değerleridir. Kovaryanslara ait MI değerleri, hata terimleri arasında olan bağlantıyı gösterir. Hata terimleri arasındaki bu kovaryans ölçüm hatasını ifade etmektedir (Aish ve Jöreskog, 1990). MI değerleri yüksek olan iki değişken arasında kurulan bağ (modelde çift yönlü okla gösterilir) Ki-Kare değerinin düşmesine, dolayısıyla modelin daha uygun (fit) hale gelmesine yardımcı olur (Jöreskog ve Sörbom, 1993). Bu kapsamda, modelde söz konusu SSH değişkenlerinin hata terimleri arasında kovaryans tanımlanarak analiz tekrar edilmiştir.

İkinci analiz sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri Tablo 6'daki gibi kabul edilebilir düzeylerde çıkmıştır.

*Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın
Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri
Üzerine Bir Araştırma*

Tablo 6: Model uyum iyiliği ölçütlerine ilişkin değerler

	CMIN/DF	NFI	CFI	RMSEA	GFI
Kabul İçin Kesme Noktası	≤ 5	≥ 0,90	≥ 0,90	≤ 0,08	≥ 0,85
<i>Düzeltilme Sonrası Uyum İyiliği Değerleri</i>	2,41	0,913	0,946	0,073	0,875

Bu bulgular ölçek maddelerinin ilgili boyutlara kabul edilebilir bir uyum göstererek yüklendiği şeklinde yorumlanabilir.

Doğrulayıcı faktör analizinde, uyum iyiliği değerlerinin yanında modelin yapısal geçerliliğinin de sağlanması gerekmektedir. Yapıl geçerliliği (construct validity), ölçeğin hangi kavram veya özellikleri ölçtüğünün belirlenmesidir (Saruhan, Özdemirci, 2013: 177). Yapısal geçerliliğin anlaşılabilmesi için öncelikle faktör yükü değerlerine bakılır. Faktör yük değeri, değerlendirmeye alınan her bir ifadenin/alt boyutun, altında bulunduğu boyutla/faktörle uyumunu gösteren değerdir ve bu değer 0,5'in üzerinde olması beklenir.

Yapısal geçerlilik, ölçeğin, teorik ve ampirik anlam ile ne düzeyde örtüştüğünü göstermektedir (Kline, 2015:284). Yapısal geçerliliğin tespitinde kullanılan yöntemler yakınsak (benzeşim) geçerlilik (convergent validity) ve ıraksak (ayrışım) geçerliliğidir (discriminant validity).

Yakınsak geçerliliğinin analizi için, modeli oluşturan faktörlerin bileşik güvenilirlik katsayıları (CR) ve açıklanan ortalama varyans değerleri (AVE) hesaplanmaktadır. Yakınsak geçerliliğin sağlanması için; faktörlerin açıklanan ortalama varyans değerlerinin 0.50 değerinin üzerinde ve bileşik güvenilirlik katsayılarının 0.70 değerinin üzerinde olması beklenmektedir (Hair vd., 2010: 123). CR değerlerin 0.70 değerinin üzerinde olması, faktörlerin içsel tutarlılığının yüksek olduğuna; AVE değerlerinin 0.50 değerinin üzerinde olması ise, faktörlerle ilişkili olan değişkenler tarafından yeterli düzeyde varyans açıklandığına işaret etmektedir.

Tablo 7: Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Sonuçları

Ölçek ifadeleri ve kodları	Faktör	t	CR	Cronbach's	AVE
	Yükleri			Alfa Değeri	
Kalite Değeri					
...kısa süreli değil, uzun süreli bir kalitesi vardır.	KD1	0,925	*		
...işçiliği iyidir.	KD3	0,832	19,148	0,896	,895 0,685
...tasarımı iyidir.	KD4	0,724	14,812		
...işlevsel parçaları bozulmaz.	KD5	0,819	18,524		
Parasal Değer					
...fiyatı makuldür.	PD1	0,698	11,918		
...ödediğim paranın hakkını veriyor.	PD2	0,923	16,678	0,896	,896 0,685
...fiyatına göre iyi bir üründür.	PD3	0,901	16,226		
...benzerlerine göre hesaplı bir üründür.	PD4	0,770	*		
Duygusal Değer					
...keyif verici buluyorum.	DD1	0,798	16,134		
...usanmadan kullanıyorum.	DD2	0,780	15,540		
...kullandığım zaman rahatlamış hissediyorum.	DD3	0,836	17,439	0,911	,910 0,673
...aldığımı düşündükçe mutlu oluyorum.	DD4	0,827	17,141		
...kullandıkça bana haz verir.	DD5	0,861	*		
Sosyal Değer					
...kullandığım için kendimi başkalarından daha düşük bir durumda hissetmem.	SD1	0,773	14,353		
...başkaları tarafından algılanma biçimimi olumlu etkiler.	SD2	0,765	14,129	0,874	,875 0,635
...evime gelenler üzerinde iyi bir etkisi olur.	SD3	0,814	15,430		
...kullanıcısına toplumsal kabul sağlar.	SD4	0,835	*		
Satış Sonrası Hizmet Memnuniyeti					
Beyaz eşyama aldığım firmanın satıştan sonra verdiği nakliye hizmetinden...	SSH1	0,925	*		
Beyaz eşyama aldığım firmanın satıştan sonra verdiği montaj hizmetinden...	SSH2	0,854	19,433	0,903	,902 0,757
Beyaz eşyama aldığım firmanın verdiği garanti süresi ve kapsamından...	SSH3	0,830	18,476		
Algılanan Değer					
Kalite Değeri (KD)	KD	0,784	*		
Parasal Değer (PD)	PD	0,815	14,155	0,889	,890 0,669
Duygusal Değer (DD)	DD	0,854	14,938		
Sosyal Değer (SD)	SD	0,818	14,221		
Çıkarılan ifadeler					
...uzun süreli olmasa da kabul edilebilir kalite standardına sahiptir.	KD2	0,345			
...uzun süre dayanmaz.	KD6	0,361			
* Regresyon ağırlıkları 1 olduğu için t değeri verilmemiştir.					

*Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın
Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri
Üzerine Bir Araştırma*

Tablo 7 incelendiğinde, 26 maddenin 24'ünün yüksek faktör yükü olarak nitelendirilen ($>0,60$) değer üstünde olduğu gözlenmektedir (Kline, 2015: 298). Maddelerden ikisi ise bu değer altında kalmış ve değerlendirme dışı bırakılmıştır. Yüksek faktör yüklerinin yanında, AVE değerlerinin 0,50 ve CR değerlerinin 0,70'in üzerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca CR değerlerinin AVE değerlerinden büyük olması da bir başka kanıt olarak ifade edilebilir (Byrne, 2013: 357). Yine Tablo 7 incelendiğinde, tüm boyutlar için CR değerlerinin AVE değerlerinden büyük olduğu da görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle ölçek boyutlarının yakınsak geçerliliğinin olduğu ifade edilebilir.

İraksak geçerliliğin sağlanması için iki farklı yaklaşım uygulanmaktadır. Bunlardan ilki faktörler arasındaki korelasyon değerlerine bakılmasıdır. Faktörler/boyutlar arası korelasyon değerlerinin 0,85'ten küçük olması iraksak geçerliliğin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Kline, 2015: 297; Chou vd., 2002). İkinci yaklaşım ise bir faktöre ait ortalama açıklanan varyans değerinin (AVE) karekökünün (\sqrt{AVE}), bu faktörün diğer faktörlerle olan korelasyon değerlerinden büyük olmasıdır. (Fornell ve Larcker, 1981).

Tablo 8: Korelasyon katsayıları ve AVE değerlerinin karekökleri

Değişkenler	1	2	3	4	5
(1) Kalite Değeri (KD)	0,828	0,802	0,683	0,699	0,591
(2) Parasal Değer (PD)	0,802	0,828	0,739	0,727	0,654
(3) Duygusal Değer (DD)	0,683	0,739	0,820	0,737	0,648
(4) Sosyal Değer (SD)	0,699	0,727	0,737	0,797	0,633
(5) SSH Memnuniyet (SSH)	0,591	0,654	0,648	0,633	0,870
Değişkenler	1	2			
(1) Algılanan Değer (AD)	0,818	0,736			
(2) SSH Memnuniyet (SSH)	0,736	0,818			

Köşegende yer alan koyu değerler ilgili boyutun AVE değerinin karekökünü ifade etmektedir.

Tablo 8 incelendiğinde tüm faktörler/boyutlar için AVE değerinin karekökünün, o faktörün/boyutun diğer faktörlerle/boyutlarla olan korelasyonundan daha yüksek değerde olduğu ve tüm faktörler/boyutlar arasındaki korelasyon değerlerinin 0,85'ten küçük

olduğu görülmektedir. Bu değerler, modeldeki faktörlerin/boyutların iraksak geçerliliği sağladıklarının bir diğer ifadeyle ayrı yapılar olduğunun göstergesidir.

Ayrıca geçerliliği test edilmiş bir ölçeğin, araştırmacıya, hedefteki evren hakkında doğru veriler sağladığına dair inancın ortaya çıkarılması için güvenilirlik analizine tabi tutulması gerekmektedir. Güvenilirlik analizi bir 'iç tutarlılık testi'dir ve bu alanda en sık kullanılan yöntem Cronbach's Alfa katsayısının hesaplanmasıdır (Saruhan, Özdemirci, 2013: 178). Araştırma kapsamında kullanılan her bir faktör için yapılan Cronbach Alfa testi sonuçlarına göre elde edilen güvenilirlik katsayıları aşağıdaki gibi çıkmıştır:

86

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Tablo 7'den görüleceği üzere her bir faktör için ve toplam olarak güvenilirlik katsayıları kabul değeri olan 0,7'nin üzerinde çıkmıştır. Faktör bazlı güvenilirlik sonuçları madde madde incelendiğinde ölçekten çıkarılması durumunda Alfa değerinin güvenilirliği önemli oranda arttıracak bir ifade bulunmamasından dolayı ölçme modelinin olduğu gibi hipotez testine tabi tutulabileceği değerlendirilmiştir.

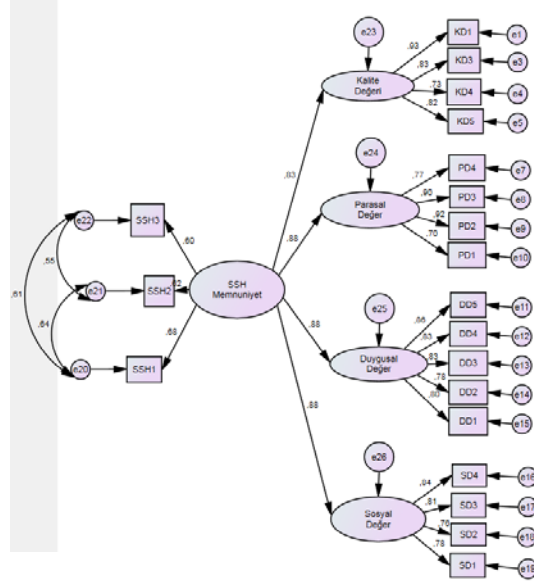
3.3. Yapısal Modelin Test Edilmesi

Jöreskog'un (1993) yapmış olduğu genellemeye göre, yapısal eşitlik modelleri iki parçadan oluşmaktadır. İlki, gizil değişkenlere gözlenen değişkenleri DFA ile bağlayarak uygulanan '*ölçme modeli*', ikincisi ise gizil değişkenleri aynı anda ve eşitlik sistemleri ile birbirine bağlayarak uygulanan '*yapısal model*'dir. Bu bölümde yapısal model test edilerek elde edilmiş olan tahmin değerleri verilmiş ve hipotezlerin desteklenip desteklenmediği analiz edilmiştir.

Hipotezlerden ilk dördü; beyaz eşya sektöründe eşit aralıklı ifadelerle ölçülen "*satış sonrası hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeyi (3 ifade)*"nin, yine eşit aralıklı ifadelerle ölçülen "*ürünün algılanan kalite değerine (4 ifade), parasal değerine (4 ifade), duygusal değerine (5 ifade) ve sosyal değerine (4 ifade)*" pozitif yönde etkisi olduğunu ortaya koyan hipotezlerdir. Yapısal model test edilirken iki aşamada yapılmış ve ilk aşamada bu ilk dört hipotez için tahmin değerlerine bakılmıştır (Şekil 3):

*Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın
Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri
Üzerine Bir Araştırma*

Şekil 3: SSH memnuniyet düzeyi ile algılanan değer alt boyutları ilişkisi AMOS ekran görüntüsü

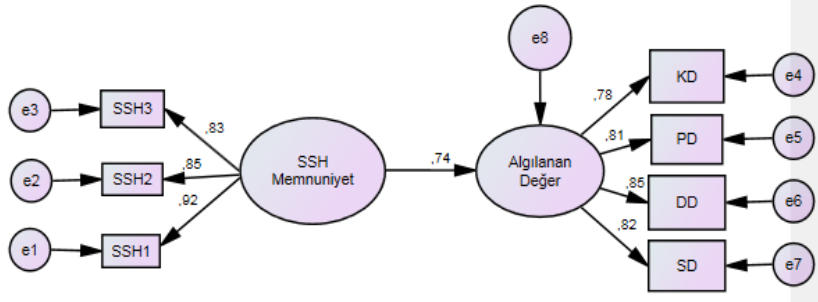

87

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

İkinci aşamada ise ilk aşamada gözlenen değerlerle ölçülen gizil değişkenler (KD, PD, DD ve SD), kendilerini temsil eden gözlenen değişkenlerin (eşit aralıklı ifadelerden elde edilen puanların) ortalamaları (mean) alınarak algılanan değer (AD) gizil değişkenini ölçen birer gözlenen değer gibi değerlendirilmişlerdir. Örneğin; KD gizil değişkenini ölçmek için kullanılan 4 ifade için 268 katılımcının vermiş olduğu yanıtların ortalamaları alınmış, daha sonra 4 ifade için ortaya çıkan ortalamaların ortalaması alınarak KD gözlenen değer olarak bir değer kazanmıştır. Sonuç olarak, katılımcıların almış oldukları ürüne dönük oluşan 'algılanan değer düzeyi', ortalama değerler hesaplanarak elde edilmiş yeni gözlenen değişkenler KD, PD, DD ve SD ile ölçülmüş gibi beşinci hipotez oluşturulmuş (Şekil 4) ve test edilmiştir.

Şekil 4: SSH memnuniyet düzeyi ile algılanan değer ilişkisi AMOS ekran görüntüsü

88

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

İki aşamalı olarak test edilen hipotezlerin değerlendirilmesinde, ortaya konan her bir ilişki için AMOS programı kullanılarak elde edilmiş olan p (anlamlılık düzeyi) ve t (kritik oran) değerlerinden faydalanılmıştır. Kritik oran, tahmin edilen her bir değişken için tahmin edilen değerine yine o değere ait olan standart hata değerine bölümünden elde edilen orandır. Z-testi değeri olarak da anılan kritik oran, eğer mutlak değer olarak 2,58'i (z-tablosu kritik değeri) aşarsa 0,01 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezi reddedilmekte ve tahminlenen değer istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde sıfırdan farklı olduğu anlaşılmıştır (Byrne, 2013: 351-352; Kline, 2015: 320). Bu değer %5 anlam düzeyi için 1,96'dır. Sonuç olarak; p değerleri itibariyle 0,05'ten küçük, t değeri itibariyle de 1,96 değerinden büyük ve ilişkinin beklenen yönü açısından doğru olan hipotezler desteklenen hipotezler olarak kabul edilmiş ve buna göre model içindeki 5 hipotezin de desteklendiği görülmüştür.

Tablo 9: Yapısal İlişkiler ve İlişkilere Ait Değerler

Yapısal İlişkiler	Beta Katsayısı	Beklenen İlişki Yönü	Kritik Değer (t Değerleri)	P değeri	Sonuç
H1: SSH→KD	0,831	+	11,409	***	Desteklendi
H2: SSH→PD	0,876	+	10,458	***	Desteklendi
H3: SSH→DD	0,876	+	11,290	***	Desteklendi
H4: SSH→SD	0,878	+	11,024	***	Desteklendi
H5: SSH→AD	0,736	+	11,461	***	Desteklendi

***≤0,01

*Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın
Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri
Üzerine Bir Araştırma*

Tablo 9'a göre; SSH memnuniyetinin, hem algılanan değer alt boyutları olan kalite değeri, parasal değer, duygusal değer ve sosyal değeri hem de 'toplam algılanan değer'i iddia edildiği şekilde, 0,01 anlamlılık düzeyinde, kritik oran denilen Z-testi değerinin 'kabul edilir' olarak görüldüğü 2,58 mutlak değerinin çok üstünde (11 civarı) ve birbirine yakın değerlerle etkilediği görülmektedir. SSH memnuniyetinin toplam algılanan değeri (AD) yordama oranı (Beta katsayısı) 0,736 iken alt boyutları yordama oranı ise 0,8'in üzerinde yüksek bir düzeyde çıkmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Analiz sonuçları ele alındığında, ilişkinin şiddeti açısından bir sıralama yapılmaksızın her bir hipotezimizi destekleyen kuvvetli ilişkilerin varlığı açısından, SSH memnuniyet düzeyinin kalite değerini (KD) etkilediği görülmektedir. Elde edilen bu sonuç, Murthy ve arkadaşları (2004: 110) tarafından bulunan ve özellikle SSH kapsamına giren garanti hizmetlerinin beyaz eşya sektöründe tüketicilerin üründen elde ettikleri verimi yüksek bulmalarını dolayısıyla ürünün ömrünü uzun algılamalarını sağladığı sonucuyla da desteklenmektedir. Varlığı tespit edilen bu ilişkinin, Heskett ve arkadaşları (1990: 74) tarafından, SSH kapsamında tüketicilerin ürün hakkında bilgi ve garanti almalarının tüketicilerde oluşturduğu ürün kalitesine dair güçlü bir kanaate aracılık ettiği sonucuyla da örtüşmektedir.

SSH memnuniyet düzeyinin, bir başka algılanan değer boyutu olarak parasal değer (PD) boyutu ile ilişkisi ele alındığında; Rust ve Chung (2006: 565) tarafından ortaya konan, beyaz eşya tüketicilerinin aldıkları yüksek performanslı SSH hizmetlerinden dolayı fazla ücret vermeye razı oldukları tespitiyle uyumlu bir tespit olduğu değerlendirilebilir. Ayrıca, araştırmada ortaya çıkan bu güçlü ilişki, Fazlzadeh ve arkadaşlarının (2011: 7660) SSH etkinliğini işletmeler açısından değerlendirdikleri çalışmalarında ortaya koydukları, etkin SSH uygulamalarının işletmelere fiyat avantajı sağladığı sonucuyla da oldukça benzerlik göstermektedir. Yine Kumar ve arkadaşlarının (2004: 403); ücretsiz verilen SSH hizmetlerinin, tüketicilerde, ürünün parasal değerine dönük olumlu algı oluşturduğu tespiti de tarafımızca bulunan güçlü ilişkiyi destekler niteliktedir.

Araştırmada ortaya çıkan, duygusal değere (DD) dönük SSH memnuniyet düzeyinin olumlu etkisi, Bienstock ve arkadaşlarının (1997: 36) dağıtım ve satış sonrası hizmetleri inceledikleri çalışmalarında vardıkları, SSH memnuniyetinin tüketicileri ürünü sahiplenmeye sevkettiği sonucuyla örtüşmektedir. SSH memnuniyetinin sonucu olarak tüketici ve ürün arasında oluşan bağlılık ve duygusal tatmine vurgu yapan Markeset ve Kumar (2004: 403) ile Oko ve Onuoha (2013: 59)'nın çalışmaları da söz konusu etkiyi açıklayıcı nitelikte literatürde yer alan diğer çalışmalardır.

90

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Sosyal değer (SD) algısını SSH memnuniyet düzeyinin etkilediği sonucunu destekleyen Hogan ve arkadaşları (2005: 13-14), çalışmalarında; markaların müşterilerine sosyal değer sunabilmelerinin önemli bir yolunun da tamamlayıcı hizmetlerin kalitesi olduğunu vurgulamaktadırlar. Yine Choudhary ve arkadaşları (2011: 362) da tüketicilerin, aldıkları nitelikli satış sonrası hizmetler sayesinde kendilerini daha değerli hissettiklerini ortaya koyarak çalışmada elde ettiğimiz sosyal değer (SD) algısına dönük sonucu teyit etmektedirler.

Son olarak, toplam algılanan değer (AD) açısından SSH memnuniyet düzeyinin güçlü etkisine dair ulaştığımız sonuç, hem Ralson (2003: 210)'un teslimat ve montaj hizmetlerinin, tüketicilerin ürüne biçtikleri değeri anlamlı ve pozitif yönde etkilediği tespitiyle hem de Bengül (2009: 83) tarafından beyaz eşya sektöründe yapılmış olan çalışmasında belirtilen "SSH memnuniyetinin algılanan değeri olumlu etkilediği" sonucuyla örtüşmektedir.

Sonuç olarak, çalışma kapsamında ortaya konan hipotezler test edilmiş ve tüm alt boyutlarıyla birlikte tüketiciler tarafında ürüne dönük algılanan değer, SSH memnuniyet düzeyinden güçlü bir şekilde etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Konuyla ilgili literatürde yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlarca da desteklendiği görülen bu ilişki, çalışma esnasında sahada yapılmış bir takım gözlemlerle de desteklenmiştir.

Çalışma sonucunda sektör temsilcilerine şu önerinin yapılabileceği kanaati geliştirilmiştir: sıklıkla dayanıklı tüketim malları sektöründe karşımıza çıkan satış sonrası hizmetlerin belki de en yaygın ve sistemli olduğu sektörlerden birisi beyaz eşya sektörüdür. Ancak yaygınlaşmayı sağlayan satış sonrası hizmetlerin her bölgede yerel

*Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın
Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri
Üzerine Bir Araştırma*

aktörlere devredilerek sağlanması ve denetimlerin yeterli düzeyde olmaması dolayısıyla birçok memnuniyetsizliğe sebep olmaktadır. Ürünün algılanan değerini güçlü bir şekilde etkilediğini tespit ettiğimiz böylesi önemli bir alanda, beyaz eşya markalarının, bu hizmetler üzerindeki merkezî kontrolü daha çok arttırmaları gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin önemli bir oyuncu olma potansiyeli taşıdığı beyaz eşya sektöründe satış sonrası hizmet konusu, ürün algısı ile olan ilişkisi üzerinden ele alınmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda araştırmacılar, genellikle ana üretici firmaların denetiminde ama firmalardan bağımsız yürütülen satış sonrası hizmetlerin yeni bir organizasyon biçimiyle ele alınıp alınamayacağı konusuna dikkat ederek konuyu araştırabilirler.

KAYNAKÇA

Aaker, David A.; Keller, Kevin Lane (1990). "Customer Evaluations of Brand Extensions". *Journal of Marketing*, 54(1), 27-41.

Aish, Anne Marie; Jöreskog, Karl G. (1990). "A Panel Model for Political Efficacy and Responsiveness: An Application of LISREL 7 with Weighted Least Squares". *Quality & Quantity*, 24(4), 405-426.

Barnes, James G. (1993). "New Technologies, New Markets, and Changing Marketing Practice". *Irish Marketing Review*, 6, 45-51.

Bayram, Nuran (2013). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş Amos Uygulamaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

92

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Beneke, Justin; Flynn, Ryan; Greig, Tamsin; Mukaiwa, Melissa (2013). "The Influence of Perceived Product Quality, Relative Price and Risk on Customer Value and Willingness to Buy: A Study of Private Label Merchandise". *Journal of Product and Brand Management*, 22(3), 218-228. doi:10.1108/JPBM-02-2013-0262

Bengül, S. Süreyya (2006). "Satış Sonrası Müşteri Hizmetlerinin Marka Bağlılığı Üzerindeki Etkisi: Beyaz Eşya Kullanıcıları Üzerinde Bir Araştırma ve Yapısal Bir Marka Bağlılık Modeli Önerisi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Bienstock, Carol C.; Mentzer, John T.; Bird, M. Murphy (1997). "Measuring Physical Distribution Service Quality". *Journal of the Academy of Marketing Science*, 25(1), 31-44.

Byrne, Barbara M. (2013). *Structural Equation Modeling with AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming*. New York: Routledge.

Chaudhuri, Arjun; Holbrook, Morris B. (2001). "The Chain of Effects from Brand Trust and Brand Affect to Brand Performance: The Role of Brand Loyalty". *Journal of Marketing*, 65(2), 81-93.

Chou, Shu-Chiung; Boldy, Duncan P.; Lee, A. H. (2002). "Measuring Job Satisfaction in Residential Aged Care". *International Journal For Quality in Health Care*, 14(1), 49-54.

Choudhary, A. Ifkithar; Akhter, S. Azeem; Asif, Muhammed; Choudhry, R. M.; Siddique, Z.; Mughal, A. (2011). "Impact of After Sale Service Characteristics on Customer Satisfaction". *Information Management and Business Review*, 3(6), 360-365.

Çelik, Hakan; Bengül, S. Süreyya (2008). "Satış Sonrası Hizmetler ve Ürün Garantilerinin Müşteri Tatmini, Memnuniyeti ve Marka Sadakati Üzerindeki Etkileri". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 105-134.

**Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın
Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri
Üzerine Bir Araştırma**

Çeşmecioğlu, Senem (2001). *Beyaz Eşya Sektörü Araştırması*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Çokluk, Ömay; Şekercioğlu, Güçlü; Büyüköztürk, Şener (2016). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Demir, İbrahim (2001). *Türkiye Beyaz Eşya Sanayinin Rekabet Gücü ve Geleceği*. Ankara: DPT, Yayın No: 2571.

Dursun, Yunus; Çerçi, Meral (2015). "Algılanan Sağlık Hizmeti Kalitesi, Algılanan Değer, Hasta Tatmini ve Davranışsal Niyet İlişkileri Üzerine Bir Araştırma". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (23), 1-16.

Eren, Emine (2009). "Tüketicilerin Satın Alma Niyeti, Davranışı ve Marka Sadakati: Kayseri'de Beyaz Eşya Sektörü Üzerine Bir Uygulama", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Fazizadeh, Alireza; Bagherzadeh, Fatemeh; Mohamadi, Pegah (2011). "How After-sales Service Quality Dimensions Affect Customer Satisfaction". *African Journal of Business Management*, 5(17), 7658-7664.

Fornell, Claes; Larcker, David F. (1981). "Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error". *Journal of Marketing Research*, 18, 39-50.

Hair, Joseph F. Jr.; Black, William C.; Babin, Barry J.; Anderson, Rolph E. (2010). *Multivariate Data Analysis*. Prentice Hall.

Heskett, James L.; Sasser, W. Earl; Hart, Christopher W. L. (1990). *Service Breakthroughs*. New York: The Free Press A Division Of Macmillan, Inc.

Hogan, Suzanne; Almquist, Eric; Glynn, Simon E. (2005). "Brand-Building: Finding the Touchpoints that Count". *Journal of Business Strategy*, 21(2), 11-18.

Jöreskog, Karl; Sörbom, Dag (1993). *LISREL 8: Structural Equation Modeling with the SIMPLIS Command Language*. Scientific Software International. Mooresville, IL.

Kalkan, Mehmet; Yarımoğlu, Emel K. (2016). "Dayanıklı Tüketim Malları Sektöründe Satış Sonrası Hizmet Kalitesi Ölçümü". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(30), 63-80. doi:http://dx.doi.org/10.17130/ijmeh.20163024225

Kaptan, Saim (1998). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. Kişisel Yayınlar.

Keaveney, Susan M. (1995). "Customer Switching Behavior in Service Industries: An Exploratory Study". *Journal of Marketing*, 59(2), 71-82. doi:10.2307/1252074

Keller, Kevin Lane (1993). "Conceptualizing, Measuring, and Managing Customer-Based Brand Equity". *Journal of Marketing*, 57(1), 1-22.

Kline, Rex B. (2015). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: Guilford Publications.

Koral, Kübra (2011). "Satış Sonrası Hizmetlerin İşletmelerin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi: Elektronik Eşya Sektörü", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kotler, Philip (1998). *Marketing Management*. New Jersey: Prentice-Hall International Editions.

94

Kumar, Rajesh; Markeset, Tore; Kumar, Uday (2004). "Maintenance of Machinery: Negotiating Service Contacts in Business-To-Business Marketing". *International Journal of Service Industry Management*, 15(4), 400-413.

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Markeset, Tore; Kumar, Uday (2003). "Design and Development of Product Support and Maintenance Concepts for Industrial Systems". *Journal of Quality in Maintenance Engineering*, 9(4), 376-392.

Murthy, D. N. Prabhakar; Solem, O.; Roren, T. (2004). "Product Warranty Logistics: Issues and Challenges". *European Journal of Operational Research*, EURO Excellence in Practice Award 2001, 156(1), 110-126. doi:10.1016/S0377-2217(02)00912-8

Naseema, C. M. (2016). "Customers Attitude towards After Sales Services of White Goods". *Asia Pacific Journal of Research*, 1(43), 69-72.

Okon, A. Ndu; Onuoha, Onuoha A. (2013). "After-sales Services and Customers' Perception of Quality: A Study of Refrigerator Users (Customers) in South East Nigeria". *Business and Management Horizons*, 1(2), 56-83.

Özbek, Volkan (2016). "Algılanan Risk ve Algılanan Değer Arasındaki İlişkide Algılanan Hizmet Kalitesinin Düzenleyici Etkisi". *International Review of Economics and Management*, 4(3), 62-83. doi:10.18825/irem.91601

Özgören, Ö. G. Ferahnur (2014). "Satış Sonrası Hizmetin Müşteri Sadakatine Etkisi ve Ericsson Örneği". *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2), 1-23.

Öztaşkın, Rifat (2007). Beyaz Eşya Sanayii Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı Makine ve Metal Eşya Sanayii Özel İhtisas Komisyonu, Beyaz Eşya Sanayii Alt Komisyonu Raporu, Ankara: DPT, (DPT:2756; ÖİK: 700), 86-115.

Parasuraman, A. Parsu (1997). "Reflections on Gaining Competitive Advantage through Customer Value". *Journal of the Academy of Marketing Science*, 25(2), 154-161

Park, C. Whan; Jaworski, Bernard J.; Macinnis, Deborah J. (1986). "Strategic Brand Concept-Image Management". *The Journal of Marketing*, 50(4), 135-145.

**Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın
Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri
Üzerine Bir Araştırma**

- Petrick, James F. (2004). "First Timers' and Repeaters' Perceived Value". *Journal of Travel Research*, 43(1), 29-38. doi:10.1177/0047287504265509
- Ralston, Roy W. (2003). "The Effects of Customer Service, Branding and Price on the Perceived Value of Local Telephone Service". *Journal of Business Research*, 56, 201-213.
- Ramsay, John (2005). "The Real Meaning of Value in Trading Relationship". *International Journal of Operation & Production Management*, 25 (6), 549-565.
- Ravald, Annika; Grönroos, Christian (1996). "The Value Concept and Relationship Marketing". *European Journal of Marketing*, 30 (2), 19-30, <https://doi.org/10.1108/03090569610106626>
- Rust, Roland T.; Chung, T. Siong (2006). "Marketing Models of Service and Relationships". *Marketing Science*, 25(6), 560-580.
- Saruhan, Ş. Can; Özdemirci, Ata (2013). *Bilim, Felsefe ve Metodoloji*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Sinha, I. Jay; DeSarbo, Wayne S. (1998). "An Integrated Approach toward the Spatial Modeling of Perceived Customer Value". *Journal of Marketing Research*, 35(2), 236-249.
- Solomon, Michael R. (1983). "The Role of Products as Social Stimuli: A Symbolic Interactionism Perspective". *Journal of Customer Research*, 10(3), 319-329.
- Sweeney, Jillian C.; Soutar, G. N. (2001). "Customer Perceived Value: The Development of a Multiple Item Scale". *Journal of Retailing*, 77(2), 203.
- Sweeney, Jillian C.; Soutar, G. N.; Johnson, L. W. (1999). "The Role of Perceived Risk in the Quality-Value Relationship: A Study in a Retail Environment". *Journal of Retailing*, 75(1), 77-105. doi:10.1016/S0022-4359(99)80005-0
- Şimşek, Gülhayat G.; Tekeli Noyan, F. (2009). "Türkiye'de Cep Telefonu Cihazı Pazarında Marka Sadakati İçin Bir Model Denemesi". *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 36(1), 121-159.
- Şimşek, Ö. Faruk (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş - Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*. İstanbul: Ekinoks Eğitim Danışmanlık Hiz.
- Tavşancıl, Ezel (2014). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tek, Ömer Baybars (1999). *Pazarlama İlkeleri*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Turan, A. Hamit; Çolakoğlu, B. Emine (2015). "Yaşlı Tüketicilerde Algılanan Marka Değeri ve Satın Alma Niyeti". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 277-296.

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun. (2013).
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6502.pdf> adresinden erişildi.

Türedi, Hilal (2010). "Zonguldak İli Mobilya Sektöründe Satış Sonrası Hizmet Üzerine Bir Araştırma", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

TÜRKBESED (2018). 18 Ocak 2018 Türkbesd Basın Toplantısı Raporu. İstanbul: Türkiye Beyaz Eşya Sanayicileri Derneği,
<http://www.turkbesd.org/Haberler.php?P=27>.

Ulucan, N. Can (2016). "Online Satış Platformlarında Müşteri İlişkileri Yönetiminin Performansa Etkisi Üzerinde Sosyal Medya Kullanımının Rolü: Sosyal Müşteri İlişkileri Yönetimi (Sosyal CRM)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

96

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Woodruff, Robert B. (1997). "Customer Value: The Next Source for Competitive Advantage". *Journal of the Academy of Marketing Science*, 25(2), 139-153.

Wouters, Joost P. M. (2004). "Customer Service Strategy Options: A Multiple Case Study in a B2B Setting". *Industrial Marketing Management*, 33(7), 583-592.
doi:10.1016/j.indmarman.2003.12.003

Zeithaml, Valarie A. (1988). "Customer Perceptions of Price, Quality, and Value: A Means-End Model and Synthesis of Evidence". *Journal of Marketing*, 52(3), 2-22.

*Tüketicilerin Satış Sonrası Hizmetlerden Duydukları Memnuniyetin Satın
Alınan Ürünün Algılanan Değerine Etkisi: Beyaz Eşya Ürünleri
Üzerine Bir Araştırma*

SUMMARY

In today's competition conditions, in order to protect the existing market shares and gain new markets by increasing the products' perceived value, companies give more importance to after sales services in addition to design, production, and sales of products. In this study, it was investigated the satisfaction levels of consumers' on after sales services in white goods sector and the effect of this satisfaction level on the perceived value of customers related to the product. White goods sector was chosen for this study because this sector is one of the sectors where after sales services are most widespread and most important along with Durable Customer Goods Sector. Considering the benefit of the research results for the field research, İnegöl district of Bursa province has been chosen. Data were collected from 268 customers using a questionnaire consisting of questions with five point Likert Scale about the white good they had bought before/last. The collected data for satisfaction on after sales services and products' perceived value are analyzed via using SPSS 23.0 and AMOS 23.0. To examine the relationship between these two phenomenon, we used Structural Equation Model and to examine whether there is a meaningful relationship between perceived value and satisfaction level with brand and some demographic factors.

The questions asked in the survey are whether the customers' satisfaction with after-sales services that they had been taken for their products affect the customers' perceived value for the product positively or not. At the same time, whether the customers' satisfaction level affect the sub-dimensions of perceived value; perceived quality value, perceived monetary value, perceived emotional value and perceived social value positively or not, in the white goods sector. As a result of the analyzes made, it was first found that each of the expressions took a factor load above 0.5 in the relevant factor. Also, In the confirmatory factor analysis, which was done via Structural Equation Model, the goodness of fit values obtained with respect to the measurement power of the expressions in the questionnaire were at acceptable levels. In this way, we have proven the validity of our scale. After that the reliability of the original scale was examined and the Cronbach's Alpha coefficient for whole scale and separately for all factors and expressions was above the reliable indicator of 0.7. Finally, the constructed model was tested and the p and t values obtained using the AMOS program were utilized for each of the hypothesized hypotheses. Hypotheses that are less than 0.05 at p values, greater than 1.96 at t values and true to the expected direction of the relationship are accepted as supported hypotheses. Accordingly, it is seen that 5 hypotheses are supported in the model. These results mean that all hypotheses that were unfolded at the beginning of the study are supported. As a result, the perceived value and its sub-dimensions, quality value, monetary value, social value and emotional value dimension, are positively affected by the level of satisfaction from after-sales service

separately, closely and strongly levels. In addition, it was understood that the perceived value and satisfaction level did not show a significant difference according to the brand of the product and gender of the participants. According to income level and education level, the level of satisfaction did not show a significant difference but it was determined that there were significant differences in perceived value. A number of definitions and suggestions have been made for the sector and researchers on this result obtained in our study.

SURİYE'DEN TÜRKİYE'YE KAÇAN BİR AİLENİN
GÜNDELİK YAŞAMI: GAZİANTEP'TE BİR
SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI

Sahra DERVİŞOĞLU*

Makale Geliş Tarihi-Received: 29.11.2017
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 04.02.2019

ÖZ

2011 yılı başlarında Suriye'de çıkan savaş ortamına iki yıl Halep'te ve yaklaşık bir buçuk ay Halep yakınındaki Çobanbey adlı köyde maruz kalan dört kişilik Yusuf ailesi, Mart 2014 tarihinde Gaziantep'e kaçmak zorunda kalmıştır. Yusuf ailesi Gaziantep'e sığındıktan üç ay sonra yabancı tanıtma belgesi alabilmiştir. Aile üyelerinden sadece 48 yaşındaki Talal çalışmaktadır. Talal, bir vakıf üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalışarak ailesinin geçimini sağlamaktadır. Çalışmada, Yusuf ailesinin savaş ortamında ve mülteciliğin etkisinde değişen gündelik yaşamı ele alınmaktadır. Araştırmada, büyük ölçüde sözlü tarih tekniği kullanılarak elde edilen birincil görgül veriler kullanılmaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen görgül veriler, Goffman'ın damga kavramı, gündelik yaşam sosyolojisi ve Merton'ın işlevselcilik yaklaşımı ile anlaşılır kılınmaya çalışılmaktadır. Çalışmada birinci olarak, Suriye'deki çatışma ve savaş ortamından kaçarak Türkiye'ye sığınan Suriyeli mağdurların Türkiye'deki toplumsal ve hukuki konumları kısaca tartışılmaktadır. İkinci olarak, Yusuf ailesinin gündelik yaşamının Suriye'deki savaş ortamından ve Türkiye'deki mülteci konumundan nasıl etkilendiği karşılaştırılarak verilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gündelik Yaşam, Mağduriyet, Mülteci Aile, İşlev, Uyum.

* Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa/Türkiye. sahradervisoglu@gmail.com

**DAILY LIFE OF A FAMILY THAT FLED SYRIA TO
TURKEY: A STUDY OF ORAL HISTORY IN GAZİANTEP**

ABSTRACT

The Yusuf family, family of four, who were exposed to the Syrian War that outbreaked in early 2011, had to flee to Gaziantep in March 2014. They were exposed to the war for two years in Aleppo, and approximately one and a half month in Çobanbey, which is a village near Aleppo. The Yusuf family was able to obtain a foreign recognition certificate three months after they took refuge in Gaziantep. Among family members, only 48-year-old Talal is working. Talal makes a living for his family by working as a lecturer at a private university. In this study, daily life of the Yusuf family that changes under the influence of war and refuge is examined. In this research, primary empirical data that was obtained by oral history technique was mostly used. The empirical data obtained within the scope of the research is aimed to be clarified by Goffman's concept of social stigma, sociology of everyday life, and Merton's functionalism approach. In this study, firstly, social and legal status of Syrian victims in Turkey, who escaped from conflict and war in Syria and have sought refuge in Turkey are briefly discussed. Secondly, the way daily life of the Yusuf family is being affected by the Syrian War and refugee status in Turkey is aimed to be compared and discussed.

Keywords: Daily Life, Victimization, Refugee Family, Function, Adjustment.

GİRİŞ

Başat söylemde "Birinci ve İkinci Dünya Savaşı" olarak adlandırılan süreçle birlikte toplumsal-politik yaşamda ve hukuksal alanda bugün kullanılan anlamıyla mülteci tipinin ortaya çıktığı söylenebilir. Yakın geçmişte Varşova Paktı'nın çöküş sürecine girmesiyle birlikte mülteciliğin durum, koşul ve süreçlerinde tarihsel, politik ve hukuksal açıdan ulusal ve uluslararası alanlarda anlamlı ve etki yaratan değişimler olmuştur. Günümüzde ise mültecilik, başat söylemde "Ortadoğu" olarak adlandırılan coğrafya ile yaygın bir biçimde ilişkilendirilmektedir. Çeşitli ve karmaşık güç ilişkileri bağlamında yaratılan koşullarda mülteci ve sığınmacı tipinin üretimi o ölçüde arttırılmıştır ki Bauman (2008) günümüz için "mülteciler çağında yaşıyoruz" şeklinde bir ifadeye bulunmuştur.

Yine başat yazında yaygın bir biçimde "Arap Baharı" olarak adlandırılan 2010 yılından günümüze kadar devam eden süreç, Mısır, Libya, Tunus ve Yemen'den kaçmak zorunda kalan mülteci ve sığınmacılar ortaya çıkarmıştır. Söz konusu süreç sonrasında 26 Ocak 2011 tarihinde Suriye'de toplumsal ve politik istikrarın büyük ölçüde çökertildiği bir sürecin başladığı söylenebilir. Bu süreçle birlikte 15 Mart 2011 tarihi itibarıyla Suriye'den kaçmak zorunda kalan milyonlarca mülteci ve sığınmacı ortaya çıkmıştır.

11 Mayıs 2016 tarihli Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre Türkiye'de 2.748.367, 31 Mart 2016 tarihli verilere göre Lübnan'da 1.048.275, 19 Nisan 2016 tarihli verilere göre Ürdün'de 642.868, 31 Mart 2016 tarihli verilere göre Irak'ta 246.123, 31 Mart 2016 tarihli verilere göre Mısır'da 119.665, 25 Nisan 2016 tarihli verilere göre Kuzey Afrika'da 29.116 kayıtlı Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır (<http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>, e.t. 11.05.2016).

BMMYK verilerine göre, 37 Avrupa ülkesine Nisan 2011 - Mart 2016 tarihleri arasında toplam 1.004.345 Suriyeli mülteci, sığınma talebinde bulunmuştur. Örneğin Sırbistan'a 313.314, Almanya'ya 306.703 ve İsveç'e 107.966 Suriyeli mülteci başvurmuştur (<http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>, e.t. 11.05.2016). BMMYK verilerinde "Suriyeli mülteciler" olarak adlandırılan, milyonlarca mağdur, politika, hukuk, insan hakları örgütleri, ırkçı örgütlenmeler,

insan kaçakçılığı (Avrupa'da kayıp çocuklar, kaçak yoldan insan taşımacılığı vb.) sanat, edebiyat vs. gibi alanlarda olduğu gibi toplumsal bilimlerin de çeşitli alanlarında nesneleştirilmektedir.¹

Araştırmada, Türkiye'ye sığınan bir Suriyeli aile ile yapılan sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen veriler aracılığıyla Suriyeli sığınmacıların, kaçış öncesi ve sonrası yeniden inşa edilen gündelik yaşamı anlaşılır kılınmaya çalışılmaktadır. Suriyeli sığınmacı aile ile araştırma kapsamında gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmeleri, 26 Kasım 2015 - 12 Mayıs 2016 tarihleri arasında çeşitli görüşme teknikleriyle (Gaziantep'te aile üyeleri ile yüz yüze, cep telefonu, e-mail aracılığıyla görüşmeler) Türkçe ve İngilizce dillerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında Gaziantep'te kısa süreli gözlem tekniği de uygulanmıştır. Elde edilen birincil kaynak niteliğindeki görgül veriler, araştırmanın kapsam ve amacı çerçevesinde sınıflandırılarak gündelik yaşamdaki kurumsal ilişkiler ve kaçış eylemine yol açan güç ilişkileri bağlamında anlaşılır kılınmaya çalışılmaktadır.

102

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

1. GEÇİCİ KORUMA REJİMİ

BM Genel Kurulu'nda, 28 Temmuz 1951 tarihinde Cenevre'de Mülteciliğin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme imzalanarak mülteciliğe ilişkin daha önce 1926, 1928, 1933, 1938 ve 1939 yıllarında yapılan hukuki düzenleme ve sözleşmelere oranla daha kapsamlı bir düzenleme gerçekleştirilmiştir (Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/179-199.pdf>, e.t. 09.05.2016). Sözleşme'nin 1. maddesinin A bendinin 2. fıkrasında mülteci kavramı aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

“... ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa

¹ Çalışmada "nesneleştirme" kavramı, Michel Foucault'nun (Çelebi, 2013: 520) kullandığı bilim statüsü için araştırma yapanın konusu olan öznenin nesneleştirilmesi anlamında kullanılmaktadır.

*Suriye'den Türkiye'ye Kaçan Bir Ailenin Gündelik Yaşamı:
Gaziantep'te Bir Sözlü Tarih Çalışması*

ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs..."

Türkiye, 1 Temmuz 1968 tarihinde söz konusu Sözleşme'yi coğrafi sınırlama koşulu getirerek "Avrupa'da meydana gelen olaylar" ile sınırlandırarak imzalamıştır (Yakmaz, 2014: 6). Böylece Türkiye sadece Avrupa ülkelerinden kaçmak zorunda kalan kişilere hukuki olarak mülteci statüsü verebilmektedir. Avrupa dışındaki ülkelerden kaçıp Türkiye'ye sığınan kişiler ise "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" 62. maddesi gereğince "şartlı mülteci" statüsü verilmektedir:

"Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye'de kalmasına izin verilir." (http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf, e.t. 02.04.2016)

Türkiye'de, Suriyeliler açısından daha kısıtlı ve geçici koruma teşkil eden bir durum söz konusudur. Geçici koruma yönetmeliğinin verdiği statüleri devam ettiği müddetçe ikamet ve seyahat hakkı, aile hayatı hakkı, eğitim ve öğrenim hakkı, sağlık ve sosyal yardım hakkı, sınırlı da olsa çalışma hakkı gibi birtakım hakları bulunmaktadır (Başak, 2011: 11).

Mart 2011 tarihinde Suriye'de çıkan ayaklanmalar ve çatışmalar sonucu Suriye'den komşu ülkelere sığınma talebinde bulunan Suriyeliler için Türkiye, Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 91. maddesi uyarınca 22 Ekim 2014'te geçici korumaya ilişkin bir yönetmelik yayımlamıştır

(<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15.htm>, e.t. 02.04.2016). Türkiye, geçici koruma kapsamında, Suriyelilere sınırsız kalış, zorla geri göndermeye karşı koruma ve acil ihtiyaçlara yanıt veren kabul düzenlemelerine erişimi içerecek şekilde koruma ve yardım sağlamaktadır. Kitlesel şekilde gelen Suriyeli sığınmacılar için yayımlanan geçici koruma yönetmeliğinde, açık sınır politikası, geri göndermeme ve gelen kişilerin temel ve acil ihtiyaçlarının karşılanması koşulları temel oluşturmaktadır (http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-korumanin-unsurlari_409_558_1095_icerik, e.t. 02.04.2016).

104
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Geçici koruma yönetmeliği, kimlik belgeleri olmayanlar da dahil, tüm Suriyeli sığınmacıları kapsamaktadır. Geçici koruma rejimi kapsamında, sınır kapısını geçenlerin buldukları yerleşim merkezlerinde kayda alınması söz konusudur. Bunun için kamplarda ve şehir içinde ikamet eden Suriyelileri, Yabancılar Polisi Ofisleri ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından işletilen Kayıt Koordinasyon Merkezleri kayıt altına almaktadır (http://www.goc.gov.tr/files/files/03052014_6883.pdf, e.t. 21.12.2015).

5 Mayıs 2016 tarihi itibarıyla Türkiye'ye sığınmış bulunan 2.748.367 sayıda Suriyeli sığınmacı, ülkelerinden kaçmak zorunda kalmış ve bunun bedelini çocuklarını, akrabalarını, mevcut düzenlerini, bir yuva olarak görülebilecek memleketlerinden uzakta yabancı olarak anılarak ödemiştir. Bu anlamda Suriyeliler, içinde buldukları mevcut düzenin dışında kalmaktadır. Avrupa Birliği (AB) üyesi devletlerin Suriyeli, Suriyeli alan ülkelerin uygulayacağı mevzuata dair yaptırımlarda bulunması, Türkiye'de Suriyelilerin hukuki statü belirsizliği, Agamben'in tanımladığı kurban edilemeyen ama öldürülebilen "kutsal insan" tanımına uygunluk göstermektedir (Agamben, 2013: 90). Mevcut iktidar ve iktidarlar, dışlayarak işleme politikasını gerçekleştirerek, siyasette temsil edilerek var olmalarını engellemektedir.

2. YENİ BİR TOPLUMSAL TİP: "SURIYELİ"

2011 tarihinden bu yana toplumsal yapıda yaratılan aşırı anomi dolayısıyla Suriye'den kaçıp başta Türkiye olmak üzere birçok ülkeye sığınmak için mücadele veren mağdur kişiler, geçici ya da kalıcı

*Suriye'den Türkiye'ye Kaçan Bir Ailenin Gündelik Yaşamı:
Gaziantep'te Bir Sözlü Tarih Çalışması*

olarak kabul edildikleri ülkelerde farklı alanlarda nesneleştirilmektedirler. Türkiye de dahil olmak üzere çeşitli ülkede politikacıların söylemlerinden kitle iletişim araçlarındaki enformasyon aktarımına ve sokak ve mahallelerdeki yüz yüze etkileşim süreçlerine kadar çeşitli kurumsal ilişki ve alanlarda söz konusu "Suriyeliler" karmaşık çıkar ağlarında konu olabilmektedir. Günümüzde politika, ekonomi ve hukuk kurumundan gündelik yaşamdaki ilişkilere kadar "Suriyeli" olarak adlandırılacak bir toplumsal tipin ortaya çıktığı söylenebilir.

Suriyelilerin sığınağı ülkelerdeki birbirinden ayrı toplumsal-kültürel koşullarda farklı Suriyeli tipler üretilmektedir. Ayrıca aynı ülkenin içinde birden fazla Suriyeli tip algısının da ortaya çıktığı görülmektedir. Birbirinden farklı hatta birbirine karşıt Suriyeli tip algısını etkileyen ideolojik, coğrafik, yüz yüzelik, ekonomik, mezhepsel, etnik, mesleki vs. değişkenlerinin durumsal olarak farklı etki güçlerinden söz edilebilir.

Genel olarak Türkiye'de ki medyada, politikacıların söylemlerinde ve gündelik yaşamda büyük ölçüde birbirine karşıt iki Suriyeli tip algısının görünüm kazandığından söz edilebilir. Birinci tip algıda, Suriyeliler olumlanarak yaygın bir biçimde "yardımımıza muhtaç kardeşlerimiz" olarak konumlandırılırken, ikinci tip algıda olumsuzlanarak "düzenimizi bozan, tehlikeli" olarak konumlandırılmaktadır.

Söz konusu birinci tip algıya, 7 Ağustos 2014 tarihinde Başbakan Erdoğan'ın Gaziantep'te düzenlenen bir mitingde yaptığı bir konuşmadaki sözleri örnek olarak verilebilir. Söz konusu konuşmada dönemin Başbakan'ı, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar için, Avrupa ve Asya'nın çeşitli ülkelerinden kovulup ya da kaçmak zorunda kalıp Türkiye'ye sığınan milyonlarca diğer sığınmacılara da atıf yaparak aşağıdaki ifadeleri dile getirmiştir:

"Şunu unutmayın bugün Suriye'deki kardeşlerimizin yaşadıklarını geçen yüzyılda, Balkanlar'daki Türkler yaşadı. Yüzbinlerce Türk, asırlardır yaşadıkları topraklardan koparıldı, sürgün edildi. Bulgaristan'da bir dönem yaşanan mezalim nedeniyle oradan binlerce aile ülkemize göç etti. Kafkasya'dan benzeri büyük göçler yaşandı. Onlar bizim kardeşlerimiz, akrabalarımızdı ve

hepsine kucak açtık. 91'de Kuzey Irak'tan yüzbinlerce Kürt kardeşim zulümden kaçtı. Onlara da kucak açtık. Şu anda zor şartlar altında bulunan Suriyeli kardeşlerimize kucak açtık. Bu ilelebet devam edecek durum değil. İnşallah Suriye'de şartlar düzeldiğinde, Suriye'de o eli kanlı rejim gittiğinde buradaki kardeşlerimiz de şehirlerine, köylerine, evlerine geri dönecekler. İşte o ana kadar ensar olmanın sorumluluğunu yerine getirecek, inşallah ensar olmanın gururunu kendimizle de çocuklarımızda torunlarımızda her zaman yüreğimizde taşıyacağız." (<http://www.haberler.com/basbakan-erdogan-suriyeliler-geri-donecek-6352923-haberi>, e.t. 12.05.2016).

İkinci tip algıya örnek olarak sosyal paylaşım sitelerinden Ekşi Sözlük'te "Suriyeli sığınmacılar" başlığı altında yazılan ifadeler verilebilir. Yazılan ifadelerden bazıları "Türkiye'nin memnun edemediği insanlar, Hatay'a göz koymuş insanlar, yardıma muhtaç olanların azınlık olduğu terörist grubu, ülkesinden kaçan insanlar" vb. gibidir (<https://eksisozluk.com/suriyeli-siginmacilar--3488850?p=1>, e.t. 03.05.2016).

Yerel halk açısından bakıldığında, Suriyeli mültecilere olan tutum, bölgesel olarak farklılaşmaktadır. Sınır illerinde yaşayan yerel halk, Suriyeli nüfusun yoğunluğu ve bu yoğunluk nedeniyle ekonomi, sağlık, eğitim gibi konularda mevcut düzenin bozulması, toplumsal sorunların ortaya çıkmasından ötürü, Suriyelileri "eğitimsiz" ve "tehlikeli" görmektedirler. Sınır illerinden uzak olan mültecilerin nüfusunun az olduğu iller ise Suriyelileri, "savaş mağduru", "kurban" ve "zavallı" sözcüklerinin merceğinden görmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen Suriyeli Yusuf ailesinde baba/koca rolündeki Talal, Gaziantep'te çalıştığı iş yerinde, iş arkadaşlarının kendisine mesafeli davrandığını, ev bulma arayışında yerel halkın, kendilerinin Suriyeli olduğunu öğrenince fiyatları arttırdığını, evlerini kiralamak istemediğini belirtmiştir. Goffman'ın aşağıdaki ifadeleri, ikinci tip Suriyeli algısını anlamlandırmak bakımından önemli bulunabilir:

Toplum, kişileri kategorize etme araçlarını ve her bir kategorinin mensupları için sıradan ve doğal olduğu düşünülen nitelikler bütününe tesis eder... Karşımızdaki yabancı, zihnimizde sağlıklı ve sıradan bir kişi olmaktan

*Suriye'den Türkiye'ye Kaçan Bir Ailenin Gündelik Yaşamı:
Gaziantep'te Bir Sözlü Tarih Çalışması*

çıkıp lekeli ve sakat, kale alınmayan birine indirgenir. Böyle bir sıfat, özellikle de itibarsızlaştırıcı etkisi çok kapsamlıysa damgadır... Bu durum, varsayılan ve fiili toplumsal kimlik arasında özel bir uyumsuzluk teşkil eder. (Goffman, 2014: 30,31)

Tüm bu veriler göz önüne alındığında genel bir Suriyeli tipinin ortaya çıktığı söylenmesi pek mümkün görünmemektedir. Yüz yüze ilişkiler, kitle iletişim araçlarının söylemleri ve politik söylemler genel olarak iki farklı tipin ortaya çıktığını göstermektedir. İçinde bulunulan toplumla uyumsuzluğundan dolayı bir taraftan "zavallı", "yardıma muhtaç" olarak adlandırılan Suriyeliler diğer yandan "tehlikeli", "düzen bozucu" olarak görülmüştür. Yabancı olanla karşılaşan toplum "normal" kriterine uymayan insanları gözden düşürerek, itibarsızlaştırıcı sıfat ve söylemlerle damgalamıştır.

3. YUSUF AİLESİNİN KISA ÖYKÜSÜ

2011 yılı başlarında Suriye'de başlayan savaş ortamında iki yıldan fazla yaşamış olan Halepli Yusuf ailesi, Mart 2014 tarihinde Türkiye'ye sığınmıştır. Dört kişilik Yusuf ailesi, karı-koca ve iki çocuklarından oluşmaktadır. Koca/baba rolündeki Talal, 1968 doğumlu olup öğretim üyesidir. Karı/anne rolündeki Ayuş Hacı-Hasan, 1974 doğumlu olup ev hanımıdır. Talal ve Ayuş Hacı-Hasan'nin çocuklarından Sarah, 2008 doğumlu ve Jalal 2010 doğumludur.²

² Çalışma kapsamında Gaziantep'te sözlü tarih görüşmesi yapılan ailenin mülteci kimliğinde soyadları "Yousef" biçiminde yazılmakta olup telaffuzu Yusuf'tur. Çalışmada ailenin soyadının telaffuzu esas alınmaktadır. Çalışma kapsamında Gaziantep'te sözlü tarih görüşmesi yapılan söz konusu katılımcının adı, mülteci kimliğinde "Ayouch Haji-Hassan" biçiminde yazılmakta olup katılımcı adını "Ayuş Hacı-Hasan" olarak telaffuz etmektedir. Çalışmada da adın katılımcı tarafından telaffuzu esas alınmaktadır.

Resim 1: Yusuf ailesinin komşularının evi, savaş sonrası durumu (Fotoğraf Talal Yusuf tarafından çekilmiştir).

108

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Yusuf ailesi, Halep'te en son bir yıl yedi ay boyunca yaşadıkları İnzarat adlı mahalleye varil bombalarının (Bir çeşit doğaçlama patlayıcılarıdır. Bir varilin içine çeşitli yanıcı ve patlayıcı malzemelerle şarapnel parçalarının konulmasıyla üretilir.) atılmasını, komşularının evlerinin yıkımını (bkz. 1. Resim), varil bombalarıyla mahalledeki birçok yakın arkadaş ve komşularının bedenlerinin parçalanarak öldürülmesini bizzat görmüşlerdir. Mahallelerine atılan varil bombalarının sayısı giderek artmasına rağmen, Talal mahallelerinde kalmaya devam etmek istemiştir. Ancak mahallede yaşamlarını sürdürme olanağının neredeyse tamamen yok edildiği bu durum karşısında eşi Ayuş Hacı-Hasan'nın artan ısrarları nedeniyle iki çocuklarını alarak mahallelerinden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Ancak Halep'teki mahallelerinden ayrıldıklarında Esad yönetimi tarafından kurulan korunaklı bir bölgeye giriş yapmak için de başvurma seçeneklerinin bulunduğunu belirtmek gerekir. Talal, korunaklı bölgenin Halep'ten uzak olduğunu ve oraya sığınmanın uzun ve çetin bir süreci gerektirmesi nedeniyle söz konusu seçeneğe başvurmadıklarını dile getirmiştir.

Bu bağlamda Talal, gidip sığınabilecekleri tek yerin, Halep'in köylerinden Çobanbey olduğunu dile getirmiştir. Çaresizlikleri nedeniyle Halep'ten yaklaşık 60 km. uzaklıktaki Çobanbey köyüne, terör örgütü IŞİD (Irak-Şam İslam Devleti)³, Irak ve Suriye'de faaliyet

³ Türkiye'de DEAŞ da denmektedir.

*Suriye'den Türkiye'ye Kaçan Bir Ailenin Gündelik Yaşamı:
Gaziantep'te Bir Sözlü Tarih Çalışması*

gösteren silahlı bir örgüt) denetiminde olduğunu bilmelerine rağmen kaçmak zorunda kalmışlardır. Bu durumda rastgele düşen bombalarla istikrarın tamamen çöktüğü mahalle yerine istemedikleri bir denetime sahip ancak daha istikrarlı olduğunu düşündükleri bir köyü tercih etmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca, Çobanbey'e gitmelerinin nedenlerinden biri Halep'e yakınlığı iken diğeri Talal'ın kardeşinin yaşadığı köy olması dolayısıyla sığınabilecekleri bir evin bulunmasıdır.

Daha güvende olacaklarını düşündükleri köye vardıklarında, Talal, köyde doğrudan tanık oldukları kimi durumlar (örneğin sokak ortasında bir komşunun kafasının kesilmesine tanık olma vs. gibi) karşısında büyük bir şaşkınlık ve korkuya kapıldıklarını dile getirmiştir. IŞİD'den korktuklarından dolayı köyde sığındıkları kardeşinin evinden tam olarak kırk beş gün boyunca hiç dışarı çıkmamışlardır. Sığındıkları köyde de güvende olmadıklarını düşündüklerinden Mart 2014 tarihinde köyden kaçarak Türkiye'ye sığınmışlardır. Söz konusu dönemde Yusuf ailesi, Çobanbey köyünden yapılan giriş çıkışların denetiminin kaçışlarını engelleyecek ölçüde katı olmamasından dolayı Talal köyden "rahatça" çıkış yapabildiklerini dile getirmiştir.

Resim 2: Yusuf ailesinin yaşadığı ev, savaş sonrası durumu (Fotoğraf Yusuf ailesinin komşusu tarafından çekilmiştir).

Talal, Suriye'den kaçıp Türkiye'ye gelişlerini "gidebileceğimiz tek yer Türkiye'di" diye özetlemektedir. Türkiye'ye sığındıklarında Çobanbey'e oldukça yakın bir mesafede bulunan Gaziantep'i tercih

etmişlerdir. Bu tercihte Talal'ın amcasının da ailesiyle birlikte bir yıl önce Suriye'den kaçıp Gaziantep'e sığınması etkili olmuştur. Yine de Talal, Suriye'den Gaziantep'e ailesiyle kaçmadan bir hafta önce keşif için kardeşiyle birlikte Türkiye'ye Gaziantep'e gelmiştir. Bu geçiş sürecinde Talal sınır alanında dizlerine kadar çamura battığını ve tam o sırada Türk tankının saniyeler içinde yanından geçtiğini dile getirerek bu geçişin zorluğunu dile getirmiştir. Talal, keşiften bir hafta sonra ailesiyle birlikte sınırdan geçmişlerdir. Ayuş'un pasaportunun tarihinin dolmasından ve çocuklarının pasaportu olmamasından dolayı, Yusuf ailesi Türkiye'ye sınır kapısından değil, sınır hattının asker olmayan noktalarından kaçak olarak geçmişlerdir. Talal ve Ayuş, savaş döneminde Halep'te pasaport çıkartmanın altı ile yedi ay gibi bir süre aldığını ve pasaport çıkarılan yere gidilen yolun çok tehlikeli olduğunu belirtmişlerdir. Buna rağmen Talal, eşine ve çocuklarına pasaport çıkarma talebinde bulunmak istediğini eşi Ayuş'a söylemiş, fakat Ayuş "ben ve çocuklar gelmeyiz" demiştir. Bunun üzerine Talal pasaport talebi için tek başına gitmiş, eşi ve çocukları yanında olmadığı için reddedilmiştir. Evine dönerken, Talal "rejim güçlerinin üstlerine mermi yağdırdığını" dile getirmiştir. Mermi saldırısı on dakika sürmüştür. Bu sırada insanlar kaçışmış bulabildikleri yerlere sığınmışlardır. Bu sırada Talal, önünde bulunan bir kişinin mermiler tarafından öldürülerek yere yığıldığını görmüştür. Bu dehşet anını Talal, "Allah'a şükür ki eşim ve çocuklarım yanımda değildi, iyi ki gelmediler" diye ifade etmiştir.

Dört kişilik Yusuf ailesi, köyden Türkiye sınırına arabayla beş dakikada gelmiş sınırdan yaya olarak on dakikada ve ellerinde sadece birkaç giysiyi sığdırabildikleri bir sırt çantası ile Çobanbey köyünden Gaziantep'e geçebilmişlerdir.

Talal, Suriye'den Türkiye'ye geçmek için kullandıkları yolun mayınlı olabileceği tehlikesini göz önüne alarak yola çıktıklarını ifade etmiştir. Böyle bir çetin süreçte Gaziantep'e ulaşabilen Yusuf ailesinin, Türkiye'de sığınmacı olarak öyküsü başlamıştır. Gaziantep'e sığındıktan üç ay sonra Yusuf ailesine, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Başkanlığı ile Gaziantep Çetinkaya mahallesindeki Emniyet Müdürlüğü tarafından geçici koruma rejimi kapsamında yabancı tanıtma belgesi verilmiştir. Talal Suriye'de istikrarın yeniden sağlanmasının en az 30-40 yıllık bir zaman alabileceğini düşünüp söylemesine rağmen yine de istikrarın yeniden sağlanma durumunda geri dönmek istediğini belirtmiştir. Bu nedenle

*Suriye'den Türkiye'ye Kaçan Bir Ailenin Gündelik Yaşamı:
Gaziantep'te Bir Sözlü Tarih Çalışması*

Gaziantep'te şimdiki konumlarını "zorunlu misafir" olarak adlandırmaktadır. Ayuş ise sözlü tarih görüşmelerinin ilk aşamasında Suriye'ye geri dönme durumları hakkında Talal'a benzer bir biçimde dile getirirken, son görüşmelerde "Suriye'ye geri dönsük ne olacak, gidecek yerimiz kalmadı" ifadelerinde görülen umutsuzluğunun giderek arttığı gözlemlenmiştir.

4. SAVAŞ ÖNCESİ VE SAVAŞ SONRASI GÜNDELİK YAŞAM

7000 yıllık tarihi olan Halep şehri, Osmanlı İmparatorluğu döneminde en önemli dokumacılık merkezlerinden biridir. Osmanlı şehirciliğinin klasik bir örneği olan Halep'in özelliklerinden biri de kayşani ismindeki taş cinsinin yapılarda kullanılmasıdır. Halep Kalesi, hanlar, hamamlar, çarşılar, camiler, medreseler kayşani taşından yapılmıştır (bkz. 3. Resim). Arap, Türkmen, Çerkes, Kürt, Ermeni gibi birçok etnik topluluğun ev sahipliğini yapmış olan Halep, 15 Mart 2011 tarihinde başlayan protestolardan beş ay sonra 12 Ağustos 2011 tarihinde hükümet karşıtı protestoların çıkmasıyla iç savaşa dahil olmuştur (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Halep>, e.t. 03.05.2016).

Savaştan dolayı birçok tarihi eser, müze, cami ve çarşı yıkılmış, hasar görmüştür. Bunların başında İslam tarihinin en eski ve büyük camilerinden biri olan Emevi Camisi, 2013 Nisan ayında saldırılar sonucu, 8. yüzyılda inşa edilen caminin 13. yüzyılda yeniden yapılan minaresi yerle bir olmuştur. Halep'te bombalardan yıkılan bir diğer tarihi cami ise Hz. Zekeriya Camisi olmuş, bin yıllık minaresi saldırılar sonucu yıkılmıştır. Orta Çağ'ın en önemli kalelerinden biri olarak kabul edilen ve çevresi sık sık çatışmalara sahne olan Halep Kalesi'nin girişi, atılan top mermileri nedeniyle zarar görmüştür. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) "Dünya Mirası" listesindeki Şam, Bosra, Halep kentleri, Palmira tarihi bölgesi, Halep Kalesi ve ülkenin kuzeyindeki tarihi köyler bulunmaktadır. Tarih boyunca bölgede hüküm sürmüş çeşitli medeniyetlerin eserlerini yansıtan bu 6 mekan, savaş döneminde zarar görerek UNESCO tarafından "Tehlike Altındaki Dünya Mirası" listesine alınmıştır (<http://www.haber7.com/ortadogu/haber/1137478-suriyede-bine-yakin-cami-yikildi>, e.t. 03.05.2016).

Resim 3: Halep El Medine Çarşısı, savaş öncesi durumu (<http://bianet.org/biamaq/toplum/163014-suriye-nin-savasta-yok-olan-kulturel-mirasi>, e.t. 03.05.2016).

Bunun dışında birçok çarşı (bkz. 4.Resim), cami, kilise ve müze saldırılardan hasar görmüştür. Birçok tarihi eserin kaçırılıp satılarak kültürel mirasın yok olmasına neden olmaktadır.

Resim 4: Halep El Medine Çarşısı, savaş sonrası durumu (<http://bianet.org/biamaq/toplum/163014-suriye-nin-savasta-yok-olan-kulturel-mirasi>, e.t. 03.05.2016).

4.1. Halep'te Savaş Öncesi Gündelik Yaşam

Yusuf ailesi, Gaziantep'e sığınana kadar Halep'te yaşamışlar. Halep'teki savaş öncesi gündelik yaşamlarına dair anılarını, yüz yüze doğrudan gözlemlenebilen hem tebessüm hem gözyaşını içeren duygusal iniş çıkışlarla paylaştılar. Aileyle yaptığım görüşmeler boyunca, Talal ve Ayuş Suriye'ye olan özlemlerini sıkça dile getirmişlerdir. Suriye'nin savaş çıkana kadar, Hafız Esad dönemine göre Beşar Esad döneminin geliştiğini ve ilerlediğini ifade eden aile, Suriye'nin dışardan özellikle medyadan yansıtıldığı gibi baskıcı ve geri kalmış bir ülke olmadığını belirtmişlerdir. Beşar Esad ile Suriye'de güvenliğin arttığını ve bir istikrar dönemi geçirdiğini belirtmişlerdir. Suriye'de toplumsal düzenin genel hali ile ilgili bir soruya Talal: "Suriye'de, her şey serbestti, herkes istediği gibi yaşardı. Savaşa kadar ırkçılık ve mezhepçilik yoktu, hoşgörü vardı. Güvenlik çok yüksekti, mesela kadınlar gece saat üç olsa bile dışarıya çıkabilirlerdi. Bu yüzden Suriye'ye gelen turistler şok yaşardı" diyerek yanıtlamıştır.

Halep Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışan Talal, çalışma saatlerinin az olması ve ev-okul ulaşımın kolay ve yakın olmasından dolayı çocuklarıyla bol bol vakit geçirdiğini ve aile içinde sürekli huzurun olduğunu ifade etmektedir. İş saatleri dışında bol zamana sahip olduğu için akraba ve komşularıyla sıkça görüştüklerini ve zaman geçirdiklerini anlatmıştır. Arta kalan zamanda televizyon ve bilgisayarda zaman geçiriyorlarmış. Talal, doktora eğitimi için sekiz yıl İngiltere'de kalmış. Fakat, eğitimini tamamlamaya altı ay kala, bir çocuğunun önce sağlık sorunları ve daha sonra hayatını kaybetmesinden dolayı Suriye'ye dönmek durumunda kalmış. Suriye hükümetinden doktora eğitimi için aldığı burs kesilerek faizi ile geri ödemesi talep edilmiş. Bunun üzerine kısa süre üniversitede görev yapmış ve emekli olmuş. Emekli tazminatı ve aldığı maaş ile Suriye hükümetine borcunu ödemeye çalışan Talal, özel üniversitelere başvuru yapmış ve yeni öğretim dönemini beklemiş. Tam da bu dönemde savaş patlak vermiş.

Savaş öncesi için Talal, "yaşam iyi yönde gidiyordu, ekonomik yönden biraz refaha ermiştik, her şey ucuzdu. Kirada oturuyorduk, maaşlar çok yüksek değildi ama geçiniyorduk, mutluyduk. Esad'dan memnunduk, çok sevilen bir liderdi" ifadelerini dile getirmiştir.

4.2. Halep'te Savaş Sırasında Gündelik Yaşam

Yusuf ailesi görüşme esnasında savaş ile ilgili gündelik yaşam pratikleri sorularına, genel olarak savaşın ortaya çıkma nedenleri ve savaş içindeki Suriye'nin durumuna yönelik yanıtlar verdiler. Talal'a göre, Suriye'deki savaşın temel sebebi, "Arap Baharı" olarak nitelendirilen, toplumsal hareketin Suriye'de görülmemesi üzerine Amerika ve Arabistan kaynaklı güçlerin oyunuyla ortaya çıkmıştır. Talal Suriye'nin savaşa sürüklenen halini şöyle özetliyor:

114

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Esad, babasının oluşturduğu baskıcı yönetimi kaldırdı, kuralları çok gevşetti. Demokrasi isteyen muhaliflere parti kurup seçimlere girmesini söyledi. 40 yıldır anayasada var olan olağanüstü hal durumunu kaldırdı. Fakat Esad ne yaptıysa muhalifler yetmez anlamına gelen "le yakfi" sloganını kullandılar. Suriye'de, rüşvet vardı, Alevi Olanlar genelde orduda en üst kademedeki görevlendirilirdi. İşsizlik sorunu vardı. Bu sorunları kullanarak, Amerika ve Arabistan, muhalif sesi güçlendirdi. Arabistan, 20 tane televizyon kanalı açtı. Bir sene boyunca bu kanallarda Sünni mezhepçiliği yapıldı ve dini duygularla halkı Esad'a karşı doldurdu. Bizde şiddet yoktu, eskiden Irak'ta olanları görür, "insan bu kadar vahşi olamaz" derdik ama sonra başımıza geldi. Muhalif örgütlere bizden, bizim komşunun oğlu bile katıldı. Dışardan silahlandırıldılar. Irak gibi Suriye kandırıldı.

Bunlarla beraber Suriye'de ayaklanmalar başlamış. Bu ayaklanmalar altı ay boyunca silahsız devam etmiş, sonra birkaç ölüm olmuş ve bu ölümler devlet üzerine atılmış. Böylece silahlı çatışmalar başlamış. Katılımcı ailenin yorumuna göre, muhaliflerin güçlenmesi üzerine Esad, "bir millet kendi liderini dinlemiyorsa cezalandırılması gerek" diye düşünerek sivil halkı vurmaya başlamış. Helikopterler, varil bombalarını evlerin, sivil halkın üstüne bırakıyormuş. Savaşın başlamasıyla birlikte, elektrik ve su kesilmiş. Isınma için kullandıkları gaz kesilince, soğukta ısınmak için kullandıkları tek şey evdeki battaniyeler olmuş.

*Suriye'den Türkiye'ye Kaçan Bir Ailenin Gündelik Yaşamı:
Gaziantep'te Bir Sözlü Tarih Çalışması*

Yusuf ailesi, savaş içinde sürekli kesintiye uğrayan elektrik ve su eksikliği ile Halep'te tam iki yıl yaşamışlar. Bu süreçte işsizlik yaşanmış ve Talal'ın emeklilikten aldığı maaşla çok zor geçinmişler. Okullar yıkıldığı için eğitim kurumu çöktürülmüştür. İki çocuklarından büyüğü olan yedi yaşındaki Sarah'ı can güvenliği olmadığı için okuldan almışlar, bundan iki hafta sonra aynı okul bombalanmış. Okul bombalandığı sırada, Talal'ın ifadesine göre içeride 400 çocuk varmış çoğu ölmüş. Bununla birlikte Suriye'de savaş sonrası yiyeceklerde on kat fiyat artışı yaşanmış, bu yüzden yiyecek temininde sorunlar yaşamışlar.

Talal, emeklilik maaşını almaya bankaya gitmenin bile çok zor ve tehlikeli olduğunu dile getiriyor. Bankaya gittiği günlerden birinde bir mermi burnunu sıyrıp geçmiş. Talal, "savaşın anormal koşullarına rağmen normal yaşamaya devam etmek için mücadele ettiğini" söylüyor. Talal savaş içindeki gündelik yaşamı: "Elektrik, su ve soba yok. Akşamları mum ışığında bombaların nereye düştüğünü dinleyerek ve bize düşmemesini umarak geçerdi. Hastane ve okullar yıkıldı, ulaşım yoktu. Birkaç taksi vardı fakat çok pahalıydı. Geceleri uykudan, uçak ve bomba sesleriyle uyanıyorduk. Her an herkes ölebilirdi ve ölüyordu. Suriye sığır çiftliğine dönmüştü, her yanda kasaplar vardı" ifadelerini kullanarak anlatıyor.

Zaman ilerledikçe savaş koşullarına alıştığını söyleyen Talal, bombaların bile alışkanlık yaptığını söylüyor: "Bombalar alışkanlık yapmıştı, düşmeyince 'Neden düşmedi?' diyorduk. 'Acaba bu sefer bize mi düşecek?' diye korkuyorduk. Elektrik olmadığını düşündüğümüzde hayatın olmadığını düşünerek üzülüyorduk. Ama bir yere bomba düşünce, bunu unutup telaşlanıyorduk. Neredeyse adrenalin etkisi ya da uyuşturucu etkisi olmuştu." Yusuf ailesi, savaş içinde yaşamı nasıl normal geçirmeye çalıştıklarını ise şu cümlelerle ifade ediyor:

"Evimizin damında haftada bir mangal yapardık, savaş zamanında da ailece damda mangal yapmaya devam ettik. Eğer bomba düşerse de ne yapalım, kader diyorduk. Ayrıca komşumuz savaş sırasında düğün yapmıştı. Geceleri komşularımızla iskambil oynayarak kafa dağıttık."

...Eşi, çocukları ölen insanlar bu durumu kabullenip, 'Allah verdi, Allah aldı' diyerek kendilerini telkin ediyor. Aslında Suriye halkı, başlarına ne gelirse gelsin 'Allah'tan' diyor ve hayata devam ediyor."

Yukarıdaki verilere göre, katılımcı aile savaşı, din olgusu ile işlevsiz hale getirdiği görülüyor. Hayatlarına kaldıkları yerden devam etmeyi ve gündelik yaşam pratiklerini değiştirmemeyi, savaşla başa çıkma yolları olarak kullanmışlardır. Bir anlamda da bombaların sürekli düşmesi ve uzun süre savaş içinde kalmak, bombalara karşı duyarsızlaşmayı ve savaşa uyum sağlandığını gösteriyor. Agamben'in de belirttiği gibi istisna hali, normal hale gelmiştir (Agamben, 2013: 28). İstisna, düzensizlik içinde düzenin kurulmasına neden olmuştur.

4.3. Gaziantep'e Sığınma Kararı ve Göç Süreci

116 Halep'te savaş içinde iki yıl yaşayan aile, gittikçe zorlaşan yaşam şartları ve mahallelerine düşen bomba sayılarının artması üzerine Halep'ten 60 km öteye köye gitmişler. Bu karar sürecini Yusuf ailesi şöyle ifade ediyor:

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

"Göç etmek istemiyorduk, ama yaşama imkanı kalmamıştı. Düşen bomba sayısı çok arttı, teker teker değil de aynı anda üç dört tane atıyorlardı. 50-70 metre yakınlarımıza düşüyordu. Bu yüzden köye gitmeye karar verdik. Köye gitmek istemiyorduk, çünkü akrabalar kalabalıklardı ve bir evde yaşıyorlardı. Biz de gidince iyice kalabalık olacaktık. Gitmeye karar verince, köye kardeşimin yanına gittik, fakat köy daha vahim durumdaydı, IŞİD vardı. Köyün asıl yerlileri yoktu, boşaltılmıştı. IŞİD tehdidinden dolayı 45 gün hiç evden çıkmadık. Çünkü istediğine "kafir" deyip, kesiyordu."

Halep'te yaşanan yıkım ve ölüm tehdidinden kaçan aile, köyde daha kötü bir manzarayla karşılaşmış. IŞİD'in işgali altında yaşamının çok zor olduğunu buna dayanamayarak, tek çare Türkiye'ye gitmek olduğunu düşünmüşler. Buna rağmen Talal, Suriye'de kalmak istediğini şöyle açıklıyor:

"Ben Suriye'den ayrılmak istemiyordum, hiç istemedim, bu ülke benim, biz sahip çıkmazsak hali ne olacaktı. Ayrıca İngiltere'de kaldığım sekiz yıl, gurbetlik gördüm. Biliyordum ne demek olduğunu. Fakat eşim, çocuklarımızın güvenliği ve geleceği için çok baskı yaptı. Bu yüzden Suriye'den ayrılmaya karar verdik. Aslında zorunlu göç bizimkisi, zaten Esad, sivil halkı vurarak

*Suriye'den Türkiye'ye Kaçan Bir Ailenin Gündelik Yaşamı:
Gaziantep'te Bir Sözlü Tarih Çalışması*

onları ülkeden kovuyordu. Suriyelileri kabul eden ülkeler arasında şartları en iyisi Türkiye'ydi ve akrabalarımızdan buraya gelenler vardı. Bu yüzden Türkiye'ye geldik."

Köyde bir gelecek kalmayınca, Yusuf ailesi çocuklarıyla, yanlarına aldıkları birkaç elbise ile mayınlı sınırdan yaya olarak Türkiye'ye geçiş yapmışlar. Türkiye'ye sığındıktan üç ay sonra Halep'teki evlerine bomba düştüğü haberini almışlar. Kaçak olarak Türkiye'ye geçiş yaptıktan kısa bir süre sonra ise Gaziantep Çankaya mahallesinde bulunan Yabancı Polis Ofisi'nde kayıt yaptırarak geçici koruma yönetmeliğine göre "Yabancı Tanıtma Belgesi" kimliği almışlardır.

4.4. Gaziantep'te Mülteci Olarak Gündelik Yaşam

Mart 2014'te Türkiye'ye sığınan Yusuf ailesi, Gaziantep'e bir yıl önce gelen amcasının yanına gitmişler. Yusuf ailesi görüşme esnasında, iki ay boyunca ev aradıklarını fakat kimsenin evini Suriyelilere kiralamak istemediklerini bu yüzden ev bulamadıklarını söylüyorlar. Daha sonra Talal İngiltere'deki Türk arkadaşlarının yardımıyla önce Balıkesir'e gitmiş ve birkaç gün arkadaşlarının yanında misafir olmuşlar. Talal kiraladıkları evin hikayesini şöyle anlatıyor: "Balıkesir'deki arkadaşımın Gaziantep'te Çerkes tanıdığı varmış. Onu aradı ve bizim durumumuzu anlattı. Benim baba tarafının Çerkes olduğunu söyledi ve bunun üzerine Gaziantep'teki adam evini bize kiralamayı kabul etti." Bunun üzerine Yusuf ailesi, Gaziantep'e dönmüş ve evi kiralamışlar. Evlerinde çok az eşya olan ailenin, mobilyası ve yatakları hala yok. Eskiden oturanlardan kalan minder üzerinde uyuyorlar. Talal, üç buçuk ay işsiz kalmış. Bu süre içinde bir fabrikaya tercüman olarak iş görüşmesine gitmiş ve işverene maaşın az olduğunu söylediği için kovulmuş, fabrikaya servisle getirilen Talal, fabrikadan evine gidebilmesi için servisi kullanmasına izin verilmemiş, yürüyerek dönmek zorunda kalmış. Talal bu deneyimi, kendisine "bir köpek" muamelesi olarak adlandırıyor.

Daha sonra Talal, bir arkadaşının vesilesiyle, bir vakıf üniversitesinde öğretim görevlisi olarak işe başlamış. Fakat buradaki çalışma saatlerinin çok olması ve ücretin bunu karşılamamasından dolayı şikayetçi. Talal, hafta içi sabah 05.00'te uyanıyor, üç saat yol gidiyor ve 08.30'ta mesaisi başlıyor. Akşam 17.30'da mesaisi bitiyor. Dersi olmasa

dahi okulda kalmak zorunda olduğunu belirten Talal bu iş yükünün fazla olduğunu ve ailesine zaman ayıramadığından yakınıyor:

"Her gün 5'te uyanmak benim için çok büyük bir değişim oldu. Okulda çok yoruluyorum, bu yüzden eve geldiğimde çocuklarımla oyun oynayamıyorum. Maske takıp mutluymuş gibi görünemiyorum, çocuklar bana karşı artık daha soğuk ve mesafeli. Okulda, Suriye'den geldiğimi bildikleri için hocalar benimle muhabbet etmiyor, sadece zorunluluktan kaynaklı 'günaydın' ve 'iyi akşamlar' var. Kendimi çok yalnız ve yorgun hissediyorum. Türkiye halkı bizimle uzak durmaya çalışıyor. Ben bu duyguyu İngiltere'de tattım, tekrar yaşamamak için Suriye'de ölmeye hazırdım ama bakmam gereken iki çocuk ve eşim var."

118

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Yusuf ailesi, Gaziantep'te mülteci olarak gündelik yaşamlarını, Suriye'ye olan özlemle ve mutsuz olduklarını dile getirerek anlatıyorlar. Mülteci olmak istemediklerini ve burada sevilmediklerini söylüyorlar: "Buraya gönüllü olarak gelmedik, başka şartlarda ziyaret etmek isterdik. Burası Suriye'ye benziyor ama burada yalnız ve yabancıyız. Kendimizi rahat hissetmiyoruz. Kimse mülteci olmak istemez. Bizi gurursuz görüyorlar oysa Suriye halkı çok gururludur. Silahlar sussa şimdi döneriz." Dönmek istediğini söyleyen aile, Suriye'nin 35-40 yıla kadar düzelemeyeceğini düşünüyor, bu yüzden umutsuzlar.

Savaş sonrası, hayatlarındaki en büyük değişim olan sığınmacılık, beraberinde başka sorunları da doğurmuş. Gaziantep'te yaşamın güzel olduğunu söylüyorlar ve fakat kendilerini rahat hissetmedikleri için mutsuzlarmış. Artık zevk almadıkları için müzik dinlemediklerimi, yedikleri yemekten tat almıyorlarmış. Çocukları tanık oldukları, birebir yaşadıkları savaş ve göç anılarından sonra çok zayıflamışlar. Sözlü tarih görüşmelerin ilkinde çocuklardan büyüğü olan Sarah eğitime devam edemiyordu, ilerleyen zamanlarda ki görüşmelerde aldığım bilgiye göre Gaziantep'te bir Türk okulu ikiye bölünerek Suriyeli çocuklara Suriye'den gelen öğretmenler ders veriyormuş. Şu anda Sarah, Abdullah Kepkep İlkokulu'na gitmektedir.

Bu veriler, yerel halk ile Suriyeliler arasındaki ilişkiyi gözler önüne seriyor. Türkiye'ye kitlesel olarak gelmek zorunda kalan Suriyelilerin, sınır illerinde bazı toplumsal-kültürel sorunlara neden olması, yerel

*Suriye'den Türkiye'ye Kaçan Bir Ailenin Gündelik Yaşamı:
Gaziantep'te Bir Sözlü Tarih Çalışması*

halkın genel olarak Suriyelilere karşı olumsuz algı geliştirmesine yol açmıştır. Bu nedenle, sınır illerinde ev kiralari artmış, yerel halk Suriyelilerin ucuz iş gücünden yararlanmışır. Bu verilerin başka bir göstergesi ise yabancı tanıtma kimliğinin gündelik yaşamı kapsama gücüdür. Talal gelecek kaygısını şu cümlelerle ifade ediyor:

"Çocuklar eskisi gibi neşeli değil, benimle pek konuşmuyorlar. Eskisi gibi oyun oynamıyor, oynanan oyunda, silah, savaş, dövüş, ölüm var. Ailemiz dağıldı, bir kardeşim Suriye'de biri Ürdün'de ben Türkiye'deyim. Tüm ömrümü başka halkların yardım ve merhametine bağlı yaşamak istemiyorum. Bir gün işe gitmesem ailem açlıktan ölür. Bu şekilde hayata ne kadar devam edebilirim, bilmiyorum. Genç değilim ve sağlık sorunlarım var, kendimi ve ailemi güvence altına almak istiyorum. Fakat durumumuz belirsiz."

Tüm bir gündelik yaşamı etkileyen sığınmacılık, çocukların oyun pratiklerini değiştirmeye ve ebeveynleriyle olan ilişkilerinin bozulmasına, ailenin müzik gibi eğlence alanlarının işlevini yitirmesine neden olmuştur. Yusuf ailesi, başka bir ülkede emniyette olmasına rağmen, savaş içinde olan Suriye'deki yaşamlarından daha mutsuz oldukları görülüyor. Kendilerini keyifsiz hissetmeleri, dışlanmışlık duyumsamaları geleceğe yönelik umutsuzluk taşımalarına neden olmuştur.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma kapsamında toplanan verilere göre, Suriye'de toplumsal yapı çökertildiğinden dolayı, Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin siyasi ve hukuki açıdan konumlandırılması bir belirsizlik taşımaktadır. Geçici koruma rejimi başlığı altında yazılı verilerle tartışılan bu belirsizlik, Suriyeliler üzerinde, geleceğe dönük bir kaygı ve endişe oluşturduğu örnek aile teşkil eden Yusuf ailesinde görülmüştür. Suriye'deki savaşın farklı silahlı örgütler ile devam ediyor olması, Suriyelilerin ülkelerine dönme ihtimalini uzun bir süreç beklediği söylenebilir. Bu nedenle, IMPR (Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi) raporunda tavsiye edildiği üzere, tüm toplumsal grupların mültecilere yönelik olumsuz algılarının değiştirilmesi için farkındalık çalışmalarının yapılması önemlidir (IMPR, 2014: 10). Buna göre, yerel halk ile Suriyeliler arasında entegrasyonu sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca Türkiye'de ne kadar süre ile kalacağı belli

olmayan Suriyeli çocuklar için, bir ölçüde sağlanan eğitim olanaklarının hangi müfredata olacağına karar verilmesi gerekmekte, Türkiye'de yaşayan bireylere Türkçe eğitimi verilmelidir. Sağlık, eğitim, barınma ve güvenlik haklarını elde edebilmeleri için öncelikle, hukuki zeminin sağlanması, Suriyelilerin hukuki açıdan tanımlanması gerekmektedir.

Yusuf ailesi, savaş içinde gündelik hayatlarındaki ritüelleri gerçekleştirerek savaşa karşı savunma mekanizması geliştirmeye çalışmışlardır. Mahallerine düşen bombalara karşı algı dünyasında değiştirme yaparak işlevsiz hale getirmişlerdir. Yusuf ailesi düzensizlikte, düzen kurmaya çalışmışlardır. Yeniden paylaşım savaşı içinde olan Suriye'ye televizyon kanalları açarak İslam dininin sunni mezhebinin şartlarını ve esaslarını kullanarak muhalif güce seslenen Suudi Arabistan gibi, sivil halk da savaşın kayıplarına karşı din olgusuyla avutulmuştur. Mağdur durumda olan Suriye'deki sivil halka bedava dağıtılan dini duygular, suçluyu gizlemiştir. Mağdur olan Suriyeliler, uluslararası hukuku kullanarak haklarını savunmalıdır. Ancak bu şekilde mağduriyetlerinden kurtulma şansı yakalayabilirler.

Ekonomi ve siyasi gücü elinde bulunduran ülkelerin, iç ve dış hukuksuzluklarla oluşturduğu, insani suçun işlendiği, Suriye savaşının bedelini, sebebini bilmeden öldürülen elinde silah olmayan insanlar, okuluna gidemeyen çocuklar ödemektedir. Savaştan sağ çıkan sivillerin ise ödediği bedel, başka ülkelerdeki halkların merhametine kalmış olan gelecekleridir.

Suriye savaşından kaçan sığınmacıların, siyasi özne olarak var olmaması, hukuki anlamda statülerinin olmaması toplumsal yönden kendilerini zayıf kılmaktadır. Ranciere'in bahsettiği gibi insanlar, iktidar karşısında parça olamayan parça, yersizyurtsuz insanlardır. Hukuk ve siyasi alanda haklarından soyutlanarak, temsiliyet gücünden dışarıda bırakılmışlardır (Ranciere, 2005).

Suriyeliler, Suriyeli mağdurlar, Suriyeli tipi, Suriye'deki savaş vb. süreç, olgu ve olaylar; esas zalim fail ya da faileri gizleyen ve cezai yaptırımlardan sürekli olarak muaf tutan söylemler çerçevesinde ele alınmayı sürdürüldüğü ölçüde söz konusu süreçlerin yeterince kapsayıcı ve somut bir biçimde anlaşılıp çözüm olanaklarının yaratılmasının imkansızlaştırıldığı söylenebilir.

*Suriye’den Türkiye’ye Kaçan Bir Ailenin Gündelik Yaşamı:
Gaziantep’te Bir Sözlü Tarih Çalışması*

KAYNAKÇA

- Agamben, Giorgio (2013). *Kutsal İnsan*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Başak, Cengiz (2011). *Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasa Dışı Göçmenler*. Ankara: Sonsöz Gazetecilik, Matbaacılık, Reklamcılık.
- Bauman, Zygmunt (2008). *Liquid Times Living in an Age of Uncertainty*. UK: Polity Press.
- Bianet. “Suriye’nin Savaşta Yok Olan Kültürel Mirası” Bianet.com. <http://bianet.org/biamag/toplum/163014-suriye-nin-savasta-yok-olan-kulturel-mirasi> (Erişim Tarihi: 03.05.2016).
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. “Ükelere Göre İltica Eden Kişi Sayısı” UNHCR. <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php> (Erişim Tarihi: 11.05.2016).
- Çelebi, V. (2013). “Michel Foucault’da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 512-523.
- Ekşi Sözlük. “Suriyeli Sığınmacılar” Ekşisözlük.com. <https://eksisozluk.com/suriyeli-siginmacilar--3488850?p=1> (Erişim Tarihi: 03.05.2016)
- Goffman, Erving. (2014). *Damga*. Çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S. N. Ağırnaslı. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Haberler. “Başbakan Erdoğan’ın Suriyeliler Geri Dönecek Açıklaması” Haberler.com. <https://www.haberler.com/erdogan-duyurdu-suriyeli-misafirlerimizi-geri-10972558-haberi/> (Erişim Tarihi: 12.05.2016)
- Haber 7. “Suriye’de Yıkılan Binalar” Haber7.com. <http://www.haber7.com/ortadogu/haber/1137478-suriyede-bine-yakin-cami-yikildi> (Erişim Tarihi: 03.05.2016).
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Geçici Koruma Yönetmeliği” Göç İdaresi. http://www.goc.gov.tr/files/files/03052014_6883.pdf (Erişim Tarihi: 21.12.2015).
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” Göç İdaresi. http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf (Erişim Tarihi: 02.04.2016).
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Geçici Korumanın Unsurları” Göç İdaresi. http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-korumanin-unsurlari_409_558_1095_icerik (Erişim Tarihi: 02.04.2016).
- Ranciere, Jacques (2005). *Uyuşmazlık*. Çev. Hakkı Hünler. İzmir: Aralık Yayınları.

Resmi Gazete. “Geçici Koruma Yönetmeliği” Resmi Gazete. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15.htm> (Erişim Tarihi: 02.04.2016).

Türkiye Büyük Millet Meclisi. “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme” TBMM. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/179-199.pdf> (Erişim Tarihi: 09.05.2016).

Yakmaz, Eda (2014). “Statü Belirleme Sürecinde Türkiye'de Bulunan Refakatsiz Sığınmacı Çocukların Durumu”. Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi (IMPR Humanitarian.) <http://imprhumanitarian.org/tr/wp-content/uploads/RAPOR-1ID.pdf> (Erişim Tarihi: 03.01.2016).

Wikipedia. “Halep” Wikipedia.org. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Halep> (Erişim Tarihi: 03.03.2016).

*Suriye'den Türkiye'ye Kaçan Bir Ailenin Gündelik Yaşamı:
Gaziantep'te Bir Sözlü Tarih Çalışması*

SUMMARY

With the process called "the First and Second World War", it might be stated that refugee type in the sense used today, has emerged in social-political life and legal ground. In the recent past, the Warsaw Pact that has entered the decadent period led to a significant and influential change in the national and international arena in terms of historical, political and legal aspects of the status, conditions and processes of refugees. Today, however, refugees are commonly associated with the region called "Middle East" as it's called in the dominant discourse. The process called "Arab Spring", which has been ongoing since 2010, has brought refugees and asylum seekers who have been forced to flee from Egypt, Libya, Tunisia and Yemen. It can be said that after this process, a new process in which the social and political stability in Syria was collapsed to a great extent was started on January 26, 2011. With this process, as of March 15, 2011, millions of refugees and asylum seekers who had to escape from Syria have emerged.

In the study, the daily lives of Syrian refugees before and after reestablishment of it after fleeing war is tried to be made understandable through data obtained from oral history interviews conducted with a Syrian family that sought refuge in Turkey. Oral history interviews conducted within the scope of the research with the Syrian asylum-seeking family were conducted between November 26, 2015 and May 12, 2016 using various interview techniques (face-to-face interviews with family members in Gaziantep, and interviews via mobile phone and e-mail) in Turkish and English. Short-term observation technique was also applied in Gaziantep within the scope of the research. The empirical data that used as the primary source is classified under the scope and aim of the research, in order to make the data understandable in terms of institutional relations in everyday life and power relations that leads to fleeing action.

Family of four, the Yusuf family who were exposed to the Syrian War that outbreaked in early 2011, had to flee to Gaziantep in March 2014. They were exposed to the war for two years in Aleppo, and approximately one and a half month in Çobanbey, which is a village near Aleppo. The Yusuf family was able to obtain a foreign recognition certificate three months after they took refuge in Gaziantep. Among family members, only 48-year-old Talal is working. Talal makes a living for his family by working as a lecturer at a private university. The empirical data obtained within the scope of the research is aimed to be clarified by Goffman's concept of social stigma, sociology of everyday life, and Merton's functionalism approach. In this study, firstly, social and legal status of Syrian victims in Turkey, who escaped from conflict and war in Syria and have sought refuge in Turkey are briefly discussed.

According to the data gathered during the study, positioning of the Syrians who took refuge in Turkey includes uncertainty in political and legal sense due to the collapse of social structure in Syria. This uncertainty, which is discussed under the heading Temporary Protection Regime, is observed in the Yusuf family, which is an example of Syrians who experience anxiety and concern regarding future. Secondly, the way everyday life of the Yusuf family is being affected by the Syrian War and refugee status in Turkey is aimed to be compared and discussed.

According to the gathered data, the Yusuf family tried to develop a defense mechanism against war by carrying out their rituals in everyday life during war. They tried to make the bombs that fell into their neighborhood dysfunctional by creating change in their perception. The Yusuf family tried to establish order in disorder. Like Saudi Arabia, who calls out to opposing forces by using the conditions and principles of Sunni sect of Islam through the television channels they opened in Syria, which is in the war of re-sharing; the civilian population has been consoled with the phenomenon of religion against the losses of war. The religious sentiments, distributed free of charge to the civilian population in Syria, who were being victimized, concealed the culprit.

**PATRIMONIALISM IN MODERNISATION:
A COMPARATIVE ESSAY TO INTERPRET RUSSIAN AND
TURKISH POLITICAL CULTURES**

*Halil KANADIKIRIK**

Makale Geliş Tarihi-Received: 09.01.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 04.02.2019

ABSTRACT

The concept of patrimonialism, improved for describing the legitimate political authorities of pre-modern societies, has recently begun to attract top social science scholars with its appearances in modern societies. In this article the political cultures of Russia and Turkey which have similarities relating to history, geography and political behaviors are analysed within the scope of patrimonialism as well. Both political structures that have been world-systems-in-themselves in history, have also transferred the patrimonial culture of their imperial past to modern state-building. Even in the radicalization phases of modernization in both states' histories, patrimonialism has manifested itself in the behaviour of political elites and the popular acceptance of them. It would be useful to consider patrimonialism as a dominant factor in approaching the actual problems like democratization in such political cultures.

Keywords: Legitimacy, Modernization, Patrimonialism, Political Authority, Political Culture.

* Bursa Uludağ University, Institute of Social Science, Department of Political Science and Public Administration PhD. Student, Bursa/Türkiye. kanadikirik@gmail.com

**MODERNLEŞMEDE PATRİMONYALİZM: RUS VE TÜRK
POLİTİK KÜLTÜRLERİNİ AÇIKLAMAK İÇİN
KARŞILAŞTIRMALI BİR DENEME**

ÖZ

Modernite-öncesi toplumlarının meşru politik otoritelerini tanımlamak için geliştirilmiş olan Patrimonyalizm kavramı, modern toplumdaki görünümüleri nedeniyle son zamanlarda önde gelen sosyal bilimcilerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu makalede de Rusya ve Türkiye gibi tarih, coğrafya ve politik davranışlara ilişkin benzerliklere sahip iki ülkenin modern politik kültürü patrimonyalizm çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmaktadır. Tarihte kendi içinde birer dünya-sistemi olmuş bu iki politik yapı, imparatorluk geçmişlerinin patrimonyal kültürünü modern devlet inşasına da taşımışlardır. Her iki devletin tarihinde modernleşmenin radikalleştiği evrelerde dahi patrimonyalizm, politik seçkinlerin davranışlarında ve bunlara yönelik toplumsal kabulde kendini göstermektedir. Bu tarz politik kültürlerde, demokratikleşme gibi güncel sorunlara yaklaşımda patrimonyalizmin başat bir etken olarak dikkate alınması yararlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Meşruiyet, Modernleşme, Patrimonyalizm, Politik Otorite, Siyasal Kültür.

INTRODUCTION**

Although there isn't a certain date that indicates when modern history began, one can have a comprehensive perception that there are differences between modern and traditional (pre-modern) time periods. Nevertheless, recent research and explanations which hadn't been satisfied with modernist narratives have begun to discover traditional continuities in modern structures, especially in the political science world. Max Weber's "patrimonialism" in this recent process attracted the attention of academics, especially to explain the policy-making style in "non-Western" states. Patrimonialism is a current issue in two different ways: One of them employs the term by snatching it away from its authentic meaning that had been given to it by Weber and invents a new concept as "neo-patrimonialism"; it used to be applied by mostly post-colonial states in order to explain their illegitimate style of governing. The other one uses the term with its authentic characteristic to be applied by the states which had had a long administrative tradition before modernization and have continued it with modern adaptations. The latter will be the main interest of this study.

Russia and Turkey were chosen in this work due to their inheritances from a long history of imperial administrative tradition. Their process of modernisation came from a similar foundation and continued during the process of building their states. The modern political institutionalisation in both of these countries used patrimonial mechanisms because of their historic political orientations (for Russia see Murvar, 1971; Pipes, 1974; White, 1979; Joyce, 1984; Keenan, 1986; Burant, 1987; Daniels, 1987; Tucker, 1987; Gill, 1990; Jowitt, 1992; Hosking, 2000; Walker, 2002; Gel'man, 2004; Getty, 2013; for Turkey

** The topic of the paper relies on some part of the author's doctoral thesis which is still in making and it was orally presented in an international conference. [See the online abstract book: Kanadıkırık, H. (2017, December). Patrimonialism in Modernization: The Russian and Turkish Cases. 11th Annual International Conference on Global Studies, 18-21 December 2017, ATINER (The Athens Institute For Education and Research), Athens /Greece, Access: <http://www.atiner.gr/abstracts/2017ABST-CBC.pdf>] It has been improved and written with considering the critiques in order to be published.

see Avcıoğlu, 1974; Küçükömer, 2010; Mardin, 1973; Trimberger, 1978; Mardin, 1981; Keyder, 1987; Köker, 2016; Özbudun, 1995; İnsel, 1996; Öğün, 2004; İnsel & Aktar, 2005; Hanioğlu, 2012; Kazancıgil, 2014). The patrimonial factor of modernization explains how the state elites maintained their privileged traditional authority over the entire social stratum controlled by them with legal and ideological adaptations into modern structures and why the revolutions from the above were given credit even though decentralist thoughts were alienated. There are some important similarities between both of the countries which makes them convenient for a comparative study: Both have a past of late-modernization and a similar position like being Eurasian. Both have a revolution which led the societies into radical transitions (Lenin-Stalin era in Russia; Atatürk era in Turkey) at the first half of the 20th century. Both emphasized a distinction between their modern structures and the ancient regimes. In both countries the pre-modern patrimonial factor of political authority and the people's acknowledgments of such a style manifest themselves very often throughout the whole process of radical political modernization.

1. PATRIMONIAL MODERNIZATION

Weber describes patrimonialism as a developed and institutionalized type of legitimacy of traditional authority, especially in pre-modern societies (Weber, 1964). It is very important here to emphasize an aspect of the concept, "authority"; thus one can avoid to misuse of the term in order to mark some regimes like modern dictatorships of "failed-states" or to justify the theory of "Oriental despotism" in which the whole society is reduced into the conditions of general slavery. According to Weber (1964: 324), an authority relationship means "the probability" of voluntary obeying to "certain specific commands" by a group of people. In traditional authority, peculiarly in patrimonialism the people have a belief that they should obey the commands of the leader because his order is sanctified, his power has always existed and has been "handed down from the past", his rules have been "traditionally transmitted", the relations between him and the administrative staff and the cooptation are based on "personal loyalty" (Weber, 1964: 341-343). So if any resistance occurs, "it is directed against the person of chief or of a member of his staff", but not against the system, and on the account of the fact that they go over the traditional limit (Weber, 1964: 342). Weber describes "Sultanism" as an advanced level of patrimonialism in which arbitrary rule of the

*Patrimonialism in Modernisation: A Comparative Essay to
Interpret Russian and Turkish Political Cultures*

chief is “free of traditional limitations”, although in patrimonialism the claim of personal power is attributed to the tradition (Weber, 1964: 347). Patrimonial authority gets decentralized and localized “through the appropriation of governing powers” in order to manage the lands and the people (Weber, 1964: 353). Otherwise it may have not been possible to establish a regular administration, if the pre-modern conditions of technology are considered. The important economic resources are “in the hands of the chief and the members of his administrative staff”, productive actions are “diverted in the direction of political orientation” and the two factors of rationalization of economic action, “calculability of obligations” and freedoms for “private acquisitive” are lacking (Weber, 1964: 355). One reason for such a deliberate political interference to economic relations is to satisfy the subjects in order to maintain the legitimacy (Weber, 1964: 357).

After this brief description, the main characteristics of patrimonialism can be specified here: The people believe that the rule of political power is based on its immemorial rights and the most appropriate administrative system established with this in mind. In the facts of cooptation and of the way of dealing with administrative works, especially between the administrative staff and the people, personal relations are rather preferred instead of official procedures, since personal loyalty is the most important key to unlocking all the doors. Legitimacy of political authority is expanded from top to bottom of the administrative hierarchy in order to make governing the whole country possible, so the members of the administration gain their legitimacy for governing from the top, the main resource of legitimacy. Interference to economic relations by just political motivations are assumed as a right for the political authority, although this is assumed as an anomaly in modern free-market economy. These are almost the opposite to the conditions of legal-rational authority of Weber. In the latter obedience is directed to only law and public administration that is rationalized by that law in very detailed instructions which describe its tasks strictly, as well as its limits, incomes, authorisations and responsibilities (Weber, 1964: 330). For Weber (1964: 331-332) the most important element of this modern authority is “bureaucracy” which improves in an attempt to meet the necessities of capitalism for a consistent, calculable and strictly limited rule. As the detriment of personal effectiveness of the central or the local notables, with its very specialized, centralist and egalitarian way

of cooptation bureaucratization causes a sample of democratization (Freund, 1968: 236). As it is seen here, patrimonialism, in theory, is very contradictory with modern ways of rule, especially in economic life. But the real life is more intricate than the theory.

First of all, development theories dealing with the problems of modernisation in various societies has been criticized satisfactorily today. Although their suggestions to “non-Western” and “non-developed” societies for gradual moves toward the ideal of the “Western” civilization, a more recent stream of social scientists (see Moore, 1968; Amin, 1977; Skocpol, 1979; Tilly, 1992; Frank & Gills, 1993; Wallerstein, 2006) asserts different ways of modernization in the history of societies when considering the archaic characteristics, the geographies, the beginning time of modernization, the style of political interference on labor or on production process, their places in the world economy and in the militaristic contentions, the capacity of administrative staff to challenge with the international competitions, etc... When following them it is possible to say that drawing a clear border between tradition and modernity and evaluating some experiences of modernization which are not equal to the sample of “Westerner” as a deviation without any consideration of the global division of labor and unequal development are definitely nonsense. Political culture studies with emphasis on continuity during the change provide a comprehensive perception on the originalities of societies in during modernization. They allege the “oriented action” of political actors, which means the “actors do not respond directly to ‘situations’ but respond to them through mediating ‘orientations’” (Eckstein, 1988: 790). Pierre Bourdieu’s concept of *habitus*, an explanation for the cultural reproduction process, provides a reason for such orientations. It expresses that the dispositions acquired from experienced practices in the past adapt present practices on a similar route (Bourdieu, 1990: 54; Bourdieu, 1995: 82). It says something significant about why a political society chose a way that was different from the others in its modernization and why the traditional political behaviors can be observed in this process.

Patrimonialism as an imperial-inherited political tradition gains the attention of some scholars (see Charrad, Adams, 2015) and in their works a new perception for the rational-legal and modern capitalist systems with patrimonialism which they try to develop in order to achieve a new perspective on the problems in the contemporary

*Patrimonialism in Modernisation: A Comparative Essay to
Interpret Russian and Turkish Political Cultures*

political economy (see Adams, Charrad, 2015: 3). Through this way one can easily see that patrimonialism was never completely abolished by the modern state-building and it is possible to follow patrimonial appearances hidden under modern capitalist process. Even in the history of the USA which has been very strict on the principles of the free market economy, it is very striking to find patrimonial dispositions (see Hall, 2015). Here the political authority in the 19th century interfered with the free market economy in favor of public interest in order to overcome inadequacy of the private sector to construct the railway network (Hall, 2015). The state provided some monetary advantages and monopoly rights for entrepreneurs and expropriated the private properties on the route of the railway to assign them (Hall, 2015: 28-32). It shows that the modern state can revert to its primordial patrimonial rights when needed for public interest and patrimonialism, adapted to modern legal procedures this time, can exist right beside the modern free market economy as an “oxymoron” (Hall, 2015: 36-37).

Although it seems like an oxymoron, a study to discover modern appearances of patrimonialism may be a key for a comprehensive interpretation of the modern struggles of the states, especially in the case of democratization. The historical modernisation of Russia and Turkey with their positions between “the East” and “the West”, their imperial-patrimonial classical past and contemporary democratization problems provide abundant patterns for such a study.

A last note must be stated here in order to eliminate the usage of patrimonialism as “neo-patrimonialism”. A detailed study about the main characteristics of such regimes was made in an edition by Houchang E. Chehabi and Juan J. Linz (1998). Except the neo-patrimonial rule of Shah Mohammed Reza in Iran, all the states examined in the articles are post-colonial states in Latin America and Africa where the non-institutional and extremely personal political rule exists and distorted capitalism prevails (Chehabi & Linz, 1998: 13-25). These are the countries where a chieftain who is powerful enough reaches the political power and rule by the brutal force instead of an institutionalized bureaucratic authority (for some views see Bratton & Van de Walle, 1994: 458-60). In some examples for such regimes (see Smith, 1997) the national resources are personalized by powering person or groups, so-called “state” is adhered into the business relations as the main supplier and customer, and public

administration is stated as organized corruption. Explaining such an administrative style (if there is one) in reference to culture and tradition is not possible. This phenomenon was witnessed in post-Soviet Russia in the 1990's in the absence of any public order provided by a state authority illegal gangs dominate the business relations as an alternative order (Taylor, 2012: 144). If Weber's usage of patrimonialism as a traditional type of legitimacy is considered, it is not easy to use this term by adding "neo" on the head in order to correlate with this kind of "failed-states". In its authentic concept, patrimonialism implies sophisticated administrative style of great continental empires in pre-modern times, not any crimes or every kind of constrain of "pathological leaders" or groups (Pitcher et. al, 2009: 142-49). So here the term of patrimonialism will be used with no relation to the term of neo-patrimonialism which doesn't apply any continuity in political cultures from old empires to modernized states, such as Russia and Turkey.

2. RUSSIAN CASE

Academic literature regarding Russian political culture concentrates on the political behaviors of Soviet public administrators and of the citizens in a large extent as reflecting the main concerns of the Cold War Period. The discussions are formed with the arguments about either continuities in change which dominate Russian political sphere or significant changes cut off every continuities. One can easily see that the key criterions in these discussions are the liberal-democratic values. The authors emphasizing on "the change" (Hough, 1980; McAuley, 1984; Lewin, 1988; Lapidus, 1989; Hahn, 1991) assert that the high levels of industrialization, education, urbanisation, and civic society in the Soviet Union of the late 20th century led the people's political culture into a liberal-democratic way where they could no longer tolerate the communist regime. Here the authors emphasizing on "the continuities" are criticized as they assume the past is more effective than actual life of the people (McAuley, 1984: 22).

The members of the latter group (Brzezinski, 1976; Brown, 1984; Brown, 1989; Brzezinski, 1992; Laqueur, 1990; Rigby, 1999; Knight, 2000; Lukin, 2000; Gel'man, 2004), however, are more deliberative or sometimes desperate with regard to the liberal-democratic criterions too. Archie Brown gives notice on political culture as the most resistant factor among the others like ideology and institutional

*Patrimonialism in Modernisation: A Comparative Essay to
Interpret Russian and Turkish Political Cultures*

change (Brown, 1989: 32). Walter Laqueur (1990: 19, 156-157) criticizes the thesis about the change from the bottom to top and says that throughout the history reforms have been imposed on the people by only a narrow group of political elites or a single-man and he adds: "Given the specific character of Russian society and political institutions, there might not have been another way" (Laqueur, 1990: 157). For Zbigniew Brzezinski (1976: 346; 1989: 204) there is no reason in Russia to expect a more liberal economy and more democratization in politics just because of the high level of industrialization, urbanization and technological advancement, since with these developments the pressure instruments of the state have become more sophisticated as well. Both Laqueur (1990: 171) and Brzezinski (1976: 351; 1989: 204) estimate that the political reforms in the Soviet Union will fail, because in the interregnum caused by these reforms the immanent forces of political culture will take action to move the state back in its centralist attitude for the sake of good order. The political developments in post-Soviet Russia justify these projections. The overwhelming majority of political elites in the new regimes are the same people of the former (Rigby, 1999). T. H. Rigby (1999: 323) points out this situation and says "the Communist Party of the Soviet Union (CPSU) is died but the *nomenklatura* rules on". The people still continue to handle their works with public administration by the way of personal relations instead of official procedures, as it happened throughout Russian history (Gel'man, 2004: 1036). The greatest liberal movement which was led by Yeltsin, these "Democrats" are also not so consistent with their democratic ideas. According to Alexander Lukin who studies on the political culture of this group, democracy for them only means rejecting the Soviet rule and they couldn't improve any sense to challenge the majority, brutal pressures of non-governmental groups (Lukin, 2000: 259-262) and the political culture of the people that led them away from democratic values in any chaotic situation (Lukin, 2000: 284). Finally Putin, a past time *apparatchik* who is tough, aggressive and anti-Western was welcomed by the people bored with dysfunctional democracy of Yeltsin and horrified by the Chechen attacks (Knight, 2000: 35-36).

These post-Soviet patterns implicate some setbacks for democratic expectations. Nevertheless, this cannot be counted as a surprise if some studies on political culture of Soviet people are considered. The results of Alex Inkeles and Raymond Bauer's (1959) surveys with Soviet emigrants living in the USA, European countries and Israel in

1950's draw a very detailed picture of this culture. A good majority of the respondents approve the basic functions of New Economic Policy (NEP) of Lenin such as nationalization of heavy industry, full state responsibility on the services of education, healthcare and culture, giving permission for a limited private sector (Inkeles & Bauer, 1959: 233-342). They generally think that the system is bad because of the "bad" political leaders, like Stalin, and their policies on terror and collectivization of agriculture; but if any "good" leader who were generous, a protector of social values and paternalistic had acceded to presidency then everything would have been nice (Inkeles, Bauer, 1959: 252-254, 291-293, 336-337). The impression left by the Soviet refugees on Inkeles and Bauer (1959: 381) was that they had neither a perception of constitutional warranties, rights and responsibilities nor any need for them; they evaluated a regime not with its system, but personal qualifications of the leaders.

These all demonstrate that throughout the long history of Russian modernization, modern state building went on a very different way from the criterions of legal-rational models. Their preference on which way they would go reflects their patrimonial *habitus*, meaning their experience for such a long period of time with the same dispositions throughout their long history of modernization. Personalization of the rule, political interference on economy, choosing personal relations in order to handle administrative works, and maybe the most important factor, the people's approval of the system, mainly the legitimacy of authority can be seen here. Even under a Marxist regime (such a radical modernization!) traditional facts of politics are very clear in its history.

Even at the very beginning, the Bolshevik Party, according to Ken Jowitt (1992: 125), was established as a combination of legal-rational procedures of modern party structure and patriarchal chiefdom. It creates a heroic party image with its "great men" that bring the society heavy industrialization, machinery and heavy weaponry, just like a patriarchal chief who is a heroic warrior that showers his followers with booty and game animals (Jowitt, 1992: 126-127). Not only at the beginning of the regime, but at the later traditional way of politics inherited from Tsardom to the Bolsheviks appears in several facts and occasions, such that one cannot easily find consistency between the texts they referenced and their practices. For instance, a cult of personality and public rituals on that cult, grouping of party

*Patrimonialism in Modernisation: A Comparative Essay to
Interpret Russian and Turkish Political Cultures*

elites to provide themselves with a prerogative inner circle as oligarchs out of the society and their will to keep their office until they die, xenophobic attitudes of the people against the other nations are not any relevance with Marx, but with the traditional features of Russia (Daniels, 1987: 170). What happened is that "Russia has russified Communism more than Communism has communized Russia" (Daniels, 1987: 171). The concepts and practices of Orthodox Christianity can also be observed with their new formulations as Marxist-Leninist "scientific atheism" (Tucker, 1987: 202). Lenin's usage of some metaphors like *uklon* (Christian deviation) for anarchists and trade unionists, and their criminalization by Stalin (Tucker, 1987: 203) are some examples. Lenin's public appearance as a personal cult, according to Robert C. Tucker (1987: 35-36), is a secularized version of messianism in the millennium. Such traditional continuities are not only observed at the level of political superstructure, but also some other categories of the society. "Kruzhok" circles of Russian traditional literary world in which writers had given their literary works depending on a patron-client network and the works gained their value by the appreciation of that network, found a place in Soviet literary world as well, by adapting themselves for their new political patrons (Walker, 2002). They supplied loyalty, adulation, propaganda and self-censorship for their patrons (the Bolshevik leaders) and received an easy access to material interests and to prerogative networks in exchanged, which moved themselves and their works up in socially high stratum dependently on the positions of their patrons (Walker, 2002: 122-123).

The Bolsheviks' political culture inherited from the Tsardom can be summarized in some points (Brzezinski, 1976: 340; White, 1979: 64-65): Political decision-making process possessed by a very narrow, extremely centralist-bureaucratic and authoritarian group; domination of the political authority on properties and economy; a very large scope of the state even in the business enterprising, religious or moral affairs and judicial processes to regulate and control; reforming from above; keeping the official truth more than any other interpretation and seeing opposition as betrayers; institutionalized patronages; weakness of representative institutions and minimum level of public participation; the high level of peasantry and a very communitarian society.

These are the facilitators used by the Bolsheviks to constitute their rule, especially in Stalin's era. At his time the only source of legitimacy was himself with his absolute capacity of appointment and discharge, even of claim the people's lives and bureaucracy shares his legitimacy almost in the same way in their terrains (Gill, 1990: 325). According to Graeme Gill (1990: 317-327) such a regime is not a reluctant result imposed from above, but a demand from the *nomenklatura* of the periphery for a patrimonial style of the power to legitimate their own positions in local administrative areas, although most of them was purged in the terror period of 1936-38. Arch Getty (2016) also provides enough examples of such patrimonial behaviors of Stalinist bureaucracy and its people from the bestowed titles and medals, which determine the social status of a person to the image of Stalin as "the father of peoples". Even on the top party chiefs set family relations with intra-clan marriages of their children (Getty, 2016: 89, 138). The etymology of the word of *gosudarstvo*, meaning "state", implies the head of the household and in Russian political culture the body of the ruler is the same thing with the state (Getty, 2016: 135). It explains the legitimate position of the ruler's personality for the Russians. This patrimonial image of "the good Tsar" reflects the popular image of Stalin as an authoritarian leader who sometimes uses grim methods just for a good society in the eyes of mostly peasant Soviet people at that time (Brown, 1984: 102). The cult of a person was the only way the Russian peasantry could express their respect and loyalty to their rulers since Tsardom and the Soviet elites deliberately let it go on just because they knew there was no other way for the people to practice their loyalty (Burant, 1987: 290). The routines of *mir's*, the decision-making commutes of Russian peasantry, still work with the higher decision-making organizations like Politburo in their style of incontestable consensus on their final decision (Burant, 1987: 289). Such political structure, for some observers (see Joyce, 1984: 150) somehow "remnants of Russian peasant culture".

The works of Vatro Murvar (1971), Edward Keenan (1986) and Richard Pipes (1974; 2005) provide a historical frame for such a patrimonial political culture. By following them it is possible to find out historical reflections of how Russian people and politicians have set a relation with the nature and the geography and with themselves. Keenan analytically separated the political culture in three groups. The first one is the culture of the peasantry who don't seek for justice

*Patrimonialism in Modernisation: A Comparative Essay to
Interpret Russian and Turkish Political Cultures*

or welfare for themselves, but only staying alive in very hard natural conditions of the geography; therefore individualism to break with common interests and innovativeness in production are not welcomed by the peasant community in order to maintain stability; the style of *mir* is to decide with consensus and to deal with the administration in the base of personal relations (Keenan, 1986: 125-28). The second one is the culture of the Moscovite court which has almost the same character to avoid risk, innovation and inter-elites struggles after the Time of Trouble (in 1598-1613) of pre-Romanov periods and it improves a tendency to decide every little regulation for local works from its center and uses disproportionate force in order to keep the vast country in secure and prevent any famine in the conditions of scarce resources of the land (Keenan, 1986: 130-135). The last one is the culture of bureaucracy which is a very large group to handle with every works of the vast land and the people, politically weak and totally depends on the tsar/tsaritsa and his/her appointee for social status, properties and incomes of its members (Keenan, 1986: 137-138). Keenan sees a resemblance between the political structure of Tsardom and an atomic nucleus with its electrons in which the nucleus represents the tsar and the electrons, political elites who are in competence to approach the nucleus (Keenan, 1986: 139-140).

This is a patrimonial structure in which the property depends on political authority and there is no contractual reciprocity as different from the feudalism (Pipes, 1974: 22-23; Murvar, 1971: 503-506, 522). For Pipes (1974: 23), it is different from despotism, because in a patrimonial system arbitrary interference of political authority to the properties might not be compared to a brutal force or some kind of corruption since there is no such a perception that the subjects have a contractual right on their properties. Pipes (1974: 65) gives only two examples in the history of Europe for such a political regime that any Western European people cannot consent: Russia and Turkey. Both Pipes (2005: 1) or Murvar (1971: 513-514) emphasize that the deliberate efforts for modernization from literature to military since Petrine era don't involve the political zone. Even in the mid of 19th century when private law and public law had already been divided the Russian tsars were still continuing to leave the state to their successors as a private legacy and it was seen as an issue of private law (Pipes, 2005: 16). According to Pipes (2005: 9), such a political culture is caused by an inversely proportional relationship between the need of security of a vast country with too many foreign enemies and having civic rights

and freedoms for the people. During modernization the main stream of Russian political ideologists (from Karamzin and Pushkin to Slavophiles) have a significant contribution to such a patrimonial legitimacy since they think Russia could be splintered otherwise (Pipes, 2005: 184).

3. TURKISH CASE

The history of modern Turkish politics has rarely been evaluated in the framework of patrimonialism specifically, but there are many works focusing on traditional continuities. Halil İnalçık (1992) examines patrimonialism as the main structure of the political body in the classical age of the Ottoman Empire, but he doesn't follow the topic until the modern times. Patrimonialism in modernity is used in the work of Ahmet İnsel (1996) as a key to explain Turkish political life and economic policy, especially during the time of a crisis. According to him (İnsel, 1996: 43) patrimonialism in modern Turkey inherited from the Ottoman past shapes the legitimate base of the revolutions against the society from the above for the sake of public order and it makes sure main stream politics keep following the *Kemalist* way which is its modern appearance. Thus for Turkey, unlike Russia, in order to reconstruct a theory of patrimonial political culture one should focus on the works which have been written on traditional continuities in modern Turkish political life.

Turkish political culture from the Ottoman Empire to contemporary Turkey has generally been based upon the struggle between the authoritarian bureaucracy and the others who have not been involved in that. İdris Küçükömer (2010) explains this dichotomy because of semi-colonization of Turkey. As long as Turkey was involved in capitalism, state elites who were taking the lion's share of the surplus and modernizing the country in a direction to maintain this privileged status couldn't create enough productive power to meet the necessities of the international competition. So it caused the popular masses to react which intensified the cultural division (Küçükömer, 2010: 59, 88). One side represents the "Westernist/secularistic" central bureaucracy who has supported *status quo* since the period of *Tanzimat* (Reformation in 1839-76) to the Kemalists of the early Republic, and the other side represents the popular discontent caused by economic crisis but manifested in a cultural/religious language since the upheavals of *janissaries* (regular Ottoman army before the

*Patrimonialism in Modernisation: A Comparative Essay to
Interpret Russian and Turkish Political Cultures*

modernization) to the Democrat Party rule (1950-60) (Küçükömer, 2010: 86). Küçükömer's interpretation on the economic base is no doubt very useful, but it doesn't explain why the popular discontent has also appeared under the bureaucracy too like *janissary/ulama* or bureaucratic elites of the Democrat Party rule.

Şerif Mardin (1973) points out a cultural rupture between the political and local elites throughout the history of the Empire and the early Republic as a reason for this struggle. Unlike feudalism there has never been a mediating actor between these central administrators and the local notables of periphery in the Empire. Therefore the central elites appointed by the sultan have seen only legitimate policy-making actors without an alternative and their confrontations with the local elites have caused conflicts, but not any reconciliation (Mardin, 1973: 170-175). The process of modernisation in the state in 19th century focused on reforming its administrative stuff and their education system and it expanded the cultural gap between the bureaucracy and the local notables (Mardin, 1973: 179-180). In the Republic era of the 20th century the privileged status of the bureaucracy has continued in order to overwhelm the "backwardness" of the society and the demands from periphery assumed as reactionary and they have been marginalized (Mardin, 1973: 182-184). Mardin (1973: 186) asserts the *coup d'état* of 1960 was due to the result of Democrat Party's appearance as a representative of the local elites more than central bureaucracy. Metin Heper (2010: 27-28) employs Berki's term of "transcendentalism" for Turkish politics as a political tradition in which the political decision is given by a supreme collective mind, total will has a priority to the individual one and social engineering is very important as being different from "the instrumentalism" one, in which the deliberative way of decision-making, individual will, and differences are considered in politics. He also emphasizes that this tradition is inherited from the Empire and in the Republic the central bureaucracy has always readopted it in order to keep the society in an aggregate at the cost of political plurality (Heper, 2010: 41).

Patrimonialism can be taken as a vantage point here to provide some satisfactory interpretations why the Turkish political actors didn't choose the decentralist/deliberative/"instrumentalist" way of state-building, but the centralist-"transcendentalist" way. The political *habitus* can be observed in the main concerns of the actors if the

classical past is considered. Making some inferences from the history gave us some answers not only about the behaviors of the politicians, but the people's acceptance of these behaviors.

In the patrimonial system of the Ottoman classical age (14th to 18th centuries) the whole country and its population were seen the legacies of the sultan from his ancestors and every legitimate status, offices and prerogatives were only assigned to a person by him; so essential principles of the system were "allegiance, loyalty and obedience" (İnalçık, 2004: 238). When the administration became more complicated in 15th century, the central power put the *kul*'s (sultan's slaves who converted to Islam) forward against the others, especially the *ulama* (Islamic scholars) and the main executive offices in addition to the military affairs were assigned to the formers (İnalçık, 2006: 84). There was also a kind of epistemological break between the *kul*'s and *ulama*, caused by their educational background (*kul*'s from the *enderun*, the palace school, *ulama* from the *madrassa*, Islamic religious school) which is based on the principles of *din-ü devlet*, meaning the political authority is necessary for the continuity of religious life and of *hikmet-i hükûmet*, meaning the political mind has a privileged position in every kind of social affair (Mardin, 1983: 142-143). Thus, the secular and powerful central bureaucracy has begun to be separated from the other authorities, they didn't tolerate any attempts of *ulama* to become more autonomous in politics and such attempts were punished and disrupted by the central forces (for an attempt of *Kadizadeliler* in 17th century as an instance see Çavuşoğlu, 2001). Actually there were only two legal status in classical system: *Askerî*, containing of secular and religious officers and *reaya*, sample people (Ortaylı, 2004: 17). But it is understood that like in any ceaseropapist political system, the power of the religious office has been eroded and it has fallen behind the secular bureaucracy. It also explains the actual position of the Turkish religious office, which is working under the governmental authority in the contemporary Republic of Turkey. Such dispositions make Atatürk's (1923-38) position of laicism more familiar with Turkish political life rather than assuming it as a historical break (see Mardin, 1981).

This bureaucracy in Turkey is either the pioneer of modernization or the protector of its patrimonial rights even in its modern structure. It is mostly accepted that the Turkish modernization as a conscious policy to adapt the modern institutions has begun at the beginning of

19th century. The events followed by the political modernization displayed the main characteristic of the style of modernisation in Turkey. In 1808 after a catastrophic riot in İstanbul, the central government was forced to sign a law declaration, *Sened-i İttifak*, that decentralized the political authority among the *ayan's*, the local notables. But it didn't last so long, because when the sultan (Mahmud II between 1808-1839) gained enough strength for the central political authority he eliminated all the *ayan's* (Ortaylı, 2004: 36-37) and re-constructed the state by adapting the modern institutions. Thereby the possibility of any mediation between the center and periphery by the decentralist authorities like *ayan's* disappeared in modern history even though they had had enough financial facilities to become a real social class (Keyder, 2015: 27-28). This attempt by local actors to take advantage of the center while it was in a vulnerable position caused a violent backlash by a more despotic modernist policy of the latter (the political center) and the formers who could still survive became civil servants of this central bureaucracy (Hanioglu, 2016: 16).

According to Süleyman S. Ögün (2014: 305-306), the main position of centralist state-building policy shows that Hegelian paradigm of "state-building" is the preeminent factor in Turkish modernization although it coexists and challenges with Herderian paradigm of "nation-building" in its contemporary Western Europe. Therefore the modernization of the state relies on a kind of cameralism to sustain its centralist power in order to overwhelm the problems of disentangled social and economic relations imposed by the capitalist world system (Ögün, 2004: 12-13). *Devletlû's*, the class of statesmen, improve self-directed solutions for this crisis and they reform primarily administrative instruments to maintain their legitimacy as a main group who appropriate the surplus (Keyder, 2015: 38-40). The modern schooling for bureaucratic cooptation, especially in Abdülhamid II era (1876-1909), employed the positivist way of education and it led the modern bureaucrats who were also the political elites of the Republic after 1923 to isolate themselves from the rest of the population with their bookish truths (Mardin, 1981: 206).

The main concern and the discourse of Turkish modernist politicians from the statesmen of *Tanzimat* to the *Juenes Turcs* was "saving the state" throughout the 19th century. It was to express their efforts to improve modernist policies in order to stop the fragmentation of the Empire without giving up their privileged status (Keyder, 2015: 73). It

leads to a political perception in which the liabilities to the state are more important than the civic rights, political interference to economy is normal and bunching up with a powerful leader is more attractive than democratic participation (Keyder, 2015: 239). More interestingly the main oppositions against the central power came from the same bureaucratic class too. The opposition against Abdülhamid II contained of a group from higher bureaucracy with salaries and they didn't rely on the people, but themselves (Avcıoğlu, 1974: 243).

142

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

The positivist rationalism, a constitutionalism which aims at unifying of the state rather than political plurality and social engineering to enlighten the people are continuities under the Kemalist single-party regime of the Republic (Köker, 2016: 136-38). Especially in 1930's, the Kemalist principles of "Populism", "Revolutionism" and "Etatism" were used as safety valves for the regime and the political authority legitimised itself and maintained the bureaucratic *status quo* to interfere the society in order to avoid any class autonomy as a result of modernization (Köker, 2016: 167, 216, 245-46).

Of course the changes in the political sphere were undeniable. Since the War of Independence (1919-1922) the central and the peripheral elites have had to meet on several occasions, especially for mobilizing of mostly peasant population in the wartimes. With democratic institutionalization the local notables have inevitably gained an autonomy and became more visible in public sphere, especially after the multi-party system established (in 1946 and thereafter). It makes the cultural dualism visible between secular bureaucracy and traditional local elites throughout the history of the republic (Sunar, 1974: 75-77). This dualism led the bureaucracy to interfere with the democratic institutions with a *coup d'état*, at the first time in 1960 in order to avoid more status deprivation (Szyliowicz, 1966: 279). The similar interferences can be observed several times afterward.

Here some perceptions of the actors who played more or less important roles in Turkish politics can be displayed in order to achieve a final analysis. Behaviors of the bureaucratic elites have previously been stated above. Briefly this was a bureaucratic tradition in which the central elites assume that they dominate the society as the real servants of the state, the only protector of the public good and the main actor who can modernize the state (Özbudun, 1995: 9). It is one aspect of the *habitus* of Turkish political life. It explains why

*Patrimonialism in Modernisation: A Comparative Essay to
Interpret Russian and Turkish Political Cultures*

Turkish modernizers didn't choose the Anglo-American way of state-building which based on decentralism and civic rights, but the Continental European one which based on central power and communitarianism (Ögün, 2004: 17, 26). These all are because of their patrimonial perception which has historically isolated them from the society as their status comes from their offices, and of their style of revolutions above that based upon this traditional status (Trimberger, 1978). But it is not enough to completely describe a *habitus* without considering the perceptions and behaviors of the other actors out of the bureaucracy inside this tradition.

In Turkish modernization, these actors out of the bureaucracy cannot easily be observed as autonomous from this patrimonial relation. Mostly independent peasantry of Turkey (see Tütengil, 1975: 134-136; Keyder, 2015: 165) whose only contact with the state until the multi-parties competitions had been their mandatory relations to the gendarmeries and the tax collectors (Szyliowicz, 1966: 274-275) have participated politics of democratic periods in a clientalistic way (Szyliowicz, 1966: 277, 283; also for the Turkish style of clientalism in mentioned years see Eisenstadt & Roniger, 1984: 84-87). Even in the 70's it was possible to find someone among the peasantry who understand the word of *siyaset*, translated as "politics" in modern times, with its equivalent meaning as "death sentence" due to political reasons in the Ottoman past; and one could think that Adnan Menderes, Prime Minister in Democrat Party governments, was executed (in 1961 after the *coup d'état* of 1960) for he had interfered in the state affairs (Ozankaya, 1971: 136-140).

The business class was already a group which were called "national bourgeoisie" and substituted by the state apparatus for the place of Greek and Armanian capitals of the last centuries of the Empire (Keyder, 2015: 86-92). This bourgeoisie class was very different from its models in the West, because they were not enthusiastic about competition, entrepreneurship and taking risks, and they were always depended on their patrons, the bureaucracy (Keyder, 2015: 107; Heper, 1976: 486, 498). This subordinated status of the business class can also be observed in bureaucratic and popular use of the terms related to the businessmen with pejorative meanings (see Avcioglu, 1974: 548). This "Etatist bourgeoisie" who used their political connections to take business from the government (Sunar, 1974: 77-78) continued to support the policies of the right wing governments in

1950's, 60's and 70's that offered them interest guarantee enterprises in cooperation with the public sources, time extensions for these guarantees, market regulations as a monopoly or oligopoly, expropriation and land allocations (Sunar, 1974: 112-121). In the 1980's the businessmen-politicians became government members with the help of a neo-liberalist wave from the Motherland Party with an expectation from them to provide an economic development. But something went wrong and they began to use every possibility within the state to rescue the companies of their relatives, to get benefit with land speculations, to provide easy access for their clients to the public funds (Arat, 1991: 168-170). Therefore, the power of central political body and its patronage relations have always been favoured by the business class.

But maybe the most interesting fact is the political positions of cultural oppositions, like the religious groups that complain about the attitudes of bureaucracy and *Kemalist* laicism. The political movement of "National Vision" lead by Necmettin Erbakan represented this side. It began to appear on the political sphere with its parties in 1970's. Their priorities in cultural affairs were very simplistic, like to evolve the bureaucracy into a position where they won't be the patron of the people, but their servant who respects their moral values (Sarıbay, 1985: 112). But their offers in economic affairs were a little bit complicated. They offered public facilities, guild, coordination, financing and control for the private sector to make investment for heavy industrialization (Sarıbay, 1985: 125). The logical result of such far-reaching political interference on economy was to enlarge bureaucracy and feed the image of the state as "father". While they were in government as a partner in 70's again, they showed it with their effective spoil system in bureaucracy (Çakır, 2002: 24) and continued the clientalistic relations as well. In 1990's it was observed that the National Vision began to get political authority in front of religious authority (Çakır, 1994: 56). The result of politicization of non-governmental religious groups was almost the same. Some groups became integrated with the state by the way of their members employed in bureaucracy (Çakır, 2002: 312). So the popular Islamic groups who had opposed secular modernization have easily fallen onto the gravitational field of the state tradition and have lost the chance to institutionalize a civic society.

*Patrimonialism in Modernisation: A Comparative Essay to
Interpret Russian and Turkish Political Cultures*

They were some examples of Turkish social attitudes against the traditional authority relations. Approaches of the enormous actors who are outside of the bureaucracy to the patrimonial system seems not a rejection of it, but an approval with effort to become a part of it.

CONCLUSION

Changing the political perceptions in need of modernization may not be easy for a cultural system, especially if this system had been based on a historical “world-system” (in the meaning of the word as Wallerstein uses) in itself like Russia, Turkey, China, Japan etc. Of course, every political decision cannot be reduced into cultural continuities (for an objection on the cultural approach to the Soviets see Gray, 2007), but there is also no reason to assume a historical break with all the acquired ways in the lives of societies. Patrimonialism is one of these acquired reflexions for the old empires which have improved the modernist ideas and institutions not from their inner praxis, but by constraining the international competition. They have adopted their institutions to modern ones, but it doesn't mean that they have also changed their style of policy-making. As it is seen above, even in the Marxist period Russian political elites could still use the patrimonial way of governing and the people's perceptions tended to accept and continue with it. There are enough works regarding Russia with patrimonialism as stated above, but for the Turkish case we need to reconstruct such a political cultural interpretation. Here it is emphasized that the patrimonialism is not only a pressure of political elites on ordinary citizens, but based on a bilateral acceptance to continue such relations. As in the description of the legitimate authority, there is a common perception of the ruler and the ruled on that the way of governing must be like that.

So what we are talking about here are the kinds of perceptions and the patterns and their relation to how Russia and Turkey follow this model. Patrimonial legacy in modern state manifests itself in some ways: Popular belief that the right of political authority to rule are not based on any democratic approval, but on the historical resources from immemorial times. The area where the political authority legitimately dominates are immense, unlike its constitutionally restricted liberal counterparts. Therefore the legitimacy of any bureaucratic position of the state is assumed as derived from the top to the down; so any bureaucrat can't feel that he/she owes anything

to any popular will. In cooptation or in transaction with bureaucracy to work up with personal connections are preferred rather than the official procedures. In promotion the personal loyalty has priority to any merit. Interference to the economic affairs with political motivations by the political authority is assumed to be normal; so the essential principles of the free market economy are alienated to such political systems.

146

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Here we can easily detect some similarities between Russia and Turkey in a frame of patrimonialism. In any time of trouble or complicated dualist situation the immanent central forces of the both countries take actions in order to strengthen the centralist body around a person of leader. After the interregnum at the end of the 16th century Russian political elites re-constructed the central authority around the Romanov dynasty; when it collapsed in the World War the Bolsheviks moved the system to a more centralist way with Leninism and Stalinism; when Yeltsin's "democracy" failed, Putin's authoritarian way prevailed. In Turkey throughout the imperial history the secular body of the empire used to gain strength against any popular decentralist movements. *Sened-i İttifak* in 1808 failed in a short term and with Mahmud II the center dominated the whole system again. The attitudes of *Tanzimat*, Abdülhamid II, and then Atatürk were almost the same. Any political oppositions to this central body comes from its own members as well, not for any decentralist or democratic project, but for strengthening the central apparatus more. Both countries' oligarchs and intellectuals from the imperial past to the modern regimes of 20th century follow the traditional way of rule. They contribute to the cult of personality, dominate and interfere with the economic, judicial, religious and moral affairs to avoid any possible autonomy which can be gained by any social class. Their constitutionalism aims to keep the state in unity rather than providing warranties to the individuals; so they assumed possessing rights to constrain the system several times from the top, just to keep it in their historically prerogative ways when any popular will appears to alternate it. Either central reflexions against representative movements in Tsardom and Soviet period or several *coup d'état*'s in Imperial and Republic periods of Turkey can be accounted as some samples of that. The reflexion of the central political elites against the periphery generally are expressed with the term of "deviation" (Orthodox term of *uklon* in Lenin's speeches), "reactionary" (*İrticâî* in several Turkish cases) or

*Patrimonialism in Modernisation: A Comparative Essay to
Interpret Russian and Turkish Political Cultures*

“counterrevolutionism” all which means that the political demands from the periphery are out of the official truth. Those demands are assumed as harmful because, as in the principle of *hikmet-i hükûmet* in Turkish traditional politics, the mind of central secular political body has priority to any other minds of society on public affairs.

These are the legacies of the governing elites in those states from their patrimonial background, but there is also popular approval of such legacies in both countries and it gives the legitimacy to this kind of authority relations. As it is seen in the work of Inkeles and Bauer, Russian people approve the state’s control over the heavy industrialization, important public services and private sectors and they consider the political system based upon the personality of the leader. The same can be said for Turkish people as well. Popular expectation from the political parties in Turkey is to facilitate the advancement of personal interests by providing them an easy access to the public resources (Kalaycıoğlu, 2001: 62). Most of the political participation and public cooptation affirms that. In both countries the state is considered as the main regulatory actor of every cell of the social body. So in the historical weakness of representative institutions and constitutional warranties this situation leads the people to work up with the public affairs in a very personal way. At this juncture a misinterpretation for Turkey can be restored here. Unlike some analysts claim like Küçükömer, there are no two distinct sides in Turkish political life which one is the centralist secular governing elites and the other one is the popular periphery against them whose discontent can lead the system into a more decentralist or democratic way. As stated above the opposition of the periphery against the classical regime in Turkey is not against its centralist-patrimonial tradition which covers whole social area, but their own exclusion from this political body. So the political perceptions of historical governing elites and of the popular side about a good administration are the same and this is a patrimonial state.

This approach to find out patrimonial continuities in modern states would be very useful to interpret the actual political problems of such political cultures, especially democratization processes. It provides a key for scholars to understand the traditional and modern contradictions in praxis of such societies and for policy-makers to build their projects on a more realistic way.

REFERENCES

Adams, Julia; Charrad, Mounira M. (2015). "Introduction: Old (Patrimonial) Political Forms Made New". *Political Power and Social Theory*, 28, 1-5.

Amin, Samir (1977). *Imperialism and Unequal Development*. New York: Monthly Review Press.

Arat, Yeşim (1991). "Social Change and the 1983 Governing Elite in Turkey". Kıray, Mübeccel (Ed.), *Structural Change in Turkish Society*, Bloomington: Indiana University Turkish Studies, 163-178.

Avcıoğlu, Doğan (1974). *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Bourdieu, Pierre (1995). *Outline of a Theory of Practice*. Richard Nice (Trs.). Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, Pierre (1990). *The Logic of Practice*. Richard Nice (Trs.). Stanford: Stanford University Press.

Bratton, Michael; Van de Walle, Nicolas (1994). "Neopatrimonial Regimes and Political Transitions in Africa". *World Politics*, 46(4), 453-489.

Brown, Archie (1989). "Ideology and Political Culture". Bialer, Seweryn (Ed.), *Politics, Society and Nationality Inside Gorbachev's Russia*, Boulder: Westview, 1-40.

Brown, Archie (1984). "Soviet Political Culture through Soviet Eyes". Brown, Archie (Ed.), *Political Culture and Communist Studies*, London: The Macmillan Press, 100-114.

Brezinski, Zbigniew (1992). *Büyük Çöküş*. Gül Keskil, Gülsev Pakkan (Trs.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Brzezinski, Zbigniew (1976). "Soviet Politics: From the Future to the Past?". Cocks, Paul; Daniels, Robert V.; Heer, Nancy Whittier (Eds.), *The Dynamics of Soviet Politics*, Massachusetts: Harvard University Press, 337-351.

Burant, Stephen R. (1987). "The Influence of Russian Tradition on the Political Style of the Soviet Elite". *Political Science Quarterly*, 102(2), 273-293.

Charrad, Mounira M.; Adams Julia (Eds.) (2015). *Political Power and Social Theory*, 28.

Chehabi, Houchang. E. ; Linz, Juan J. (1998). "A Theory of Sultanism 1: A Type of Nondemocratic Rule". Chehabi, Houchang. E.; Linz, Juan J. (Eds.), *Sultanistic Regimes*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 3-25.

Çakır, Ruşen (2002). *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslamcı Oluşumlar*: İstanbul: Metis.

*Patrimonialism in Modernisation: A Comparative Essay to
Interpret Russian and Turkish Political Cultures*

- Çakır, Ruşen (1994). *Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak*. İstanbul: Metis.
- Çavuşoğlu, Semiramis (2001). "Kadıızâdeliler", TDV İslam Ansiklopedisi, Vol. XXIV, 100-102.
- Daniels, Robert V. (1987). "Russian Political Culture and the Post-Revolutionary Impasse". *The Russian Review*, 46(2), 165-175.
- Eckstein, Harry (1988). "A Culturalist Theory of Political Change". *The American Political Science Review*, 82(3), 789-804.
- Eisenstadt, Samuel N.; Roniger, Luis (1984). *Patrons, Clients and Friends: Interpersonal Relations and the Structure of Trust in Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frank, Andre G.; Gills, Barry K. (1993). "The 5,000-Year of World System: An Interdisciplinary Introduction". Frank, Andre G.; Gills, Barry, K. (Eds.), *The World System: Five Hundred Years or Five Thousand?*, London-New York: Routledge, 3-53.
- Freund, Julien (1968). *The Sociology of Max Weber*. Mary Ilford (Trs.). Toronto: Pantheon Books.
- Gel'man, Vladimir (2004). "The Unrule of Law in the Making: The Politics of Informal Institution Building in Russia". *Europe-Asia Studies*, 56(7), 1021-1040.
- Getty, J. Arch (2016). *Stalinizm Hükmederken: Bolşevikler, Boyarlar ve Geleneğin Ayak Direyişi*. Gül Çağalı Güven (Trs.). İstanbul: İletişim.
- Gill, Graeme (1990). *The Origins of the Stalinist Political System*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gray, John (2007). *Black Mass: Apocalyptic Religion and the Death of Utopia*. London: Allen Lane.
- Hahn, Jeffrey W. (1991). "Continuity and Change in Russian Political Culture". *British Journal of Political Science*, 21(4), 393-421.
- Hall, John R. (2015). "Patrimonialism in America: The Public Domain in the Making of Modernity - From Colonial Times to the Late Nineteenth Century". *Political Power and Social Theory*, 28, 7-41.
- Hanioğlu, Şükrü (2012). "Modern Ottoman Period". *The Routledge Handbook of Modern Turkey*, New York: Routledge, 15-25.
- Heper, Metin (2010). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. Nalan Soyarık, (Trs.). Ankara: Doğu Batı.
- Heper, Metin (1976). "The Recalcitrance of the Turkish Public Bureaucracy to 'Bourgeois Politics': A Multi-factor Political Stratification Analysis". *Middle East Journal*, 30(4), 485-500.

- Hosking, Geoffrey (2000). "Patronage and the Russian State". *The Slavonic and East European Review*, 78(2), 301-320.
- Hough, Jerry F. (1980). *Soviet Leadership in Transition*. Washington, D.C.: The Brookings Institution.
- İnalçık, Halil (2006). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. Ruşen Sezer (Trs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalçık, Halil (2004). *Doğu Batı Makaleler I*. Ankara: Doğu Batı.
- İnalçık, Halil (1992). "Comments on 'Sultanism': Max Weber's Typification of the Ottoman Polity". *Princeton Papers on Near Eastern Studies*, 1, 49-72.
- Inkeles, Alex; Bauer, Raymond A. (1959). *The Soviet Citizen: Daily Life in a Totalitarian Society*. Massachusetts: Harvard University Press.
- İnsel, Ahmet. (1996). *Düzen ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye: Kalkınma Sürecinde Devletin Rolü*. Ayşegül Sönmezay (Trs.). İstanbul: Ayrıntı.
- İnsel, Ahmet; Aktar, Cengiz (2005). "'Devletin Bekası' İçin Yürütülen Çağdaşlaşma Sürecinin Toplumsal Sorunları". İnsel, Ahmet (Ed.), *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, İstanbul: Birikim, 19-59.
- Jowitt, Ken (1992). *New World Disorder: The Leninist Extinction*. Berkeley: University of California Press.
- Joyce, John M. (1984). "The Old Russian Legacy". *Foreign Policy*, 55, 132-153.
- Kalaycıoğlu, Ersin (2001). "Turkish Democracy: Patronage versus Governance". *Turkish Studies*, 2(1), 54-70.
- Kazancıgil, Ali (2014). "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm". Kalaycıoğlu, Ersin; Sarıbay, Ali Y. (Eds.), *Türk Siyasal Hayatı: Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Ankara: Sentez, 191-212.
- Keenan, Edward L. (1986). "Muscovite Political Folkways". *The Russian Review*, 45(2), 115-181.
- Keyder, Çağlar (2015). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim.
- Knight, Amy (2000). "The Two Worlds of Vladimir Putin: I. The KGB". *The Wilson Quarterly*, 24(2), 32-37.
- Köker, Levent (2016). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim.
- Küçükömer, İdris (2010). *Batılılaşma: Düzenin Yabancılaşması*. İstanbul: Profil.
- Lapidus, Gail W. (1989). "State and Society: Toward the Emergence of Civil Society in the Soviet Union". Bialer, Seweryn (Ed.), *Politics, Society and Nationality Inside Gorbachev's Russia*, Boulder: Westview, 121-147.
- Laqueur, Walter (1990). *Soviet Realities: Culture and Politics from Stalin to Gorbachev*. New Jersey: Transaction.

*Patrimonialism in Modernisation: A Comparative Essay to
Interpret Russian and Turkish Political Cultures*

- Lewin, Moshe (1988). *The Gorbachev Phenomenon: A Historical Interpretation*. Berkeley: University of California Press.
- Lukin, Alexander (2000). *The Political Culture of the Russian "Democrats"*. New York: Oxford University Press.
- Mardin, Şerif (1983). "Religion and Politics in Modern Turkey". Piscatori, James P. (Ed.), *Islam in the Political Process*, New York - Cambridge: Cambridge University Press, 139-183.
- Mardin, Şerif (1981). "Religion and Secularism in Turkey". Kazancıgil, Ali; Özbudun, Ergun (Eds.), *Atatürk: Founder of a Modern State*, London: C. Hurst & Co., 191-219.
- Mardin, Şerif (1973). "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?". *Daedalus*, 102(1), 169-190.
- McAuley, Mary (1984). "Political Culture and Communist Politics: One Step Forward, Two Steps Back". Brown, Archie (Ed.), *Political Culture and Communist Studies*, London: The Macmillan, 13-39.
- Moore, Barrington Jr. (1968). *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of Modern World*. Boston: Beacon.
- Murvar, Vatro (1971). "Patrimonial - Feudal Dichotomy and Political Structure in Pre-Revolutionary Russia: One Aspect of the Dialogue between the Ghost of Marx and Weber". *The Sociological Quarterly*, 12(4), 500-524.
- Ortaylı, İlber (2004). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim.
- Ortaylı, İlber (2004). "The Ottoman Millet System and its Social Dimensions". Cemgil, Can (Ed.), *Ottoman Studies*, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press, 15-22.
- Ozankaya, Özer (1971). *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür: İki Grup Köyde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Öğün, Süleyman S. (2004). *Türk Politik Kültürü*. İstanbul: Alfa.
- Öğün, Süleyman S. (2014). "Türk Milliyetçiliğinde Hâkim Millet Kodunun Dönüşümü". Kalaycıoğlu, Ersin; Sarıbay, Ali Y. (Eds.), *Türk Siyasal Hayatı: Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Ankara: Sentez, 292-323.
- Özbudun, Ergun (1995). "Türkiye'de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür". Özbudun, Ergun; Kalaycıoğlu, Ersin; Köker, Levent (Eds.), *Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür*, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1-42.
- Pipes, Richard (2005). *Russian Conservatism and Its Critics: A Study in Political Culture*. New Haven & London: Yale University Press.
- Pipes, Richard (1974). *Russia under the Old Regime*. New York: Charles Scribner's Sons.

- Pitcher, Anne; Moran, Mary H.; Johnston, Michael (2009). "Rethinking Patrimonialism and Neopatrimonialism in Africa". *African Studies Review*, 52(1), 125-156.
- Rigby, T. H. (1999). "New Top Elites for Old Russian Politics". *British Journal of Political Science*, 29(2), 323-343.
- Sarıbay, Ali Y. (1985). *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası: Milli Selâmet Partisi Örnekolay*. İstanbul: Alan.
- Skocpol, Theda (1979). *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. New York - Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, Gerald H. (1997). "The Dichotomy of Politics and Corruption in a Neopatrimonial State: Evidence from Sierra Leone, 1968 - 1993". *A Journal of Opinion*, 25(1), 58-62.
- Sunar, İlkay (1974). *State and Society in the Politics of Turkey's Development*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Szyliowicz, Joseph S. (1966). "Political Participation and Modernization in Turkey". *The Western Political Quarterly*, 19(2), 266-284.
- Taylor, Scott D. (2012). *Globalization and the Cultures of Business in Africa: From Patrimonialism to Profit*. Bloomington: Indiana University Press.
- Tucker, Robert C. (1987). *Political Culture and Leadership in Soviet Russia: From Lenin to Gorbachev*. New York: W.W. Norton & Company.
- Tilly, Charles (1992). *Coercion, Capital and European States: AD 990-1990*. Cambridge-Oxford: Blackwell.
- Trimberger, Ellen K. (1978). *Revolution from Above: Military Bureaucrats and Development in Japan, Turkey, Egypt and Peru*. New Brunswick: Transaction Books.
- Tütengil, Cavit O. (1975). *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*. İstanbul: Gerçek.
- Walker, Barbara (2002). "Kruzhok Culture: The Meaning of Patronage in the Early Soviet Literary World". *Contemporary European History*, 11(1), 107-123.
- Wallerstein, Immanuel M. (2006). *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press.
- Weber, Max (1964). *The Theory of Social and Economic Organization*. Henderson, A. M.; Parsons, Talcott (Trs.). New York: The Free Press.
- White, Stephen (1979). *Political Culture and Soviet Politics*. London: The Macmillan Press.

ÖZET

Modernitenin başlangıcı için kesin bir tarih verilemese de günümüzde akademisyenler modern olan ile geleneksel (modernite-öncesi) olan arasındaki farkı analitik düzeyde ortaya koyabilmektedirler. Bununla beraber modernleşme süreçlerine ilişkin olarak genellikle “Batılı olmayan” toplumlar için ortaya konulan ve geleneklerden keskin bir kopuş ile aşamalı biçimde “Batılı” modellere yaklaşılacağını öngören modernist anlatılar günümüzde fazlasıyla eleştiriye tabi tutulmuştur. Modernleşmenin içsel bir süreç olarak yaşandığı “Batılı” tabir edilen toplumlarda dahi tek bir örnekten bahsedilememektedir. Toplumların gelenekleri, coğrafyaları, uluslararası kapitalist rekabetteki konuları, iş gücünü ve üretimi yönlendirme alışkanlıkları, iç ve dış siyasal krizlerle başa çıkma yöntemleri, kısacası *habitus*ları modernleşme sürecine katılırken nasıl bir yol izleyeceklerini de belirlemektedir. Bu nedenle modern olduğu varsayılan toplumlarda, modern kurumların işleyişinde hâlen geleneksel öğelerin kendini göstermesi yadırganmamalıdır.

Tam da bu bağlamda, son yıllarda sosyal bilimlerde, Weber’in meşru politik otoritenin geleneksel biçimi olarak tanımladığı patrimonyalizme ilişkin öğelerin modern politik kurumların işleyişindeki görünümünü tespit etmeye yönelik bir ilgi başlamıştır. Burada kastedilen, bağlamından koparılarak günümüz “batık-devlet” (*failed state*) tabir edilen ve politik açıdan devlet olmaktan çok mafya benzeri bir yapıyı andıran rejimler için kullanılan “neo-patrimonyalizm” kavramı değildir. Patrimonyalizm, Weber’in ona kazandırdığı anlamda, her biri döneminin kendi içinde dünya-sistemleri olan geleneksel imparatorlukların gelişmiş ve meşru politik üst-yapısını ifade etmektedir. Türkiye, Rusya, İran, Çin ve Japonya’nın modernleşmeye başlamadan önceki politik yapıları, patrimonyal imparatorluklara verilebilecek örneklerdir. Bunların politik modernleşmeleri, modern devleti sıfırdan kurmaya yönelik bir süreç olmamış, patrimonyal kurumlarını buna uyarlamalarıyla şekillenmiştir.

Patrimonyalizmin modernleşme süreçlerinde kendini gösteren belli başlı öğeleri şöyle özetlenebilir: Halk politik otorite konumundaki kişinin yönetsel haklarının kadim zamanlardan devralındığına ve en uygun yönetim biçiminin bu olması gerektiğine inanmaktadır. Kişiye olan sadakat sistemin en önemli unsurlarından olduğundan idareye ilişkin işlerin resmî prosedürlerle değil, kişisel ilişkiler vasıtasıyla yürütülmesi yaygındır. İdarede yasal mevzuattan ziyade makam sahibi kişiye itaat esastır. Ülkenin idaresini sağlayabilmek adına atanan idarî görevliler, meşruiyetlerini yukarıdan alırlar, kendi idarî bölgelerinde bu meşruiyeti paylaşırlar. Modern serbest piyasa ekonomisi için kabul edilemez olan ve hesap edilebilirlik ile güvenli servet birikimi önünde bir engel olarak görülen ekonomiye politik amaçlarla müdahale yaygındır. Bütün bunlar Weber’in modern meşru otoriteye ilişkin

Halil KANADIKIRIK

olarak tanımladığı yasal-ussal tipinkilere zıt özelliklerdir. Bununla beraber gerçek dünyada, özellikle bahsi geçen imparatorluk geçmişine sahip yapıların modernleşmesinde patrimonyalizm sürdürülmüştür. Bu bağlamda Rusya ve Türkiye iki örnek ülke olarak ele alınabilir.

154

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

STRATEJİK ORTAKLIK, KRİZ VE RESTORASYON:
TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN YÖRÜNGESİNE
KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVEDEN BAKMAK

Ali Şevket OVALI*

Makale Geliş Tarihi-Received: 11.01.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 01.05.2019

155

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

ÖZ

Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika literatüründe 1990'lı yıllarda ve sonrasında sıkça kullanılan stratejik ortaklık kavramı, son dönem Türk-Amerikan ilişkilerinin gerilimli ajandası sebebiyle yeniden tartışmaya açılmıştır. Kavramın anlamını yitirdiği ve ilişkileri betimleyecek yeni bir çerçeve çizilmesi gerekliliğini vurgulayanların aksine bu çalışma, stratejik ortaklık kavramının Türk-Amerikan ilişkilerinin sınırlarını belirlemede hala önemli bir analitik araç olduğu iddiasındadır. Çalışma, bu iddia çerçevesinde dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, stratejik ortaklık kavramının literatür ve pratikteki içeriği tartışılacak, ikinci bölümde ise 1991-2003 arası dönemde, Türk-Amerikan stratejik ortaklığının hangi ortak çıkarlar ve konu başlıkları üzerinde şekillendiği veya tartışılır hale geldiği incelenecektir. Üçüncü bölümde, 2004'ten günümüze Türk-Amerikan ilişkilerindeki problemler alanlar ve iş birliği imkânları etrafında stratejik ortaklığın dönemselsel parametreleri tartışılacaktır. Dördüncü bölümde ise, stratejik ortaklığın sonu iddiaları incelenecek ve kavramın maruz kaldığı erozyona rağmen ikili ilişkileri okumada ve olası restorasyon döneminde neden hala önemli bir analitik araç olduğu açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk-Amerikan İlişkileri, Stratejik Ortaklık, Güvenlik, Anlaşmazlık, İş Birliği.

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İzmir/Türkiye. sevket.ovalı@deu.edu.tr

**STRATEGIC PARTNERSHIP, CRISIS AND
RESTORATION: LOOKING AT THE ORBIT OF
TURKISH-AMERICAN RELATIONS FROM A
CONCEPTUAL FRAMEWORK**

ABSTRACT

The concept of strategic partnership that is often referred to within the literature of International Relations and Foreign Policy throughout the 1990s and onwards has been brought into question due to the tense agenda of Turkish-American relations during the recent period. In contrast with those who emphasize that the concept has lost its meaning and there is a need for a new framework to describe the relations, this study argues that the concept of strategic partnership has still been an important analytical tool in drawing the boundaries of Turkish-American relations. In line with this argument, this study consists of four parts. In the first part, the strategic partnership concept and its contents, both within the literature and practice, will be discussed; in the second part, the common interests and subjects on which Turkish-American strategic partnership is shaped or brought into question will be analyzed. In the third part, the periodic parameters of Turkish-American relations will be discussed within the framework of the problematic issues and potential cooperation opportunities from 2004 to present day. In the fourth part, arguments on the end of strategic partnership will be analyzed and in spite of the erosion that the concept went through, it will be explained why it is still an important analytical tool in reading the bilateral relations and a potential restoration period.

Keywords: Turkish-American Relations, Strategic Partnership, Security, Conflict, Cooperation.

GİRİŞ

Türk-Amerikan ilişkilerini betimlemede 90'lı yılların sonlarından itibaren sıkça kullanılan ve içeriği konjonktürel parametrelere bağlı olarak değişen stratejik ortaklık kavramının, bugün Washington ile Ankara arasındaki sorunlu gündemde önemini yitirdiği iddiaları sıkça dile getirilse de siyaset çevrelerinde kavrama yapılan sözlü atıfların güncelliği aslında bu iddiaları çürütür niteliktedir. 2018'in sorunlarla dolu gündeminde bile tarafların sıkça atıfta bulunduğu stratejik ortaklık kavramı, bu yönüyle, rafa kaldırılmaktan çok yeniden incelenmeye, anlaşılmaya ve tartışılmaya müsait bir içeriğe ve kapsama sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Donald Trump'ın 14 Ocak 2019 tarihli açıklamasında yer alan, Suriye'deki Kürtlere saldırdığı takdirde Türkiye'yi ekonomik istikrarsızlığa sürükleme tehdidinin ardından bile Ankara'dan yapılan ilk açıklamalar, stratejik ortaklığın 1990'larda kalan demode bir kavram olmadığına kanıtı olmuştur. Trump tarafından alevlendirilen kriz karşısında, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun (Anadolu Ajansı, 2019), "stratejik ortaklar sosyal medya üzerinden konuşmaz" cevabı ve İbrahim Kalın'ın (Kalın, 2019), ABD'yi "Suriye'de stratejik ortaklığın gereklerini yerine getirmeye davet eden" açıklaması da stratejik ortaklığın en azından Ankara tarafında hala önemli bir referans noktası olduğunun göstergesi olarak okunabilir.

Öte yandan, diplomatik söylemde ilişkilerin çerçevesini vurgulamak amacıyla ne derece sık kullanılırsa kullanılsın, Türkiye kamuoyu ve siyaset çevrelerinin gözünde stratejik ortaklığa ilişkin pozitif bir yaklaşım veya algı olmadığını söylemek de yanlış olmayacaktır. Türkiye'ye silah satışlarının şartlara bağlanması ve Washington'un Türkiye tarafından milli güvenliğe en büyük tehdit olarak tanımlanan terör örgütleri olan Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) ile Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) Suriye kolu Halk Savunma Birlikleri (YPG) ile flörtünün devam etmesi stratejik ortaklığın içini boşaltan ve Ankara'da hayal kırıklığı ile öfke yaratan gündem maddeleri olmaya devam etmektedir. 3 Ocak 2018'de Halkbank eski genel müdür yardımcısı Hakan Atilla'nın, ABD'de, İran yaptırımları davasında suçlu bulunarak 32 ay hapis cezasına çarptırılmasıyla gerginleşen ilişkiler; İzmir'de yaşayan Amerikalı rahip Andrew Brunson'ın, terör örgütü FETÖ'ye bilerek ve isteyerek yardım etmek suçundan üç yılı aşan bir hapis cezasına çarptırılması ile adeta dibe vurmuştur. Bu gelişmeler sonrasında, kamuoyundaki ve siyasetteki ABD algısını;

müttefik, dost, ortak veya stratejik ortak kavramları değil, tehdit ve düşmanlık kavramları tanımlar olmuştur (Aydın vd., 2018: 12). Ancak yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, en azından Ankara’da, yeniden stratejik ortaklık kavramı üzerine bina edilebilecek iyimser bir restorasyon dönemi beklentisi yok olmuş değildir. Erdoğan hem Ankara’daki hayal kırıklığını hem de iyimser beklentiyi şöyle ifade etmektedir;

“Bir başka önemli sorun alanımız Amerika’yla ilişkilerimizdir. Stratejik ortak olarak uzun bir geçmişe sahip olduğumuz Amerika Birleşik Devletleri’ndeki mevcut yönetimin, hiçbir mantıki, siyasi ve stratejik tutarlılığı olmayan bir şekilde ülkemizi hedef alması bizi derinden üzmüştür.... İnşallah, en kısa sürede, aramızdaki meseleleri çözüp, Amerika ile yeniden siyasi ve ekonomik alanlarda stratejik ortaklık ruhuna uygun ilişkiler geliştirmeyi ümit ediyoruz” (Erdoğan, 2018, para. 41-47).

Türk-Amerikan ilişkilerinde, ticaretin geliştirilmesinden askeri iş birliğine kadar pek çok farklı boyutun var olması, parametreleri ile bağlamının dinamizmi ve hukuki çerçevesinin Soğuk Savaş yıllarından kalmış olması, muğlaklığı arttıran faktörlerdir. Söz konusu arka plana karşın bu çalışma, Türk-Amerikan stratejik ortaklığının temelini jeopolitik risklerden kaynaklanan güvenlik ihtiyaçları ve ortak çıkarlara dayandığını iddia etmekte ve bu temel çerçevenin, riskler devam ettiği müddetçe ilişkileri okumada, biçimlendirmede ve geleceğe yönelik tahminlerde bulunmada önemli bir analitik araç olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın başlıca araştırma soruları; Uluslararası ilişkilerde stratejik ortaklık nedir? Soğuk Savaş sonrasında Türk-Amerikan stratejik ortaklığının parametreleri nelerdir? Stratejik ortaklık 2003 sonrasında neden tartışılır hale gelmiş hatta rafa kaldırılmıştır? Türk-Amerikan ilişkilerinin restorasyon dönemi için stratejik ortaklık yeniden bir referans noktası olabilir mi? Olursa yeni dönemin parametreleri nasıl belirlenecektir? şeklinde sıralanabilir. Çalışmada, Türk-Amerikan ilişkilerinde vaka analizi yöntemi kullanılacak; 1991-2003 ve 2004-2018 dönemlerinin ortak özellikleri ve farklılıkları incelenerek olası bir restorasyon dönemi için uzlaşma zemini oluşturabilecek parametrelere ve tarafları stratejik ortaklığı tekrar hayata geçirmeye zorlayan faktörlere dikkat çekilecektir. Çalışma, yukarıda belirtilen araştırma soruları ve

*Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yöriügesine Kavramsal
Bir Çerçveden Bakmak*

kullandığı yöntem yoluyla, Türk-Amerikan ilişkilerine dair betimleyici ve yüzeysel analizlerin ötesine geçerek mevcut literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE STRATEJİK ORTAKLIK KAVRAMI

1990'lerden itibaren uluslararası ilişkiler literatürüne giren ve zaman içerisinde sıkça kullanılan popüler bir kavrama dönüşen stratejik ortaklık, bu yoğun kullanıma rağmen gerek içeriği gerekse anlamı üzerinde konsensüs oluşmamış bir kavramdır ve bu durum stratejik ortaklık kavramının anlam ve içeriğini, ortaklığa taraf olan devletlerin ona yükledikleri anlam ve içerikle sınırlamaktadır. Tam da bu yüzden ekonomiden güvenliğe, enerjiden çevreye uluslararası ilişkilerin farklı alanlarında kapsamı sınırlı veya geniş tutulmuş pek çok stratejik ortaklık ile karşılaşmaktadır. Çalışmanın, kavramla alakalı bu bölümü, stratejik ortaklığın taraflara özel anlam ve içeriğini göz önüne alarak üzerinde konsensüs sağlanacak bir tanım üretme gayesinde değildir. Bu yüzden kavramın anlam ve içeriğinin hem literatürde hem de pratikte, ilişkinin taraflarınca nasıl belirlendiği veya sınırının nasıl çizildiği tartışılacak ve Türk-Amerikan ilişkileri özelinde stratejik ortaklığın ne anlama geldiği açıklanacaktır.

Uluslararası ilişkiler literatüründe kavramı ilk kez tartışmaya açanlardan olan Kay'e (2000: 15) göre stratejik ortaklık; "çıkarları ortak olmasa bile -hatta birbiriyle rekabet eden çıkarlara sahip de olabilirler- tarafların hâlihazırdaki yakın ilişkilerini geliştiren ve meşrulaştıran" bir ilişki biçimidir. Bu tanım, herhangi bir stratejik ortaklık için tarafların mutlaka ortak çıkarlara sahip olması ön koşulunu kabul etmemekte ve kapsamı oldukça geniş ve olabildiğince esnek bir kavramsallaştırma sunmaktadır. Öte yandan, Michalski ve Zongqi, stratejik ortaklığı "taraflar için ortak bir amaca hizmet eden, sürekliliği olan ve güvenlik gibi yüksek öneme haiz konular etrafında şekillenen özel bir ilişki" olarak tanımlamakta ve kavramın ortak çıkarların varlığı, uzun erimli iş birliği ve konu kısıtlılığı gerektirdiğine dikkat çekmektedir (2017: 18).

Literatürdeki diğer tanımlamaların da kavramın içini doldurmaya yönelik önemli katkılar yaptığı görülmektedir. Örneğin Blanco (2015: 63), stratejik ortaklığı, daha geniş bir perspektiften ele almakta ve

kavramı “ortak çıkarlar hatta ortak değerler üzerine inşa edilen ve koordineli bir planlamanın, arzu edilen hedef için uygulanmaya koyulduğu bir ilişki” olarak tanımlamaktadır. Kavramın içeriğini doldurmaya gayret eden Lessa’ya (2010: 119) göre ise stratejik ortaklık; “ tarafların karşılıklı olarak birbirlerinin eksikliklerini tamamladıkları ve öncelikli olarak ekonomik ve politik öneme haiz konular üzerine odaklanan ikili ilişkilerin toplamına” verilen bir isimdir. Grevi’ye (2010: 3) göre ise, stratejik ortaklık; “ilişkiye taraf olan aktörlerin temel hedeflerine ulaşmak için ‘elzem’ olarak kabul ettikleri özel bir ilişki biçimi” olup bu ilişkinin kazan-kazan durumu oluşturması tarafların temel beklentisidir.

160

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Literatürde, stratejik ortaklığın tanımına dair konsensüs eksikliğinin varlığı, kavramın içeriğinin doldurulmasına bir engel teşkil etmemiştir. Yukarıda belirtildiği gibi stratejik ortaklığın genel değil, ilişkinin taraflarına özel anlamlar içerdiği kabul edilirse her aktörün stratejik ortaklığın içeriğini nasıl ve hangi beklentilerle doldurduğu daha kolay anlaşılabilir. Avrupa Birliği (AB) (*Strategic Partnership*, 2015) örneğine bakılırsa, kurulan her stratejik ortaklığın nihai amacı; ticaret ve yatırımı teşvik etmek, çok taraflılığı teşvik için yeni ittifaklar kurmak, uluslararası iş birliğini güçlendirmek ve güvenlik meselelerinde maliyetleri düşürmektir. AB, oldukça geniş çizilen bu çerçevede, ABD, Çin, Rusya, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika ile stratejik ortaklıklar kurmuştur ancak bu ortaklıklar askeri güvenlikten ziyade karşılıklı ekonomik çıkarlar ve enerji, gıda, çevre güvenliği gibi alanlar üzerinden yürütülmektedir. Son olarak, 17 Temmuz 2018’de düzenlenen zirveyle yürürlüğe giren AB-Japonya Stratejik Ortaklık Anlaşması da diğerlerinden farklı olmamakla birlikte küresel düzeyde iklim değişikliği, doğal felaketler ve kriz yönetimi, enerji güvenliği ve artan yaşlı nüfusuna dair ortak politikaların taraflarca üretilmesini öngörmektedir (“European External Action Service”, 2018).

Amerikan dış politikasında ise “stratejik ortaklık” kavramı her ikili ilişkiyi tanımlayacak bir standart içeriğe ve kapsama sahip değildir. Bir başka ifadeyle stratejik ortaklıklar, ABD ile karşı taraf arasındaki ilişkinin tarihine, kendine has özelliklerine ve gündemine göre değişmektedir. ABD’nin, Soğuk Savaş ve sonrasında geleneksel olarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) başta olmak üzere ittifaklar aracılığıyla yürütülen ortaklıkları, ikili ilişkiler çerçevesinde geliştirilen çeşitli stratejik ortaklıklarla destekleme eğiliminde

*Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak*

olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır (Hamilton, 2014: 14). Ancak uygulamaya bakıldığında, NATO üyelerinin genelde stratejik ortak olarak tanımlandıkları ve NATO üyesi olmayan ülkelerle de stratejik ortaklıklar geliştirildiği görülmektedir. Ancak AB'den farklı olarak, kimi stratejik ortaklıklarda askeri güvenlik endişelerinin giderilmesi, kimilerinde de ekonomi ve ticarete çıkarların korunması gibi hususlar diğerlerine nazaran daha görünür olabilmektedir. Öte yandan, bu ortaklıkların bazılarının temelini resmi "stratejik ortaklık anlaşmaları" oluştururken, kimi ortaklıklar da tarafların tanımlamalarıyla "stratejik" sıfatını kazanmıştır. Örnek vermek gerekirse, ABD pek çok ülkeyle stratejik ortaklık anlaşması imzalamış ancak uzun süredir stratejik ortak olarak tanımlanan İsrail ile doğrudan bu isimde bir işbirliği anlaşması imzalamamıştır. İlk olarak 5 Mayıs 2013 tarihinde kongreye sunulan, ABD-İsrail Stratejik İş Birliği Kanunu ile İsrail, ABD tarafından resmen stratejik ortak olarak kabul edilmiştir (bkz. Senate of the United States, 2013).

ABD'nin, resmi anlaşmalar temelinde şekillenen stratejik ortaklıkları da bulunmaktadır. Örneğin, 19 Aralık 2008' de imzalanan ABD-Ukrayna Stratejik Ortaklık Anlaşması; kültürel değişim programlarının yürütülmesi, Ukrayna'da demokrasinin güçlendirilmesi, karşılıklı ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gibi başlıkları içerse de esas itibarıyla bölgedeki tehditlere karşı savunma ve güvenlik konularında iş birliğini öngörmektedir. Anlaşmanın, Rusya Devlet Başkanı V. Putin'in Ukrayna'yı, 2 Ekim 2008'deki Rusya-Gürcistan savaşı sırasında, Güney Osetya'ya silah vermekle suçlamasının ardından müzakere edilip imzalanması da bu stratejik ortaklığın temelini Rusya temelli güvenlik endişeleri olduğunu göstermektedir.

Benzer bir biçimde, ABD ile Romanya 1998'de resmen stratejik ortaklık görüşmelerine başlamışlar ve 2011 yılında yaptıkları ortak bir deklarasyonla ("Joint Declaration", 2015) bu özel ilişki biçimini resmi ortaklığa dönüştürmüşlerdir. Bu deklarasyon esas itibarı ile balistik füze savunma sisteminin Romanya'da konuşlandırılmasına yönelik anlaşmanın devamı niteliğinde olup, ortak bilimsel araştırmalar yürütülmesi, Romanya'da demokratik değerlerin geliştirilmesi ve ekonomik ilişkilerin hacim ve yoğunluğunun artırılması gibi yan başlıkları içermektedir. Yine Afganistan ("Enduring Strategic Partnership", 2012), Ukrayna ve Gürcistan ile imzalanan ve "stratejik ortaklık" temelini oluşturan anlaşmalara bakıldığında, ABD'nin ve ortaklarının karşılıklı güvenlik kaygılarının giderilmesinin

amaçlandığı görülecektir. Stratejik ortak olarak tanımlanan Türkiye, Irak, İsrail ve Mısır ile de iş birliği alanındaki konular ne kadar geniş tutulsa da öncelik, tarafların karşılıklı güvenlik endişelerinin giderilmesidir. Güvenlik temelli stratejik ortaklıkların istisnaları, ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından stratejik ortak olarak tanımlanan Peru ve Singapur'la ekonomik ve ticari başlıklar temelinde şekillendirilen ilişkiler olarak görülebilir.

Çalışmanın ana konusu olan Türk-Amerikan stratejik ortaklığının kapsam ve içeriği için de yine öncelikli olarak mevcut literatüre bakmak yerinde olacaktır. Kay, (2000: 17) Washington'ın Türk-Amerikan ilişkilerini tanımlamak için kullandığı stratejik ortaklık kavramının, ABD'nin Türk-Amerikan ilişkilerine ne kadar değer verdiğini ve mevcut ittifak ilişkisini canlandırma arzusunu ifade ettiğini dile getirirken, Türk-Amerikan stratejik ortaklığının sınırlarını da "Orta Asya ve Kafkasya'da istikrarın sağlanması, ekonomik ve ticari ilişkilerin karşılıklı olarak iyileştirilmesi, terörizm ve uyuşturucu ile mücadele gibi küresel sorunlarda işbirliği ve Kuzey Irak'taki Irak Hükümeti ve Kürt hareketlerinin Kuzey'den Keşif Harekati (Operation Northern Watch) çerçevesinde izlenmesi" başlıklarıyla çizmektedir.

2000'lerin başlarında, Türk-Amerikan ilişkilerine stratejik ortaklık kavramı çerçevesinden bakan Türkiye'deki belki de ilk ve en kapsamlı çalışmayı yürüten Güvenç (2003: 174), iki ülke arasında stratejik ortaklıktan bahsedebilmek için asgari dört şartın karşılanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu şartlar sırasıyla; bölgesel problemler ve dünyanın sorunlu bölgelerindeki gelişmelerle ilgili ortak eylem ve iş birliğini; askeri ortaklık anlaşmalarını, ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda daimî komitelerin kurulmasını ve en çok kayırılan ülke statüsünü karşılıklı olarak uygulamayı da içeren stratejik iş birliği anlaşmalarını içermektedir. Güvenç'e (2003: 175) göre o günün şartlarında Türkiye açısından bu şartları taşıyan tek ülke, ABD'dir.

Aydın (2017), stratejik ortaklığı "Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında tarafların karşılıklı beklentilerinin bir nebze de olsa vurgulandığı 1990'ların sonlarının popüler kavramı" olarak değerlendirmekte ancak ortada ortaklığın temelini atıldığı 1980 tarihli Savunma ve Ekonomik İş birliği Anlaşması (SEİA) dışında hukuki bir metin bulunmadığını ifade ederek kavramın içeriğinin ve kapsamının muğlak olduğuna dikkat çekmektedir. Taraflarca feshedilmediği

*Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak*

müddetçe geçerliliğini koruyan bu anlaşma, 1990'lar boyunca, başta İncirlik Üssü'nün kullanımı ve Türkiye'ye yapılacak askeri yardımların koşullara bağlanması olmak üzere pek çok krize neden olmuş ve özellikle Türk tarafının Soğuk Savaş sonrası dönemdeki beklentilerini karşılayamaması nedeniyle eleştirilmiştir.¹

Benzer biçimde, kavramın genelde uluslararası ilişkiler disiplinde özelde de Türk-Amerikan ilişkilerindeki muğlaklığına vurgu yapan Han, "stratejik" ile genelde ilişkilerde "hayati" veya "önemli" olanın kastedilmeye çalışıldığını ancak bu basit kullanımın, ilişkiye taraf olan devletlerin birbirlerini tamamlayıcı kabiliyetlerini ve ilişkilerinin çoklu boyutunu göz ardı ettiğini dile getirmektedir (2010: 89). Kardeş (2011: 31) ise, kavramın muğlaklığını, bizatihi kavramın dinamizmine ve değişen parametreler çerçevesinde yeniden tanımlanması gerekliliğine atfen açıklamakta ve 1990'lardaki stratejik ortaklık çerçevesinden 2000'ler sonrasını anlamının mümkün olmadığını altını çizmektedir.

Stratejik ortaklık en genel biçimde; " tarafların politik, ekonomik ve/veya askeri alanlardaki karşılıklı gereksinimlerden doğan, birbirlerinin eksik yönlerini tamamlayarak yerel, bölgesel ve küresel seviyelerde iş birliğini kuvvetlendirmeyi amaçladıkları uzun erimli hedeflere yönelik özel bir ilişki biçimi" olarak tanımlanabilir. Öte yandan, uluslararası ve ulusal literatüre katkıda bulunan pek çok araştırmacının, kavramın muğlaklığına yaptıkları vurgu, hiç de haksız değildir. Bahsi geçen muğlaklığın, bağlamı oluşturan ulusal, bölgesel ve uluslararası ölçekte değişen konjonktürel parametrelerden kaynaklandığı dikkate alınırsa her zaman ve her vakada geçerli olacak özel bir tanım üretmeye çalışmanın anlamsız olduğu daha net görülecektir. Bu noktadan hareketle, çalışmanın ikinci bölümünde, Türk-Amerikan stratejik ortaklığının değişen parametreleri 1991-2003 arası ve 2003 sonrası olmak üzere iki ayrı dönem çerçevesinde ele alınacaktır. Bu kategorik dönem ayrıştırmasının amacı; ilk olarak, stratejik ortaklığın temelini oluşturan erken Soğuk Savaş sonrası dönemin parametrelerini anlamak ve tartışmak, ikinci olarak da,

¹ 1990'lı yıllarda, Türk-Amerikan ilişkilerinde SEİA anlaşmasının uygulanması kapsamında yaşanan sorunlar, Ankara'nın çekinceleri ve askeri yardımlar konusundaki anlaşmazlıklar için bkz. (Uzgel, 2003; Kavuncu, 2013).

ABD'nin Irak'ı işgaliyle 2003 sonrasında giderek daha tartışmalı hale gelen ve stratejik ortaklığın sonunu getirdiği iddia edilen ayrışmalara değinmektedir.

2. STRATEJİK ORTAKLIĞIN İLK DÖNEM İŞ BİRLİĞİ - ANLAŞMAZLIK PARAMETRELERİ (1991-2003)

Soğuk Savaş sonrasının belirsizliği, 1990'lı yıllarda sadece uluslararası ilişkilere dair küresel ve bölgesel öngörülerini değil, ikili ilişkilerin geleceğine dair tahminleri de zorlaştırmıştır. Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında bakıldığında, 45 yıl boyunca Sovyet tehdidi ekseninde ve askeri güvenlik zemininde şekillenen ilişkilerin nasıl ve hangi yöne doğru evrileceği, Türk dış politikası yapıcılarının Soğuk Savaş sonrasında cevap aradığı öncelikli sorulardan biri haline gelmiştir. Uluslararası ilişkilerdeki bu belirsizlik ortamı, kısa bir süre sonra yerini Soğuk Savaş süresince ötelenen veya baskılanan yerel ve bölgesel çatışmalara bıraktığında, Türk-Amerikan ilişkilerinin hangi parametreler etrafında şekilleneceği de netlik kazanmaya başlamıştır. 1990'ların başında, ilişkilerin istikameti ve içeriğini tanımlamak için kullanılan güçlendirilmiş ortaklık (enhanced partnership) kavramı, tedricen terk edilmiş ve 1999 Kasım ayı itibariyle Ankara-Washington arasındaki yoğun ve çok boyutlu ilişkiler, bizzat Başkan Bill Clinton tarafından stratejik ortaklık olarak tanımlanmıştır. Stratejik ortaklığın hangi zemin üzerine kurulduğunu anlamak ve iş birliği/anlaşmazlık ikiliğine dair dinamikleri kavrayabilmek için Türk-Amerikan ilişkilerinin Soğuk Savaş'ın bitiminden 90'lı yılların sonuna doğru uzanan zaman dilimindeki dalgalı seyrine bakmak yeterlidir.

Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ile Soğuk Savaş sonrasına dair iyimser beklentilere ket vurulurken, Türkiye ve ABD kendilerini henüz tam anlamıyla hazır olmadıkları bir istikrarsızlık ve güvensizlik çemberi içinde bulmuşlardı. 1991'de Yugoslavya'da başlayan iç savaş ve sonrasında eski Sovyet coğrafyasında patlak veren 1992 Azeri-Ermeni Savaşı ve 1994 I. Çeçenistan Savaşı gibi bölgesel istikrarsızlık kaynaklarının, Soğuk Savaş sonrası Türk-Amerikan ilişkilerini şekillendirdiğini ve stratejik ortaklığın temelini oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak ilk bölümdeki genel tanımda belirtildiği gibi stratejik ortaklığa giden yol, 1990'ların ortalarından itibaren sadece güvenlik gereksinimleri ile değil, farklı iş birliği alanlarının varlığıyla da şekillenmiştir. Özellikle, eski sosyalist

*Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak*

ülkelerin yeni dünya sistemine entegrasyonu süreci; Balkanlar'dan Orta Asya'ya iki tarafın birlikte çalışmaya istekli olduğu ticaretin geliştirilmesi, altyapı gelişimine yatırım, enerji kaynak ve arz güvenliği gibi başlıklarda yeni iş birliği ortamları yaratmıştır. Türkiye'nin, Soğuk Savaş sırasındaki öneminin 1990'larda azalmadığı, bilakis arttığı artık sıkça dile getirilir olmuş (Brzezinski, 1997: 55; Larrabee, 2010: 4) ve bu bağlamda, Türk-Amerikan stratejik ortaklığının yolunu açan parametreler de netleşmeye başlamıştır.

1990'ların ortalarından itibaren belirginleşen Türk-Amerikan stratejik ortaklığının temelleri, ilişkinin taraflarının birbiriyle hem örtüşen hem de farklılaşan çıkarlarına işaret etmektedir. O dönemin gündemine bakıldığında, ABD tarafının Türkiye ile stratejik ortaklığı; Orta Asya, Kafkaslar ve Hazar denizindeki enerji kaynaklarının arz güvenliği (Bryza, 2008: 69), kitle imha silahları ve füze tehdidine karşı koyma, Rusya'nın hareket kabiliyeti ve etki alanını sınırlama (Khalilzad, 2000: 82-95) başlıklarında ele aldığı görülmektedir. Aynı dönemde, Türkiye tarafında ise, Kuzey Irak'ta Körfez Savaşı sonrasında boşluktan kaynaklanan güvenlik endişesi, İran'ın bölgedeki etki alanını arttırmasının yarattığı kaygılar, terör tehdidine karşı askeri yardımlarının hacmi ve sürekliliği ile savunma sanayi modernizasyon projeleri, stratejik ortaklığın güvenlik eksenli en önemli bileşenleri olarak görülmektedir. Bu konu başlıklarından hangilerinin işbirliğini pekiştirdiği, hangilerinin farklılaşmayı keskinleştirdiğini analiz etmek, Türk-Amerikan stratejik ortaklığının güçlü ve kırılğan yönlerini kavramaya yardımcı olacağı gibi 2003 sonrasında sorunlu gündemini anlamayı da kolaylaştıracaktır.

1991'den itibaren, çıkarların örtüştüğü ve benzer güvenlik endişelerinin belirleyici olduğu alanların başında Balkanlar bölgesi gelmektedir. ABD bu dönemde bölgeye yönelik stratejisini hayata geçirirken Türkiye'ye dayanmayı tercih etmiş ve bu coğrafyadaki birliktelik, stratejik ortaklığın temelini kuvvetlerinden bir zemin haline gelmiştir (Uzgel, 1998: 408). Her iki taraf için de kazan-kazan sonucu üreten Balkanlardaki iş birliği, ABD açısından kendi gücünü ve küresel liderlik rolünü - Rusya, AB - karşısında test etme imkânı yaratmışken, Türkiye açısından da bölgede etkinliğini arttırma ve Batı'ya sürekli sorun çıkaran potansiyel rakibi Yunanistan'ı devre dışı bırakma şansını da yaratmıştır (Hale, 2003: 276). Türkiye bu çerçevede, Arnavutluk'tan Eski Yugoslavya'ya, Makedonya'dan Bulgaristan'a tüm bölge stratejisini ve diplomatik hamlelerini,

Bosna'ya müdahale biçimi ve zamanlaması gibi fikir ayrılıkları dışında ABD ile uyumlu bir biçimde belirlemiş ve yürütmüştür. Balkanlar bölgesindeki bu ortaklık, diplomatik girişimlerle sınırlı kalmamış, 1992'de eski Yugoslavya topraklarındaki Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (UNPROFOR), 1996'da Bosna-Hersek'teki İstikrar Gücü (SFOR) ve 1999'da Kosova'daki Kosova Gücü (KFOR) gibi misyonlarla Türk-Amerikan stratejik ortaklığının operasyonel boyutu da başarıyla test edilmiştir.

166

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Türk-Amerikan stratejik ortaklığının 1991 sonrasında zemin bulduğu ve teste tabi olduğu bir başka alan Orta Asya Kafkasya coğrafyası olmuştur. Bölgede Rusya'nın nüfuzunu yeniden arttırması ve bölgesel rekabete İran ve Çin gibi aktörlerin eklenmesi, Türk-Amerikan stratejik ortaklığının zeminini oluştururken, Washington tarafından bölge ülkelerine "model" olarak sunulan Türkiye (Tellal, 2005: 56), bölgenin Batı ile entegrasyonu için diplomatik teşebbüslerini arttırmış ve 1992'de kurulan Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) aracılığı ile sahada daha görünür hale gelmiştir. Çelikpala'ya (2010: 96) göre, 1994-1995 yıllarında ABD ve Türkiye, NATO bünyesindeki Barış İçin Ortaklık (BİO) projesi ile bölge ülkelerinin NATO'yla birlikte çalışabilme, savunma reformlarını hayata geçirme ve iki eski düşman blok arasında güven ortamı oluşturma amaçlarıyla hareket etmiştir. Orta Asya Kafkasya'daki stratejik ortaklık bununla da sınırlı kalmamış ve enerji projeleri alanında da kendini göstermiştir. Hazar Denizi havzasındaki petrolün pazarlara çıkışında Rusya, Novorriysk limanına bağlı eski hattın modernize edilerek kullanılmasını savunurken, ABD ve Türkiye hem İran seçeneğini dışarıda bırakmak hem de Bakü-Tiflis-Ceyhan projesini hayata geçirmek için birlikte çalışmıştır (Kasım, 2014: 133-134). 1993 sonrasında Türkiye'nin, kendi kapasitesi, kabiliyetleri ve Rusya'nın yeniden sahaya dönüşü başta olmak üzere bölge gerçekleriyle yüzleşmesi (Aydın, 2001: 284-288) ve ABD'nin farklı dinamikler altında bölgeye yönelik kendi politikalarını oluşturmaya başlaması² ortaklığı silikleştirmişse de Orta-Asya Kafkasya coğrafyası tarafların çıkarlarının birbirini ile örtüştüğü ve

² Çağrı Erhan 1995 sonrası ayrışmayı sadece Amerikan çıkarlarının netleşmesi ve çeşitlenmesi ile değil, Türkiye'nin bölgede kendisinden beklenen etkiyi yaratamamasıyla da açıklamaktadır (bkz. Erhan, 2004: 130).

*Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak*

ortakların uyumlu hareket etmeye asgari özen gösterdikleri bir alan olmuştur (Çelikpala, 2010: 96).

Balkanlar ve Orta Asya Kafkasya, Türk-Amerikan stratejik ortaklığının sorunsuz işlediği alanlarken, Ortadoğu için aynı değerlendirmede bulunmak imkânsızdır. Türk-Amerikan stratejik ortaklığı, ortak çıkarlar ve iş birliği gereksinimi zemininde inşa edilmeye çalışılsa da bu ilişkinin tabi olduğu kısıtlılıklar ve farklı güvenlik endişeleri, özellikle Türkiye’de stratejik ortaklığın Türk tarafına sağladığı faydayı, Ortadoğu özelinde tartışılır hale getirmiştir. Bu bağlamda iş birliği/anlaşmazlık ikiliğinin en belirgin hale geldiği yer Irak olmuştur. I. Körfez Savaşı’nın hemen ertesinde Irak’ın geleceği, Kuzey Irak’ta oluşan güç boşluğu ve Türkiye’nin savaş sebebiyle uğradığı ekonomik zararın telafisi, Washington ve Ankara’nın zaman zaman uzlaştıkları zaman zaman da gerilimler yaşadıkları başlıklardır. Özellikle, 1992-1996 arasında Huzuru Temin Operasyonu (Operation Provide Comfort)³ çerçevesinde Türkiye’de konuşlanan uluslararası gücün, Kuzey Irak’ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasına aracılık ettiği iddiaları ve Türkiye’ye yapılacak askeri ve mali yardımların çeşitli şartlara bağlanması ve/veya geciktirilmesi⁴ ile zaman zaman gündeme taşınan soykırım yasa tasarıları gibi kısa dönemli gerilimler de stratejik ortaklığın Türk tarafında sorgulanmasına neden olan gelişmeler olmuştur. Ancak

167

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

³ Huzuru Temin Operasyonu I, 1991 senesinde Kuzey Irak’ta insani operasyonlar yürütmek ve Kürt sığınmacıların güvenli bir şekilde Kuzey Irak’a dönüşlerini sağlamak amacıyla ABD liderliğinde yürütülen uluslararası bir harekâttir. Irak ordusunu Kuzey Irak’a yönelik gelecekteki olası bir saldırıdan caydırmak için 24 Temmuz 1991’de Huzuru Temin Operasyonu II organize edilmiş ve 1996’ya kadar bu operasyon kapsamında hava ve kara kuvvetlerinden oluşan bir güç Türkiye’de konuşlanmıştır. Operasyon ve gücün kod adı olan Kalkık Horoz “Poised Hammer” dilimize yanlış bir biçimde Çekiç Güç olarak aktarılmış ve öyle kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Oran 1998)

⁴ Türkiye’nin Körfez Savaşı ve Çekiç Güç’e verdiği destek neticesinde 1994’e kadar yardımlarda ciddi bir sıkıntı yaşanmadığını ifade eden Uzgel, 1994 sonrasında yardımların, hibelerin ve kredilerin belirli bölümlerinin insan hakları ihlallerine son verilmesi, işkencenin önlenmesi ve demokratikleşme gibi koşullara bağlandığını hatta parası ödenmiş bazı silahlar, araçlar ve diğer askeri ekipmanların da teslimininin geciktirildiğini ifade etmektedir (Uzgel, 2003: 288).

ABD'nin 1999 yılında PKK lideri Öcalan'ın Kenya'da yakalanıp Türkiye'ye getirilmesinde oynadığı rol ve Türkiye'nin AB üyeliğine verdiği tam destek, küçük ölçekli krizlerin büyümemesini sağlamıştır. Ortadoğu özelinde 2001 yılına kadar tarafların ciddi bir ayrışma yaşamadıkları tek konu ise İran'ın etki alanının kısıtlanması olmuştur. İran'ın, PKK ve Hizbullah'a destek verdiği, sınırlarını kontrol edemediği ve Türkiye'deki siyasi cinayetlerin arkasında parmağı olduğu iddiaları, 1990'larda Türkiye-İran ilişkilerini kopma noktasına getirmişti (Çetinsaya, 2019). Buna mukabil Türkiye, İsrail'le yakınlaşma ve iş birliğini tercih ederken⁵ İran konusunda ABD ile tamamen aynı noktada durmaktaydı. Bu durum ancak Ecevit hükümeti ve İsmail Cem'in İsrail'e karşı daha dengeli bir siyaset ve komşularla iyi ilişkileri geliştirme stratejisi sonucunda normale dönebilmiştir.

2000'li yılların başlarında ABD, "uluslararası siyasette muazzam bir etkiye sahip olmanın keyfini çıkarıyordu ancak bu güçle ne yapacağına, hatta ne kadar çaba sarf etmesi gerektiğine dair hiçbir fikri yoktu" (Walt, 2000). ABD'nin bu kararsızlıktan çıkıp, uzun erimli bir strateji belirlemeye iten en önemli unsur, 11 Eylül 2001 terör saldırıları olmuştur. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında Türkiye'nin Afganistan'a yapılacak operasyona destek vermesi ve terörle mücadelede aktif biçimde yer alma iradesi göstermesi, ayrışmaların geçici de olsa üstünü örtmüş ve Başkan Clinton tarafından 1999'da resmen stratejik ortaklık olarak tanımlanan ilişkileri perçinlemiştir. Türk tarafı, gerek Kalıcı Özgürlük Operasyonu'na (Operation Enduring Freedom) tam desteği, gerekse 2003-2014 arasında Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF) çerçevesinde yürüttüğü aktif görevler ile stratejik ortaklığın en önemli bileşeninin terörle mücadeleye dönüşmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak ne var ki, küresel terör tehdidinin sonucunda ortaya çıkan bu geçici iyileşme ABD'nin Irak'a müdahale planı ile yine sekteye uğrayacaktır.

ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz'in 2002 senesinde Türkiye'ye düzenlediği ziyaretlerin amacı, ABD'nin Saddam rejimini

⁵ 1990'ların ortalarında İran başta olmak üzere neredeyse tüm komşularıyla yaşadığı sıkıntılar ve 1995'te Suriye ile Yunanistan arasında imzalanan Savunma ve İş birliği Anlaşması, Türkiye'yi İsrail'le yakınlaştıran unsurlardır (bkz. Erkmen, 2005: 157-185).

*Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak*

devirmek amacıyla düzenlemeye kararlı olduğu Irak operasyonu için Türk topraklarının kullanılması konusunda hükümeti ikna etmekte. Park'a göre, Ankara'nın görüşmeler sırasında karşı tarafa kabul ettirmek istediği üç önemli husus bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi, operasyon sonrası Türkiye'nin uğrayacağı ekonomik zararların telafisi iken ikincisi, Türk topraklarından yürütülecek operasyonun hangi şartlara ve izinlere bağlanarak yürütüleceği idi. Üçüncü husus ise Türk tarafının operasyon sırasında ve sonrasında neler olup bittiğini gözlemlemek ve gerektiği takdirde tüm tedbirleri almak amacıyla Kuzey Irak'ta askeri kuvvet bulundurma talebiydi (Park, 2003: 14). ABD'nin Irak'a yapacağı harekât sırasında kuvvetlerinin Türkiye'de konuşlanmasının talep edildiği tezkerenin 1 Mart 2003'de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından reddedilmesi, Washington tarafında Bryza'nın (2008: 70) ifadesi ile "stratejik ortaklık kavramına dair her şeyin parçalanması" olarak görülmüş ve Türk-Amerikan ilişkilerinin gerilimli bir safhaya sürüklenmesinin başlangıcı olmuştur. İlişkilerin o tarihten sonraki seyrinde bir atf noktası olan 1 Mart 2003 tezkeresi, tarafların hem normalleşmede hem de gerilimde sürekli telaffuz edip altını çizicekleri bir pozisyona konumlanmıştır. İlişkilerdeki gerilim, 2003 Temmuz başında Süleymaniye'de görev yapan Türk askerlerinin, ABD askerleri tarafından gözaltına alınmalarıyla yeni bir dip noktasını test etmiş, bu olay Türk kamuoyunda askerlerin başlarına çuval geçirilmesi sebebiyle "Çuval Hadisesi" olarak isimlendirilmiştir (Cumhuriyet, 2003). Beklenmedik bu gelişme, Türk kamuoyunda sadece infial yaratmakla kalmamış; Türk-Amerikan stratejik ortaklığının zemininin kaydığı ve Türk tarafındaki kaygıların giderek arttığı bir dönemi başlatmıştır.

Stratejik ortaklığın erken dönem iş birliği - anlaşmazlık parametreleri, ortakların çıkarlarının örtüştüğü ve uyumlu çalıştıkları başlıca alanların; Balkanlar, Orta Asya - Kafkasya bölgesi ve kısmen Ortadoğu olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede ortaya çıkan adı geçen yerlerde bölgesel istikrarın sağlanması, çatışmaların önlenmesi, Rusya'nın etki alanının kısıtlanması, enerji kaynak ve arz güvenliği konusunda iş birliğine gidilmesi, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine Washington'un verdiği destek, 2001'e kadar İran konusunda takınılan ortak tutum ve Türk-İsrail yakınlaşması ortaklığı perçinleyen konu başlıklarıdır. Öte yandan, Türkiye'nin PKK ile mücadele yöntemlerinin ABD tarafından eleştirilmesi, askeri ve mali yardımların geciktirilmesi veya kesilmesi, Kuzey Irak'taki Kürt Özerk Yönetimi konusundaki fikir ayrılıkları da stratejik ortaklığın

sorgulandığı başlıklar olmuşlardır. Çalışmanın sonraki bölümünde, kırılmanın başladığı ve stratejik ortaklık kavramının adeta rafa kaldırıldığı 2004 ve 2018 arası parametreler, yine iş birliği ve anlaşmazlık eksenlerinde incelenecek, erken dönem ve son dönemin mukayesesi için benzeşen ve ayrışan faktörlere dikkat çekilecektir.

3. KIRILMA DÖNEMİ İŞ BİRLİĞİ - ANLAŞMAZLIK PARAMETRELERİ (2004-2018)

Erken dönem stratejik ortaklık parametrelerinin ikili ilişkilere yansımaları, coğrafi alan ve konu başlıklarına göre çıkar çatışması-çıkarcı örtüşmesi ekseninde iş birliği ve/veya anlaşmazlık kalıpları üretirken, 2004 sonrasının da aynı kalıpları işaret ettiği görülmektedir. Benzer görüşü vurgulayan Gözen'in (2009: 276) ifadesiyle, "Türkiye'nin ABD politikası, ikili ilişkilerdeki gelişmelerden ziyade, iki ülkeyi de yakından ilgilendiren üçüncü ülkeler ya da bölgelerdeki durumlara göre şekillenmiştir". İşte tam da bu yüzden ikili ilişkileri anlamak, analiz etmek ve geleceğe yönelik öngörülerde bulunabilmek için iş birliği-anlaşmazlık parametrelerini üreten bölge ve konu başlıklarını incelemek gerekmektedir. İş birliği başlıklarına bakıldığında, 1990'lardan hem farklı hem o yıllarla benzeşen alanlara rastlamak mümkündür. Bunlar arasında, Kıbrıs sorununun Annan planı çerçevesinde çözümü, Türkiye'nin AB üyeliğine destek, Arap Baharına yönelik ortak tutum ve Füze Kalkanı projesindeki birliktelik ön plana çıkmaktadır. Sorunlu alanlar ise; İran'ın nükleer programı, Kuzey Irak'taki PKK mevcudiyeti ve faaliyetleri, HAMAS-Ankara teması ve buna paralel gittikçe bozulan Türkiye - İsrail ilişkileri ile Suriye İç Savaşı'na dair fikir ayrılıklarıydı. Stratejik ortaklığın bittiği, ilişkilerdeki çatlamanın tamir edilemez olduğu iddiaları bu dönemdeki gelişmelerin ürünüdür ve sıkça dile getirilir olmuştur. Bu yüzden çalışmanın bu bölümünde, stratejik ortaklığı her iki tarafta da sorgulatan ve tartışmaya açan parametrelere değinilecektir.

İran'ın nükleer programı esasen, her iki tarafta da benzer güvenlik endişeleri yaratsa da bu tehditle mücadele yöntemi konusunda ciddi farklılıklar bulunmaktaydı. Washington, İran'a yönelik ambargonun sürmesi ve gerekirse güç kullanılması taraftarıyken, Ankara, meselenin müzakere ve diyalog yoluyla çözülmesini ve İran'ın ekonomik ambargolarla daha da yalnızlaştırılmasını istemiyordu. 12 Şubat 2001'de İsmail Cem'in İran ziyareti ile hem anlaşmazlık

*Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak*

konularını çözmek hem de ticari ilişkileri geliştirmek arzusunda olduğunu gösteren Türkiye, AKP hükümetleri döneminde de 2002'den itibaren İran'la ilişkileri geliştirmeye özen gösterdi. Buna karşılık İran'ın da Irak'taki PKK hedeflerine ve PKK'nın İran'daki uzantısı PEJAK'a (Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê - Kürdistan Özgür Yaşam Partisi) yönelik operasyonları (Habertürk, 2006) ilişkilerin Tahran - Ankara hattında normalleşmeye başlamasının göstergesi idi. Amerikan tarafı, Türkiye - İran yaklaşmasından rahatsızlık duymadığını ve Türklerle aynı stratejik çizgide olduklarını ifade etse de (BBC, 2006) memnuniyetsizlikleri ortadaydı.

2005 yılında Mahmud Ahmedi Nejad'ın Başkanlığa seçilmesinin ardından İran'ın nükleer programına hız vermesi ve 2005 Londra terör saldırıları, ABD-İran gerilimini arttırırken, Türk-Amerikan ilişkilerinin bu krizden etkilenmemesi mümkün değildi. Washington ve Tahran arasında bir denge siyaseti izlemek durumunda kalan Türkiye, İran'la ticari ilişkilerini geliştirmeye devam ederken nükleer enerji geriliminin azalması için 2008 ve 2011 arasında İran'la Batı arasında pek çok arabuluculuk girişiminde bulunmuştur. Türkiye'nin bu girişimleri ABD nezdinde itibar görmemiş hatta Türkiye ile İran arasında imzalanan doğalgaz anlaşması ve gelişen ticari ilişkilerden duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir.⁶ ABD, 2011 sonrasında Suriye'de İran'ın etki alanını arttırmasından ve Rusya - İran - Türkiye diyalogundan hoşnutsuz olsa da Türk-İran ilişkileri, her iki ülkenin yüzyıllar süren bölgesel rekabeti sebebiyle kuvvetli bir siyasi iş birliğine dönüşmemiştir. Bu durum, Washington tarafında ciddi bir endişenin oluşmamasını sağlamıştır. Bunda 14 Temmuz 2015'de İran ile 5+1 ülkelerinin üzerinde uzlaştığı nükleer anlaşmanın da rolü büyüktür.

Siyasi ilişkilerin normalleşmesi endişe yaratmasa da Türkiye- İran ekonomik ilişkilerinin gelişmesi Amerikan tarafında tam ters yönde ciddi bir rahatsızlık oluşturmuş ve 2016'da bambaşka bir krize neden

⁶ 2001-2012 yılları arasında Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacmi neredeyse 20 kat artarak 1,6 milyar dolardan 22 milyar dolara ulaşmıştır (Al Jazeraa Türk, 2014). Ayrıca ABD'nin 2007 doğalgaz anlaşmasına dair memnuniyetsizliği de Dışişleri Bakanlığı'nın en yetkili isimlerinden Nicholas Burns tarafından açıkça ifade edilmiştir (Hürriyet Daily News, 2007)

olmuştur. 2016 ve 2017'nin gündemindeki önemli olaylardan olan, İran kökenli Türk vatandaşı iş adamı Reza Zarrab'ın ve Halkbank'ın uluslararası bankacılık operasyonlarından sorumlu genel müdür yardımcısı Hakan Atilla'nın, İran'a yönelik ambargoyu delmekle suçlanıp hüküm giymeleri, Türk-Amerikan ilişkilerinde İran faktörünün yol açtığı büyük bir kırılmaya neden olmuştur. Türkiye, bu şahıslar üzerinden İran'a uygulanan ambargoyu delme suçlaması ile karşı karşıya kalmıştır. Ankara Washington ekseninde İran merkezli son gerilim, Trump'ın 8 Mayıs 2018'de Obama döneminde imzalanan 2015 İran nükleer anlaşmasından çekildiklerini ve yeni yaptırımlar uygulayacaklarını açıklamasıyla ortaya çıkmışsa da Dışişleri Bakanı Pompeo'nun Türkiye'yi, yaptırım paketinde yer alan petrol ithalatı başlığındaki yaptırımlardan muaf tuttuklarını açıklaması tansiyonu bir nebze de olsun düşürmüştür (Sabah, 2018).

2004 sonrasında Kuzey Irak, Türk-Amerikan ilişkilerinde stratejik ortaklığın başarısız bir teste tabi olduğu bir başka alan olarak değerlendirilebilir. PKK'nın terör eylemlerini 2005'den itibaren arttırması ve bilhassa Kuzey Irak'ta kendisine rahat bir faaliyet alanı bulması Türk-Amerikan ilişkilerindeki en ciddi sorunların başında gelmekteydi. Her iki tarafın terörle mücadelede verdikleri önem üst düzeyde olmasına rağmen farklı güvenlik algıları ve terörle mücadelede benimsenen yöntem farklılıkları, ayrışmayı ve çıkar çatışmasını beraberinde getirmiştir. 2006 itibariyle ABD, Türkiye'nin tek taraflı askeri operasyonlarının Irak'taki mevcut durumu istikrarsızlaştırmasından ve yeni kurulacak hükümeti zor durumda bırakmasından endişe ederken terörle mücadelenin Irak, ABD ve Türkiye'nin masada olacağı bir komite eliyle yürütülmesini istiyordu (BBC Türkçe, 2006a). Türk tarafı ise, PKK ile mücadelede sadece istihbarat paylaşımı değil operasyonel birliktelik de istiyor ve Irak El Kaide'si için ABD tarafından gösterilen hassasiyetin, PKK terörü için gösterilmediğini düşünüyordu (BBC Türkçe, 2006a). Ne ABD'nin emekli General Joseph Ralston'ı PKK ile mücadele koordinatörlüğüne ataması (BBC Türkçe, 2006b) ne de Türkiye - Irak - ABD arasındaki üçlü komitenin göreve başlaması, 2005 ve 2008 arasında PKK faaliyetlerinin engellenmesini sağlamadığı gibi, bu girişimler kimi uzmanlar tarafından da "Türkiye'yi Irak'tan uzak tutmak ve oyalamak" (Deutsche Welle, 2007) olarak değerlendirilmişti. 2009 yılı itibariyle, ulusal basın tarafından "Kürt Açılımı" (Sabah, 2009) veya "Çözüm Süreci" olarak adlandırılan çatışmasızlık dönemi, Washington-Ankara eksenindeki Kuzey Irak temelli gerginliği de

*Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak*

azaltmıştır. Bu gerginliğin özellikle ABD'nin PKK'nın Suriye uzantısı YPG'yi Irak-Şam İslam Devleti (DAEŞ)⁷ ile mücadelede kullanmaya başlamasıyla arttığını ve coğrafi ekseninin de Kuzey Irak'tan Suriye'ye kaydığını belirtmek gerekir.

George W. Bush döneminin kötü mirasını devralan ve sadece Türkiye ile değil tüm Müslüman dünya ile yeniden diyalog yollarını arayan Obama yönetimi de⁸ sorunları çözme yolunda etkili ve yapıcı bir hamle yapamamış, 2011'de patlak veren Suriye İç Savaşı'nda ise her iki tarafın fikir ayrılıkları tekrar su yüzüne çıkmıştır. Obama yönetiminin Ankara tarafından ısrarla istenen tampon bölge ve Suriye'de doğrudan askeri güç kullanılması yönündeki telkinlere kulağını kapatması savaşın ilk yıllarındaki anlaşmazlıkların temelini oluşturmaktaydı. Öte yandan, DAEŞ'in bölgeden temizlenmesi için ABD'nin Irak ve Suriye'de PKK'nın kolu YPG ile kurduğu iş birliği, Türk tarafında kaygı yaratıyordu. DAEŞ bölgeden temizlendikten sonra, Menbiç'ten Fırat'ın doğusuna ve Afrin vasıtası ile de Akdeniz tarafına uzanabilecek bir Kürt koridoru kurulması riski, Ankara'yı Rusya ve İran'ın dâhil olduğu kampla diyaloga zorlarken, Türkiye'nin 2018 başındaki Zeytin Dalı Operasyonu ve Fırat'ın doğusuna harekât sinyalleri vermesi ile risk şimdilik ötelenmişti. Ancak Trump'ın, net bir takvim vermese de ABD kuvvetlerini Suriye'den çekme kararını açıklamış olması Türk tarafında memnuniyet yaratmış (New York Times, 2019) ve Türkiye'ye daha rahat hareket etme imkânı vermiştir.

2008 sonrası hızla bozulan Türk-İsrail ilişkileri de Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkileyen alanlardan biridir. İsrail'in 27 Aralık

⁷ Tekfirci ve cihatçı terör örgütü kendisini Irak Şam İslam Devleti olarak tanımlarken aralarında Türkiye'nin de olduğu bir grup ülkede bu ismin Arapça karşılığı olan al-Dawla al-Islamiya fi al-Iraq wa al-Sham kısaltması olan DAEŞ veya DAESH kısaltmaları kullanılmaktadır.

⁸ Başkan Obama 2009'da Atlantik ötesi ilk ziyaretini Türkiye'ye yaparken, ilişkileri tanımlamada "model ortaklık" kavramını kullanmış ve bu sayede hem Türkiye ile ikili ilişkileri geliştirme arzusunda olduklarını vurgulamış hem de Türkiye'yi İslam ve demokrasinin bir arada var olabildiği bir örnek model olarak Arap dünyasına sunmuştur. Arap Baharı süresince de Türkiye'nin ABD tarafından Ortadoğu'daki reformculara "örnek model" olarak sunulması, Ankara tarafından da oynamaya çalıştığı bölgesel liderlik rolüne ABD tarafından açık bir destek olarak algılanmıştır (bkz. Uzgel, 2013: 335; Ovalı, 2013; 12)

2008’de Gazze’ye düzenlediği operasyonda yüzlerce sivilin hayatını kaybetmesi, Erdoğan’ın İsrail’i devlet terörü uygulamakla suçlayan sert tepkisiyle karşılaşmış, 31 Mayıs 2010’daki Mavi Marmara krizi ile gerilim zirve yapmıştır. Elbette Türk-Amerikan ilişkileri de bu krizlere başışık değildir. Ortadoğu’daki stratejik ortaklarının çatışma noktasına gelmesi ve buna karşılık İran’ın hamle olasılıklarının artması Washington’da endişe yaratmıştır. ABD’nin Ankara büyükelçisi James Jeffrey, “Bölgedeki (Ortadoğu) güvenliğin güçlü Türk-İsrail ilişkilerine dayandığına inanıyoruz. İster Türkiye isterse İsrail’de bu ilişkileri sarsacak bir gelişme olursa bundan kaygı duyuyoruz” (Batur, 2010) derken, aslında Tel Aviv Ankara gerginliğinin Ortadoğu’da Amerikan çıkarları açısından nasıl büyük bir güvenlik tehdidi oluşturabileceğinin altını çizmekteydi. ABD, Türk-İsrail ilişkilerindeki normalleşme için bilhassa 2012 ve 2013 yıllarında büyük çaba sarf etmiş ve tarafların sorunlarına çözüm bulmak için gizli yürütülen görüşmelerde arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Bu çabaların meyvesi ise, 27 Haziran 2016 tarihli Türkiye-İsrail anlaşması olmuş, normalleşme yönünde atılan adımın Washington’u da memnun ettiği, John Kerry tarafından “Çok memnunuz. Gerçekleşmesini istediğimiz bir adımdı” sözleriyle bizzat ifade edilmiştir (Gürses, Heller, 2016).

Konu başlıklarından ikili ilişkilere geçildiğinde 2016 ve 2018 arası dönemin ilişkilerin tarihinde en sıkıntılı ve krizlerle dolu dönem olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Suriye İç Savaşı’ndan beri iniş çıkışlarla dolu bir grafik sergileyen Türk-Amerikan ilişkileri 15 Temmuz 2016’daki Fetullahçı darbe teşebbüsü sonrasında daha büyük gerilimlerle test edilmiştir. ABD’nin resmi ağızlar aracılığıyla darbe teşebbüsünü ancak bastırıldıktan sonra, Türkiye saatiyle 02.05’de kınaması ve sonrasındaki süreçte darbe teşebbüsünün arkasındaki isim olan Fethullah Gülen’i iade etmeye yanaşmaması, 2019’un başına dek ilişkilerin hassas karnı olmuştur. Bu hassasiyet üzerinde şekillenen Washington-Ankara ilişkisinin kriz başlıkları; ABD İstanbul Konsolosluğu çalışanı Metin Topuz’un casusluk suçlamasıyla tutuklanmasının ardından patlak veren vize krizi, Menbiç’in terör unsurlarından temizlenmesi ve Kuzey Suriye’deki silahlı Kürt gruplarının faaliyetleri ile Rahip Brunson davası olarak sıralanabilir.

2018’in başı itibariyle DAES’in Suriye’deki önemli yerleşim birimlerinden temizlenmesi, yeni dönemde önceliğin temizlenen

*Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak*

bölgelerde cihatçı teröristlerin yeniden mevzilenmelerini engelleyecek yapılmalara verileceğini göstermişti. Bu doğrultuda ABD'nin, Türkiye-Suriye sınırında Suriye Demokratik Güçleri (SDG) altında Suriyeli Arap ve Kürtlerden müteşekkil 30.000 kişilik bir devriye gücü kuracağını açıklaması, Ankara'da büyük bir tepkiye neden oldu- ki tepkinin esas sebebi SDG'nin içinde YPG unsurlarının ağırlıkta olmasıydı. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye sınırlarını tehdit eden bir terör ordusuna izin verilmeyeceğini açıklarken (BBC, 2018), ABD'nin Ankara Büyükelçiliği maslahatgüzarı Philip Kosnett acilen dışişleri bakanlığına çağırılmıştı. Haziran ortasına kadar süren temaslarda, Menbiç'in güvenliği ve YPG unsurlarından temizlenmesi konusunda somut adımlar atıldı ancak ABD-YPG bağı Ankara'da rahatsızlık yaratmaya devam etti. Fırat'ın doğusunda Amerikalı askerlerle devriye görevine çıkan Öcalan rozetli YPG militanlarının fotoğrafları basında yer alırken (Ergin, 2018), Dışişleri Bakanı Pompeo'nun "Suriyeli Kürtlerle iyi çalıştık ve hep iyi ortağımız oldular... Suriye'nin geleceğinde onların da masada olmasını istiyoruz" (US Department of State, 2019) beyanata da YPG meselesinin Türk-Amerikan ilişkilerine olumsuz tesirinin bir süre daha devam edeceğinin göstergesiydi.

Yukarıda özetlenen başlıklarda yaşanan gerilimlerin ilişkilerde kırılmaya yol açtığı ortadadır ancak bu kırılmanın stratejik ortaklığın tamamen sonunu getirdiği, ilişkilerdeki sürekli gerilim halinin Ankara-Tahran-Moskova ekseninde yeni bir ortaklıkla sonuçlanacağı, krizlerle geçen son iki yılın Türk-Amerikan ilişkilerinde onarılmaz bir hasara yol açtığı iddiaları gerçekçi değildir. Çalışmanın temel iddiası da olan, "değişen tüm parametrelere ve krizlere rağmen stratejik ortaklık, Türk-Amerikan ilişkilerini analiz etmede kullanılabilecek önemli bir kavramdır" önermesi, Ortadoğu'nun mevcut dinamikleri ışığında doğrulanabilir ve test edilebilir özelliktedir. Öyle ki, çalışmanın başında belirtildiği gibi, siyaset yapıcılarının da son dönemde kavramı yeniden ve sıklıkla kullanmaya başlamaları, stratejik ortaklığın olası bir restorasyon döneminde yine tozlu raflardan indirilip masaya getirileceğini göstermektedir. Çalışmanın sonraki bölümünde, yaşanan tüm krizlere ve çıkar çatışmalarına rağmen her iki tarafı stratejik ortaklık kavramı etrafında diyaloga ve iş birliğine zorlayan şartlara dikkat çekilecektir.

4. STRATEJİK ORTAKLIĞIN SONU MU, RESTORASYON DÖNEMİNİN BAŞLANGICI MI?

Temelleri daha eskiye dayanmasına rağmen, 1990'ların sonunda resmiyete dökülen Türk-Amerikan stratejik ortaklığı 2003'ten bu yana çeşitli krizlerle test edilmiştir. 2017-2018 yılları ise, Türk-Amerikan ilişkilerinde kırılma olarak adlandırılabilir gerilimlere sahne olmuştur. Tarafların mevcut kırılmayı daha da büyütebilecek adımları atmaktan çekinmediği ve karşılıklı restleşmelere sahne olan son dönem Türk-Amerikan ilişkilerinde olası bir restorasyon dönemi stratejik ortaklık kavramını yeniden gündeme taşıyabilir mi? Eğer ki stratejik ortaklık, karşılıklı gereksinimlerden doğan ve tarafların birbirlerinin eksik yönlerini tamamlayarak yerel, bölgesel ve küresel iş birliğini kuvvetlendirmeyi amaçladıkları bir ilişki biçimi ise tarafları iş birliğine zorlayan aktör, coğrafi alan veya güvenlik gündemindeki konu başlıklarına bakmak bu sorunun cevabını bulmayı kolaylaştıracaktır.

İran, hem ABD hem de Türkiye için, tarafları stratejik ortaklığa zorlayan unsurların başında gelmektedir. İç güvenlik açısından artık tehdit olarak görülmeyen İran, Yemen'den Bahreyn ve Lübnan'a, Irak'tan Suriye'ye uzanan etki alanını genişletme çabaları ile Türkiye'nin Ortadoğu politikalarının önündeki en büyük engel ve rakiptir. Suriye iç savaşının ilk gününden itibaren rakip kamplarda yer alan iki ülke, doğrudan silahlı çatışma içine girmemişlerse de Ankara-Tahran gerilimi pek çok kez su yüzüne çıkmıştır. Suriye'de savaşın başlamasından itibaren Esat yönetimine açık destek veren İran'ın, doğrudan kendisine bağlı çeşitli Şii milis grupları komutasında bulunan ve sayıları 200.000'e yaklaşan milislerle, tablonun Esat lehine dönmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır (Sarı, Farzam, 2018). Türkiye'nin buna karşı hamlesi, Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) yapılanması altındaki silahlı gruplara destek vermek olmuştur. Öte yandan sahada karşılığı olmasa da 2015 sonunda ABD telkini ile Suudi Arabistan tarafından kurulan ve İran ile Irak'ı dışarıda bırakan Teröre Karşı İslam İttifakı esasen sadece DAESH'e değil, terör örgütlerine destekle suçlanan İran'a da karşı bir ittifaktı ve Türkiye de bu ittifakın üyesi olmakta bir sakınca görmemişti (Milliyet, 2015).

Her iki ülke arasındaki gerilimin 2017 yılındaki Münih Güvenlik Konferansı sonrasında zirveye çıktığını söylemek mümkündür.

*Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak*

Konferans sırasında Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun "İran'ın mezhep politikaları bölgedeki birçok ülkede istikrarı baltalıyor, İran Irak ve Suriye'yi Şii yapmak istiyor. Bu çok tehlikeli. İstikrar ve güvenlik için İran'ın bu politikalarına son vermesi yönünde teşvik etmemiz gerekiyor" ifadeleriyle, İran'ı mezhepçilik siyaseti yürüterek Suriye'yi istikrarsızlaştırmakla suçlaması Tahran'da tepki yaratmıştır (T24, 2017). Benzer biçimde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İran'ı, Irak ve Suriye'de Pers milliyetçiliği yaparak bu ülkeleri parçalamaya çalışmakla suçlaması (TimeTurk, 2017) gerilimi daha da artırmıştır. İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Behram Kasımi, "Türkiye konusunda sabırlı davranıyoruz ancak sabrımızın da bir sınırı var" cevabını verirken, Türkiye'nin Tahran Büyükelçisi, özellikle Çavuşoğlu'nun ifadelerinin ardından 20 Şubat 2017'de İran Dışişleri Bakanlığına çağırılmıştır (Aljazeera Turk, 2017). Ankara-Tahran hattındaki gerilim iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve hem Astana hem de Soçi zirvelerinde çizilen iş birliği görüntüleriyle örtülmeye çalışılsa da iki rakibin uzun erimli bir stratejik birlikteliğe girişmeleri, yüzyıllardır rekabet içinde buldukları bir bölgenin varlığı sebebiyle son derece zordur.

Türkiye-İran ilişkilerinin gerilimli seyrinin, Amerikan tarafındaki İran karşıtı yeni yönetimden bağımsız olması düşünülemezdi. Dışişleri Bakanlığı koltuğunu Rex Tillerson'dan devralan Michael Pompeo ve ulusal güvenlik danışmanlığına General H.R. McMaster'dan sonra atanan John Bolton tıpkı Başkan Trump gibi İran karşıtı sertlik yanlısı görüşleriyle tanınmaktaydılar. Bu doğrultuda, Trump yönetiminin attığı en ciddi adım önce Obama döneminde imzalanan nükleer anlaşmadan çekilmek sonra da İran'a yönelik yeni bir yaptırım dalgasını hayata geçirmek olmuştur. Yaptırımların, ilişkilerde zaten Reza Zarrab ve Hakan Atilla davaları ile belirginleşen İran temelli problemleri arttıracak ve özellikle doğalgazının yüzde 15'ini İran'dan alan Türkiye'yi daha da büyük sıkıntıya sokacağını tahmin etmek zor değildir. ABD yönetiminin ham petrol ve doğalgaz başlıklarında Türkiye'yi geçici olarak yaptırımlardan muaf tutması; Washington-Ankara arasındaki yeni bir olası stratejik ortaklığın en önemli bileşenlerinden birinin İran olacağını göstermektedir. Türk-İsrail ilişkilerinin ABD arabuluculuğu ile 2013 sonrasında hızla normalleşme sürecine girmesi de İran karşıtlığının yeni dönem veya restorasyon döneminin en önemli parametrelerinden biri olacağına işaret etmektedir.

Tarafları restorasyon döneminde stratejik ortaklığa zorlayan ikinci unsur Rusya'dır. Gerek Türkiye'nin gerekse ABD'nin Rusya ile inişli çıkışlı bir şekilde ilerleyen ilişkileri, aslında ortak jeopolitik kaygıların Rusya'ya bakışta kuvvetli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Trump'ın, 2017 tarihli Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde, defalarca tehdit olarak tanımladığı (White House, 2017) Rusya'ya karşı toleranslı tutumu ve seçin döneminden bu yana şiddetle eleştirilen Rusya bağlantıları (bkz. Chaffin, 2019), ABD yönetiminin kendi içinde bir tutarsızlık olarak görülse de, Amerikan askeri ve sivil bürokrasisinin Rusya'nın Karadeniz, Doğu Avrupa ve Suriye hamlelerini önemli bir tehdit olarak algıladığı ortadadır (bkz. Yeşiltaş, 2018). ABD'nin Rusya'ya, Kırım'ın ilhakı sebebiyle uyguladığı yaptırımlar ve Suriye'nin geleceği konusundaki ayrışma, Obama dönemi Rusya-ABD ilişkilerine damga vurmuşken, Trump döneminin en ciddi krizleri; Başkanın 11 Nisan 2018'de Twitter aracılığıyla Rusya'yı, kimyasal silah kullanmakla suçladığı Esat yönetimine desteğinden ötürü vurmakla tehdit etmesiydi (Hürriyet, 2018). Washington'ın Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması'ndan (INFT) Rusya'nın ihlallerini işaret ederek çekilmesi ve Ukrayna'yı bypass eden Kuzey Akım 2 Projesi kapsamında Rusya ile çalışan Almanya'daki şirketleri, "Amerika'nın Yaptırımlar Aracılığıyla Düşmanlarla Mücadele Yasası (CAATSA) kapsamında cezalandırılacaklarını" belirtmesi ise 2019'un ilk aylarının tansiyonu yüksek gündem başlıklarıydı (Deutsche Welle, 2019).

Türkiye-Rusya ilişkileri ise, 2015 uçak krizi ve 2016 Büyükelçi Karlov suikastı sonrasında sıkıntılı bir dönem yaşamışsa da 2017'de hızlı bir normalleşmeye sahne olmuştur. Suriye'deki operasyonlarda uçuş güvenliğinin sağlanmasına yönelik mutabakatla başlayan, DAES'e karşı mücadelede ortak hava operasyonları ile genişleyen ve hem Astana hem de Soçi görüşmelerinde Suriye'de gerilimi azaltılma bölgeleri kurulmasına dair iş birliği ile ivme kazanan Türk-Rus ilişkileri ticaret hacminin artışı ile de adeta bir bahar dönemi yaşamıştır (bkz. Sputnik Türkiye, 2017). Ancak Türk-Rus ilişkilerindeki iyileşme belirtilerinin hiçbiri ABD'yi Ankara'nın S-400 füze savunma sistemi satın alma kararı kadar rahatsız etmemiştir (Deutsche Welle, 2019). Ankara'nın S-400 hamlesine karşılık, F35 uçakları başta olmak üzere kritik silahlar ve savunma sistemlerinin Türkiye'ye satışının engellenmesi yönünde adımlar atılmıştır. Netice olarak, Türkiye'yi Rusya ile ilişkileri düzeltmeye ve iyileştirmeye yönelten faktörler olarak; enerji bağımlılığı, Rusya'nın Türkiye ihraç

*Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak*

malları ve tarım ürünleri için en önemli pazarlardan birini oluşturması ve ABD'nin Suriye'de YPG ile iş birliğinden vazgeçmemekteki ısrarı sayılabilir. Peki, tüm bu iyi gidişat -ABD ile yaşanan krizler de dikkate alındığında- uzun erimli bir Türk-Rus stratejik ortaklığının öncü verileri olarak okunabilir mi?

Türk-Rus ilişkilerinin tarihsel perspektiften okunması ve mevcut dinamiklerinin iyi anlaşılması bu soruya verilecek cevabı da kolaylaştıracaktır. Çelikpala'ya göre, taraflar birbirlerini siyah-beyaz zıtlığındaki gibi aşılması gereken engel veya ortak ekseninde görmekte dirler ve bu durum Suriye başta olmak üzere jeopolitik rekabetin her alanında göze çarpmaktadır (Çelikpala, 2017). Ne Rusya tarafından gelen "geleneksel rekabeti geride bıraktık" açıklamaları (Sputnik Türkiye, 2018), ne Ankara'nın S-400 alım kararı ne de Suriye konusunda görünürdeki uzlaş, Türkiye-Rusya arasında ABD'yi devre dışı bırakacak uzun erimli bir stratejik ortaklığın öncü verileri olarak okunamaz. Her iki devletin, Trans Kafkasya, Orta Asya, Karadeniz, Balkanlar ve son dönemde Suriye'de giriştiği rekabet, tarihsel kökleri bulunan ve jeopolitik olduğu kadar siyasi ve kültürel yönleri de olan bir rekabettir. Öte yandan, Türkiye'nin halen içinde bulunduğu ekonomik kriz dikkate alındığında, ABD veya Batı ittifakıyla kopacak bağlar, Türk ekonomisine büyük zarar verebilecektir. Olası zararları, Körfez sermayesi ya da yaptırımlarla boğuşan Rusya ve İran'ın telafi etmeleri ihtimal dışı görünmektedir. Türk-Rus rekabeti, yerini, her iki tarafın yapıcı tutumları sayesinde 2017'den bu yana kuvvetli bir iş birliğine bırakmışsa da yukarıda bahsedilen yapısal rekabet faktöründen ve buna ek konjonktürel gelişmelerden kolaylıkla etkilenebilecek bir kırılmalığa sahiptir.

Türk-Rus ilişkilerindeki bahar havasını kolaylıkla tersine çevirebilecek konjonktürel gelişmelerin öncelikle Suriye'de su yüzüne çıkması kuvvetle muhtemeldir. Tarafların, Fırat'ın doğusundaki Amerikan varlığından rahatsız olmaları ortak bir nokta olsa da Türkiye açısından Rusya kaynaklı güvenlik riskleri de bulunmaktadır. Arkasına Rusya ve İran desteğini almış ve savaştan galibiyetle çıkmış Esat yönetimi, Türkiye ne kadar ayak direktse de Ankara'nın muhatapları arasına tekrar girmiştir. İlerleyen dönemde Rusya'nın Esad yönetimi ile alt düzeyde yürütülen görüşmelerin daha üst seviyeye taşınması konusunda Ankara'ya telkinlerde ve hatta baskıda bulunması beklenebilir. Rusya'nın etkin olduğu Tel Rıfat'taki YPG güçlerinin varlığı, ABD askerleri çekildikten sonra Fırat'ın doğusuna

düzenlenecek olası bir askeri operasyon karşısında Moskova'nın tutumu, yeni anayasa taslağında Kürtlere özerklik tanınması yönündeki Rus önerisi ve İdlib'e yönelik olası Esat yönetimi ve Rusya ortak operasyonu, Türk-Rus ilişkilerindeki kırılgan durumun yakın gelecekteki halini belirleyecek noktalardır.

Türkiye'nin Rusya ve İran'a olan enerji bağımlılığı, ticari ilişkileri ve yakın çevresindeki jeopolitik riskler, komşularıyla diyaloga dayalı ve çatışmadan kaçınan bir dış politika sürdürmesini zorunlu kılmaktadır. Son dönem Türk-Amerikan ilişkilerinin sorunlu seyri de Türkiye'yi bilhassa Suriye özelinde Rusya ve İran'la iş birliğine mecbur bırakmıştır. Ancak hem İran'ın hem de Rusya'nın Ankara ile çatışan çıkarları ve bölgedeki jeopolitik rekabetin önemli aktörleri olmaları, Türkiye-İran-Rusya eksenindeki kırılganlığı arttırmaktadır. Bu yüzden, Ankara-Washington hattında yeniden stratejik ortaklık ekseninde kodlanabilecek ilişkilerin de, İran ve Rusya'nın bölgesel etki alanlarını kısıtlamak ortaklığında gelişebileceği öngörülebilir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin İran yaptırımlarından muaf tutulması, ABD ile varılan Menbiç mutabakatı ve Trump'ın takvimi ve kapsamı belli olmasa da Suriye'den çekilme kararı almasının Ankara'da yarattığı memnuniyet, olası bir restorasyon döneminin öncü verileri olarak okunabilir. Trump-Erdoğan arasında 21 Şubat 2019'da yapılan telefon görüşmesinin ardından Cumhurbaşkanlığından yapılan "Sayın Cumhurbaşkanımız ülkemizin stratejik ortağıyla yakın ilişkilerini sürdürme arzusunu yeniden teyit etmişlerdir" açıklaması da (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019) kavramın 2003'ten sonra kaldırıldığı tozlu raflardan yeniden siyasetin pratiğine dönüş yaptığının işareti olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Uluslararası ilişkilerin popüler ve bir o kadar da muğlak kavramlarından biri olan stratejik ortaklık, kapsam ve içeriğinin taraflarca belirlendiği özel bir ilişki biçimidir. Tarafların karşılıklı gereksinimleri doğrultusunda birbirlerinin eksikliklerini tamamladıkları ve uzun erimli hedeflere varmak amacıyla ortak politikalar ürettikleri bu ilişki biçimi çoğu zaman da karşı tarafa verilen önemi vurgulamak için kullanılan bir jest olarak görülmüştür. Türk-Amerikan ilişkilerinde ise, son çeyrek asra damgasını vurmuş olan kavram, ilişkileri tanımlamada adeta bir referans noktası olmuş ve çoğu kez krizlerle test edilmiştir. ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında

*Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak*

kamuoyunda daha da tartışılır hale gelen ve rafa kalktığı iddia edilen stratejik ortaklık kavramı 2017 ve 2018'in krizlerle dolu gündeminde bile bu iddiayı yalanlarcasına kendine yer bulabilmiştir. Türk-Amerikan ilişkileri özelinde içeriğinin ne olduğu, taraflara ne gibi yükümlülükler getirdiği, hayata ne ölçüde geçirilebildiği elbette akademik ve siyasi tartışmaların gündemini işgal etmeye devam edecektir, ancak bilhassa Türk dış politikası yapıcılar tarafından hala atıfta bulunulması, kavramın pratikte de bir karşılığı olduğunu göstermektedir.

Türk-Amerikan ilişkilerinde stratejik ortaklık temelinde şekillenecek olası bir restorasyon dönemi elbette bazı engellerle karşılaşacak ve yeni krizlerle test edilecektir. Bu engellerin özellikle Ortadoğu'da tarafların birbirlerinin hassasiyetlerini ne ölçüde dikkate aldıklarına göre belirginleşebileceği söylenebilir. Türkiye açısından, ABD'nin DAEŞ'e karşı sahadaki ortağı olan YPG'yi desteklemekteki ısrarı ve Suriye sınırının bu sebeple güvensizleşmesi en önemli sorunların başında gelmektedir. Menbiç mutabakatı ve ABD'nin Suriye'den çekilme kararı, Türk tarafındaki kaygıları azaltmış olsa bile, ABD'nin net bir çekilme takvimi vermemesi ve YPG unsurlarını tamamen yalnız bırakmayacağını ima etmesi, Türkiye açısından büyük riskler taşıyan güvenlik sorunları doğurmaya adaydır. Bunun dışında, Fethullah Gülen'in iadesi konusunda somut bir adım atılmaması da Ankara'da huzursuzluk yaratmaya devam etmektedir. ABD açısından ise, Türkiye'nin Tahran-Moskova eksenine savrulması ve S-400 füze savunma sistemi satın alma konusundaki ısrarı önemli bir sorun teşkil etmektedir. NATO savunma sistemlerine entegre olması mümkün olmayan ve Amerikan menşeli Patriot'ların aksine sıcak savaşta çok da test edilmemiş S-400'lerde ısrar etmek, Washington tarafında kaygıları arttıran gelişmelerdir.

Her iki tarafın birbirlerinin hassasiyetlerini dikkate almaları için gerekli mutabakat zemini sağlansa da iç politikadan kaynaklanan riskler, restorasyon dönemindeki stratejik ortaklığın önündeki bir başka önemli engeldir. Amerikan tarafında, bilhassa Başkan Trump tarafından verilen demeçler, yapılan fevri çıkışlar ve sosyal medya üzerinden gönderilen mesajlar, ilişkilerde onarılması güç yaralar açmakta ve karşılıklı güven ilişkisinin zedelenmesine yol açmaktadır. Türk tarafında ise Türkiye'nin başına gelen her kötülüğü Amerika özelinde Batı'ya bağlamak, zaten var olan Batı düşmanlığını giderek körüklemektedir. Siyasette ve basında sıkça yer bulan Batılı güçlerin

Türkiye'yi parçalamaya çalıştığı, ekonomiyi çökertmek için planlar yaptıkları ve devleti ortadan kaldırmak için komplolar kurduğu argümanları, milliyetçi-muhafazakâr seçmeni konsolide etmek için işe yaramaktadır. Ancak ülkede zaten kuvvetli olan milliyetçi-muhafazakâr damarın daha da kurcalanması sadece Türk-Amerikan ilişkilerinde değil Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinde Batı aleyhine bir kamuoyu baskısını da beraberinde getirecek ve olası bir restorasyon sürecini güçleştirecektir. Ülkenin ekonomik krizden geçtiği ve sermaye akışına ihtiyaç duyduğu son dönemde sık bir Batı karşıtlığını iç siyasi faydalar uğruna alevlendirmek Türk dış politikası için rasyonel bir tercih olmayacaktır.

Türkiye ile ABD arasındaki sorunlarda ortak anlayış geliştirme ve birlikte hareket etmeyi kolaylaştırma amacıyla 2018 yılında kurulan üçlü teknik komitelere de büyük iş düşmektedir. Rex Tillerson ve mevkidaşı Çavuşoğlu arasında varılan mutabakata dayalı olarak kurulan üç teknik komite; Irak, Suriye ve FETÖ ile mücadele konularında her iki ülkenin ortak paydalarını kuvvetlendirmek ve iş birliğini teşvik etmek amacıyla 8 Mart 2018'de Suriye konulu ilk toplantıyla çalışmaya başlamıştır. Bu gibi teknik komitelerin bürokratlardan müteşekkil ve siyaseten bağımsız hareket edemeyen birimler olduğu dikkate alındığında, kendilerinden restorasyon dönemini hızlandıracak çok büyük adımlar beklemek yanlış olacaktır. Ancak Menbiç mutabakatının tüm kısıtlılıklara rağmen Suriye komitesinin çalışmaları neticesinde ortaya çıktığı dikkate alınır, teknik komitelerin olası bir restorasyon döneminde iki tarafın da kaygılarını azaltıcı ve güven arttırıcı politikalar üretmesi söz konusu olabilir.

Son çeyrek asırda Türk-Amerikan ilişkilerini tanımlamada popüler bir kavram haline dönüşen stratejik ortaklık her iki tarafta da sıkça tartışılmaya devam etse de ikili ilişkilerin zeminini, içeriğini, kapsamını ve geleceğini okumakta önemli bir analitik çerçeve sunmaya devam etmektedir. ABD açısından stratejik ortaklığın Ortadoğu gibi sorunlu ve çatışma olasılığı yüksek bölgelerde önemli bir dış politika aracı olduğu ve olmaya devam edeceği muhakkaktır. Türkiye açısından da stratejik ortaklığın parametrelerinin iş birliği/anlaşmazlık çizgisinin hangi yönüne düşeceği ilişkilerin gelecek seyri açısından belirleyici olacaktır.

**Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak**

KAYNAKÇA

- ABD'yle Asker Bunalımı, (06 Temmuz 2003), *Cumhuriyet*.
- ABD-Türkiye Vizyon Belgesi, (01 Temmuz 2006), BBC Türkçe. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/07/060701_us_turkey.shtml (Erişim Tarihi: 07.02.2019).
- ABD'den Kuzey Akım 2 için Yaptırım Uyarısı", (13 Ocak 2019), *Deutsche Welle*. <https://www.dw.com/tr/abdden-kuzey-ak%C4%B1m-2-i%C3%A7in-yapt%C4%B1r%C4%B1m-uyar%C4%B1s%C4%B1/a-47067969> (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- Anadolu Ajansı [AA Canlı]. (14 Ocak 2019). *Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: "Trump'ın Suriye açıklaması Stratejik ortaklar sosyal medya üzerinden konuşmaz"*. [Tweet]. <https://twitter.com/AACanlı/status/1084745193763545088>
- Aydın, Mustafa; Akgül Açıkmeşe, Sinem; Dizdaroğlu, Cihan; Kara, Onur (2018). "Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması", Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi, (06 Haziran 2018), <http://www.khas.edu.tr/news/1885> (Erişim Tarihi: 21.06.2018).
- Aydın, Mustafa (2017). "Whither Turkish American Relations", *Hürriyet Daily News*. (06 Mart 2017). <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/mustafa-aydin/whither-turkish-american-relations-111657> (Erişim Tarihi: 10.05.2018)
- Aydın, Mustafa (2001). "Global Değişim ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkiler", Çalış, Şaban H.; Dağı, İhsan D.; Gözen, Ramazan (Der.). *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik Demokrasi, Güvenlik*, Ankara: Liberte Yayınları, 271-292.
- Batur, Nur (2010). "Türkiye Batı'dan Kopmadı Sadece Farklı Bir Ülkedir", *Sabah*, (03 Şubat 2010), https://www.sabah.com.tr/gundem/2010/02/03/turkiye_batidan_kopmadi_yalnizca_farkli_bir_ulkedir (Erişim Tarihi: 11.02.2019)
- Blanco, Luis Fernando de Moraes (2015). "On the Uses and Functions of Strategic Partnership in International Politics: Implications for Agency, Policy and Theory", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bielefeld University, Bielefeld.
- Bryza, Matt (2008). "Invigorating the US-Turkey Strategic Partnership". *DISAM Journal*, 64-78.
- Brzezinski, Zbigniew (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books.
- Carlton University Centre for European Studies (2015). Strategic Partnership as an Instrument of EU Foreign Policy, Workshop Report, <https://labs.carleton.ca/canadaeurope/2015/strategic-partnership-workshop-report> (Erişim Tarihi: 13.04.2018).

Çelikpala, Mitat (2017). "Russia's Policies in the Middle East and the Pendulum of Turkish-Russian Relations", *The Jamestown Foundation*, (5 Ekim 2017), <https://jamestown.org/program/russias-policies-middle-east-pendulum-turkish-russian-relations/> (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

Çelikpala, Mitat (2010). "Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş". *Uluslararası İlişkiler*, 7(25), 93-126.

Çetinsaya, Gökhan. Cumhuriyet Dönemi Türkiye-İran İlişkileri, (Yayınlanma tarihi bilinmiyor) <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354876> (Erişim Tarihi: 04.02.2019).

Chaffin, Joshua (2019). "Trump-Russia Timeline: Key Moments in the Mueller Investigation", *Financial Times*, (25 Ocak 2019), <https://www.ft.com/content/0c5fe9e6-f6dd-11e8-af46-2022a0b02a6c> (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

184

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Condoleezza Rice Bugün Ankara'da, (25 Nisan 2006), *BBC Türkçe*. http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/04/060425_rice_turkey.shtml (Erişim Tarihi: 06.02.2019).

Dışişleri Bakanı: Sünni Arap Rakka Halkı İki Opsiyon Arasında Kalsa DAES'i Seçer, (19 Şubat 2017), *T24*. <https://t24.com.tr/haber/-disisleri-bakani-sunni-arap-rakka-halki-iki-opsiyon-arasinda-kalsa-daesi-secer,-389708> (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

Dmitriy Savelyev: Türkiye ile Geleneksel Rekabeti Geride Bıraktık, (11 Nisan 2018), *Sputnik Türkiye*. <https://tr.sputniknews.com/columnists/201804111032980253-turkiye-ile-geleneksel-rekabeti-geride-biraktik/> (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

Dünya Dehşet İçinde! Trump 40 Dakika Arayla Attığı İki Tweet'le Ortalığı Karıştırdı, (11 Nisan 2018), *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-dunya-dehset-icinde-trump-fuzelerimiz-geliyor-hazir-ol-rusya-40801693> (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

Erdoğan: Pers Milliyetçiliğinin Önünü Kesmiyoruz, (13 Şubat 2017), *Timeturk*. <https://www.timeturk.com/erdogan-pers-milliyetciliginin-onunu-kesmiyoruz/haber-487924> (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

Erdoğan: ABD Sınırımızda Terör Ordusu Kuruyor, (15 Ocak 2018), *BBC*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42692309> (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Erdoğan: Trump is Right on Syria. Turkey Can Get the Job Done, (7 Ocak 2019), *New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/01/07/opinion/erdogan-turkey-syria.html> (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

Ergin, Sedat (2018). "Pentagon Himayesinde Öcalan Görseleli YPG Devriyesi", *Hürriyet*, (7 Kasım 2018), <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/pentagon-himayesinde-ocalan-gorseleli-ypg-devriyesi-41010982> (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

**Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak**

- Erhan, Çağrı (2004). "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri". *Uluslararası İlişkiler*, 1(3), 123-149.
- Erkmen, Serhat (2005). "1990'lardan Günümüze Türkiye-İsrail Stratejik İş Birliği". *Uluslararası İlişkiler*, 2 (7), 157-185.
- European External Action Service (2018). "EU and Japan Conclude Negotiations for Strategic Partnership Agreement", https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/43526/eu-and-japan-conclude-negotiations-strategic-partnership-agreement_en, (26 Nisan 2018) (Erişim Tarihi: 21.07. 2018).
- Geçmişten Günümüze Türk-İran İlişkileri*, (06 Ocak 2014), *Al Jazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/gecmisten-gunumuze-turkiye-iran-iliskileri> (Erişim Tarihi: 06.02.2019).
- Grevi, Giovanni (2009). Making EU Strategic Partnerships Effective, FRIDE Working Paper 105, Madrid.
- Gürses, Ercan; Heller, Jeffrey (2016). "Israel, Turkey Restore Ties in Deal Spurred by Energy Prospects", *Reuters*, (27 Haziran 2016), <https://www.reuters.com/article/us-israel-turkey-erdogan-idUSKCN0ZD0DS?il=0> (Erişim Tarihi: 11.02.2018).
- Güvenç, Serhat (2003). "Rise and Demise of a 'Strategic Partnership': In Search for a Context for Post-Cold War Turkish American Relations", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hale, William (2003). *Türk Dış Politikası: 1774-2000*. Petek Demir (Çev.). İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Hamilton, Daniel S. (2014). The American Way of Partnership, FRIDE Working Paper, Madrid.
- Han, Ahmet K. (2010). From "Strategic Partnership" to "Model Partnership: AKP, Turkish-US Relations and the Prospects under Obama, UNISCI Discussion Papers 23, Madrid.
- İran Irak'a girip PEJAK'la Çatıştı*", (26 Kasım 2006), *Haber Türk*. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/7028-iran-iraka-girip-pejakla-catisti> (Erişim Tarihi: 06.02.2019).
- Kalin, Ibrahim [@ikalın1]. (13 Ocak 2019). Turkey expects the US to honor our strategic partnership and doesn't want it to be shadowed by terrorist propaganda. [Tweet]. <https://twitter.com/ikalın1/status/1084600728512016386>
- Kardaş, Şaban (2011). "Turkish-American Relations in the 2000s: Revisiting the Basic Parameters of Partnership?". *Perceptions*, 16(3), 25-52.
- Kasım, Kamer (2004). "US Policy on Caspian Oil and Its Implications for Turkish-American Relations", Aydın, Mustafa; Erhan, Çağrı (Der.). *Turkish-American Relations: Past, Present and Future*, London: Routledge, 129-151.

Kavuncu, Sibel (2013). "1990'larda Türkiye-ABD İlişkilerinde SEİA ve ABD Yardımı". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 123-148.

Kay, Sean (2000). "Comrades, Allies or Partners: What is a Strategic Partnership?". *Problems of Post Communism*, 47(3), 15-24.

Khalilzad, Zalmay; Lesser, Ian O.; Larrabee, F. Stephen (2000). *The Future of Turkish Western Relations: Towards a Strategic Plan*. California: RAND Corporation Publishing.

Kürt Açılımı Netleşti, (12 Mayıs 2009), *Sabah*. https://www.sabah.com.tr/siyaset/-2009/05/12/kurt_acilimi_netlesti (Erişim Tarihi: 12.02.2019).

Larrabee, F. Stephen (2010). *Troubled Partnership: US Turkish Relations in an Era of Global Geopolitical Change*. California: RAND Corporation Publishing.

Lessa, Antonio Carlos (2010). "Brazil's Strategic Partnerships: An Assessment of the Lula Era (2003-2010)". *Revisita Brasileira de Política Internacional*, 53 (special edition), 115-131.

Michalski, Anna; Pan, Zongqi Pan (2017). *Unlikely Partners? China, the European Union, and the forging of a Strategic Partnership*. Singapore: Palgrave MacMillan.

Nihat Ali Özcan: Koordinatörlük Mekanizması Anlamını Yitirmişti, (02 Ekim 2007), *Deutsche Welle*. <https://www.dw.com/tr/koordinat%C3%B6rl%C3%BCk-mekanizmas%C4%B1-anlam%C4%B1n%C4%B1-yitirmi%C5%9Fti/a-2805716> (Erişim Tarihi: 07.02.2019).

Oran, Baskın (1998). *Kalkık Horoz, Çekiç Güç ve Kürt Devleti*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Ovalı, Ali Şevket (2013). "Decoding Turkey's Lust for Regional Clout in the Middle East: A Role Theory Perspective". *Journal of International and Area Studies*, 20 (1), 1-21.

Park, Bill (2003). "Strategic Location, Political Dislocation: Turkey, The USA and Northern Iraq". *Middle East Review of International Affairs*, 7 (2), 1-23.

Pence'den S-400 Tepkisi: Müttefiklerimiz Doğudan Silah Alırken Sessiz Kalamayız, (16 Şubat 2019), *Deutsche Welle*. <https://t24.com.tr/haber/pence-ten-s-400-tepkisi-muttefiklerimiz-dogu-dan-silah-alirken-sessiz-kalamayiz,808524> (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

Ralston: Tüm Seçenekler Masada, (13 Eylül 2006), *BBC Türkçe*. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/09/060913_pkk_coordinat_or.shtml (Erişim Tarihi: 07.02.2019).

Sarı, İsmail; Rahimullah, Farzam (2018). "Suriye'de İran'ın Şii Milisleri", *Anadolu Ajansı*, (15 Mart 2018), <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriye-de-iran-in-sii-milisleri/1089525> (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

Tellal, Erel (2005). "Türk Dış Politikasında Avrasya Seçeneği". *Uluslararası İlişkiler*, 2(5), 49-70.

**Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak**

Türkiye Teröre Karşı İslam İttifakı'na Katıldı, (16 Aralık 2015), *Milliyet*.
<http://www.milliyet.com.tr/turkiye-terore-karsi-islam/dunya/detay/2164405/default.htm> (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

Türkiye ABD Yaptırımından Muaf, (06 Kasım 2018), *Sabah*
<https://www.sabah.com.tr/ekonomi/-2018/11/06/turkiye-abdnin-yaptirimindan-muaf> (Erişim Tarihi: 07.02.2019).

Türk-Rus İlişkileri Uçak Krizinin Öncesine Döndü, (31 Aralık 2017), *Sputnik Türkiye*.
<https://tr.sputniknews.com/rusya/201712311031613880-2017-turk-rus-iliskileri-ucak-krizi-oncesine-dondu/> (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

Türkiye ve İran Arasında Karşılıklı Söylemler Sertleşiyor, (20 Şubat 2017), *Al Jazeera Turk*.
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiye-ve-iran-arasinda-karsilikli-soylemler-sertlesiyor> (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (2019). "ABD Başkanı Trump İle Telefon Görüşmesi", (21 Şubat 2019), <https://www.tcgb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/102100/abd-baskani-donald-trump-ile-telefon-gorusmesi> (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (2018). "Recep Tayyip Erdoğan TBMM 27. Dönem 2. Yasama Yılı Açılış Konuşması", (01 Ekim 2018), <https://www.tcgb.gov.tr/konusmalar/353/98884/cumhurbaskanimiz-sayin-recep-tayyip-erdogan-in-tbmm-27-donem-2-yasama-yili-acis-konusmasi> (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

US Diplomat Sends Seven Messages to Turkey, (15 Eylül 2007), *Hürriyet Daily News*
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/us-diplomat-sends-seven-messages-to-turkey-7293960>, (15 Eylül 2007) (Erişim Tarihi: 06.02.2019).

US Department of State (2018). "Remarks by Secretary of State at the 36th Annual Jewish Institute for National Security of America Awards Dinner", (10 Ekim 2018), <https://www.state.gov/secretary/remarks/2018/10/28-6559.htm> (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

US Department of State (2012). "Enduring Strategic Partnership Agreement between the United States of America and the Islamic Republic of Afghanistan", (02 Mayıs 2012), <https://www.state.gov/documents/-organization/196855.pdf> (Erişim Tarihi: 17.04.2018).

US Department of State (2011). "Joint Declaration on Strategic Partnership for the 21st Century Between the United States of America and Romania", (13 Eylül 2011), <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/or/172241.htm> (Erişim Tarihi: 17.04.2018).

Uzgel, İlhan (2013). "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Oran, Baskın (Der.). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt III, 2001-2012, İstanbul: İletişim Yayınları, 249-331.

Uzgel, İlhan (2003). "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Oran, Baskın (Der.). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II, 1980-2001, İstanbul: İletişim Yayınları, 237-288.

Uzgel, İlhan (1998). "Doksanlarda Türkiye İçin Bir Rekabet ve İşbirliği Alanı Olarak Balkanlar", Özcan, Gencer; Kut, Şule (Der.). *En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, İstanbul: Boyut Kitapları, 403-444.

Walt, Stephen (2000). "Two Cheers for Clinton's Foreign Policy", *Foreign Affairs*, March-April 2000, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2000-03-01/two-cheers-clintons-foreign-policy> (Erişim Tarihi: 23.01.2019).

White House (2017). "National Security Strategy of the USA", <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf> (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

Yeşiltaş, Murat (2018). "Trump'ın Rusya Karmaşası", *Sabah*, (21 Temmuz 2018), <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/murat-yesiltas/2018/07/21/trumpin-rusya-karmasasi> (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

188

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

*Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon:
Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal
Bir Çerçeveden Bakmak*

SUMMARY

Since the outbreak of the Syrian Civil war, turbulent Turkish-American relations has been in a situation of crisis and in 2018, the relations between Ankara and Washington had sunk to a new low. Pastor Brunson case and the US sanctions over Turkish ministers, Turkey's decision to purchase S-400 missile defence system and the US' insistence on supporting the PKK affiliated Kurdish armed groups against DAESH were the crises, that both Turkish and American foreign policy makers were confronted in the recent history of bilateral relations. Despite the recent crises and the existence of several incompatibilities on the conflict-prone zones in the Middle East, this research argues that the long-abandoned term "strategic partnership" may still serve as an analytical tool to decode the complexity of current affairs and to understand the basic parameters of a possible restoration period in Turkish American relations. Within this argument, the research is structured to answer the following questions; What is strategic partnership in international relations? What were the main parameters of the early Turkish-American strategic partnership in the 1990s? How did the policy convergences in the Middle East after 2003 undermine Turkey-US strategic partnership? Is Turkey's strategic partnership with the US coming to an end? Can the common security concerns in the Middle East invigorate the strategic partnership once again?

Within the above-mentioned context and the research is divided into four sections. The first section examines the changing meanings and connotations of the strategic partnership concept in the foreign policy analysis and in the wider international relations literatures. An extensive literature review on the meaning of the concept demonstrates that, there has not been a consensus on what strategic partnership clearly refers to. Instead, the literature displays the particularistic character and uniqueness of the concept through examining the contents of the strategic partnerships of the US and the EU in their foreign relations. In this regard, the first section of the research, addresses the contents of the Turkish-American strategic partnership and argues that it has been designed to meet the expectations and concerns of both states mainly in the domain of military security.

Whereas the second section scrutinizes the parameters of the strategic partnership between 1990 and 2003, the third section examines the causes of deterioration in the Turkish-American relations between 2004 and 2018. Within this context, the year 2003 - which the Turkish parliament refused the bill requiring the deployment of the US troops in Turkey for an attack on Iraq - is assumed to be the starting point of a series of crises between Ankara and Washington. The rationale behind this chronological categorization is that, those selected time intervals are assumed to present the parameters of continuity and change and it also enables the readers to analyse policy

convergence and divergence areas through a comparative perspective. The first period, discussed in the second section of the research, between 1990 and 2003 is assumed to display the early parameters of the Turkish-American strategic partnership. In this period, Balkans, Black Sea, Central Asia and Trans-Caucasia were the main geographical areas that the policy convergences were seen. On the other hand, geopolitical uncertainties in Northern Iraq and how to cope with the PKK terrorism were the major topics of policy divergence.

The third section focuses on the dynamics of deterioration after 2003. Even though, US occupation of Iraq had caused further problems in the Turkish-US relations, a limited period of rapprochement had become proponent with the mutual efforts of Erdogan and Obama after 2008. In the aftermath of the Arab Spring, Obama administration was portraying Turkey as a model to be emulated in the MENA region, but the outbreak of Syrian Civil War had made the existing policy convergences much more complicated. Together with the conflict-ridden issues on the agenda of the Turkish-American relations, Ankara's bilateral relations with Israel, Iran and Russia had also affected the orbit and the fate of the strategic partnership particularly after 2011. Turkey's rapidly deteriorating relations with Israel and the US and concurrent economic and political cooperation with Iran and Russia had escalated the tension between Ankara and Washington. Under the spotlight of the crises in the relevant time interval, this section examines the policy convergence and divergence topics on the agenda of bilateral relations. Whereas Balkans, Central Asia and Trans-Caucasia continue to maintain their positions as areas of policy convergence, how to contain Iran and Russia and US' insistence to support PKK affiliated YPG in the war against DAESH seem to exist as the topics of policy divergence.

The fourth section of the research contributes to the contemporary debates through addressing the following questions; Will Turkey's alignment with Iran and Russia last? Can Iran and Russia provide an alternative for Ankara? The research puts forward its own analysis arguing that Turkey's alignment with Russia and Iran is temporary and fragile due to a couple of historical and geopolitical reasons. Moreover, the analysis part of the research also states that as the Russian and Iranian expansionism continues, strategic partnership between Turkey and the US can be reinvigorated on the basis of common security concerns regarding the Middle East. However, the early findings of the research figures out the populist political tendencies in Washington and Ankara as the major obstacles in front of a possible restoration period.

AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANİ KARARLARI
IŞIĞINDA ÜÇÜNCÜ DEVLET VATANDAŞLARININ AİLE
BİRLEŞİMİ HAKKINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Zeynep ÖZGENÇ*

Makale Geliş Tarihi-Received: 07.10.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 04.03.2019

ÖZ

Aile birleşimi, menşee devlet ülkesinde yasal olarak ikâmet eden bir yabancı, aile üyelerinin, bu devlette aile birliğinin oluşması için, ailenin meydana gelişinin ikâmet edenin, ülkeye girişinden önce ya da sonra olmasına bakılmaksızın, aile birliğini korumak üzere ev sahibi devlete girişi ve ikâmet etmesidir. Bu sayede, yabancı, Avrupa Birliği'nin temel amaçları doğrultusunda sosyal ve ekonomik uyumu da temin edilmeye çalışılmaktadır. Yürürlükteki mevzuatta üye devlet vatandaşları ile üçüncü devlet vatandaşları açısından aile birleşiminin şartları ve sonuçları farklı şekillerde düzenlenmiştir. Diğer yandan, Türk vatandaşlarının aile birleşimine ilişkin öncelikle ve doğrudan Ortaklık Mevzuatı uygulanmaktadır. Avrupa Birliği Adalet Divanı ise aile birleşimini Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında temel hak olarak kabul etmekte ve aile birleşimine ilişkin bu farklı düzenlemelere dair uyumlaştırıcı kararlar almaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, üçüncü devlet vatandaşlarının aile birleşimine ilişkin Avrupa Birliği Adalet Divanı kararlarını incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Aile Birleşimi, Temel Hak, Üçüncü Devlet Vatandaşı, Türk Vatandaşları, Avrupa Birliği Adalet Divanı.

* Dr. Öğretim Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı, Bursa/Türkiye. zeynepm@uludag.edu.tr

**ANALYSIS ON THE RIGHTS OF THE FAMILY
REUNIFICATION OF THE THIRD-COUNTRY NATIONALS
IN THE LIGHT OF THE DECISIONS OF COURT OF
JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION**

ABSTRACT

Family reunification means the entry into and residence in the host state by family members of State of origin national residing lawfully in that host state in order to preserve the family unit, whether the family relationship arose before or after the resident's entry. In this way, it is endeavored to facilitate the social and economic adaptation of foreigners in line with fundamental European Union objective. Conditions and results of family reunification on European Union citizens and third-country nationals are differently arranged under the legislation in force. On the other hand, Association Legislation is primarily and directly implemented in family reunification of Turkish citizens. Court of Justice of the European Union acknowledges that family reunification is fundamental right in the light of European Court Of Human Rights judgements and takes reintegrative decisions about these different regulations. The main purpose of this study is to examine the Court of Justice of the European Union decisions on family reunification of third-country nationals.

Keywords: Family Reunification, Fundamental Rights, Third-Country Nationals, Turkish Citizens, Court of Justice of the European Union.

GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin (AB) en önemli hedeflerinden biri, üye devletler arasında hizmetin, malların ve kişilerin serbest dolaşımını sağlamaktır. Ancak söz konusu hedefe ulaşmada üye devletler, sınır güvenliği ve ülkesel egemenlik yetkilerinin uzun süreli ve kapsamlı olarak AB'ne devri konusunda ekonomik, sosyal ve siyasi tepkiler göstermektedirler. Bu tepkilerin hukuki yansıması olarak Birlik vatandaşları¹ ile üçüncü devlet vatandaşlarının aile birleşimi şartları ve sonuçları farklı hukuki düzenlemelere tâbidir. Ancak Türk vatandaşları açısından başta Ankara Anlaşması olmak üzere, işbu Anlaşma'nın ekleri olan Protokoller ve Katma Protokol, Katma Protokol'ün ekleri olan tamamlayıcı Protokoller, Bildiriler ve Uyum Anlaşmaları ile oluşturulan asli normlar ve işbu asli normlara istinaden Ortaklık Konseyi tarafından tesis edilen tasarruflarla meydana getirilen türeme normlar ile oluşturulan ortaklık mevzuatı öncelikle uygulanmaktadır (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, 2016: 10-11).

Birlik vatandaşları açısından dahi AB'nin yersel yetki alanı içerisinde serbest dolaşıma sınırlamalar getirme arayışı, üçüncü devlet vatandaşlarının aile birleşimi taleplerinin kamu düzeni, milli güvenlik, göç politikalarının etkili yönetimi gibi genel ve soyut sebeplerle kısıtlanmasına sebep olmaktadır. Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) ise kararlarında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve bu kapsamda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarını esas alarak aile birleşimini, aile hayatına saygı hakkının bir uzantısı olarak görmekte ve sınırlandırılması ile düzenlenmesini temel haklar rejimi içerisinde değerlendirmektedir. Ancak böyle bir değerlendirme uzun bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Bu konuda hâlâ tutarlı ve istikrarlı bir içtihat bütünlüğünden bahsetmek zor gözükmektedir.

Çalışmamızın kapsamında, tâbi oldukları hukuki düzenlemelerin ve hedeflenen amaçların farklılığı nedeniyle, Türk vatandaşları ile diğer üçüncü devlet vatandaşlarının aile birleşimi ayrı başlıklar altında incelenecektir. Öncelikle AB vatandaşlarının aile birleşimi hakkına

¹ Avrupa Birliği Kurucu Andlaşması madde 9 uyarınca, bir üye devletin uyruğu olan herkes Birlik vatandaşdır.

ilişkin genel açıklamalarda bulunulacaktır. Zira bu kişilerin mevzuatta sayılan aile üyeleri üçüncü devlet vatandaşı olabilmektedir. Ancak mültecilerin ve sığınmacıların aile birleşimi hakkı, üzerinde durulması gereken daha kapsamlı bir konu olduğu için çalışmamızda ele alınmayacaktır.

1. AVRUPA BİRLİĞİ VATANDAŞLARININ AİLE BİRLEŞİMİ

AB vatandaşlarının aile birleşimine ilişkin en temel düzenleme, Birlik Vatandaşlarının ve Aile Üyelerinin Üye Devlet Ülkelerinde Serbestçe Dolaşım ve İkamet Hakkına İlişkin 64/221, 68/360, 72/194, 73/148, 75/34, 75/35, 90/364/ 90/365 sayılı Yönergelerin Değiştirilmesi Hakkında Avrupa Parlamentosu ile Konseyi'nin 2004/58 sayılı Yönergesi'dir² (2004/58 sayılı Yönerge) [Bu Yönerge hakkında geniş bilgi için bkz. Gökçe, 2013: 12-29. Ayrıca işbu Yönerge'nin İngilizce tam metni için bkz. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:229:0035:0048:en:PDF> (e.t.25.10.2018).

2004/58 sayılı Yönerge, üye devlet vatandaşları ile onların aile üyelerinin serbest dolaşım ve ikâmet hakkını kullanma şartlarını, kalıcı ikâmet hakkını ve bu hakların kamu düzeni, kamu güvenliği ve kamu sağlığı sebebiyle sınırlandırılmasını düzenlemektedir (madde 1). İlgili Yönerge kapsamında aile üyelerinden kastedilen, ilgilinin eşi veya eğer ev sahibi üye devletin mevzuatı uyarınca evlilik ile kayıtlı hayat ortaklığı eşit muameleye tâbi tutuluyorsa; ilgili devletin mevzuatı uyarınca kaydedilmiş kayıtlı hayat ortağı, kendisinin veya eşinin ya da kayıtlı partnerinin 21 yaşından küçük ya da bağımlı altsoyu; kendisinin veya eşinin ya da kayıtlı partnerinin bağımlı üstsoyudur (madde 2/II). Ancak 2004/58 sayılı Yönerge, tâbiyetinde bulunduğu üye devletten diğer bir üye devlete göç eden veya ikâmet eden tüm AB vatandaşlarına ve onların madde 2/II'de tanımlanan aile üyelerine uygulanmaktadır (madde 3/I).

² Bu Yönerge, ilk olarak 2004/38 sayılı Yönerge olarak AB Resmi Gazetesi'nde (30.04.2004-L 158/77) yayınlanmıştır. Daha sonra metnin düzeltilmiş hâli 2004/58 sayılı Yönerge şeklide AB Resmi Gazetesi'nde (29.06.2004-L 229/35) yeniden yayınlanmıştır.

Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Üçüncü Devlet Vatandaşlarının Aile Birleşimi Hakkına İlişkin Değerlendirmeler

Serbest dolaşıma ve bireyin ikâmetine ilişkin sahip olabileceği haklara hâlel getirmeksizin, ev sahibi üye devlet ulusal düzenlemelerle şu kişilerin ülkeye girişlerini ve ikâmetlerini belirleyebilmektedirler: (a) Vatandaşlığına bakılmaksızın ve madde 2/II'den bağımsız olarak, geldikleri üye devlette kendisine bağımlı veya birincil ikâmet hakkına sahip olan ya da ciddi sağlık sorunları nedeniyle Birlik vatandaşının bakımına muhtaç diğer aile üyeleri. (b) Birliktelikleri usûlüne uygun bir şekilde kanıtlanmış devamlı partneri (madde 3/II).

AB vatandaşlarının ve aile üyelerinin ev sahibi üye devlet ülkesinde üç aya kadar ikâmet edebilmesi için geçerli bir kimlik kartı veya pasaport dışında aranan başka bir şart bulunmamaktadır (madde 6). Birlik vatandaşının başka bir üye devlet ülkesinde üç aydan fazla ikâmet edebilmesi için ise şu şartlar aranmaktadır: (a) Birlik vatandaşı ev sahibi ülkede işçi ya da işveren olmalı veya (b) İkâmet edeceği süre boyunca ev sahibi devletin sosyal yardım sistemine yük getirmeyecek ölçüde yeterli ekonomik olanaklara sahip olmalı ve kapsamlı sağlık sigortası bulunmalı ya da (c) üye devlet tarafından hukukî veya idarî uygulama temelinde yetki verilen veya finanse edilen özel ya da kamu kurumlarına, meslekî eğitimi de içeren müfredat programı almak amacıyla kaydını yaptırmış olmalı ve kapsamlı bir sağlık sigortası bulunmalıdır (madde 7/I).

Beş yıl boyunca ev sahibi üye devlette yasal ve kesintisiz olarak ikâmet eden AB vatandaşlarının bu ülkede kalıcı ikâmet etme hakkı bulunmaktadır (madde 16/I). Bu hak, üye devlet vatandaşı olmayan ve kesintisiz beş yıl boyunca ev sahibi üye devlette Birlik vatandaşı ile birlikte yasal olarak ikâmet eden aile üyeleri için de tanınmaktadır (madde 16/II). Kalıcı ikâmet hakkı, toplamda sadece peş peşe iki yıl boyunca ev sahibi devletin ülkesinden ayrı kaldığı hâllerde kesintiye uğramaktadır (madde 16/IV). Ancak bir yıl içinde toplam altı ayı geçmemek şartıyla, üye devlet ülkesinden ayrı kalınması veya askerlik hizmeti nedeniyle uzun sürelerle ya da hamilelik, doğum, ciddi bir hastalık, iş veya meslekî eğitim ya da başka bir üye devlete veya üçüncü devlete gönderilme gibi ciddi sebeplerden ötürü peş peşe en fazla 12 ay müddetince yurt dışında bulunulması durumunda ikâmet kesintiye uğramış sayılmamaktadır (madde 16/III).

İşçi veya kendi işine sahip kişi, üye devlette üç yıldır yerleşik olup, on iki ay boyunca ekonomik faaliyetini sürdürmüş ve ilgili üye devlet mevzuatınca yaş haddinden emeklilik hakkını kazanmışsa ya da üye

devlette en az on iki aydır ekonomik faaliyetini sürdürmüş ve emeklilik primini ödeyerek erken emeklilik hakkını elde etmişse veya üye devlette devamlı olarak en az iki yıldır ikâmet ettikten sonra çalışma yetisini kalıcı şekilde kaybetmişse ya da üye devlette kesintisiz olarak en az üç yıllık süreyle çalıştıktan sonra başka bir üye devlette çalışmaya başlamış ve fakat, bu sırada ilk üye devletteki ikâmet adresi varlığını devam ettirmişse beş yıllık süreden muaf tutulmaktadır (madde 17).

196

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Konumuz açısından ABAD'ın *Zambrano Kararı* önem taşımaktadır (Gerardo Ruiz Zambrano v. Office National de L'emploi (Onem), (2011), C-34/09 (*Zambrano Kararı*), <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30ddcbaf0f309e9d48dfadfcfabf5a23ba7e.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxyNchb0?text=&docid=80236&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=342016> (e.t.: 19.11.2018), Ayrıca karar hakkında bkz. Yücel, 2013: 44-46). Somut olayda, bir çocuk sahibi Kolombiya vatandaşı Ruiz Zambrano (Bay Z) ile eşi Zambrano (Bayan Z) Belçika'da kalmak amacıyla ikâmet izni için başvuruda bulunduktan sonra iki çocukları daha dünyaya gelmiştir. Belçika Vatandaşlık Kanunu'na göre eğer Belçika'da doğan çocuğa Belçika vatandaşlığı verilmemesi hâlinde çocuk vatansız kalacaksa, bu çocuğa Belçika vatandaşlığı verilir. Kolombiya Vatandaşlık Kanunu'na göre ise Kolombiya dışında doğan çocuğa Kolombiya vatandaşlığının verilmesi için annesinin ve babasının birtakım girişimlerde bulunması gerekmektedir. Bay (Z) ile Bayan (Z), çocuklarının Kolombiya vatandaşı olması için herhangi bir girişimde bulunmadığından, çocuklar Belçika vatandaşı olmuştur. Daha sonra Bay (Z) çalışma izni olmamasına rağmen, bir iş sözleşmesi imzalamış ve çalıştığı sırada sosyal güvenlik ve işçi yardımı ödenekleri eksiksiz yatırılmıştır. Bir süre çalıştıktan sonra işsiz kalan Bay (Z)'nin işsizlik yardımı ödemesi almak için yaptığı başvurusu, işsizlik sigortasından faydalanmak için gerekli olan çalışma günlerinin yabancı işçilerin Belçika'da çalışma ve ikâmet etme mevzuatına uygun olarak tamamlanmaması gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. Bay (Z) ise Belçika vatandaşı iki çocuk sahibi olduğu ve bu nedenle, çalışma ve ikâmet izninden muaf tutulması gerektiği iddiasıyla mahkemeye başvurmuştur (*Zambrano Kararı*, prg. 14-34).

ABAD, Belçika ulusal mahkemesinin ön karar yöntemiyle (Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, 2018: 341-356; Baykal, Göçmen, 2016: 495-526) yönelttiği soruların birlikte mülhaza

*Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Üçüncü Devlet
Vatandaşlarının Aile Birleşimi Hakkına İlişkin Değerlendirmeler*

edilmesinin uygun olacağını belirterek, Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Andlaşma'nın (ABİİA) AB vatandaşlığına ilişkin hükümlerinin üçüncü devlet vatandaşı olan ve AB vatandaşı bağımlı küçüğün üstsoy hısımlarını kapsayarak vatandaşı oldukları üye devlette ikâmet ve çalışma izninden muafiyete sahip oldukları şekilde yorumlanıp yorumlanamayacağı sorusuna cevap aramıştır (*Zambrano Kararı*, prg. 36) (ABİİA'nın İngilizce tam metni için bkz. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN> (e.t.: 21.11.2018); Türkçe tam metni için bkz. Reçber, 2018: 441-595). Öncelikle Divan 2004/58 sayılı Yönerge'nin "Yararlananlar" başlıklı 3. maddesi uyarınca *tâbiyetinde bulunduğu üye devletten diğer bir üye devlete göç eden veya ikâmet eden tüm AB vatandaşlarına ve onların madde 2/II'de tanımlanan aile üyelerine uygulanacağı* hükmü nedeniyle işbu Yönerge'nin mevcut uyumsuzluğa uygulanamayacağını belirtmiştir (*Zambrano Kararı*, prg. 39). Buna rağmen, ABİİA madde 20'de³ öngörülen AB vatandaşlığının her bir üye devlet vatandaşına tanındığı ifade edilmiş (*Zambrano Kararı*, prg. 40) ve AB vatandaşlığının sonucu olarak tanınan çalışma hakkının etkili bir şekilde kullanılmasının engellenmesine yönelik ulusal önlemlerin alınmasını, ABİİA madde 20'nin engellediği belirtilmiştir (*Zambrano Kararı*, prg. 42). ABAD, kendisine bağlı üye devlet vatandaşı çocukları olan üçüncü devlet vatandaşı Bay (Z)'nin ikâmet

197

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

³ ABİİA madde 20 şu şekilde düzenlenmiştir:

"1. Bu Andlaşma ile Birlik vatandaşlığı tesis edilir. Bir üye devletin vatandaşlığına sahip olan herkes Birlik vatandaşıdır. Birlik vatandaşlığı ulusal vatandaşlığa eklenir ve onun yerine geçmez.

2. Birlik vatandaşları Andlaşmalar tarafından öngörülen yükümlülüklerle tâbi olurlar ve haklardan yararlanırlar. Birlik vatandaşları, diğer hakların yanı sıra:

- a) üye devletlerin topraklarında serbestçe dolaşma ve ikâmet etme hakkına,
- b) ikâmet ettikleri üye devlette, o devletin vatandaşlarıyla aynı şartlarda, Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ve yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkına,
- c) vatandaşı olduğu üye devletin temsil edilmediği üçüncü bir devlet ülkesinde, temsil edilen devletin vatandaşlarıyla aynı şartlarda üye devletlerden herhangi birinin diplomatik veya konsolosluk makamlarınca korunmasından yararlanma hakkına,
- d) Avrupa Parlamentosu'na dilekçe verme, Avrupa Ombudsmanı'na başvurma ve Birlik kurumlarına ve danışma organlarına Andlaşmaların dillerinden biriyle başvurma ve aynı dilde cevap alma hakkına sahiptirler.

Bu haklar, Andlaşmalarda belirlenen şartlar ve sınırlar çerçevesinde ve bu Andlaşmalara uygun olarak kabul edilmiş önlemler vasıtasıyla kullanılır."

ve çalışma izni talebinin reddinin de böyle bir sonuç doğurduğu sonucuna ulaşmıştır (*Zambrano Kararı*, prg. 43). Bu anlamda Divan, her ne kadar AB vatandaşlarının üçüncü devlet vatandaşı aile üyelerine 2004/58 sayılı Yönerge'nin uygulanamayacağını ifade etse de ABİİA madde 20'de AB vatandaşlarına tanınan hakları kısıtlayacağı gerekçesiyle üçüncü devlet vatandaşı aile üyelerine de işbu Yönerge'deki olanaklardan yararlanabilme imkânının önünü açmıştır. Aslında kanımızca Zambrano Kararı ile ABAD dolaylı da olsa üçüncü devlet vatandaşı aile üyelerine 2004/58 sayılı Yönerge'yi uygulamıştır.

198

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

2. ÜÇÜNCÜ DEVLET VATANDAŞLARININ AİLE BİRLEŞİMİ

Üçüncü devlet vatandaşlarının aile birleşimine "*Aile Birleşimi Hakkına İlişkin 2003/86 sayılı Konsey Yönergesi*" (Aile Birleşimi Yönergesi) [Yönerge'nin Türkçe metni için bkz. İltica ve Göç Mevzuatı, 2005: 163-174; Yönerge'nin İngilizce metni için bkz. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0086&from=en> (e.t.: 20.02.2018)] tatbik edilmektedir. İşbu Yönergeye göre aile birleşimi, bir üye devlette yasal olarak ikâmet eden bir üçüncü devlet vatandaşının aile üyelerinin bu devlette, aile birliğinin oluşması için ailenin meydana gelişinin ikâmet edenin ülkeye girişinden önce ya da sonra olmasına bakılmaksızın, aile birliğini korumak üzere üye devlete girişi ve ikâmet etmesi şeklinde tarif edilmektedir (madde 2/I-d). Aile Birleşimi Yönergesi, sponsorun⁴ üye bir devlet tarafından bir yıl ya da daha fazla süre için geçerli ikâmet izni verilmesi veya kalıcı ikâmet hakkı elde edebileceklerine dair makûl bir beklentinin bulunması ve ailelerinin statülerine bakılmaksızın üçüncü devlet vatandaşı olmaları durumunda uygulanmaktadır (madde 3/I).

Bir üçüncü devlet vatandaşının sponsor olabilmesi için ikâmet şartı dışında üye devletler, sponsorun aynı bölgede yaşayan ailelerle karşılaştırıldığında normal kabul edilebilecek ve ilgili üye devlette yürürlükte olan genel sağlık ve güvenlik standartlarına uygun

⁴ "*Sponsor*" ile kastedilen, aile birleşimi için başvuran ya da aile üyelerinin kendisine katılmak üzere başvurduğu, bir üye devlette yasal olarak ikâmet eden üçüncü devlet vatandaşıdır (madde 2/I-c).

Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Üçüncü Devlet Vatandaşlarının Aile Birleşimi Hakkına İlişkin Değerlendirmeler

barınma yerine sahip olması, ilgili üye devletin kendi vatandaşları için tüm riskleri normal olarak kapsayan hastalık sigortasının sponsor ve aile üyeleri için yapılması veya sponsorun ilgili üye devletin sosyal yardım sistemlerine başvurmadan kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayacak istikrarlı ve düzenli kaynaklarının bulunması şartını arayabilirler (madde 7/I). Ayrıca üye devletler aile üyelerinin kendisine katılmadan önce sponsorun, üye devlet topraklarında iki yılı aşmayan bir süre boyunca yasal olarak kalmasını öngörebilirler (madde 8/I).

Aile Birleşimi Yönergesi kapsamında aşağıdaki kişiler aile üyesi olarak kabul edilmektedir (madde 4):

- i. Sponsorun eşi.
- ii. Sponsorun küçük çocukları ve eşleri, ilgili üye devletin yetkili makamlarınca verilen veya o üye devletin uluslararası yükümlülükleri nedeniyle resen icra edilen ya da uluslararası yükümlülüklerce tanınan bir karara uygun olarak evlât edinilmiş çocukları.
- iii. Sponsorun velâyetinde olan evlât edinilmişler de dahil olmak üzere, kendisine bağımlı olan çocukları. Üye devletler velâyeti paylaşan diğer tarafın iznine bağılı olarak ortak velâyet altındaki çocukların birleştirilmesine izin verebilirler.
- iv. Sponsorun eşinin velâyetinde olan evlât edinilmişler de dahil olmak üzere kendisine bağımlı olan çocukları. Üye devletler, velâyeti paylaşan diğer tarafın iznine bağılı olarak ortak velâyet altındaki çocukların birleştirilmesine izin verebilirler.

Bu maddede atıfta bulunulan küçük çocukların, ilgili üye devletin hukuku uyarınca ergenlik yaşının altında olmaları ve evli olmamaları gerekmektedir. İstisnâî durumlarda on iki yaşından büyük ve ailesinden bağımsız olarak gelen çocuğun, Aile Birleşimi Yönergesi uyarınca üye devlet ülkesine girişine ve ikâmetine izin verilmesinden önce üye devletler, entegrasyon için Aile Birleşimi Yönergesi'nin uygulanma tarihinde yürürlükte olan mevzuat hükümleri uyarınca öngörülen koşulları yerine getirip getirmediğini araştırabilirler.

Üye devletler, Aile Birleşimi Yönergesi'nin "*Ailenin Yeniden Birleştirilmesi Hakkının Kullanılması İçin Gerekenler*" başlığı altında

düzenlenen Bölüm IV'te öngörülen koşullara uyulması şartıyla, yasa ya da düzenleme yoluyla aşağıdaki aile üyelerinin ülkeye girişine ve ikâmetine izin verebilirler:

- a. Sponsorun ya da eşinin bakmakla yükümlü olduğu menşe devlet ülkesinde yeterli aile desteğinden yoksun olan birinci dereceden üstsoy hısımları (madde 4/II).
- b. Sponsorun ya da eşinin sağlık nedeniyle kendilerine bakma koşulunu objektif olarak yerine getiremeyen evlenmemiş yetişkin çocukları (madde 4/II).
- c. Kanun ya da düzenleme yoluyla sponsorun üçüncü devlet vatandaşı olan ve uzun süreli ve istikrarlı ilişkisinin devam ettiği üçüncü devlet vatandaşı olan partneri ya da madde 5 (2) uyarınca sponsora kayıtlı bir ilişki içinde bağlı durumda bulunan üçüncü devlet vatandaşı ve evlât edinilmişler de dahil olmak üzere, küçük çocukları ve sağlık nedeniyle kendi ihtiyaçlarını objektif olarak karşılayamayacak durumda olan evlenmemiş reşit çocukları (madde 4/III).

Çokeşlilikte, sponsorun üye devlet topraklarında birlikte yaşadığı yasal bir eşinin bulunduğu durumda, üye devlet bir başka eşle aile birleşimine izin veremez (madde 4/IV).

Üye devletler, daha iyi bir entegrasyonun sağlanması ve zorunlu evliliklerin önüne geçilmesi için sponsorun ve ona katılacak eşinin katılmadan önce asgarî bir yaşta olmasını, en fazla yirmi bir yaşında olmak üzere, şart koşabilmektedirler (madde 4/V).

Üye devletler, Aile Birleşimi Yönergesi'nin uygulanma tarihinden önce yürürlükteki mevzuata göre küçük çocukların aileleriyle yeniden birleştirilmesiyle ilgili başvuruların, on beş yaşını tamamlanmasından önce yapılmasını öngörebilmektedir. Başvuru on beş yaşından sonra yapılırsa, bu istisnayı uygulayan üye devletler, söz konusu çocuklara aile birleştirme dışında bir nedenle giriş ve ikâmet izni verilip verilemeyeceğine karar verebilmektedirler (madde 4/VI).

Üye devletler kamu politikası, kamu güvenliği ya da kamu sağlığı temelinde dayanarak aile üyelerinin giriş ve ikâmet başvurularını reddedebilirler (madde 6/I). Keza üye devletler kamu politikası,

*Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Üçüncü Devlet
Vatandaşlarının Aile Birleşimi Hakkına İlişkin Değerlendirmeler*

kamu güvenliği ya da kamu sağlığı temeline dayanarak aile üyelerinin ikâmet izinlerini geri alabilmekte ya da yenilemeyi reddedebilirler (madde 6/II).

Üye devletler aile üyelerinin kendilerine katılımından önce sponsorun üye devlet ülkelerinde iki yılı aşmayan bir süre boyunca yasal olarak kalmasını öngörebilirler (madde 8/I). Bu hükme istisna olarak üye devletler, Aile Birleşimi Yönergesi'nin kabul edildiği tarihte yürürlükteki aile birleşimiyle ilgili mevzuatının üçüncü devlet vatandaşını aile üyelerini kabul etme ile ilgili kapasitesini de dikkate alması durumunda üye devlet, ailenin yeniden birleştirilmesi başvurusunun yapılması ile ikâmet izni verilmesi arasındaki bekleme süresini üç yılı aşmamak üzere belirleyebilirler (madde 8/II).

ABAD Aile Birleşimi Yönergesi'nin uygulanmasına dair önüne gelen meselelerde iki sorunun cevabı etrafında kararlar tesis etmiştir. İlk olarak, aile birleşimi hakkı temel hak ve özgürlüğün doğrudan yansıması mı; yoksa serbest dolaşım hakkının bir görünümü olarak mı kabul edilmelidir? İkinci olarak ise aile birleşimi hakkı ile entegrasyonun sağlanması arasındaki sınır nasıl ortaya koyulabilir? Her iki meseleye ilişkin de içtihat birliğinden bahsetmek zor gözükmektedir.

ABAD'ın ilk soru çerçevesinde, esas olarak iki temel görüş eksenli kararlar verdiği görülmektedir. *Morson ve Jhanjan Kararı* [Morson and Jhanjan v. Holland (1982), C-35-36/82, (*Morson ve Jhanjan Kararı*) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61982CJ0035&from=EN> (e.t.: 12.03.2018)] ile *Akrich Kararı'nda* [Secretary of State for the Home Department v. Hacene Akrich (2003), C-109/01, (*Akrich Kararı*) <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30dda445791e10ae468ebc8de56299dbd087.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxyNbh50?text=&docid=48613&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=212658> (e.t.: 12.03.2018)] ortaya konulan ılımlı görüş (*moderate approach*), aile birleşimi hakkını Birliğin iç pazar politikası doğrultusunda sadece üye devletler arasındaki serbest dolaşımın sağlanmasında temel hakların korunmasının gerekliliğinin bir uzantısı olarak görmektedir (Tryfonidou, 2009: 634). Bu anlamda, aile birleşiminin tanınması için bu hak ile AB Hukuku'nda tanınan serbest dolaşım arasında yeterli bir bağlantının varlığı aranmaktadır.

201

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Morson ve Jhanjan Kararı, tüm hayatı boyunca Hollanda'da yaşayan ve çalışan, aynı zamanda da Hollanda vatandaşı çocuklarına bağlı Surinam vatandaşı anneler Bayan Morson (M) ile Bayan Jhanjan'ın (J), Hollanda'da kalabilmek için doğrudan aile birleşimi hakkına dayanarak yaptıkları başvurunun reddine ilişkindir. Ulusal mahkeme, aile birleşimi hakkının AB Hukuku açısından var olup olmadığına ilişkin olarak ön karar yöntemiyle ABAD'a başvurmuştur (*Morson ve Jhanjan Kararı*, prg 1-5). ABAD da AB üyesi devlet vatandaşı işçilerin serbest dolaşım hakkına ilişkin Kurucu Andlaşma hükümleri ile bu hükümleri uygulamaya koyan ikincil normların uygulanamayacağını, söz konusu uyumsuzluk ile serbest dolaşım hakkı arasında herhangi bir bağlantının bulunmadığı sonucuna varmıştır (*Morson and Jhanjan Kararı*, prg. 15-17). Zira işçiler hiçbir zaman Birlik içinde serbest dolaşım hakkını kullanmamışlardır (*Morson and Jhanjan Kararı*, prg. 18). Görüldüğü üzere ABAD, aile birleşimi ile serbest dolaşım hakkı arasındaki bağlantıyı serbest dolaşım hakkının etkin kullanımında aramaktadır.

Bu konuda ABAD, *Akrich Kararı* ile de benzer bir sonuca ulaşmıştır. Karara konu olayda, Fas vatandaşı Bay Akrich (A), Birleşik Krallığa yasal giriş yapabilmek için 1989'da bir aylık turistik vize almıştır. Öğrenci olarak bu ülkede kalmak amacıyla yaptığı başvurular ise reddedilmiştir. 1990'da hırsızlığa teşebbüs ve çalıntı kimlik kullanmaktan suçlanmış ve 1991'de sınır dışı edilerek Cezayir'e gönderilmiştir. 1992'de sahte Fransız kimlik kartı ile Birleşik Krallık'a geri dönmüştür. Bu durumun tespitinden sonra, sınır dışı edilse de kaçak olarak ülkeye giriş yapmıştır. Birleşik Krallık'ta yasa dışı bir şekilde ikâmet ederken, bir İngiliz vatandaşı ile evlenmiş; ancak bu evlilik sınır dışı edilmesine engel olamamıştır. Daha sonra, eşinin yaşadığı yer olan İrlanda'ya gitmiştir ve bu ülkede kalabilmek için ilgili makamlara başvuruda bulunmuştur. İlgili makamlar başvuruyu reddettiği için mevcut uyumsuzluk Göç Temyiz Mahkemesi'nin önüne gelmiştir. Mahkeme meseleyi, ABAD'a ön karar yöntemi ile taşıyarak AB Hukuku uyarınca aile birleşimi hakkının var olup olmadığı sormuştur (*Akrich Kararı*, prg. 29-45).

ABAD, üye devlet ülkesinde yasal olarak kalma hakkı bulunmayan üçüncü devlet vatandaşının, Birlik vatandaşı ile evlenerek başka bir üye devlete çalışmak için taşınması hâlinde, eşlerin o dönem

Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Üçüncü Devlet Vatandaşlarının Aile Birleşimi Hakkına İlişkin Değerlendirmeler

yürürlükte olan 1612/68 sayılı Tüzük⁵ madde 10'da düzenlenen aile birleşimi hakkına sahip olmadığını ifade etmiştir (*Akrich Kararı*, prg. 53). Divan bu hakkın tanınmamasının, Birlik vatandaşının serbest dolaşım hakkını engellemediğini de belirtmiştir (*Akrich Kararı*, prg. 53). Ancak bireyin yasal olarak yaşadığı üye devlet ülkesinden diğerine taşınması durumunda aile üyelerinin bir arada yaşamasının engellenmesinin, serbest dolaşım hakkını ciddi ölçüde sınırlandıracığı; bu nedenle ev sahibi üye devlette aile üyeleri (üçüncü devlet vatandaşı olsa bile) ile yasal olarak ikâmet etmesini gerektireceği belirtilmiştir (*Akrich Kararı*, prg. 53, ayrıca bkz. Tryfonidou, 2009: 635). Diğer yandan söz konusu olayda Bay (A)'nın yasal olarak ikâmet hakkının bulunmadığı bir üye devletten diğerine göç etmesi hâlinde, aile birleşimi hakkı ile serbest dolaşım hakkının ekonomik amaçları arasında yeterli bağın bulunmadığı ifade edilmiştir (Tryfonidou, 2009: 635). Nitekim *Akrich Kararı'ndan* da anlaşılacağı üzere, serbest dolaşımın etkin olarak kullanılması sadece fiili anlamda yer değiştirme ile sınırlandırılmamış; aynı zamanda üye devlet ülkesine girişin ve ikâmetin de yasal olmasını her iki hak arasında bağın kurulması açısından aramıştır.

Buna karşılık ABAD, *Carpenter* (Mary Carpenter and Secretary of State for the Home Department (2000), C-60/00, (*Carpenter Kararı*), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62000CJ0060&from=EN> (e.t.: 13.03.2018)] ve *Jia* [Yunying Jia v. Migrationsverket (2007), C-1/05, (*Jia Kararı*), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62005CJ0001&from=EN> (e.t.: 13.03.2018)] Kararları'nda liberal görüş (*liberal approach*) doğrultusunda farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Söz konusu iki kararda da Divan, AB Hukuku'nun ikincil kaynakları açısından kişinin aile üyesi olarak kabul edilmesini, ev sahibi üye devlet ülkesine kabulünün ve ikâmetinin temel hak ve özgürlüklerden yararlanmak açısından yeterli kabul etmiştir. *Carpenter Kararı'na* konu olan somut olayda, İngiliz vatandaşı ile evli Filipin vatandaşı Bayan Carpenter (C), aile birleşimi hakkı çerçevesinde Birleşik Krallık'ta kalabilmek için kalıcı ikâmet iznine başvurmuştur. İdarî makamlar Bayan (C)'nin başvurusunu reddetmiş

⁵ İlgili Tüzüğün İngilizce tam metni için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31968R1612&from=en> (e.t.: 13.03.2018).

ve hakkında sınır dışı etme kararı almıştır. Bunun üzerine Bayan (C), yasal yollara başvurmuş, ulusal mahkeme de ön karar yöntemini işleterek AB Hukuku açısından Bayan C'nin aile birleşimine başvurma hakkının var olup olmadığını ABAD'a sormuştur (*Carpenter Kararı*, prg. 13-20).

ABAD, *Akrich Kararı'ndan* farklı olarak, bu kararda Birleşik Krallık'ta yasal olarak ikâmet etme hakkı bulunmayan Bayan (C)'nin, aile birleşimi hakkı kapsamında ikâmet hakkından faydalanabileceğini kabul etmiştir. Divan'a göre, Carpenter çiftinin ayrılmasının aile hayatına zarar vereceği açıktır (*Carpenter Kararı*, prg. 39). Bay (C)'nin vatandaşı olduğu üye devlete eşiyile birlikte giriş ve ikâmet hakkının engellenmesi ile temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasının önüne geçilmektedir (*Carpenter Kararı*, prg. 39). Görüldüğü üzere ABAD, *Akrich Kararı'ndan* farklı olarak, eşlerin birbirinden ayrılmasını doğrudan temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması olarak görmüş ve bu sınırlandırmayı da AB Hukuku ile koruma altına alınan AİHS'ne aykırı bulmuştur (Tryfonidou, 2009: 634). Daha net bir ifadeyle, serbest dolaşım ile aile birleşimi hakkı arasında doğrudan bağlantının varlığı aranmamıştır.

Jia Kararı'nda ise *Carpenter Kararı'ndan* farklı olarak, üçüncü devlet vatandaşı, kendisinin bağlı olduğu Birlik vatandaşının tâbiyetinde bulunduğu üye devlet dışındaki başka bir üye devlet nezdinde aile birleşimi talebinde bulunmuştur. Karara konu uyuşmazlıkta Bayan Jia'nın (J) oğlu kendisi gibi Çin vatandaşıdır ve 1995'ten bu yana İsveç'te ikâmet eden bir Alman vatandaşı ile evlidir. Bayan (J)'nin oğlu, eşine bağlı olarak İsveç'te yasal ikâmet izni almıştır. Schengen vizesi ile oğlunun yanına gelen Bayan (J), İsveç'te yasal olarak ikâmet eden oğlu ile Alman vatandaşı gelinini dayanak göstererek, ikâmet izni talebinde bulunmuştur. Bayan (J) başvurusunda, oğlunun ve gelinin ekonomik desteğine bağlı olduğunu iddia etmiştir. İdari makamlar, ekonomik bağımlılığı yeterince kanıtlayamadığı için Bayan (J)'nin başvurusunu reddetmişlerdir. Bunun üzerine yasal yollar işletilmiş ve ulusal mahkeme Bayan (J)'nin AB Hukuku uyarınca aile birleşimi hakkının bulunup bulunmadığı konusunda ön karar yöntemiyle ABAD'a başvurmuştur (*Jia Kararı*, prg. 13-24).

ABAD *Jia Kararı'nda* ılımlı görüşü dikkate alarak hükme bağladığı *Akrich Kararı'na* atıfta bulunmuştur (*Jia Kararı*, prg. 27-29). Ancak Bay Akrich'ten farklı olarak Bayan (J), başvuru sırasında üye devlette

Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Üçüncü Devlet Vatandaşlarının Aile Birleşimi Hakkına İlişkin Değerlendirmeler

yasal yollarla ikâmet etmiş veya kanunu dolanarak ikâmet izni talebinde bulunmamıştır (*Jia Kararı*, prg. 31). ABAD, *Carpenter Kararı'ndaki* gibi, aile birleşimi talebinde bulunulabilmesi için aile üyelerinin önceden diğer bir üye devlette yasal ikâmetinin bulunmasının şart koşulamayacağını ifade etmiştir (*Jia Kararı*, prg. 33). Kaldı ki, üçüncü devlet vatandaşı kayınvalidenin ev sahibi devlet ülkesine doğrudan gelerek oğluna ve gelinine katılmasına cevaz verilmemesinin, serbest dolaşım hakkını kullanarak bir diğer üye devlet ülkesine taşınan ve iş kuran üye devlet vatandaşının bu haklarını kullanmaktan men etmemektedir (Tryfonidou, 2009: 639).

İkinci soru kapsamında ise ABAD'ın Aile Birleşimi Yönergesi madde 4/I ve VI ile madde 8'in iptali talebine ilişkin özellikle *Parliament v. Council Kararı'nda* (European Parliament v Council of the European Union (2006), C-540/03, (*Parliament v. Council Kararı*), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62003CJ0540&from=EN> (e.t.: 06.03.2018)] yaptığı değerlendirmeler önem arz etmektedir (Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Göçmen, 2015: 428-430; Lawson, 2007: 324-342). Öncelikle Divan, *Carpenter ve Akrich Kararları'na* atf yaparak aile hayatına saygı hakkının yakın aile üyelerinin sınırdışı edilmemesi açısından negatif; bu kişilerin ülkeye girişlerine ve çıkışlarına izin verilmesi ile de pozitif yükümlülük getirdiğini kabul etmektedir (*Parliament v. Council Kararı*, prg. 50). Bu kapsamda ABAD, AİHM kararlarını alıntılıyarak aile birleşimine ilişkin şü ilkeleri benimsemiştir (*Parliament v. Council Kararı*, prg. 55; Göçmen, 2014: 103)

- i. Bir devletin, yerleşik göçmenlerin akrabalarını ülkesine kabul etme yükümlülüğünün derecesi, alakadar kişilerin belirli koşulları ve genel çıkara göre farklılık gösterir.
- ii. Yerleşik uluslararası hukuk uyarınca ve andlaşma kaynaklı yükümlülüklerle tâbi olarak, bir devlet, ülkesine yabancıların girişini kontrol etme hakkına sahiptir.
- iii. Göç söz konusu olduğunda, evli çiftlerin evlilikteki ikâmet devlet ülkesinin seçimine saygı göstermek ve ülkesi içinde aile birleşimine izin vermek yönünde genel bir yükümlülüğü bir devlete vazediyor olarak düşünülemez.

ABAD *Parliament v. Council Kararı* çerçevesinde, Aile Birleşimi Yönergesi madde 4/I son paragrafında istisnaî durumlarda on iki

205

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

yaşından büyük ve ailesinden bağımsız olarak gelen çocuğun, bu Yönerge uyarınca ülkeye girişine ve ikâmetine izin verilmesinden önce üye devletler, entegrasyon için bu Yönerge'nin uygulanma tarihinde yürürlükte olan mevcut mevzuat hükümleri tarafından öngörülen koşulları yerine getirip getirmediğine ilişkin verilen takdir yetkisinin AB Hukuku'na aykırı olup olmadığını değerlendirmiştir. ABAD, entegrasyon şartının AIHS madde 8/I'e aykırı olmadığını belirtmiştir (*Parliament v. Council Kararı*, prg. 66). Zira aile birleşimine saygı hakkı, üye devletin kendi topraklarında aile birleşimini tanımak zorunda olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır (*Parliament v. Council Kararı*, prg. 66). Ayrıca ABAD getirilen bu şart ile üye devletlerin takdir yetkisinin, özellikle madde 5/V ile madde 17'de⁶ belirtilen ilkelere uyulmasını sağlamak amacıyla sınırlandırılabilceğini ifade etmiştir (*Parliament v. Council Kararı*, prg. 66). Bu sebeple Divan'a göre, entegrasyon gerekliliği her halükarda, (Yönerge madde 5/V ile madde 17'de belirtilen ilkeler) AIHS madde 8/II'de belirtilen meşru amaçların bir kısmına girebilir (*Parliament v. Council Kararı*, prg. 66). Söz konusu açıdan bakıldığında, on iki yaş kriterinin yaş bazında ayrımcılık yasağının ihlali anlamına gelmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kişinin aile üyeleri olmaksızın daha önce üçüncü devlet ülkesinde yaşadığı süre, bu kritere göre nispeten daha uzun bir zaman dilimine denk geldiği için küçüğün başka bir çevreye entegrasyonunda zorlukların ortaya çıkması daha fazla ihtimal dahilindedir (*Parliament v. Council Kararı*, prg. 74). Aynı nedenlerden ötürü, Aile Birleşimi Yönergesi madde 4/VI'nın da AB Hukuku'nu ihlal etmediği sonucuna varılmıştır (*Parliament v. Council Kararı*, prg. 89).

ABAD, Aile Birleşimi Yönergesi madde 8'de sponsor için getirilen belirli sürelerle üye devlette ikâmet etme şartının, aile hayatına saygı

⁶ Aile Birleşimi Yönerge madde 5/V şu şekilde düzenlenmiştir:
"Başvurunun incelenmesi sırasında üye devletler küçük çocukların üstün menfaatlerini dikkate almak durumundadır."
Aile Birleşimi Yönerge madde 17 ise şu şekilde düzenlenmiştir:
"Üye devletler bir başvuruyu reddederken ya da ikâmet iznini geri alırken ya da yenilenmesini reddederken, ya da sponsor ya da ailesinin ülke dışına çıkarılmasına karar verirken kişinin aile ilişkilerinin niteliğini ve sağlamlığını, ikâmet süresini, ailesinin mevcudiyet süresini ve menşe ülkesiyle olan sosyal ve kültürel bağlarını dikkate alır."

Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Üçüncü Devlet Vatandaşlarının Aile Birleşimi Hakkına İlişkin Değerlendirmeler

hakkını ihlal edip etmediği konusunda ise bu hükmün aile birleşimini engelleme amacının olmadığını; sponsorun aile üyelerinin iyi koşullarda yerleşmesine ve entegrasyonunu yeterli seviyeye ulaşmasına yetecek kadar uzun sürelerle ikâmet ettiğinin tespitinde üye devletlere sınırlı bir takdir yetkisi getirdiğini ifade etmiştir (*Parliament v. Council Kararı*, prg. 89).

İkinci soru kapsamında en dikkat çekici kararlardan bir diğeri ise *Chakroun Kararı'dır* (Rhimou Chakroun v. Minister van Buitenlandse Zaken (2010), C-578/08, (*Chakroun Kararı*), <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d0f130de60a6ed2c8aa14dabc0c4fce21e1037af.e34KaxiLc3eQc40LaxqMbN4Pb34Ne0?text=&docid=82677&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=314478> (e.t.: 20.03.2018); karar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Göçmen, 2014; 80-81; Elçin, 2017: 147-148; Özkan, 2017: 283-285; Wiesbrock, 2010: 462-480). *Chakroun Kararı* kapsamında ABAD, sponsorun gelir testinin entegrasyona etkisini somut olayın özelliklerine göre değerlendirmiştir. Karar, 1970'den bu yana Hollanda'da oturan Fas vatandaşı Bay Chakroun'un (C) kalıcı ikâmet izine sahipken, eşi Bayan (C)'nin aile birleşimi hakkından yararlanıp yararlanamayacağına ilişkindir. Çift 1972'den beri evlidir. 2006'da Bayan (C)'nin eşiyle yaşamak için Hollanda makamlarından talep ettiği geçici ikâmet izni, Bay (C)'nin yeterli geliri olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Zira Bay (C) 2005'ten beri işsizdir ve 2010'a kadar şartlar değişmezse işsizlik yardımından yararlanabilecektir. ABAD'a önkarar yöntemiyle başvurularak iki soru yöneltilmiştir: İlk olarak, düzenli ve istikrarlı bir geliri olan; ancak özel yardım isteme hakkına sahip sponsorun, Yönerge madde 7/I-c uyarınca aile birleşimi isteğinin reddedilip reddedilemeyeceğinin araştırılması talep edilmiştir. İkinci olarak da Aile Birleşimi Yönergesi madde 2/d hükmünün, aile ilişkisinin ikâmet edilen devlet ülkesine girişten önce (aile birleşimi) ya da sonra (aile oluşumu) meydana gelmesi arasında herhangi bir ayırım yapılmasına imkân tanıyıp tanımadığı sorulmuştur (*Chakroun Kararı*, prg. 18-31).

İlk olarak ABAD, Aile Birleşimi Yönergesi madde 7/I-c uyarınca sponsorun istikrarlı ve düzenli bir gelire sahip olması gerekliliğinin ne anlama geldiğini ortaya koymuştur. Aslında burada ABAD, entegrasyonun ekonomik yönü açısından bir değerlendirme yapmaktadır. Divan, aile birleşiminin genel kural olduğunu ve üye devletlere verilen takdir yetkisi kapsamında madde 7/I-c'nin dar

207

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

yorumlanması gerektiğini belirtmiştir (*Chakroun Kararı*, prg. 43; Göçmen, 2014: 80). İlgili hükümde geçen üye devletin sosyal yardım sistemi (*social assistance system of the Member System*) ifadesinin, AB Hukuku içerisinde bağımsız bir anlamının bulunduğu ve ulusal hukuklar referans alınarak tanımlanamayacağı belirtilmiştir (*Chakroun Kararı*, prg. 44). Bu doğrultuda, özellikle üye devletler arasında uygulamaların farklılığı nedeniyle sosyal yardım sistemi ile kastedilen ulusal, bölgesel veya yerel bazda olduğuna bakılmaksızın, kamu otoritelerinin verdiği desteklerin kastedildiği ifade edilmiştir (*Chakroun Kararı*, prg. 45). Söz konusu olayda sponsorun düzenli ve istikrarlı olmayan geliri kendisinin ve aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek niteliktedir. Bu nedenle, sponsorun ikâmet süresi boyunca ev sahibi üye devletin sosyal yardımından faydalanmasının yükümlülük hâline gelmesi olasıdır (*Chakroun Kararı*, prg. 46).

Sponsorun sahip olduğu gelirin miktar bakımında yeterliliği konusunda ABAD; bireylere bağlı olarak ihtiyaçların kapsamının değişeceğini, yetkililerin referans miktar olarak belirli bir toplama işaret edebileceği; ancak bunun her bir başvuranın mevcut durumu göz önüne alınmaksızın sponsorun asgarî gelir düzeyinin bu toplamın altında kaldığı gerekçesiyle reddedilemeyeceğini ifade etmiştir (*Chakroun Kararı*, prg. 48). Dolayısıyla sosyal yardım ifadesinin düzenli, yeterli ve istikrarlı gelirin yokluğunu telafi edebilecek kaynak olarak yorumlanması; karşılanması zorunlu, istisnâî ve öngörülemeyen ihtiyaçları karşılayan yardımların sosyal yardım kapsamında değerlendirilmemesi gerektiği belirtilmiştir (*Chakroun Kararı*, prg. 49).

Ayrıca ABAD, Aile Birleşimi Yönergesi madde 2/d'de aile birleşiminin; eşlerin evlenme zamanına dayalı bir ayırım yapmayarak tanımladığına dikkat çekmiştir (*Chakroun Kararı*, prg. 59). Aile birleşiminin; ev sahibi üye devlet ülkesine giriş ve kalış amacıyla üçüncü devlet vatandaşı aile üyelerine, aile birliğini korumak amacıyla ailevi ilişkilerin ülkeye girişten önce veya sonra doğduğuna bakılmaksızın, yasal ikâmet hakkının tanınması şeklinde anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir (*Chakroun Kararı*, prg. 59). İlgili hükme dayanarak ABAD, evliliğin kurulma zamanına dayalı ayırımın yokluğunu vurgulamış ve Aile Birleşimi Yönergesi hükümlerini dar yorumlamama ve etkinlikten mahrum bırakmama gerekliliğini de dikkate alarak, üye devletlerin Yönerge'yi ulusal hukuklarına

aktarıırken bu ayrımı uygulamalarına ilişkin takdir yetkisinin bulunmadığını belirtmiştir (*Chakroun Kararı*, prg. 64).

3. TÜRKİYE-AB ORTAKLIK HUKUKU AÇISINDAN AİLE BİRLEŞİMİ

Aile Birleşimi Yönergesi madde 3/IV-a uyarınca, bu Yönerge'nin Birlik ile üçüncü devletler arasında ya da Birlik ve üye devletler ile üçüncü devletler arasındaki tek veya çok taraflı anlaşmaların daha elverişli hükümlerinin uygulanmasına hâlel getirmeyeceği hükme bağlanmaktadır. Bu bağlamda, aile birleşimine ilişkin Türkiye ile AB arasında Ortaklık Hukuku'nun temelini oluşturan Ankara Anlaşması ve ona bağlı Katma Protokol ile Ortaklık Konseyi Kararları'nın (OKK) öncelikle uygulanacağı aşıkârdır.

Türkiye-AB Ortaklık Hukuku'nda ise aile birleşimine ilişkin münferit hükümler bulunmamaktadır (Can, Özen, 2005; 242-251). Mevcut uyuşmazlıklar ise işçilerin ve hizmetin serbest dolaşımı kapsamında yürürlükteki mevzuat hükümlerinin yorum yoluyla dolaylı olarak uygulanması ile çözümlenmektedir. Zira Türkiye-AB Ortaklık Hukuku'nun, AB Hukuku'nun bir parçası olması nedeniyle (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber, 2018: 90-93) üye devletler Türk vatandaşları açısından aile birleşimi taleplerinde bu hükümleri öncelikle uygulamak mecburiyetindedirler. Ancak ilk zamanlarda ABAD (o zamanki adıyla Avrupa Topluluğu Adalet Divanı)⁷ *Demirel Kararı'nda* [Meryem Demirel v. Stadt Schwäbisch Gmünd (1987), C-12/86, (*Demirel Kararı*) <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=94569&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&d>

⁷ AB 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastrich Andlaşması ile kurulmuştur. [Maastrich Andlaşması'nın İngilizce tam metni için bkz. http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf (e.t.: 21.02.2017).] Ancak bu Andlaşma ile hukuki kişiliği olduğu kabul edilmemiştir. AB Kurucu Andlaşması'ndan ve AB'nin İşleyişine İlişkin Andlaşma'dan oluşan Lizbon Andlaşması'nın 2009 tarihinde yürürlüğe girmesi ile AB; Avrupa Topluluğu'nun yerini almıştır. Bu tarihten itibaren AB tüzel kişilik kazanmıştır. [Lizbon Andlaşması'nın İngilizce tam metni için bkz. <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%206655%202008%20INIT> (e.t. 21.02.2017).

ir=&occ=first&part=1&cid=658606 (e.t: 21.02.2018)] Türk vatandaşlarının aile birleşimi meselesinin AB Hukuku'nun uygulama alanı dışında olduğunu kabul etmiştir (*Demirel Kararı*, prg. 28). Uyuşmazlığa konu olayda; Türk vatandaşı Bayan Demirel Almanya'da çalışan eşinin yanına üç ay süreli vize ile gitmiş, vize süresinin sonunda hamileliğine dayanarak burada kalmak istemiş; fakat Alman makamları bu talebini reddetmiştir (*Demirel Kararı*, prg. 1-5). Birlik içerisinde yasal olarak ikâmet eden Türk işçilerin aile birleşimi hakkına izin veren herhangi bir hükmün, Birlik (o zamanki adıyla Topluluk) Hukuku'nda mevcut olmadığını ve bu durumda Divan'ın AİHS madde 8'de belirtilen prensipler ile ulusal hukuk kurallarının uyumlu olup olmadığına karar verme yetkisinin bulunmadığı sonucuna varılmıştır (*Demirel Kararı*, prg. 28).

Diğer yandan, ABAD son dönemde tesis ettiği kararlarında Türk vatandaşlarının aile birleşimi hakkının varlığını, kapsamını ve sınırını AB-Ortaklık Hukuku'nun doğrudan meselesi olarak ele almıştır. Bu konuda özellikle *Çetinkaya Kararı'na* [Inan Çetinkaya v Land Baden-Württemberg (2004), C-467/02, (*Çetinkaya Kararı*) <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-467/02> (e.t.: 21.11.2018)] değinmek gerekmektedir (Kararın Türkçe çevirisi için bkz. Can, Konuk, 2006: 397-409). Karar 1/80 sayılı OKK madde 6-7 ve 14'ün⁸ yorumuna ilişkindir.

⁸ 1/80 sayılı OKK madde 6/I-II aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

"1. Aile üyelerinin serbestçe işe girmelerine ilişkin madde 7 hükümleri saklı kalmak kaydıyla, bir üye devletin işgücü piyasasına dahil olan bir Türk işçisi o üye devlette;

- Bir yıllık usûlüne uygun çalışmadan sonra, eğer aynı işveren yanında iş mevcutsa, çalışma iznini yenileme hakkına sahiptir.

- Üç yıllık usûlüne uygun çalışmadan sonra ve Topluluk Üye devletlerinin işçilerine tanınan öncelik saklı kalmak kaydıyla, dilediği bir işveren yanında aynı meslek için, o üye devletin iş bulma kurumlarına kayıtlı ve normal şartlarda yapılmış bir iş teklifine başvuru yapma hakkına sahiptir.

- Dört yıllık usûlüne uygun çalışmadan sonra, dilediği bütün ücretli işlere serbestçe girme hakkına sahiptir.

2. Resmi tatiller, doğum izni, iş kazası veya kısa süreli hastalık gibi nedenlerle devamsızlık, usûle uygun iş günü sayılmalıdır. İlgili otoritece belgelenmiş istem dışı işsizlik veya hastalık nedeniyle uzun süreli devamsızlık hâlleri söz konusu

*Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Üçüncü Devlet
Vatandaşlarının Aile Birleşimi Hakkına İlişkin Değerlendirmeler*

Bay Çetinkaya (Ç), 1995'ten itibaren Almanya'da kalıcı ikâmet etme hakkına sahiptir. 1995'ten 1999'a kadar çeşitli işlerde kısa süreli çalışan Bay (Ç)'nin annesinin, babasının ve yaşları büyük olan beş kız kardeşinin Almanya'da yaşadığı, babasının emeklilik yaşı gelene dek Almanya'da çalıştığı, kız kardeşlerinden üçünün ise Alman vatandaşı olduğu ve annesi, babası ile diğer iki kız kardeşinin hâlen Türk vatandaşı olmakla birlikte, Alman vatandaşlığı için başvuruda buldukları anlaşılmaktadır. 2000'de ise işlediği çeşitli suçlardan dolayı yetkili idarî makam tarafından kamu düzenini ve güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle Bay (Ç) aleyhine sınır dışı etme kararı verilmiştir. Süreçle ilgili olarak ulusal mahkemede dava açılmış; mesele önkarar yoluyla ABAD nezdine taşınmıştır (*Çetinkaya Kararı*, prg. 8-17).

Çalışmamız kapsamında ulusal mahkemenin ABAD'a yönelttiği, Bay (Ç)'nin üye devlette doğduğundan ve daima orada yaşadığından hareketle kendisinin 1/80 sayılı OKK madde 7/I'de belirtildiği üzere "işçile birlikte yaşamaya yetkili kılınan kişi" sayılıp sayılmayacağı, dolayısıyla bu hükmün ona etki edip etmeyeceği sorusu (*Çetinkaya Kararı*, prg. 19) önem taşımaktadır. Divan, 1/80 sayılı OKK madde 7/I'in sadece birlikte yaşamaya yetkili kılınan aile üyelerini hedeflemediği, dolayısıyla ilgili üye devlette doğan ve daima orada yaşayan, bu suretle bir "Türk işçile katılmakla ailenin bir araya

211

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

olduğunda, bu süreç usûle uygun iş gününden sayılmayabilir, ancak önceki çalışmalar nedeniyle elde edilen hakların kaybına da sebep olmaz."

1/80 sayılı OKK madde 7 aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

"Üye devletin iş gücü piyasasına dahil olan bir Türk işçinin, ona katılma hakkı tanınan aile üyeleri:

- Üye devlet işçilerine tanınan öncelikler saklı kalmak kaydıyla, o üye devlette en az üç yıl usûlüne uygun olarak ikâmet ettikten sonra, yapılan herhangi bir iş teklifine başvuru yapma hakkına sahiptir.

- Söz konusu üye devlette en az beş yıl usûle uygun olarak ikâmet ettikten sonra, dilediği tüm ücretli işlere serbestçe girme hakkına sahiptir.

Üye devlette, her hangi bir mesleki eğitim programını tamamlayan Türk işçilerin çocukları, ebeveynlerinden birinin ilgili üye devlette en az üç yıl usûle uygun olarak çalışmış olması hâlinde, ne kadar süreyle ikâmet ettiklerine bakılmaksızın her hangi bir iş teklifine başvuruda bulunabilirler."

1/80 sayılı OKK madde 14 aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

"Bu kısımdaki hükümler, kamu düzeni, kamu sağlığı ve kamu güvenliği nedeniyle yapılacak olan sınırlandırmalar saklı kalmak kaydıyla uygulanır."

gelişini" düzenleyen hükümler çerçevesinde ayrıca bir izin başvurusu yapmasına gerek olmayan aile üyelerinin ilgili düzenlemedeki haklardan yararlanamayacağını söylemeyeceğini ifade etmiştir (*Çetinkaya Kararı*, prg. 21).

Divan böyle bir yorumun, getirilen düzenlemenin tutarlılığını güvence altına aldığı ve 1/80 sayılı OKK madde 7/I ile aile üyelerine önce göçmen işçi yanında yaşamalarına izin verme ve belirli bir zaman sonra durumlarını bu devlette bir işi kabul etme hakkının verilmesiyle güçlendirilmesi suretiyle ev sahibi üye devlette aile birleşimine ilişkin uygun şartların meydana getirilmesi amacının gerçekleşmesini mümkün kıldığını belirtmiştir (*Çetinkaya Kararı*, prg. 25). Bu nedenle, 1/80 sayılı OKK madde 7/I'de sayılan Türk işçisinin çocuğu, üye devlette doğmuş ve daima orada yaşamış olsa dahi bu kurala dayanabilecektir (*Çetinkaya Kararı*, prg. 26). Aslında Divan Türk vatandaşı işçiler açısından aile birleşimi hakkının üye devlet ülkesine giriş ve ikâmet etme hakkının yanı sıra, "çalışma hakkının tanınması konusunda da bazı kolaylıkları getirdiğini" de kabul etmektedir.

ABAD, Alman Hükümeti'nin Bay (Ç)'nin 1/80 sayılı OKK madde 7/I koşullarını yerine getirip getirmediğini, babasının düzenli işgücü piyasasına dahil olup olmadığını sorgulamasını da yerinde bulmamaktadır (*Çetinkaya Kararı*, prg. 27-28). Zira ev sahibi üye devletin düzenli işgücü piyasasına dahil olan Türk işçinin yanında beş yıllık usûle uygun ikâmetten sonra aile üyelerinin, ilgili işçinin ikâmet sürelerinden sonra yaşlılık, emeklilik hakkını ileri sürdüğü için artık bu üye devletin işgücü pazarına dahil olmasa bile 1/80 sayılı OKK madde 7 ile verilen bu hakları kullanabileceği kabul edilmiştir (*Çetinkaya Kararı*, prg. 32). Kaldı ki ABAD, Bay (Ç)'ye 1/80 sayılı OKK madde 7/I ile tanınan hakların uyuşturucu tedavisinin devam ettiği bir hapis cezasına mahkûm edildikten sonra işgücü pazarından uzun süreli ayrı kalma yüzünden dahi kısıtlanamayacağını kabul etmektedir (*Çetinkaya Kararı*, prg. 39). Zira aile birleşimi hakkı sadece 1/80 sayılı OKK madde 14 uyarınca kamu düzeni, kamu güvenliği ve kamu sağlığı nedenlerinden dolayı veya haklı sebepler olmaksızın ev sahibi üye devletin ülkesini önemli bir zaman aralığında terk ettiği için sınırlanabilmektedir.

ABAD, Türk vatandaşlarının aile birleşimine ilişkin kararlarında oldukça sık olarak standstill hükümlerini de; diğer bir deyimle mevcut durumu kötüleştirmeme yükümlülüğünü de uygulamaktadır.

*Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Üçüncü Devlet
Vatandaşlarının Aile Birleşimi Hakkına İlişkin Değerlendirmeler*

Mevcut durumu kötüleştirmeme yükümlülüğü, yerleşim ve hizmet edinimi serbestesi açısından Katma Protokol madde 41/I'de; işçilerin serbest dolaşımına ilişkin 2/76 sayılı OKK madde 7'de ve 1/80 sayılı OKK madde 13'te düzenlenmektedir (Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Göçmen, 2014: 86-87). Bu kapsamda üye devlet ilgili hükümlerin yürürlüğe girdiği zamanki veya girdikten sonraki daha lehte bir uygulamaya göre aile birleşimi açısından yeni kısıtlama getiremez. Ancak böyle bir kısıtlamanın meşru bir amaca dayanması ve orantılılık ilkesine uygun olması hâlinde haklı görüleceği ifade edilmektedir (Göçmen, 2014: 95).

Aile Birleşimi Yönergesi ile birlikte mevcut durumu kötüleştirmeme yükümlülüğü, üye devlet ülkesinde ikâmet eden Türk işçilerinin aile birleşimi hakkı açısından ABAD'ın kararlarının evrilmesinde önemli bir role sahiptir. Zira bu kişilerin, aile birleşimi hakkına ilişkin Aile Birleşimi Yönergesi uygulanırken; 1/80 sayılı OKK madde 6 ve 7, bu yükümlülük ile birlikte değerlendirildiğinde Türk işçilerinin ve aile üyelerinin üye devlet ülkelerinde ikâmetine ve istihdamına ilişkin mevcut hâlin korunması temin edilmekte; diğer bir ifadeyle yeni kısıtlamaların getirilmesi engellenmektedir.

ABAD da *Doğan Kararı* [Naime Doğan v. Bundesrepublik Deutschland (2014), C-138-13, (*Doğan Kararı*) <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=154828&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=345762> (e.t.: 20.03.2018)] ile Katma Protokol madde 41'in aile birleşimi hakkı açısından dikkate alınmasının zorunlu olduğunu kabul etmiştir (Karar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Göçmen, Tezcan, 2014, 609-621). Divan, bir Türk vatandaşının üye devlette istikrarlı bir ekonomik etkinlik yürütmek için oraya yerleşme kararı, o üye devletin düzenlemeleri aile birleşimini zor ve imkânsız hâle getiriyorsa negatif biçimde etkilenebileceğini belirtmiştir (*Doğan Kararı*, prg., 35; Göçmen, 2014: 88). Bu kapsamda ABAD, entegrasyon testi olarak öngörülen dil sınavının, entegrasyonun arttırılması ve zorla evliliklerin engellenmesi açısından meşru amaç sayılsa bile, her somut olayın özelliklerine bakılmaksızın aile birleşimini engellediği için Katma Protokol madde 41/I'in önüne geçemediğini belirtmiştir (*Doğan Kararı*, prg., 38-39; Göçmen, 2014: 91).

213

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

SONUÇ

Yukarıda genel ve soyut olarak ifade edildiği üzere, ABAD tarafından aile birleşimi bir hak olarak kabul edilmekte ve temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejimine bağlı olarak kapsamı ve sınırı belirlenmektedir. Bu bağlamda, ABAD kararlarına ilişkin olarak şu tespitlerde bulunmak mümkündür:

- i. ABAD, üçüncü devlet vatandaşı aile üyelerinin ikâmet ve çalışma hakkının engellenmesinin, ABİİA madde 20'de yer alan AB vatandaşlarına tanınan hakların etkili kullanımının önüne geçtiği sonucuna ulaşmaktadır. Böyle bir durumda Divan, AB vatandaşlarının üçüncü devlet vatandaşı aile üyeleri ile üye devlet ülkesinde birleşimini münferit bir hak ve entegrasyonun bir parçası olarak değil, AB vatandaşlarına tanınan temel haklar rejiminin gereği olarak görmektedir.
- ii. Ev sahibi üye devlet ülkesinde yasal olarak ikâmet eden üçüncü devlet vatandaşlarının aile birleşimine ilişkin ABAD tarafından verilen kararlar açısından tam bir içtihat birliğinden bahsetmek mümkün değildir. Böyle bir içtihat birliğine de gerek olmadığı kanısındayız. Zira Divan, her somut olayın özelliği ile AB'nin kendi iç dinamiğindeki gelişmelere ve aşamalarına göre farklı değerlendirmelerde bulunurken temel bir esastan hareket etmektedir. Bu temel esas da yasal olarak üye devlet ülkesinde ikâmet eden üçüncü devlet vatandaşının aile birleşimi hakkının, serbest dolaşım hakkından bağımsız olduğudur. Ancak ABAD, ilk dönem kararlarında serbest dolaşım hakkı ile aile birleşimi hakkı arasında ekonomik bir bağlantının varlığını ararken; daha sonraki kararlarında aile birleşimi hakkını AİHS madde 8'de düzenlenen aile hayatına saygı hakkının bir gereği olarak görmüştür. Buna karşılık, üçüncü devlet vatandaşı aile üyesi hukuka aykırı olarak üye devlet ülkesinde bulunuyorsa, aile birleşiminin serbest dolaşımın etkin bir şekilde kullanılmasının bir gereği olup olmadığına bakmaktadır.
- iii. Türk vatandaşlarının aile birleşimi hakkına ilişkin ise ABAD, öncelikle ortaklık mevzuatını uygulamaktadır. Bu konuda ABAD'ın oldukça fazla içtihadı bulunmakla birlikte, özellikle iki soruya verilen cevapla Türk vatandaşlarının daha avantajlı bir durumda olduğu görülmektedir: Kimler aile birleşimi hakkından faydalanabilir? Bu hakkın sınırı nedir? İlk soru kapsamında,

*Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Üçüncü Devlet
Vatandaşlarının Aile Birleşimi Hakkına İlişkin Değerlendirmeler*

OKK'da işgücü piyasasına etkin bir şekilde katılan işçinin üye devlet ülkesinde doğan, yaşayan ve OKK'larında belirtilen şartları taşıyan aile üyeleri açısından yine işgücü piyasasına etkin katılım şartı aranmamaktadır. ABAD böyle bir yorumun, aile birleşimi hakkı açısından daha uygun olacağı sonucuna doğrudan ulaşmaktadır. Diğer soru bakımından Divan, kamu güvenliği, kamu sebebi ve kamu sağlığı ile ev sahibi üye devlet ülkesini mazeretsiz olarak terk etme gibi nedenlerden aile birleşimi hakkının sınırlandırılabilceği kabul etmekte, bu sebeplerin varlığını somut olayda incelerken de dar yorumlama eğilimi göstermektedir. Mevcut durumu kötüleştirmeme yükümlülüğü de aile birleşimi hakkının sınırının sınırı olarak dikkate alınmaktadır.

215

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

KAYNAKÇA

Baykal, Sanem; Göçmen, İlke (2016). *Avrupa Birliği Kurumsal Hukuk*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Can, Hacı; Konuk, Bahar (2006). "11 Kasım 2004 Tarih ve C-467/02 Sayılı Çetinkaya - Baden-Württemberg Eyaleti Kararının Çevirisi", Can, Hacı (Der.). *Türkiye- Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukukunda Kişilerin Serbest Dolaşımı-Türk Vatandaşlarının Serbest Dolaşımına İlişkin Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararlarının Çevirileri*, TOBB Yayın Sıra No: 2006-31, 397-409.

Can, Hacı; Özen, Çınar (2005). *Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku*. Ankara: Gazi Kitabevi.

216

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Elçin, Doğa (2017). "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda Aile İkamet İzni: Aile Hayatı Hakkı mı? Aile Birleşimi Hakkı mı?". *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 7(30), 117-194.

Göçmen, İlke (2015). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Avrupa Birliği ve Türkiye Göç Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Göçmen, İlke (2014). "Avrupa Birliği Hukuku Çerçevesinde Avrupa Birliği'ndeki Türk Vatandaşları ve Aile Birleşimi". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(1), 73-121.

Göçmen, İlke; Tezcan, Narin (2014). "Avrupa Birliği'ndeki Türk Vatandaşları ve Aile Birleşimi", *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 609-621.

Gökçe, Yasir (2013). *Uluslararası Metinler, AB Düzenlemeleri ve ABAD Kararları Işığında Avrupa Birliği'nde Aile Birleşimi*. Bursa: Legal Yayıncılık.

İltica ve Göç Mevzuatı. 2005. http://www.goc.gov.tr/files/files/iltica_goc.pdf (Erişim Tarihi: 07.11.2018)

Lawson, Rick (2007). "Family Reunification and the Union's Charter of Fundamental Rights, Judgement of 27 June 2006, Case C- 540/03, Parliament v. Council". *European Constitutional Law Review*, 3(2), 324-342.

Özkan, Işıl (2017). *Göç, İltica ve Sığınma Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Reçber, Kamuran (2018). *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinler*. Bursa: Dora Yayınları.

Reçber, Kamuran (2016). *Türkiye ve Avrupa Birliği Ortaklık Hukuku*. Bursa: Dora Yayınları.

Tryfonidou, Alina (2009). "Family Reunification Rights of (migrant) Union Citizens: Towards a More Liberal approach". *European Law Journal*, 15(5), 634-653.

Wiesbrock, Anja (2010). "Court of Justice Of the European Union-The Right to Family Reunification of Third-Country Nationals under EU Law; Decision of

Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Üçüncü Devlet Vatandaşlarının Aile Birleşimi Hakkına İlişkin Değerlendirmeler

4 March 2010, Case C-578/08, Rhimou Chakroun v. Minixter van Buitenlandse Zaken". *European Constitutional Law Review*, 6(3), 462-480.

Yücel, Gerçek Şahin (2013). "Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın Avrupa Birliği Vatandaşlığı ile İlgili Son Yaklaşımları". *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 37-54.

SUMMARY

Family reunification means the entry into and residence in the host state by family members of State of origin national residing lawfully in that host state in order to preserve the family unit, whether the family relationship arose before or after the resident's entry. Family reunification is legitimized for third-country nationals as the result of the right to freedom of movement and fundamental human rights. In this way, it is also endeavored to facilitate the social and economic adaptation of foreigners in line with fundamental European Union objective.

The right to family reunification is almost made up of instructive judgements from Court of Justice of the European Union. It can be divided into two groups which follow two different approaches. One of them that calls the "moderate approach" which requires the right to family reunification for protection of fundamental rights in the free movement of member states only in line with the internal market policy of the Union. This approach is followed by Court in cases such as Morson and Jhanjan and Akrich. However, in latest cases before Court of Justice of the European Union adopts "the liberal approach" in such case as Carpenter and Jia which is considered sufficient for the person to be accepted as a member of family, to be allowed to enter and reside the host member state in the way of enjoying fundamental rights. In addition, Court of Justice of the European Union has reached important conclusions on the purpose of providing integration by enjoying the right to family reunification. Court accepts the implementation of the integration condition in Parliament v. Council and Chakroun case, recognized the limitation of the right to family reunification, but tends to interpret the border narrowly.

On the other hand, the Association Legislation is primarily applied for the Turkish citizens. Although the right to family reunification is not explicitly arranged legislation in force. Court of Justice of the European Union interpretes these provisions broadly in line with the aim of facilitating this right. For instance, in Cetinkaya case is recognized the existence of the right of family reunification of the Turkish workers in accordance with decisions of the Association Council. With this decision the Court also acknowledges to ease the enter, the right to reside and work in the host member State for Turkish citizens' family members. Furthermore, it is accepted that the right to family reunification of the Turkish citizen workers may only be limited on grounds of public order, public security or public health or because the person concerned has left the host member State without legitimate reasons. In addition, there is a stare decisis on being taken into account the standstill clause. Therefore, the Turkish citizens are more advantageous than the other third-country nationals regarding the conditions of the right to family reunification. Within the scope of our study, we aim to determine the conditions, scope and limits of the right of family reunification of third-country nationals, especially Turkish citizens.

**BULGARİSTAN-YUNANİSTAN NÜFUS MÜBADELESİ İLE
TÜRKİYE-YUNANİSTAN NÜFUS MÜBADELESİ
ARASINDAKİ ETKİLEŞİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

*Kader ÖZLEM**

Makale Geliş Tarihi-Received: 08.07.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 11.02.2019

ÖZ

Balkanlar'da 19. yüzyıldaki bağımsızlık hareketlerinin yanı sıra Balkan Savaşları ve 1. Dünya Savaşı'nın etkisiyle ortaya çıkan yeni sınırlar ulus devlet olma amacındaki Balkan devletleri için demografik sorunlar yaratmıştır. Savaşlar, asimilasyon politikaları ve göç ettirme yoluyla görel olarak bu sorunu çözmeye yoluna giden bu devletler açısından nüfus değişimi konusu da alternatiflerden biri olmuştur. Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan ölçeğinde nüfus mübadelelerinin analizini amaçlayan bu çalışmada, 1919 Yunan-Bulgar Nüfus Mübadelesi ile 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi arasındaki etkileşim süreci incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Nüfus Mübadelesi, Balkanlar.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı, Bursa/Türkiye. kaderoziem@uludag.edu.tr

**THE ANALYSIS OF INTERACTION PROCESS BETWEEN
THE BULGARIA-GREECE POPULATION EXCHANGE
AND THE TURKEY-GREECE POPULATION EXCHANGE**

ABSTRACT

The new borders, emerged by the effects of the Balkans Wars and First World War as well as the independence movements in Balkans in 19th century created demographic problems for the Balkans states, which aimed to transform into nation-state. Exchange of populations appeared one of the main alternatives for those states, which tried to solve that problem by using the methods of wars, assimilation policies and deportation. This article, which aims to analyze the exchange of populations in the examples of Turkey, Greece and Bulgaria examines the interaction processes between the population exchanges of Bulgarian-Greek in 1919 and Turkish-Greek in 1923.

220

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Keywords: Turkey, Greece, Bulgaria, Population Exchange, Balkans.

GİRİŞ

Milletlerin buluşma, kaynaşma ve hatta ayrışma noktası olarak Balkanlar, 19. ve 20. yüzyılları kapsayan yaklaşık 200 yıllık süreçte bölgenin kendine özgü şartlarının yanı sıra ideolojik açıdan milliyetçiliğin etkisi ve dönemin büyük güçlerinin müdahaleleriyle isyanların, savaşların ve göçlerin bir arada yaşandığı bir coğrafya olmuştur. Bölgede yaşanan bu olgular birbirleriyle neden-sonuç ilişkisi kurmakla birlikte, yarattıkları sonuçlar itibarıyla demografik değişikliklerin meydana gelmesindeki ana dinamiği teşkil etmiştir. Söz konusu demografik dönüşüm süreci mevcut rejimler açısından görece bir rahatlama tesis ederken, bu sürece maruz kalanlar açısından etkileri birkaç kuşak süren tarihsel hafızanın oluşmasında belirleyici olmuştur.

Bu çalışmanın amacı 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşması'yla aynı günde imzalanan "*Bulgaristan ile Yunanistan Arasında Azınlıkların Serbest Göçüne İlişkin Sözleşme*" (конвенция между България и Гърция относително свобода за емиграция на малцинствата) veya literatürde bilinen kısaltılmış adıyla "*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi*" ile 30 Ocak 1923 tarihli "*Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*"ün veya yaygın kullanımıyla "*Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi*" arasındaki etkileşimi analiz etmektir. Literatürdeki İngilizce, Bulgarca ve Türkçe kaynaklardan yararlanılarak hazırlanan çalışmada, her iki mübadelenin de uygulanması sürecinde birbirinden etkilendikleri ve özellikle Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi'nin Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi'nin seyrine yön verdiği hususu analiz edilen kaynaklar çerçevesinde ileri sürülmektedir. Çalışmanın analitik yapısı dört kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda mübadelelerin tarihsel altyapısına değinilmiş olup ikinci ve üçüncü kısımlarda her iki mübadelenin de gelişim sürecine yer verilmiştir. Dördüncü ve son kısımda ise iki mübadele arasındaki bağıntı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

1. MÜBADELELERİN TARİHSEL ARKA PLANI

Balkanlar'da 19. yüzyılda bağımsızlığı elde eden devletler açısından nüfus konusu öncelikli iç meselelerden biri haline gelmiştir. Bu meselenin pek çok sebebi olsa da en temelde Büyük Oyun (Great

Game)'un bir parçası olarak ileri sürülen Doğu Sorunu'nun (Özdal, 2018: 393) çözümü sürecinde büyük devletlerce bölgedeki nüfus verilerinin göz ardı edilerek kendilerine nüfuz alanı oluşturulmak istenmesi bulunmaktadır. İsyân hareketlerinin başlangıcında Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bir şekilde bağımsızlığını tasdik ettirmeyi önceleyen Balkan ulusları, devletlerinin kurulmasının ardından mozaiği andıran nüfus piramitlerini değiştirmek istemişlerdir. Bu bağlamda, ülkedeki başat grup demografik olarak kendini baskı altında hissettiği azınlık grupları asimilasyon ve göç ettirme politikalarıyla sindirmek, dönüştürmek ve tehdit olmaktan çıkarma yoluna gitmişlerdir. Savaşların bu Balkan devletlerine elverişli bir zemin hazırladığı ileri sürülebilir. Ne var ki Balkan devletlerinin demografik kaygıları sona ermemiş, bilakis daha da artmıştır. Küresel boyut dikkate alındığında küçük bir bölgenin nüfus olarak küçük bir kitlesini oluşturmalarına karşın bu aktörlerin 'büyüklük' ideallerine sahip olmaları (Öztürk, 2001: 20-21) bölgesel ölçekte çatışmaları tetiklediğinden savaşlardan sonra ortaya çıkan durum yeni demografik kaygıları beraberinde getirmiştir. Diğer bir deyişle Balkanlar'da 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) ve özellikle Balkan Savaşları örneklerinde görüldüğü üzere, Balkan devletlerinin savaşlar sonunda kazandıkları yeni topraklarda kendilerinden olmayan yeni nüfusları egemenlik alanlarına almış olmaları demografik sorunun tekrarına yol açmıştır.

Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan 1920'li yıllarda nüfus mübadelelerine girişmeden önce ülke kamuoyları bu sürece psikolojik olarak hazır durumda olmuşlardır. Öyle ki Balkan Savaşları'nın bölgedeki sınırları yeniden şekillendirmesi bu üç aktör açısından savaş sonrası dönemde nüfus değişimini benimsemesine yol açmıştır. Esasen mübadele fikrinin taraflarda yerleşik hale gelmesinde orta ve uzun vadeli tarihsel gerekçelerin de etkili olduğu ileri sürülebilir. Ne var ki Yunanistan ve Bulgaristan tarafından bunların uygulamaya konulması ancak Balkanlar'da yeni toprak edinimleriyle ve kayıplarıyla somutlaşabilmiştir. Ayrıca 1920'li yıllarda söz konusu mübadelelerin uygulanabilirliği Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 1914 yılında uygulama sahası bulan mübadelenin emsal teşkil etmesiyle ve 1. Dünya Savaşı'nın aktörler açısından ortaya çıkardığı sonuçlarla da açıklanabilir durumdadır.

Osmanlı Devleti açısından Bulgaristan ile nüfus mübadelesi konusu ilk defa 93 Harbi sonrasındaki barış müzakerelerinde Saffet Bey

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

tarafından dile getirilmişse de Ruslar tarafından reddedilmiştir (Şimşir, 2009: 219). Bu teklifin reddi mübadele konusunun varlığını ortadan kaldırmamış, bilakis gelişen süre zarfında zaruri bir hal almasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, iki devlet arasında mübadelenin yapılmasına dair düzenleme içeren ilk metin 1913 yılında tesis edilmiştir. II. Balkan Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'yla taraflar arasında nüfus mübadelesine dair bir çerçeve oluşturulmuştur. Antlaşma'nın ayrılmaz bir parçası durumundaki I numaralı Melfuf'un C kısmında her iki tarafta bulunan Bulgar ve Müslüman ahalinin ve onların bütün ortak sınır boyunca 15 km'lik bir muntaka dâhilindeki emlakının isteğe bağlı (ihtiyari) olarak karşılıklı mübadelesinde uzlaşmaya varılmıştır. Bunun köylerin tamamen mübadelesi şeklinde yapılacağı belirtilmiştir (Erim, 1953: 467, Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri, 2002: 20). Ayrıca iki hükümet tarafından karma komisyonun oluşturulması karara bağlanmış olup bu kapsamda 2-15 Kasım 1913'te Edirne'de çalışmalara başlanmıştır. 1. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar geçen süre zarfında aralıklarla toplanan komisyonun hazırladığı listelere göre, mübadil olarak Bulgar bölgesinden 9.714 Müslüman aile veya 48.570 Müslüman ile Doğu Trakya'dan 9.742 Bulgar aile veya 46.764 Bulgar mübadele edilmiştir (Önder, 1990: 29).

Osmanlı Devleti Bulgaristan ile yapmış olduğu mübadeleye ilişkin karma komisyon görüşmeleriyle koşut olarak Yunanistan'la da benzer bir süreç işletmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin Atina Büyükelçisi Galip Kemali Bey'in Yunanistan'a başlangıçta sözlü önerisiyle, ardından Bâb-ı Ali'nin resmi başvurusuyla taraflar arasında mübadeleye ilişkin görüşmeler yapılmıştır (Mourellos, 1985: 399). Her ne kadar Yunan tarafı Megali İdea (Büyük Ülkü) sınırları içindeki Rumların göçlerine sıcak bakmasa da Balkan Savaşları sonrasında Türkiye Trakya'sındaki ve Anadolu'daki Rumların göç etmeye başlamaları Atina nezdinde zorlayıcı bir gelişme olmuştur. Yunanistan'ın tezi, Trakya Rumlarının da mübadeleye dâhil edilmesi ve mübadelenin isteğe bağlı olarak uygulanması olmuştur (Önder, 1990: 43). Esasen Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında II. Balkan Savaşı sonrasında imzalanan 14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın içeriğinde sınırın iki tarafında kalmış azınlıklara, isteğe bağlı olarak uyruklarını değiştirebilmek için üç yıllık bir süre tanınmıştır (Erim, 1953: 478-479). Göçleri ve vatandaşlığı kapsayan bu hükme bağlı olarak mübadelenin müzakere edilmesini, nüfusun yanı

sıra mal, mülk ve arazi konusunun da tartışılmasını gündeme getirmiştir (Dündar, 2015: 69). Nihayetinde 10-23 Mayıs 1914 tarihlerinde yapılan görüşmelerle iki hükümet, Türk Trakya'sındaki ve İzmir Vilayeti'ndeki Rum nüfusun yaşadığı köylerdeki ve Makedonya ile Epir'deki Müslüman ahalinin bulunduğu köylerdeki ahaliilerin istekleri doğrultusunda mübadelesini kararlaştırmıştır (Önder, 1990: 43). Bu kapsamda Mübadele-i Muhacirin Muhtelite Komisyonu kurulurken, bu karma komisyona bağlı olarak İzmir'de ve Selanik'te iki alt komisyon oluşturulmuştur. Ne var ki görüşmelerin devam ettiği esnada karşılıklı göçlerin sürmesi ve sığınmacı sayısındaki dengesizlik -Doğu Trakya ve Aydın'dan 150.000 Rum'a karşılık, 52.000 Müslüman'ın göç etmesi (Mourellos, 1985: 405)- taraflar arasındaki sürecin tıkanmasına yol açmıştır. Nitekim 14 Aralık 1914'te görüşmelerin kesilmesi mübadelenin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur (Dündar, 2015: 70). Bu akıbetin yaşanmasında Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na girmesinin etkisinin önemli bir ağırlığının olduğu ileri sürülebilir.

Görüldüğü üzere, Balkan Savaşları'nda aktörlerin toprak kazançları veya kayıpları nüfus mübadelesi konusunda ikna edici sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Devletlerin mübadeleye yanaşmasının altyapısında sınırları dışında bulunan/kalan soydaşlarının hareketliliği bulunmaktadır. Diğer bir deyişle buldukları ülkelerde sayıca azınlık olarak kalan Türk, Rum ve Bulgar unsurların aynı ulus bağıyla bağlı oldukları ülkelere göç etme eğilimi fiili bir durum ortaya çıkarmıştır. Söz konusu devletler ise bu fiili durumu belli bir sistematiğe bağlamaya çalışmışlardır. 1913 ve 1914 yıllarında yaşanan her iki nüfus mübadelesi de 1919 ve 1923 yıllarında yapılacak olan nüfus mübadeleleri için örnek oluşturmuştur.

2. BULGARİSTAN-YUNANİSTAN NÜFUS MÜBADELESİ (1919)

3 Mart 1878 Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'yla kurulan devletin sınırlarını "Büyük Bulgaristan" (Велика България) ülküsünün ana çerçevesi olarak kabul eden Sofya yönetimi, Berlin Antlaşması revizyonuyla bu idealinden fedakârlık yapmak zorunda kalmıştır. Prenslik olarak kurulduktan sonra dahi dış politikasını bu ülkü doğrultusunda oluşturan Sofya yönetimi 1908 yılındaki bağımsızlık ilanının ardından Balkanlar'ın Prusya'sı olarak belirlemiştir. Bu

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

bağlamda, Bulgaristan siyasi ve askeri açıdan önemli bir bölgesel aktör haline gelmiştir. 1. Balkan Savaşı sonucunda her ne kadar bu ideale yaklaşmış olsa da 2. Balkan Savaşı bu kazanımların kaybedilmesiyle neticelenmiştir. 1. Dünya Savaşı'na özünde bu dönemdeki toprak kayıplarını telafi etmek amacıyla katılan Bulgaristan, İttifak Devletleri arasında yer almıştır. Mağlup olarak çıkan 1. Dünya Savaşı'nın ardından ise 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır.

Bulgar tarihçiler tarafından Bulgaristan tarihinin en ağır antlaşması olarak ifade edilen Neuilly Barış Antlaşması'nın 56. maddesi kapsamında Bulgaristan'ın ulusal (ırksal) azınlıkların karşılıklı ve gönüllü göçlerinin (mübadelelerinin) yapılması hususunda yükümlülük altına girdiği belirtilmiştir. Esasında Bulgaristan mübadeleyi isteyen taraf olmamıştır. 1919 yılı itibarıyla Büyük Bulgaristan ülküsü 2. Balkan Savaşı ve 1. Dünya Savaşı hezimetleri dikkate alındığında ivme kaybetmiş olsa da olası bir mübadele bu topraklardan feragat etmek ve nüfus kaybı olarak değerlendirilmiştir. Daha somut bir şekilde ifade edilirse, bu dönemde gündeme gelen Yunanistan ile mübadele hususu Bulgaristan'ın Ege Makedonyası'ndaki (Selanik, Kavala, Serez, Drama, Florina vb.) isteklerinden vazgeçmesiyle eş anlamlı olmuştur. Ne var ki galip devletlerin baskıları altında söz konusu düzenlemeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Hatta Bulgaristan 1920'deki San Remo Konferansı'nda Ege Denizi'ne çıkış yolu olan Batı Trakya'yı da kaybetmiştir. Bu çerçevede, Bulgaristan için Yunanistan ile nüfus mübadelesi Ege Makedonya'sında nüfus kaybı ve dolayısıyla Büyük Bulgaristan ülküsünün zayıflamasının yanı sıra 1. Dünya Savaşı yüzünden içinde bulunan ekonomik sorunların daha da derinleşmesi anlamını taşımıştır. Diğer bütün şartlarıyla birlikte Bulgaristan, Neuilly Barış Antlaşması'ndan kurtulma yollarını aramış ve Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nı gizlice desteklemiştir (Velikov, 1966: 72-83).

Yunanistan açısından Bulgaristan ile mübadele hususuna bakıldığında, 1919-1920 yılları itibarıyla ülkenin içinde bulunduğu durumun buna uygun olduğu ileri sürülebilir. 15 Mayıs 1919 itibarıyla Anadolu'yu işgal girişiminde bulunan Yunanistan, Türkiye'de işgalini ilerletirken, diğer yandan San Remo Konferansı'yla Batı Trakya'yı da elde etmiştir. Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışını kesmekle birlikte, Megali İdea kapsamında

İstanbul'a Trakya üzerinden kara koridorunu sağlamak istemiştir. Megali İdea'nın gerçekleşmesi ve sağlıklı bir zemine oturtulması amacıyla İstanbul'a giden koridor üzerinde Yunan dili konuşmayan unsurların azaltılması Atina'nın öncelikleri arasında yer almıştır. Zira Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren demografi sorunu ülke gündeminin değişmez konu başlıklarından biri olmuştur. Diğer bir deyişle 1830-1920 yılları arası dönemde ülke topraklarını yaklaşık üç katına çıkararak Yunanistan'ın (Hatipoğlu, 2001: 35) nüfusuna Yunanca konuşmayan ve Rum-Ortodoks Kilisesi'ne mensup olmayan yeni nüfus kitlesi kazanması nedeniyle demografik dengeleri değiştirmek için politika geliştirmek zorunda kalmıştır.

Bulgaristan ile mübadeleyi Yunanistan açısından zaruri kılan ikili düzeydeki denkleme bakıldığında, Ege Makedonya'sında ve Batı Trakya'da bulunan Bulgar nüfusun varlığı ön plana çıkmaktadır. 1. Dünya Savaşı'nda 1918'de İngilizlerle birlikte Doyran'da Bulgar ordusuna karşı harp eden Yunanistan ordusu, bu bölgedeki Bulgar unsurlarla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Benzer nitelikte, sivil Bulgarların 1919 sonrasında Batı Trakya'da Türklerle birlikte hareket ederek Yunanlıları güç duruma düşürdükleri bilinmektedir (Bkz. Komitacı, 2008: 121-165). Dolayısıyla Ege Makedonyası'ndaki ve Batı Trakya'daki demografik durumun Yunanistan'ı nüfus mübadelesi yapılması konusunda istekli taraf haline getirdiği görülmektedir (Kamil, 2017: 106).

Aktörlerin mübadeleye ilişkin yukarıda belirtilen gerekçeleri bağlamında 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşması'yla aynı günde "Bulgaristan ile Yunanistan Arasında Azınlıkların Serbest Göçüne İlişkin Sözleşme" (конвенция между България и Гърция относително свобода за емиграция на малцинствата) imzalanmıştır. Bu Sözleşme, Neuilly Barış Antlaşması'nın 56/2. maddesinde öngörülen azınlıkların mübadelesine ilişkin hükmün tamamlayıcısı niteliğindedir. Buna bağlı olarak, Bulgaristan ve Yunanistan arasında Neuilly Barış Antlaşması ile aynı gün yukarıda belirtilen Sözleşme imzalanmıştır. Sözleşme kapsamında;

- Mübadelenin Yunanistan'daki Bulgar azınlık ile Bulgaristan'daki Yunan azınlığı kapsayacağı,
- Nüfus değişiminin gönüllü/isteğe bağlı olacağı,

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

- 18 yaşında olan herkesin göç edebileceği, göç edenlere zorluk çıkartılmayacağını ve taşınmazlarına zarar verilmeyeceği,
- Mübadeleye katılmak isteyen kişilerin 3 ay içerisinde oluşturulacak olan Karma Komisyona dilekçe ile başvuruda bulunmasının gerektiği,
- Mübadiller göç ettikleri anda buldukları ülkenin vatandaşlığını kaybedip, diğer ülkenin vatandaşlığını alacakları,
- Suç işlemiş olanlar da mübadeleye dâhil edilirken, bu kişilerin gittikleri ülkede adli makamlarca ilgili işlemlerin yapılması,
- Mübadele öncesi göç edenlerin de mübadelenin sağladığı haklardan yararlanacakları,
- Taşınabilir eşyalar serbestçe götürülürken, taşınmazları ise yerel makamlar aracılığıyla Karma Komisyonun denetimine bırakılması ve Karma Komisyonun görevi kapsamında mübadelenin yürütülmesinin sağlanması ve taşınmazların güvence altına alınması,
- Her iki ülkeye de sınırı olan devletlerin (Arnavutluk, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Türkiye, Romanya) mübadeleye taraf olabilecekleri hükümleri yer almaktadır.

227

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Yukarıda belirtilen maddelere ilaveten, Bulgaristan'da 28 Haziran 1922 tarihli Devlet Gazetesinin 68. sayısında (Bkz. <https://dv.parliament.bg>, 18.01.2019) yayınlanarak yürürlüğe giren Sözleşme kapsamında göç edecek olan kişilerin/mübadillerin 18 Aralık 1922 tarihine kadar dilekçe doldurmaları hususu belirtilmiştir. Diğer taraftan, 1920 yılı itibarıyla kurulan Karma Komisyon ise ancak Kasım 1922'de dilekçeleri toplamaya başlamıştır (Ladas, 1932: 104). 1923 yılı itibarıyla uygulamaya giren Sözleşme kapsamında Karma Komisyona Haziran 1923'e kadar dilekçe veren Yunanistan'daki Bulgar azınlık aile sayısı 166 iken, Bulgaristan'daki Yunan azınlık ailesi sayısı ise 197 olmuştur (Ladas, 1932: 105). Başlangıç itibarıyla düşük düzeyde kaldığı kanısını oluşturan bu istatistikler, Yunanlıların Anadolu'da yaşadığı hezimete ve sonrasında ortaya çıkan göçlere bağlı olarak hızlı bir şekilde değişmiştir.

1923-1925 yılları arasında yoğunluk kazanan Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi kapsamında Bulgaristan'dan giden Yunan mübadil sayısı 46.000 kişi iken, Yunanistan'dan giden Bulgar mübadil sayısı ise

yaklaşık 123.000 olmuştur (Yıldırım, 2006: 145). Bulgaristan'dan göç eden Yunan azınlık ekseriyetle Karadeniz kıyısındaki Varna, Burgaz şehirleriyle Stanimaka (Asenovgrad), Yanbolu (Yambol) ve Filibe (Plovdiv) şehirlerinden olmuştur. Gelenler ise ekseriyetle bu şehirlerin yanı sıra Bulgaristan'dan Türk göçleriyle boşalan Kırcaali, Hasköy (Haskova), Şumnu (Şumen), Plevne, Eski Zağra (Stara Zagora) gibi şehirlere yerleşmiştir (Kamil, 2017: 111).

3. TÜRKİYE-YUNANİSTAN NÜFUS MÜBADELESİ (1923)

228

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmeye başlayarak Megali İdea ülküsünü gerçekleştirmek için İtilaf Devletleri'nin ve bilhassa İngiltere'nin desteğiyle Anadolu'ya çıkan Yunan ordusu, 1922 yılına kadar Batı Anadolu'da hâkim olmuş ve Ankara'yı tehdit etmiştir. 26 Ağustos 1922'de başlayan Türk ordusunun "Büyük Taarruzu" sonrasında Yunanistan'ın "Küçük Asya" macerası sona ermiş ve 9 Eylül 1922'de Türk askeri İzmir'e girmiştir. Bu tarih aynı zamanda Anadolu'daki Rumlar açısından da bir dönüm noktası olmuştur. Öyle ki Türk Kurtuluş Savaşı'nın bitiminin hemen ardından Anadolu Rumlarının Yunanistan'a göç etmeye başladıkları görülmüştür. Şüphesiz bu durum Türkiye Rumlarının Türk Kurtuluş Savaşı boyunca takınmış olduğu tutum ve yaptığı girişimlerle doğrudan ilintilidir. Bu sebeple Türkiye Rumlarının savaş süresindeki davranışları dikkate alındığında, Kurtuluş Savaşı sonrasında güvenlik kaygısı yaşadıkları sonucuna ulaşılabilir. Başlangıçta Batı Anadolu ve Marmara'dan gerçekleşen Rum göçleri kısa bir süre sonra Doğu Trakya ve Karadeniz illerini de kapsamıştır (Arı, 2007: 7). Zaman zaman kıyı kentlerinde nüfus yığılmalarının yaşandığı görülürken, geride bırakılan kentlerde de sosyolojik dengeler altüst olmuştur.

Türkiye Rumlarının kitlesel göç hareketlerinin sayısal verilerine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Bu durum elde kesin verilerin olmamasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar birbirinden farklı rakamlar ileri sürülse de Türkiye'den giden Rum göçmen sayısının 1.200.000-1.250.000 arasında ifade edildiği dikkat çekmektedir. Arı'nın aktardığı bilgilere göre, Türk Kurtuluş Savaşı'nı müteakip bir aylık süre zarfında Yunanistan'a göç eden Rum sayısı 650.000 iken, 1922 yılının sonuna değin bu sayı 1.000.000'u aşmıştır. 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Sözleşmesi kapsamına dâhil edilen bu kitleyle Sözleşme imzalandıktan sonra mübadeleye katılan Rumlarla birlikte bu sayı 1.250.000'i geçmiştir (Arı, 2007: 8). Diğer taraftan, Yunanlıların askeri

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

mağlubiyetinin ardından Atina yönetiminin ideallerini canlı tutan Rum nüfusun Anadolu'dan göç etmesi Megali İdea'nın da çöküşü anlamına gelmiştir. 1923 yılından itibaren Yunanistan için öncelikli konu ülkeye gelen göçmenlerin iskânı ve sosyal uyum süreçleri olmuştur.

Kurtuluş Savaşı'nın ardından Lausanne kentinde Türk tarafı İtilaf Devletleri'yle barış görüşmeleri gerçekleştirirken, konferansın önemli gündem maddelerinden biri ise mübadele olmuştur. Mübadeleyi asıl isteyen taraf ise Yunanistan olmakla birlikte isteğe bağlı bir boyutta kalmasını benimsemiştir. Ne var ki Lord Curzon'un müdahalesiyle bunun isteğe bağlı değil, zorunlu olmasını kabul etmek durumunda kalmıştır (Arı, 2007: 17). Yunanistan'ın mübadelenin isteğe bağlı olmasındaki ısrarı hem yeni göçmenlerin gelmesini önlemek hem de Anadolu'dan Rum nüfusun tamamen göç ettirilmesini önlemektir. Ancak İngiltere'nin Yunanistan üzerindeki nüfuzu bunu engellemiştir. Öte yandan, Türk tarafı ise İstanbul Rumlarını da mübadeleye dâhil etmek ve Patrikhane'yi ülke dışına çıkarmak isterken, Rum göçleri nedeniyle kentlerin bozulan sosyo-ekonomik dengelerini gelecek mübadillerle onarmak istemiştir. Nitekim 30 Ocak 1923 tarihli "*Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*" (Soysal, 2000: 185-191) ile mübadele konusu somut bir form almıştır. Sözleşme kapsamında İstanbul'daki Rumlarla Batı Trakya'daki Müslümanlar mübadele kapsamı dışında tutularak 1913 Bükreş Antlaşması esas alınmak suretiyle 'yerleşik' (établis) sayılmışlar, Patrikhane ise İstanbul'da bırakılmıştır. Mübadelenin uygulanması sürecinde Türk ve Yunan tarafları arasında yerleşik kavramına ilişkin görüş ayrılıkları ortaya çıkmış ve konu Milletler Cemiyeti'ne taşınmıştır (Arı, 2007: 17-18). Bu süreçte iki devlet arasındaki ilişkiler gerilemiştir. Yunanistan, Batı Trakya'daki Türklerin mallarına el koyarak Türkiye'den gelen Rumları buraya yerleştirirken, Türkiye de İstanbul'daki Rumlara aynı işlemi uygulamıştır (Özlem, 2016: 63; Armaoğlu, 2004: 325-326). Krizin gittikçe büyümesi üzerine taraflar diplomasi yolunu tercih etmiş ve 1 Aralık 1926'da yapılan anlaşmayla nüfus mübadelesi konusu çözüme kavuşturulmuştur. 1926 sonrasında da mübadelenin uygulanmasında sorunlar yaşanmakla birlikte Haziran 1930'da tarafların nihai bir uzlaşmaya vardıkları görülmektedir. Teknik konularda yaşanan görüş ayrılıklarına karşın, Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi esasında 1923-1925 yılları arasında yoğunluk kazanmıştır. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine dayanarak 1923-1927 yılları arasında 456.720

Müslümanın mübadeleyle Türkiye'ye geldiği belirtilirken (Goularas, 2012: 131), genel olarak gelen mübadil sayısının yarım milyonu geçtiği de ifade edilmektedir (Arı, 2007: 2).

4. MÜBADELELER ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

Çalışma kapsamında analiz edilen Bulgaristan-Yunanistan ve Türkiye-Yunanistan nüfus mübadeleleri Yunanistan ortak paydasında bulunmaktadır. Dolayısıyla iki mübadelenin birbirine etki efektinin değerlendirilmesi için yöntem açısından Yunanistan'a odaklanmak gerekmektedir. Bununla birlikte, her iki nüfus mübadelesinin de uygulanma süreci 1923-1925 yılları arası döneme yoğunlaşması ve 1. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan barış antlaşmalarının imza sürecindeki gelişmelerin etkisiyle yapılması gibi ortak noktalara sahip olduğu görülmektedir. Milletler Cemiyeti (MC) sistemi içerisinde azınlıklara atfedilen özel anlamın yanı sıra Yunanistan, Bulgaristan ile Türkiye'nin içinde bulunduğu demografik durum ve 1920'li yılların başındaki gelişmeler mübadeleleri tetiklemiştir.

Çalışmanın ana varsayımı itibarıyla Yunanistan kesişim kümesinde olan her iki mübadelenin uygulama sürecinin aynı döneme denk gelmesi ile Yunanistan'ın Anadolu'daki başarısızlığı ve ardından gerçekleşen Rum göçleri dikkate alındığında, birbirinden etkilenmelerinin mümkün olduğu kanaati belirmektedir. Bu bağlamda, Bulgaristan-Yunanistan nüfus mübadelesinin uygulanması sürecinde Yunanistan'ın politikalarını değerlendirmek ve Atina yönetiminin Anadolu'dan göç eden Rumları yoğun olarak iskân etmeye çalıştığı yerleşim yerlerindeki demografik değişime bakmak kaçınılmaz olmaktadır.

İlkin belirtilmesi gereken husus, İç Makedonya Devrim Örgütü (VMRO)'nün Ege Makedonya'sındaki ve Batı Trakya'daki Bulgar nüfus varlığının devamı için mübadeleye olan muhalefetidir. VMRO'ya göre Yunanistan Bulgarları göç etmemeli ve buldukları yerlerde hayatlarına devam etmelidirler. Hatta göç eylemine girişenlerin caydırılması konusunda da yoğun bir kara ve kanlı propaganda izlemiştir (Ladas, 1932: 104). 1920'li yılların başında VMRO, Vardar Makedonyası'nın Yugoslavya'ya bırakılmasını kabul etmemekte direnmesinin yanı sıra buradan 300.000 Bulgar'ın Bulgaristan'a göç etmesi ve bu göçmenlerin ülkede oluşturdukları

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

kamuoyunun etkisiyle güç kazanmıştır. VMRO'nun tezlerine bazı siyasetçi ve asker çevrelerinin destek vermesiyle Bulgaristan'da darbe yapılmıştır. Stamboliyski'nin yerine gelen Tsankov VMRO'nun Yunanistan'a ve Sırbistan'a yönelik gerilla faaliyetlerinde bulunmasına göz yummuştur. Tsankov'un ardından 1926'da göreve gelen Lyapçev ise VMRO'nun liderleri arasında yer almıştır (Armaoğlu, 2004: 185-186). Dolayısıyla VMRO'nun Ege Makedonya'sındaki ve Batı Trakya'daki mübadele karşıtı tutumu Yunanistan Bulgarlarının göç etmesini önlemeye yönelik olmuş ve bu noktada şiddet kullanmaktan geri kalmamıştır. Öyle ki VMRO'nun silahlı eylemleri ve Yunanlılara yönelik saldırıları nedeniyle Yunanistan, Ekim 1925'te Güney Bulgaristan'a girmiştir. MC'nin girişimiyle kriz sona ererken, bu durum MC'nin ender başarılarından birini oluşturmuştur (Crampton, 2007: 139). Haziran 1923'e gelindiğinde Yunanistan'dan Bulgaristan'a mübadele için başvuran kişi sayısının 166 aileyle sınırlı kalması VMRO'nun propaganda ve eylemlerinin başarısını göstermektedir.

Diğer taraftan, iki yönlü mübadeleyi yönetmek Yunanistan açısından pek çok güçlüğü beraberinde getirmiştir. Savaşın ülkede yarattığı ekonomik sorunlar, siyasi istikrarsızlık, askeri yetersizlik ve ulusal moralin çökmüş olması gibi hususlara ilaveten 1 milyonu aşkın göçmen kitlesinin ülkeye gelmiş olması denklemi daha da zorlaştırmıştır. Bu nedenle iki savaş arası dönemde ekonomik açıdan içinde bulunulan güç şartlar dikkate alındığında, Yunanistan'daki en büyük sosyal sorunun Anadolu'dan gelen göçmenlerin iskânı ve bakımı olduğu ileri sürülebilir. Öyle ki 1914'ten önce 4.3 milyon olan ana nüfusla 1 milyonun üzerindeki göçmenin bütünleştirilmesi gerekmiştir (Jelavich, 2015: 186).

Bulgaristan-Yunanistan nüfus mübadelesinin uygulanmasının başlangıçta sorunsuz bir şekilde gerçekleşeceği öngörülmüştür. Ancak 1922 yılının sonlarından itibaren Anadolu'dan ve Doğu Trakya'dan gerçekleşen Rum göçleri bu mübadelenin seyrini radikal bir şekilde değiştirmiştir (Ladas, 1932: 105). Bununla birlikte, Doğu Trakya'nın Mudanya Mütarekesi'yle boşaltılmasının ardından Batı Trakya'ya doğru kendisini hissettiren savaş tehdidi Bulgaristan-Yunanistan nüfus mübadelesinin muhatap kitleleri üzerinde sonuçlar doğurmuş ve mübadelenin seyrinin değişmesinde yardımcı unsur olmuştur. Yunanistan, Bulgar azınlık mensuplarının isteğe bağlı olmasına karşın hızlı bir şekilde mübadeleye dâhil olmalarını istemiştir. Bu kapsamda,

1923 yılının başlarında Batı Trakya'ya yönelik hissettiği tehdit algılaması sebebiyle Dedeağaç-Gümülcine tren hattı güzergâhında bulunan Bulgarların yaşadığı köylerdeki 1500-2000 civarında aileyi askeri gerekçeler ve demiryolunun güvenliğini sağlamak amacıyla Teselya'ya ve Adalar'a sürmüştür. Bu kitlenin ancak 1923 yılının sonbaharında köylerine dönmesine izin verilmesi ise Lausanne Barış Antlaşması'nın imzalanması ve savaş tehdidinin ortadan kalkması üzerine gerçekleşmiştir (Bkz. Ladas, 1932: 105). Söz konusu Bulgar köylüler geri döndüklerinde evlerinin ve topraklarının Türkiye'den gelen mübadiller tarafından doldurulduğunu görmüşlerdir. Bulgar ailelerin sürülmesi hadisesi Yunanistan'daki Bulgar azınlığın büyük bir kısmının gerek sürgün edilme korkusuyla gerekse Yunan yetkililerin müsaadesiyle/göz yummasıyla Bulgaristan'a kaçmak zorunda kalmışlardır. Sürgün edilen ailelerin de geri döndüklerinde karşılaştıkları manzara sebebiyle Bulgaristan'a göç etmekten daha iyi bir seçenekleri kalmamıştır (Ladas, 1932: 105). Görüldüğü üzere, Yunanistan Türkiye'den gelen mübadillerin iskânına çözüm bulmak için Bulgaristan ile imzalamış olduğu mübadele sözleşmesinin isteğe bağlı olan hükmünü Bulgar azınlığın göçlerini teşvik etmek için emsal olaylar yaratmak suretiyle zorunlu bir forma dönüştürmüştür. Diğer bir deyişle, gönüllü olan Bulgaristan-Yunanistan nüfus mübadelesi Atina yönetiminin uygulamalarıyla zorunlu göç halini almıştır (Kamil, 2017: 109).

Yunanistan'ın Bulgar azınlığı göç ettirme girişimi Atina-Sofya hattında anlaşmazlıklara neden olmuştur. 29 Eylül 1924'te iki ülkenin Dışişleri Bakanları (Kalfov-Politis) Cenevre'de bir araya gelirken, mübadele sözleşmesinin hükümlerinin tam uygulanmasını sağlamaya çalışmışlardır. Ancak burada imzalanan iki protokol de Yunanistan meclisinde onaylanmadığından yürürlüğe girmemiştir (Kamil, 2017: 111). Bulgar azınlığı ülkeden göndermeye çalışan Atina yönetimi, sorunları görmezden gelmeye çalışmıştır. Bu dönemde Bulgaristan'dan gelen Yunan mübadil sayısının sayıca az olduğu ve 1923-1925 yılları arasında gelen mübadil sayısının toplamda 46.000 civarında olduğu esas alınır, Atina yönetiminin ana önceliğinin Türkiye'den gelen Rum nüfus olduğu sonucuna ulaşılabilir. Zira 46.000 kişilik mübadil grup Yunanistan'ın kolaylıkla üstesinden gelebileceği sayısal veriye tekabül etmektedir.

Yunanistan'ın Türkiye'den gelen mübadilleri iskân yerleri ekseriyetle Ege Makedonya'sı, (Batı) Trakya, Teselya ve Adalar bölgeleri

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

olmuştur. Bu bölgelerden özellikle Makedonya ve (Batı) Trakya ön plana çıkmıştır. Bunun temel gerekçesi bu bölgelerin iki yönlü olarak boşaltılması veya boşaltılacak olmasıdır. Birincisi, 1. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilgisini müteakip bölgedeki Müslüman Türk ahalinin Osmanlı Devleti'nin yeni sınırlarına doğru gerçekleştirdiği göçler nedeniyle geride kalan evlerin ve toprakların önemli bir kısmının boş bulunmasıdır. Diğer yandan, 30 Ocak 1923 tarihine kadar göç etmemiş olanların ise 30 Ocak 1923 tarihli Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi'ne tabi bulunmasıdır. İkincisi, Bulgaristan-Yunanistan nüfus mübadelesi nedeniyle mübadil olan/olacak Bulgar azınlığın Makedonya ve Trakya'da ikamet etmekte olmasıdır. Dolayısıyla mübadele kapsamında boşalan/boşalması öngörülen bu bölgelere ana bölümü Türkiye'den gelen Rum göçmenler ile Bulgaristan'dan gelen Yunan mübadiller iskân edilmek istenmiştir. 1928 yılında Yunanistan nüfusu içerisinde mübadillerin bölge bazındaki sayısını gösteren aşağıdaki tablo konuyu somutlaştırmaktadır.

Tablo 1: 1928 yılı Yunanistan'da nüfus ve mübadil oranları

BÖLGE	NÜFUSU	MÜBADİL SAYISI
Merkez Yunanistan	1.592.842	306.193
Teselya	493.213	34.659
İyon Adaları	213.157	3.301
Kiklades	129.702	4.782
Mora Yarımadası	1.053.327	28.362
Makedonya	1.412.477	638.253
Epir	312.634	8.179
Ege Adaları	307.734	56.613
Girit	386.427	33.900
Trakya	303.171	107.607
TOPLAM	6.204.684	1.221.849

Kaynak: Erdal, 2006: 338.

Görüldüğü üzere, Makedonya ve Trakya bölgeleri oran itibarıyla mübadillerin en yoğun olarak iskân edildikleri yerleri oluşturmaktadır. Lakin belirtilen sayılarda mübadil grupların ülkeye gelmiş olması Yunanistan'da sosyal dengeleri alt üst etmiştir. Türkiye ve Bulgaristan da bu durumdan fazlasıyla etkilenmiş olsalar da Yunanistan'ın söz konusu sorunları daha yoğun bir şekilde yaşadığı görülmektedir. 1923-1925 arası dönemde özellikle Makedonya ve

Trakya bölgeleri Yunan, Türk ve Bulgar mübadillerin sıklıkla karşılaştığı yerler olmuştur. Şüphesiz bu karşılaşma gelenlerin gidenlere dostça olmayan davranışlar sergilediği, birbirlerini hoşlanılmayan yabancılar olarak tanımladıkları bir atmosferde gerçekleşmiştir. Her iki mübadelenin de kesişim kümesinde yer alan Yunanistan'da mübadiller arasındaki ilişkilerde özellikle Bulgar azınlık fazlasıyla mağdur olmuştur (Ladas, 1932: 107).

Öte yandan, mübadiller varış ülkelerinde, farklı bir ifadeyle anavatanlarında da hayal kırıklıkları yaşamışlardır. Türkiye'den Yunanistan'a gelen Rumların geldikleri ülke toplumuna nazaran içinde buldukları sosyal ve iktisadi açıdan hayat standartlarının yüksekliğinden eser kalmamış, ekonomik sorunlarla boğuşmak zorunda kalmışlardır. Bu mübadiller arasında becerilerine başvurulmayan ve iş bulamayan doktor, avukat, tüccar, öğretmen, zanaatkar gibi mesleklere mensup vasıflı kişiler yer almıştır (Jelavich, 2015: 186). Rum mübadiller vardıkları ülkede karşılaştıkları ekonomik sorunlar ve sınıf ayrışmalarının etkisiyle sosyalist hareketlere meyletmişlerdir (Ortaylı, 2017). Hatta bu mübadillere yönelik yerli Yunanlıların düşmanca yaklaşım sergiledikleri ve aralarında Türkçe konuşmaları nedeniyle eleştirdikleri görülmüştür (Erdal, 2006: 340). Türkiye'ye gelen mübadillere yönelik yerli halk Yunanistan'a tezat olarak kucaklayıcı olsa da iktisadi açıdan devletin mübadillere fazla korumacı olduğunu düşünmüşlerdir. Servetinin küçük bir bölümünü Türkiye'ye getirebilen Türk mübadiller ise Türkiye'ye geldikten sonra geçmişte yaşadıkları yerlerin özlemini çekmişlerdir. Bununla birlikte, gelen Türk mübadillerin de kendi aralarında zaman zaman Yunanca konuşmaları yadırganmıştır. Aynı durum Bulgaristan özelinde de kendisini göstermiştir. Öyle ki günümüzde dahi Yunanistan Bulgaristan'a gelen mübadillerin torunlarına halk arasında "Yunan" denildiği işitilmektedir.

Her iki nüfus mübadelesinde de taraf ülkeler ve mübadiller açısından ilginç bulgular ortaya çıkmıştır. Örneğin, mübadelelerle sadece nüfus kayıpları olmamış, aynı zamanda her üç ülke açısından da kültürel bir kayıp yaşanmıştır. Bununla birlikte, mübadeleler üç ülkeye de ağır ekonomik yükler getirmiş ve bundan en fazla etkilenen Yunanistan olmuştur. Mübadiller ise göç etmeden önce ekonomik bakımdan varıl durumda bulunurlarken, vardıkları ülkelerde alt ve nadiren orta sınıfın mensubu olmuşlardır. Mübadeleler ideolojik açıdan da mübadiller üzerinde etkide bulunmuştur. Azınlık olarak yaşadıkları

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

toplumda hoşgörü temasını ön plana çıkaran mübadiller arasında yer değiştirdikten sonra milliyetçiliğin yükselişe geçtiği görülmüştür. Bununla birlikte, bilgi birikimlerini yeni ülkelere transfer ederek kalkınmada etkili olmuşlardır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde Balkanlar'da yaşanan gelişmelerin sonucu olarak topraklarını genişleten devletler nüfus sorunuyla karşılaşmıştır. Ulus-devlet olma amacı güden bu devletler Yunanistan ve Bulgaristan örneklerinde somut bir şekilde görüldüğü üzere, nüfus mübadelesi konusunu esastan ele almak zorunda kalmışlardır. Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan ve Yunanistan ile nüfus mübadelesi gerçekleştirmek istediği görülmektedir. 1913 ve 1914 yıllarında sınırlı ve etkisiz kalan nüfus mübadelesi girişimlerine karşın, 1920'li yıllarda kapsamlı ve etkin nüfus değişimleri gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında analiz edilen her iki nüfus mübadelesinin de birbiriyle etkileşim içinde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda bilhassa Yunanistan özelinde yoğunlaşan her iki nüfus mübadelesi de Atina yönetiminin çıkar tanımlaması doğrultusunda şekillenmiştir. 1923-1925 yılları arasında işlevsel bir şekilde yaşanan her iki mübadele de Yunanistan'ın Anadolu'daki macerasının sona ermesinin ardından Türkiye Rumlarının 1923'e kadar kitlesel olarak Yunanistan'a göç etmelerinden etkilenmiştir. Türkiye'den gerçekleşen bu göçler Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi'nin yapılmasını doğrudan tetiklerken, Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi'ne ise seyrini değiştirmek suretiyle tesirde bulunmuştur. Yunanistan'a gelen Anadolu Rumlarının baskısıyla ülkedeki Bulgar azınlığın ivedi bir şekilde Bulgaristan'a göndermek isteyen Yunanistan, gelen göçmenlerin iskânına çözüm bulma konusunda bu hususu da seçenek olarak değerlendirmiştir. Bu durum, Yunanistan'daki Bulgar azınlığın mağduriyet yaşamasına yol açmıştır. Toparlamak gerekirse, imza süreçleri ve gerekçeleri noktasında birbirlerinden bağımsız olarak değerlendirilen her iki nüfus değişimi de uygulama süreci ve Yunanistan'ın içinde bulunduğu konjonktür dolayısıyla etkileşim halinde olmuştur.

KAYNAKÇA

Arı, Kemal (2007). *Büyük Mübadele - Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (2004). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, Cilt 1-2: 1914-1995*. İstanbul, Alkım Yayınevi.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938) (2002). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi.

Crampton, R. J. (2007). *Bulgaristan Tarihi*. Nuray Ekici (Çev.), Bursa: Jeopolitika Yayınları.

236
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Dirjaven Vestnik, Br:68, 28 Yuni, 1922, <https://dv.parliament.bg> (Erişim Tarihi 18.01.2019).

Dündar, Fuat (2015). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdal, İbrahim (2006). *Mübadele - Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Erim, Nihat (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt: I, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Goularas, Gökçe Bayındır (2012). "1923 Türk-Yunan Nüfus mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması". *Alternatif Politika*, 4(2), 129-146.

Hatipoğlu, Murat M. (2001). "Yunanistan Dış Politikası ve Balkanlar (1990-2000)", Lütem, Ömer E.; Demirtaş Coşkun, Birgül (Der.). *Balkan Diplomasisi*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 33-66.

Jelavich, Barbara (2015). *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*. Zehra Savan, Hatice Uğur (Çev.), İstanbul: Küre Yayınları.

Kamil, İbrahim (2017). "Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (60), 91-118.

Komitacı - BJK'nin Kurucusu Fuat Balkan'ın Anıları (2008). Haz. Turgut Gürer, İstanbul: Gürer Yayınları.

Ladas, Stephen P. (1932). *The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece, and Turkey*. New. York: Macmillan Company.

Mourellos, Yannis G. (1985). "The 1914 Persecutions and The First Attempt at an Exchange of Minorities Between Greece and Turkey". *Balkan Studies*, 26/2, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki/Greece.

*Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi İle Türkiye-Yunanistan
Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi*

Ortaylı, İlber (2017). "Her Mübadele Bir Yaradır, İzi Kalır", *Hürriyet*, (3 Eylül 2017).

Önder, Selahattin (1990). "Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Özdal, Barış (2018). "Viyanası Sisteminin Zayıf Noktaları", Özdal, Barış; Karaca, R. Kutay (Der.). *Diplomasi Tarihi 1*, Bursa: Dora Yayınları.

Özlem, Kader (2016). *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1991-2014)*. Bursa: Dora Yayınları.

Öztürk, Osman Metin (2001). "Türk Dış Politikasında Balkanlar", Lütem, Ömer E.; Demirtaş Coşkun, Birgül (Der.). *Balkan Diplomasisi*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 1-32.

Soysal, İsmail (2000). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Velikov, Stefan (1966). *Kemalistkate Revolyutsiya i Bilgarskata Obştestvenost (1918-1922)*. Sofiya: İzdatelstvo na Bilgarskata Akademiya na Naukite.

Yıldırım, Onur (2006). *Diplomasi ve Göç - Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

237

IJSl 12/1
Haziran
June
2019

SUMMARY

As a result of the developments in the Balkans during the disintegration process of the Ottoman Empire, the states which expanded their territories encountered the problem of population. These states, which were intended to be nation-states, had to deal with the matter of population exchange, as seen in the examples of Greece and Bulgaria. As a result of the Balkan Wars, it was seen that the Ottoman Empire wanted to exchange the population with Bulgaria and Greece. In spite of the attempts of population exchanges, which were realized as limited and ineffective in 1913 and 1914, population changes in the 1920's were extensive and effective.

238
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Both population exchanges analyzed within the scope of the study are in interaction with each other. In this context, especially in Greece, both population exchanges were shaped according to the definition of interests of the Athens administration. Both exchanges, which were functional in the years between 1923 and 1925, were followed by the end of Greece's adventure in Anatolia, caused Greeks (*Rums*) in Turkey migrate to Greece until the beginning of 1923. These migrations from Turkey to Greece directly caused Population Exchange between Turkey and Greece and indirectly caused Bulgarian-Greek Population Exchange by altering the course. With the pressure of migrants from Anatolian Greeks, Greece, which wanted to send the Bulgarian minority to Bulgaria urgently, considered this issue as an option for finding a solution to the settlement of immigrants. This situation led to the victimization of the Bulgarian minority in Greece. To sum up, both population exchanges, whose signature processes were evaluated independently, were in interaction with the implementation process and the conjuncture of Greece.

FRANSA'DA SOSYAL YARDIMLAR

*Bircan REÇBER**

Makale Geliş Tarihi-Received: 17.09.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 08.04.2019

ÖZ

Devletlerin Anayasaları ve diğer düzenlemeleri itibarıyla benimsediği sosyal yardımlar, çeşitli şekillerde gerçek kişilere sunulmaktadır. Bu yardımların içeriğinin ideal oluşu, fazlalığı veya azlığı ilgili devletin ekonomik, hukuki, sosyal, kültürel vb. yapısıyla doğrudan ilintilidir.

Aşağıda Fransa Devleti için sunmaya çalıştığımız sosyal yardımların çeşidi ve verilme şekli, Fransa'nın gelişmişlik düzeyi ile ilgilidir. Çalışmada Fransa'nın sosyal yardım uygulamasının tercih edilmesinin sebebi, yazar olarak bizzat bu yardımların bazularından uzun süre yararlanmamdan kaynaklanmaktadır. Bu türden bir çalışmanın, özellikle Türkiye'deki sosyal yardımlar konusunda çalışanlara referans olma özelliği de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile Yardımı, Engelli Yardımı, Sosyal Yardım, Sağlık Yardımı, Eğitim Yardımı.

JEL Kodu: Z

* Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Hizmet Uzmanı, Bursa/Türkiye.
recherb@uludag.edu.tr

SOCIAL AIDS IN FRANCE

ABSTRACT

Social aids adopted by the constitutions of states and other regulations are presented to the real persons in various ways. Ideal content, excess or shortage of these aids is related to the economic, legal, social, cultural etc. structure of states.

The type of social aids in France handled in the paper is related to the level of development of it. The reason why France's social aid practices are preferred is due to the fact that as a writer, I personally benefited from these aids. Such a paper could be a reference especially for those who are studying on social aids in Turkey.

Keywords: Family Allowance, Disability Assistance, Social Aids, Medical Care, Educational Aid.

JEL Code: Z

GİRİŞ

Fransa'daki sosyal yardımları makale konusu olarak seçmemizin nedeni, 1993-1997 yılları arasında Fransa'da bulunmamızdan kaynaklanmaktadır. Bilimsel bir makalede kişisel bir durumun aktarılması eleştiriye tâbi tutulabilir. Ancak, bir devletle veya bölgeyle ilgili yapılacak bir çalışmada, devletin veya bölgenin yazar tarafından görülmesi veya orda uzun süre kalınması (kişiye bağlı olmak kaydıyla), sağlıklı değerlendirmeleri beraberinde getirebilir.

Fransa'da bulunduğumuz yaklaşık dört yıllık süreç içerisinde, aşağıda sunmaya çalışacağımız sosyal yardımların önemli bir kısmından yararlandık. Öyle ki Fransız vatandaşı olmayan ancak Fransa'da çalışmak gayesiyle gelen yabancıların sisteme entegre edilmesinde önemli rol oynayan Fransızca'nın öğretildiği lisan merkezine, işçi statüsünde bulunmamamıza rağmen ücretsiz olarak kabul edildik. Bahsi geçen lisan merkezine kabul edilmemiz tamamen yasal prosedüre uygun olarak gerçekleştirildi. Bu merkeze yaklaşık dört yıl boyunca tüm hafta içi günleri (yarım gün) Fransızca'yı öğrenebilmek için devam ettik. Aslında bu uygulamanın bazı devletlerde ücretli olması nedeniyle, lisanı öğrenmeye çalışanlara önemli bir mali yük getirmektedir.

Lisan kursunun yanı sıra, evlilik bağı içerisinde dünyaya gelen çocuğumuz ile ilgili olarak doğum yardımı veya çocuğun sosyal güvenlik kapsamında hamilelik anından itibaren aldığı yardımlar da bu konuda önemli olmuştur.

Çalışmada Fransa'daki sosyal yardımlar genel olarak tanıtılmıştır. Aslında çalışmada beklenen veya ideal olanın Fransa'daki sosyal yardımlar ile Türkiye'deki sosyal yardımların karşılaştırılmasının gerekli olduğu söylenebilir. Fakat konunun genişliği ve makale boyutunu aşması nedeniyle, bu tür bir çalışmayı böyle bir formatta gerçekleştirmek mümkün olamamıştır.

Fransa'daki sosyal yardımlar, her ne kadar gruplara ayrılabilse de bir sosyal yardım alınmasının diğer sosyal yardımı almaya olanak sağladığını veya kısmen de olsa engellediğini söyleyebiliriz. Bu yardım çeşitlerini aşağıda genel olarak tanıtmayı amaçlarken, Fransa

Devleti Anayasa'sının 1. maddesinde belirtildiği gibi bu devletin sosyal niteliğini de tespit etmeye çalışacağız.

1. AİLE YARDIMI

Fransa'da aile yardımını veya yardımlarını genel anlamda sunduktan sonra doğum yardımı kategorisinde analık ve babalık yardımına değineceğiz.

1.1. Aile Yardımları

242

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Sosyal devlet olmanın gerekliliği kapsamında, aile yardımlarından yararlanacak kişiler belirlenmiştir. Belirtmek gerekir ki bu tür yardımlardan yararlanabilmek için Fransa Devleti vatandaşı olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu hususta önemli olan kişinin ve ailesinin Fransa Devleti ülkesinde sürekli ve düzenli şekilde ikamet etmesi veya ikametgâh sahibi olmasıdır. Eğer kişi etkin bir işe ve en az bir çocuğa sahipse yine aile yardımından yararlanması mümkündür. Bazı aile yardımlarının yapılması hususunda kanıtlayıcı belgeler veya dokümanlar istenebilmektedir. Kişinin veya ailenin ikinci çocuğa sahip olması halinde özel nitelikte aile yardımının miktarı değişebilmektedir.

Çocuklar itibarıyla aile yardımının yapılmasında çeşitli şartlar veya koşullar benimsenmiştir (bkz., Damon, 2007: 1270-1277). Bu anlamda kişinin çocuğunun (öz çocuk, evlatlık, koruyucu aile kapsamındaki çocuk gibi) mali yönden giderlerini karşıladığı kabul edilmekte ve maddi yardım yapılmaktadır.

Ancak belirtmek gerekir ki bu konuda yaş sınırlaması da benimsenmiştir. Bir çocuk için ayda 918,35 Euro'yu geçmeyecek şekilde geliri varsa veya hiç çalışmıyorsa yirmi yaşına, tüm aile ve lojman yardımı için yirmi bir yaşına ve sabit/götürü ödenek yardımı için yirmi yaşına kadar belirlenmiş bir limit bulunmaktadır.

İkinci çocuğa sahip olunmasıyla birlikte aile yardımı başlamaktadır (bkz., Legendre, 2001: 79 vd.). Bu yardım, gelire ve çocuk sayısına göre değişmektedir. Sabit veya götürü ödenek üç çocuğa sahip olunduktan sonra yirmi yaşına kadar yapılmaktadır.

Fransa'da Sosyal Yardımlar

Aile takviyesi ödeneği yirmi bir yaşından küçük, üç yaş ve daha büyük en az üç çocuğun giderlerini karşılayan ailelere gelirleri doğrultusunda ödenmektedir. Aile destek yardımı, anne ve babası veya annesi ve babasından birisini kaybetmiş yetim çocuk için gelirlerine bakılmaksızın yapılmaktadır (https://www.familles-de-france.org/sites/default/files/PF_2017-09_allocationsfamiliales_complementfamilial.pdf, e.t. 22.01.2019).

Fransa'da genç çocuklara da yardım yapılmaktadır. Doğumundan itibaren öz çocuğa (bkz., Croutte vd., 2017: 99) veya evlatlık alınmasından itibaren yirmi yaşından küçük çocuğa gelirleri doğrultusunda evlatlık veya doğum yardımı yapılmaktadır. Bu husus, temel ödenek kapsamında da değerlendirilebilir (Darmont, 2001: 5; <https://www.caf.fr/sites/default/files/caf/751/Documents/GUIDE-PRESTA-DOM-2018.pdf>, e.t. 13.01.2019). Bu yardım, yine gelir doğrultusunda doğumdan başlayarak üçüncü doğum gününden önceki ayın sonuna kadar ödenmektedir (evlatlık alınan çocuk için yirmi yaş sınırı kapsamında evlatlık alınmasından itibaren üç yıl).

Ebeveynlerden birinin veya ikisinin üç yaşından küçük çocuklarıyla ilgilenmek gayesiyle işlerinden ayrılmaları veya yarı zamanlı çalışmaya dönmeleri halinde, çocuk eğitim paylaşımı yardımı yapılmaktadır (<https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F32485>, e.t. 14.01.2019).

Altı yaşından küçük çocuğun bakımını sağlamak gayesiyle ehliyetli bir kişinin çalıştırılması veya bunun yerine küçük bir kreşe verilmesi yardımı (<https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F345>, e.t. 19.01.2019) da yapılmaktadır.

Özel durumlara ilişkin yardımların yapıldığını da belirtmek gerekir. Bunlardan birisi engelli çocuğun eğitimi yardımudur. Bu tür yardımda gelir durumu dikkate alınmaksızın, yirmi yaş altı kişiye kendi konutunda veya özel bir eğitim kurumundaki bir yerden yararlanıyorsa burada hizmet verilmektedir (<https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F14809>, e.t. 23.01.2019).

Fransa'da özel anlamda altı ile on sekiz okul yaşında olan her çocuk için gelir durumu dikkate alınarak okula dönüş yardımı da verilmektedir. Ebeveynlerin mevcudiyetinde gündelikçi yardımı da

yirmi yaşından küçüklerin mecburi ve desteğe bağlı bakımları söz konusuysa tatbik edilmektedir. Aileler tarafından karşılanan konut kiralalarının bir kısmı, aile konut (lojman) yardımı olarak da verilmektedir. Diğer yandan en az üç çocuğun bakımından sorumlu ve gelir durumuna bağlı olmak kaydıyla yeni bir konuta taşınacak ailelere taşınma yardımı da verilmektedir.

Her yılın Nisan ayında yenilenen bu maddi yardımlar için 01.04.2017-31.03.2018 tarihleri itibarıyla Euro cinsinden belirlenen miktarlara şunları örnek verebiliriz:

244

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

1. Aile yardımı çocuk sayısına ve gelire göre (iki çocuktan itibaren) en üst seviye olarak iki çocuk için 130,52 Euro, üç çocuk için 297,72 Euro, dört çocuk için 464,94 Euro;
2. Götürü yardım aylık 82,52 Euro;
3. Aile takviye ödeneği aylık 169,87 Euro (ailenin gelir durumuna göre artabilmektedir);
4. Aile destek yardımı 146,82 Euro (anne ve babası olmayan yetim için) ve 110,20 Euro (anne veya babası olmayan yetim için);
5. Evlatlık veya doğum yardımı 927,71 Euro (doğum) veya 1855,42 Euro (evlatlık). Götürü mahiyette sadece bir kez ödenmesi söz konusudur;
6. Temel ödenek ayda gelire göre 185,54 veya 92,77 Euro;
7. İşinden tamamen ayrılma halinde, çocuk eğitim paylaşımı yardımı ayda 394,06 Euro;
8. Bakıcıyı tamamen serbest seçme hususu için çocuğun yaşı ve gelir durumuna göre farklı miktar belirlenmektedir;
9. Engelli çocuğun eğitimi için ayda 130,51 Euro. Çocuğun engellilik derecesine, yardım ihtiyacının türüne veya ebeveynlerin yalnız olmalarına göre bu miktar artabilmektedir;

10. Okula dönüş yardımı çocuğun yaşına göre 265,91 ila 399,48 Euro arasında bir tutara denk gelebilmektedir;

11. Ebeveynlerin mevcudiyetinde gündelikçi yardımı eğer yararlanıcı, çift olarak yaşıyorsa 43,35 Euro. Ebeveyn tek ise 51,51 Euro;

12. Taşınma yardımı, sadece bir kere ödenmek kaydıyla, taşınmaya mahsus gerçekleşen gerçek harcamaya eşit olacak şekilde 978,82 Euro limiti içerisinde üç çocuk için ödenmektedir (çocuk başına 81.57 Euro);

13. Aile konut yardımı, gelir düzeyine, konutun yapısına, bulunduğu çevreye ve konutun kirasına göre aylık ödenmektedir (<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPag eId=4532>, e.t. 09.01.2019).

245

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

1.2. Analık ve Babalık Yardımı

Analık ve babalık yardımı, hamileliğin başlangıcından itibaren doğuma kadar olan kısmı kapsamaktadır. Babanın babalık iznini, annenin uyum iznini, doğum öncesi ve sonrası dinlenmeleri esnasında nakit olarak ödenen yardımlar da bu kapsamdadır.

Bu tür bir yardımdan yararlanabilmek için kişinin profesyonel bir iş yaptığını veya Fransa'da düzenli olarak ikamet ettiğini veya ikametgâh sahibi olduğunun kanıtlanması gerekmektedir. Hamilelik aşamasında muayene için gidilen hekime hamile olan kişi muayene ücreti ödemekte ve bu muayenenin yapıldığını gösteren belge, bu konuda yetkilendirilen yere verilmekte ve ödenen kısım beyan edilen hesap numarasına iade edilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki gerek konut yardımında gerek bu türden muayene ücretlerinde devletin belirlediği bir tavan fiyat bulunmaktadır. Bunun aşılması halinde, aşan kısım devletin yetkili kurumu tarafından ödenmemektedir.

Aslında doğuma ilişkin geri ödemelerin sağlık sigortası uygulamasıyla aynı olduğu söylenebilir. Fransa'da gerçek kişilerin yararlandığı sağlık sigortası kapsamında muayene olmaları halinde, muayene esnasında muayene ücreti ödenmekte ve kişi muayene olduğuna dair belgeyi sigorta kurumuna ilettiğinde, beyan ettiği hesaba bu ücret miktarı geri ödenmektedir. Bu anlamda doğum

sigortası, bir Euro sabit katılımı (sadece ilk iki ultrasonun yüzde yetmişi desteklenir) ve katkı payı uygulaması olmaksızın hamileliğe ilişkin zorunlu muayeneleri, hamileliğin altıncı ayının birinci gününden itibaren doğumu takip eden on ikinci güne kadar olan ilaçların ücretlerini kapsamaktadır. Diğer yandan bu kapsamda olan kişiler altıncı aydan itibaren, ilaçların getirilmesi, bunlarla ilgili işlemlerden doğacak ücretlerden ve bir Euro'luk sabit katkı payından da muaf olmaktadır.

Doğuma ilişkin kişinin işiyle ilgili tüm ücretlerinin/maaşının kesilmesi halinde kendisine nakit ödeme yapılmaktadır. Doğum iznine yönelik babanın da hak sahibi olduğunu ve çocuğun evlatlık olarak alınması halinde, günlük ödenek anne ve baba arasında paylaştırıldığını da belirtmek gerekir.

246

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Doğum izinlerine ilişkin süre(ler) şu şekildedir:

- Doğumdan önce altı hafta ve doğumdan sonra on hafta olmak üzere toplam on altı hafta olmaktadır;
- En az sekiz hafta dinlenme zorunluluğu bulunmaktadır;
- Patolojik hamilelik durumunda, doğumdan önce ek mahiyette iki hafta dinlenme verilebilmektedir;
- Üçüncü çocuk ve diğerlerinin gelmesiyle birlikte dinlenme yirmi altı haftaya kadar uzatılabilmektedir (8 hafta doğum öncesi ve on sekiz hafta doğum sonrası);
- Çoklu doğum halinde, doğum öncesi süre on iki haftaya, iki çocuktan fazla doğum olmuş ise yirmi dört haftaya kadar izin verilebilmektedir;
- Çoklu doğumlarda doğum sonrası süre 22 hafta olarak belirlenmiştir;
- Doğumun öngörülen tarihinden önce altı haftadan fazla erken doğum gerçekleşmişse, normal doğumun öngörülen tarihinden önceki altı hafta ve erken doğum tarihinden itibaren altı haftayı aşan gün kadar doğum izni artmaktadır.

Babalık doğum izni, tekli doğumda on bir gün ve çoklu doğum (ikiz, üçüz gibi) meydana gelmişse on sekiz gündür.

Evlat edinme izin süresi, çoklu evlat edinme halinde on hafta ile yirmi iki hafta arasında değişmektedir. Daha önceden iki çocuğu olanlar evlat edinmeleri halinde on sekiz hafta izinden yararlanmaktadır. Eğer bu izin ebeveynler arasında paylaşılıyorsa, tek evlat edinmede on bir gün ve çoklu evlat edinmede ise on sekiz gün uzatılır.

Annelik, evlat edinme veya babalık gündelik ödenek miktarı, üç aylık sosyal güvenlik tavanı sınırı (9933 Euro) dâhilindeki doğum öncesi izninden önceki son 3 ayın ortalama ücretine eşittir (<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4533>, e.t. 07.01.2019).

2. SAĞLIK YARDIMI

Fransa'da sağlık yardımları da klasik bir sosyal devlet kriterine uygun düşmektedir. Bu anlamda hastalık sigortası olarak benimsenen uygulama, kişinin kendisini ve yasal olarak kendisinin üzerinden (eş, çocuklar gibi) bu haktan yararlanan kişileri kapsamaktadır. Bu kişiler muayene esnasında ödedikleri ücretleri, bu işle görevli kuruma belgeleriyle beyan etmeleri halinde, belirttikleri hesap numaralarına ücretleri geri ödenmektedir. Bu ödemeler, tıbbi malzemeler, sağlık giderleri, ilaçlar, ekipmanlar ve hastanede kalma masraflarını kapsamaktadır.

Sağlık yardımından yararlanabilme hususu, Fransa'da profesyonel bir işe veya düzenli ve yerleşik bir ikamet veya ikametgâha sahip olmaya bağlı olmaktadır. Sağlık imkânından yararlanacak onaltı yaşın üzerindeki her hasta, muayenesinde ve tedavisinde kendilerine rehberlik ve kişisel tıbbi dosyayı koordine edecek bir doktor seçmek zorundadır. Doktor tarafından verilen veya gerçekleştirilen tüm sağlık belgeleri itibarıyla hastanın ödediği muayene veya tedavi ücreti, prosedür gereği öngörülen oranda kendisine geri ödenmektedir.

Prensip olarak, giderin belirli bir kısmı sigortalıların sorumluluğunda kalmaktadır: bu kullanıcı veya katılım ücretidir. Hasta bakım sürecinin dışında ise katılım payının daha yüksek olması muhtemeldir. Ayrıca, herhangi bir muayene veya bir doktor

tarafından yapılan herhangi bir işlem için radyolojik ve laboratuvar tahlilleri için bir Euro'luk sabit katılım gerekli olmaktadır.

Fransa'da hekimlerin sosyal güvenlik kurumu ile akdettikleri sözleşmeler itibarıyla birinci kategoride yer alanların yirmi beş Euro olan muayene ücretlerinin yüzde yüzünü ilk etapta hasta ödemekte ve kendilerine yüzde yetmiş geri ödenmektedir. İkinci kategoride olan hekimler muayene ücretlerinde serbest olmakta ve devletin karşıladığı muayene ücreti yirmi üç Euro olmakta ve bu miktarın yüzde yetmiş geri ödenmektedir.

248
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

İlaçlar açısından, sosyal sigortanın geri ödeme yapabilmesi için bu ilaçların geri ödeme listesinde olması gerekir. Ayrıca ilaçlara ödenen ücretlerin geri ödemesinde kullanım türüne göre farklılıklar olmaktadır. Yeri doldurulamaz ve pahalı olarak kabul edilen ilaçlar için yüzde yüz, önemli veya büyük sağlık hizmeti ilaçlar için yüzde altmış beş, orta derece sağlık hizmeti ilaçları için yüzde otuz ve zayıf sağlık hizmetleri için yüzde on beş geri ödeme yapılmaktadır.

Diğer yandan belirtmek gerekir ki Fransa'da üç aydan fazla kesintisiz olarak ikamet eden yabancı uyruklu kişiler¹, eğer illegal duruma düşerlerse (ikamet tezkeresinin kaybolması gibi), sağlık imkânlarından yararlanabilmektedir. İstisnai mahiyette, yabancıların Fransa'nın ülkesinden geçişleri esnasında öngörülme kaza ve hastalık durumunda Sosyal Yardım Bakanı'nın kişisel kararı ile kendilerine sağlık yardımı verilebilmektedir (bkz., Safon, 2017: 57).

Sosyal güvenlik, sigortalı veya sigortalı üzerinden yararlananlara hastanede yatmaları halinde teminata bulunmaktadır. Bu teminat, hastane tarafından sağlanan tüm hizmetleri içermektedir. Örneğin konaklama süresince gerçekleştirilen işlemlere karşılık gelen tıbbi ve cerrahi ücretler, ilaçlar, tahliller, muayeneler ve müdahaleler.

Bir kamu kurumunda veya anlaşmalı özel bir klinikte hastanede yatış durumunda, hastaneye yatış maliyetlerinin yüzde sekseni karşılanmaktadır. Bazı sigortalılar ve otuz birinci günden itibaren

¹ Fransa'da vatansız kişilerin sosyal yardım ve sosyal entegrasyon hakları için bkz., <https://matheo.uliege.be/bitstream/2268.2/2880/4/TFE-Marine-DALE-derni%C3%A8re%20version..pdf>, 11.01.2019).

yatan hastalar için bu oran yüzde yüzdür. Yüzde yüz teminat durumunda, sigortalı yatış günü günlük yirmi Euro (günlük psikiyatri koğuşunda on beş Euro) hastane ücreti ödenmektedir. Bazı kuruluşlar, sağlık sigortası tarafından teminatı geçen ücretleri talep edebilmektedir. Hasta tarafından kişisel olarak istenen ve teminat dışı olan (örneğin tek kişilik oda gibi) hizmetlerin ücreti, kişisel olarak karşılanmaktadır.

Sigortalı kişi², doktoru seçer (uzman veya genel). Genel anlamada yetkili olan hekim tarafından muayene yapılmakta ve gerekmesi halinde uzman bir hekime gönderilmesi ve hastaneye yatışı bu uzman hekim tarafından gerçekleştirilmektedir. Hekimini beyan etmeyen ve anlaşmalı hekimin dışında başka bir hekime muayene olan hastaya geri ödeme daha az yapılmaktadır. On altı yaşının altındaki kişiler için hekim beyanı zorunlu değildir (<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4534>, e.t. 06.01.2019).

3. SAKATLIK VEYA ENGELLİLİK YARDIMI VE EMEKLİLİK

Sakatlık durumu, uzun süreli tedaviyi de içerebilmektedir. Sakatlıkta (en az yüzde seksen sakatlık durumu), iş kazasında ve mesleki hastalıklarda duruma göre üçüncü bir kişinin yardımına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu durumda, hastaya yardımcı olmak üzere yardımcı olunan üçüncü kişi için ödenecek ücret sağlık sigortasından karşılanabilmektedir.

Engelli çocuğun bakımı ve eğitimi için üçüncü kişinin yardımına ihtiyaç duyulduğunda veya bu bakım ve eğitim pahalı olduğunda yardım yapılabilir. Ayrıca engelli kişilere ilişkin insani yardım, materyal yardımı (araç ve ikametine taşıma gibi) gibi destekleri kapsamaktadır. Diğer yandan yaşlıların temel ihtiyaçlarının karşılanması ve gözetlenmeleri gibi yardımların verilmesi de söz konusu olmaktadır.

² Özel sektörde istihdam edilen kişilere yönelik farklı bir uygulamanın olduğunu belirtmek gerekir (bkz., <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4535>, 04.01.2019).

Engelli çocuğa ilişkin aranan şartlar şunlardır: yirmi yaşın altında olması, engellilik oranının en az yüzde seksene tekabül etmesi, bu engellilik oranı yüzde elli ile yüzde yetmiş dokuz oranında ise engellilik oranına göre uzman bir kuruma giderek özel eğitim alması ve evde bakılması.

Eğer kişi altmış yaşından önce engelliliği mevcutsa ve en fazla yetmiş beş yaşına kadar engellilik yardım ödeneği yapılmaktadır. Koşulların yerine gelmesi kaydıyla, çocuklar ve yetişkinlerin de bu haktan yararlanmaları mümkündür.

250
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Kişisel yardım altmış yaşından büyük olma, kendi konutunda oturma, kabul eden bir aile ile beraber yaşama, bir kurumda bulunma, Fransa'da düzenli bir şekilde ikamet etme, yaşamın temel gereksinimlerini yerine getirmek için yardıma ihtiyaç duyma ve sürekli gözetim altında bulunma gerekliliği kapsamında kendilerine otonom kişisel yardım yapılır.

Yukarıda belirttiğimiz üçüncü kişiden yardım alma, aylık 1107,49 Euro veya yıllık 13289,96 Euro olmaktadır. Bu miktar her yıl değişmektedir. Üçüncü bir kişinin yardımına müracaat için tamamlayıcı mahiyette yardım, kişinin/mağdurun olağan yaşamı içinde tek başına yapamayacağı genel işlerinin sayısına göre 553,73 Euro ile 1661,22 Euro arasında değişmektedir.

Engelli çocuk için eğitim ödeneğinin temel miktarı ayda 130,51 Euro'dur. Buna ek olarak, çocuğun engelliliği aile için özellikle ağır kısıtlamalar veya yükümlülükler getiriyorsa bu yardım artırılabilir. Çocuğunun bakımını tek başına üstlenen yalnız ebeveyn için bu miktar daha fazla olabilmektedir (<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageld=4537>, e.t. 27.12.2018).

01.07.1951 tarihinden önce doğanlar için emeklilik yaşı altmış olarak belirlenmiştir. 1955 yılından itibaren doğanlar için altmış iki yaşına ulaşıncaya kadar doğum yılına beş ay eklenerek yaş yükselmektedir.

Emeklilik maaşı ödenen primlere ve kariyer yaşına göre puanlanmaktadır. Yapılan ödemeler açısından normal emeklilik yaşı altmış beş ile altmış yedi arasındadır (<https://droit->

finances.commentcamarche.com/contents/1163-age-de-depart-a-la-retraite-en-2019, e.t. 12.12.2018).

4. ÖLÜMDEN KAYNAKLI YARDIM

Ölüme dayalı yardım kişinin ölümünden sonra, kişiyle bağlantılı ve gerekli şartlara sahip olmak kaydıyla yapılan yardım çeşidi veya maaş türüdür. Kişinin ölümünden sonra eşe veya eski eşe bağlanan emekli maaşının bir kısmı bu kapsamdadır. Kişinin ölümünden sonra eşinin emekli maaşını almak için gerekli şartları taşımaması halinde, gelir durumuna bağlı olarak dulluk ödeneği verilmektedir. Ölümden kaynaklı olarak ölen kişi açısından yakınlarına belirli miktarda yardım da yapılmaktadır.

Ölenin emekli aylığının alınabilmesi için ölen sigortalıyla evli olma şartı aranmaktadır. Bu anlamda kişinin ölümünden önce birlikte yaşayan kişi (*concubinage*) bu haktan yararlanamamaktadır. Bu haktan yararlanacak kişinin en az elli beş yaşında olması gerekmektedir. 2009 yılından önce kayıp veya ölüm halinde elli beş yaş azaltılabilmektedir. Ayrıca yararlanıcının tek başına yaşaması halinde yıllık gelirinin 20.550.40 Euro'yu ve birlikte yaşama halinde ise 32.880.64 Euro'yu geçmemesi gerekmektedir. Emeklilik maaşı hayatta kalan eşe, eşin emekliliğin başlangıç safhasında veya şartları doldurmasına rağmen emekli olmadan önce ölmesi halinde bile verilebilir.

Dulluk yardımı alabilmek için başvurudan önceki üç aylık gelirlerin 2278.28 Euro'yu veya aylık gelirin 759,43 Euro'yu geçmemesi, ölen kişinin ölmeden önce geçen yıllar içerisinde sürekli veya kesintili olarak en az üç ay yaşlılık sigortası ödemesini yapmış olması, en az elli beş yaşında olunması, başkasıyla birlikte yaşanılmaması (tekrar evlilik vb.) ve Fransa'da yaşanması (isteğe bağlı yaşlılık sigortası durumu hariç) gerekmektedir (<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4540>, e.t. 25.12.2018).

Ölüm yardımının yapılabilmesi için ölümden en az üç ay önce aşağıdaki durumlardan birisinin gerçekleşmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bunlar, ölüm gününde hastalık sigortası haklarının açılmasına olanak sağlayan mesleki bir işi kanıtlayan ücret belgesi, işsizlik tazminatı, en az yüzde 66.66 sakatlık oranı için mesleki

hastalık veya iş kazası durumundan yararlanma, malullük maaşından yararlanma haklarının devam ediyor olması şeklindedir.

Ölenin emekli maaşının yüzde elli dördü alınabilmektedir. Bu maaşı alan eş en az üç çocuğa sahipse yüzde on, yararlanıcı eğer emeklilik yaşına gelmişse ve aylık yardım geliri 860,08 Euro'yu geçmiyorsa yüzde 11,1 emekli maaşı artmakta ve en az bir çocuğa bakılıyorsa 97,07 Euro ayda fazladan alınmaktadır. Eğer ölen kişi birden fazla evlilik yapmışsa, emekli maaşı bu kişiler arasında evlilik süresine orantılı olarak paylaşılır.

252
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Eğer eş veya eski eş genel sigorta rejimine on beş yıl ödeme yaptığı kanıtlanıyorsa, emekli maaşı en az yıllık 3433,72 Euro olmaktadır. Eğer bu süre on beş yıldan az ise bahsettiğimiz bu miktar süreyle orantılı olarak düşmektedir. Hayatta kalan kişinin emekli aylığının miktarı yıllık 10.727,64 Euro'yu aşmamaktadır. Kişinin gelirinin değişmesi durumuna göre, bu emekli maaşı artmakta veya azalmaktadır.

Dul maaşının aylık net tutarı 607,54 Euro'dur. Gelir durumuna göre bu miktarın azalması olasıdır. Ücretli bir eğitim veya bir işe başlama halinde, belirli bir süre ve sınırdaki dulluk ödeneği ile elde edilen gelir biriktirebilir. Şartlar yerine getirildiği sürece en fazla iki yıl boyunca dulluk ücreti veya ödeneği alınabilmektedir (veya ölen eş elli veya üzeri bir yaşa sahipse elli beş yaşına kadar).

01.01.2015 tarihinden başlamak üzere, ölüm ödeneği miktarı, yıllık olarak ayarlanan toplu ödemeye karşılık gelmektedir. Sosyal güvenlik kurumu tarafından koşulların sağlanması ve gerekli başvurunun yapılması kaydıyla (bkz., <http://www.secuspm.com/portail/images/pdf/formulairedeces.pdf>, e.t. 04.01.2019) ödenen ölüm ödeneği 01.04.2017 tarihinden itibaren 3.415 Euro'dur.

5. AKTİF DESTEK YARDIMI VE DİĞER YARDIMLAR

Aktif destek yardımı veya gelirinden (*revenu de solidarité active*), işsizler veya çalışmasına rağmen geliri düşük olan kişiler yararlanmaktadır. Aktif destek yardımı, en az yirmi beş yaşında olanlar ile on sekiz ila yirmi dört yaşında olup belirli bir süre çalıştığını kanıtlayan veya ebeveyn olan kişileri kapsamaktadır.

Fransa'da Sosyal Yardımlar

Bu yardımdan yararlanabilmek için şu şartlardan birine sahip olmak gerekir: en az yirmi beş yaş, hamile olma, bir veya daha fazla çocuğa bakma, belirli bir süre çalıştığını kanıtlama, düzenli bir şekilde Fransa'da ikamet ettiğini veya ikametgâh sahibi olduğunu ispatlama. Ayrıca, Fransa Devleti vatandaşları veya İsviçre veya Avrupa Ekonomik Alanı Andlaşması'na taraf olan devletlerin uyrukları veya diğer devletlerin vatandaşı olup da Fransa'da en az beş yıldır düzenli ikamet edenler (özel durumlar hariç) bu haktan yararlanabilmektedir.

Ailenin veya ortak konutta yaşayan kişilerin bu yardım istemi yapılmadan önceki üç aylık ortalama gelirlerinin belirli miktarın üzerinde olmaması gerekmektedir. Bu anlamda yukarıda aktardığımız sosyal yardımların alınması halinde, kişiye yönelik bu yardım miktarları da değerlendirilmeye alınmaktadır.

Diğer yandan aktif destek yardımının dışında iş arayanlar, yaşlı kişiler ve engelli yetişkinler için yardım türleri bulunmaktadır. Bunlardan özel destek yardımı, işe dönüş yardımı hakları sona eren ancak iş arayan kişilere, önceki işlerinin belirli şartları altında ve gelirlerine göre verilmektedir. Diğer yardım türü yaşlı kişilere destek yardımı şeklinde isimlendirilmiştir. Az gelire sahip olan yaşlılara verilen yardımı kapsamaktadır. Ayrıca malullük ek yardım ödeneği de yaşlı kişi yardımı ve emekli maaşı alamayan ve önceki işinden dolayı elverişsiz konuma düşen kişilere verilmektedir. Engelli yetişkin yardımı ise konut harcamalarını karşılamak veya iş yapamamasından dolayı kişiye verilen bir tür sosyal yardım çeşididir. Diğer yandan iş kurmayı teşvik etmek gayesiyle iş prim yardımının da verildiğini belirtmek gerekir.

Özel destek yardımının günlük miktarı 16,32 Euro'dur. Malullük ek yardım ödeneği ve yaşlı kişilere verilen destek yardımı, kişinin gelirin ve aile yapısına göre değişmektedir. Engelli yetişkinlere verilen yardım da engel durumu, gelir gibi hususlara göre değişken olmaktadır. Eğer engelli kişinin hiçbir geliri yoksa, aylık yardım en fazla 810,89 Euro olmaktadır. İş desteği primi veya ödeneği, üç aylık periyotlarla hesaplanmaktadır. Bu ödenek, kalınan yerin yapısına ve son üç ayın gelirin bağlı olmaktadır (<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4541>, e.t. 13.12.2018).

6. İŞE DÖNÜŞ YARDIMI

İşe/istihdama geri dönüş yardım ödeneği, işsizlik sigortası tarafından ücretlilere ödenmektedir. Bu yardım ödeneğinin alınabilmesi için kişinin kendi istediği dışında işinden ayrılmasını kanıtlayıcı belgeleri sunması gerekmektedir. Ayrıca iş bulmak için de iş başvurusunun ilgili kuruma yapılmış olması zorunludur.

İşsizlik maaşından veya ödeneğinden yararlanmak için:

254

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

- Yasal gerekçe ile işten ayrılma, iş sözleşmesinin sona ermesi, öngörülen iş süresinin bitmesi veya işten çıkarılmayla mesleki aktivitenin kesilmesi;
- Fiziki olarak iş yapmaya veya çalışmaya elverişli olmak;
- İş bulma kurumuna işsiz olduğunu bildirme ve bu konuda gerekli işlemleri tamamlamak;
- Belirli bir süre için sisteme kabul edilme (önceki yirmi sekiz ayda en az seken sekiz gün veya elli üç yaş ve üzeri işçiler için otuz altı ay öncesinden);
- İş aramaya ilişkin olumlu mahiyette işlemler yapma veya eylemlerde bulunmak;
- Emekli yaşına gelmemiş olmak;
- Makul istihdam/iş tekliflerini kabul etmek (iki makul iş teklifinin reddedilmesi halinde iş isteyen cezalandırılabilir).

İşe geri dönüş yardım miktarının bir kısmı brüt olarak günlük 11,84 Euro'ya, diğer bir kısmı referans günlük ücretin yüzde 40,4'üne denk gelmektedir. Bu miktar günlük referans ücretin yüzde 57'sinden az ve yüzde 75'inde çok olamamaktadır. Eğer işçi, yarı zamanlı çalışıyorsa, bu miktar düşmektedir. Ancak günlük net işsizlik ödeneği 28,86 Euro'nun altına düşmemektedir.

İş isteyen yardım ödemesi, elli yaşın altındaysa kontratının sona erme süresinin yirmi sekiz ay öncesinden, elli üç ve üstü yaş söz konusuysa son otuz altı aydan itibaren işlemeye başlamaktadır. Bu ödeme süresi seksen sekiz günden (dört aydan) az olamamakta ve kontratının sona erme tarihinde en az elli üç yaşındaysa, yedi yüz

otuz günü (iki yıl), elli üç ila elli beş yaş aralığında ise dokuz yüz on üç günü ve elli beş ve üstü yaşa sahipse bin doksan beş günü (üç yıl) geçememektedir (<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4543>, e.t. 11.01.2019).

7. YURTDIŞINDAKİ SOSYAL HAKLARDAN YARARLANMA

Fransa Devleti vatandaşları, Avrupa Birliği üyesi bir devletin ülkesine veya başka bir devletin ülkesine iş için giderlerse, Avrupa Birliği hukuku normlarına bağlı olarak sosyal güvenlik vb. (bkz., Karpenschif, 2015) ödemelerini burada yapabilmektedirler. Bu ödemeler Fransa'daki sosyal hakların ediniminde hesaba katılmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu sosyal haklar, Fransa'ya transfer edilebilmektedir.

Bu anlamda Avrupa Birliği hukuku:

- Bahsi geçen yerlerde çalışanların Fransa'daki işçiyse sosyal güvenlik anlamında aynı haklara sahip ve aynı yükümlülüklerle muhatap olmasını;
- Fransa'daki ve diğer devletin ülkesindeki sosyal ödemelerinin ve çalışma sürelerinin Fransa'daki sosyal güvenlik haklarının verilmesinde (yukarıda açıklamaya çalıştığımız hesaplama, emeklilik, aile yardımı, sağlık giderleri yardımı, işsizlik yardımı vb.) birlikte dikkate alınmasını;
- Fransa'da ikamet edildiğinde orijin devletin sosyal güvenlik ödemelerini belirli şartlar altında alınmasını; garanti etmektedir.

Fransa Devleti vatandaşları kesin dönüş yaptıklarında, yurtdışında çalıştıklarını kanıtlayan belgeleri ilgili makamlara iletmeleri gerekmektedir. Bu bilgiler veya kanıtlar, kişinin Fransa'daki sosyal hakları veya yardımlarıyla birleştirilmektedir (<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4544>, e.t. 15.01.2019).

8. KONUT YARDIMI

Yukarıda konut yardımına ilişkin kısmen de olsa gerekli bilgileri sunmuştuk. Bu anlamda kişinin konut yardımından yararlanabilmesi için öncelikle Fransa'da ikamet etmesi ve gerekmesi halinde oturma iznine sahip olması gerekmektedir. Elbette bunun yanı sıra kişinin sürekli olarak ikamet ettiği veya altı aydan fazla bir süreyle kaldığı bir konutunun da bulunması temel şart olmaktadır.

Konut yardımının alınabilmesi için sosyal güvenlik kurumuna gerekli tüm belgelerin (ekonomik, hukuki durum, aile yapısı, sosyal güvence vb.) sunulması zorunludur. Konut yardımı aynı zamanda yukarıda belirttiğimiz şu yardımların yapılmasını da kapsayabilir:

- Sağlık giderleri;
- Altmış beş yaşından itibaren yaşlı kişilere destek yardımı (diğer devletlerin vatandaşları için çalışma izni ile Fransa'da on yıldır ikamet şartı aranmaktadır);
- Yirmi yaşından emeklilik yaşına kadar olan engelli yetişkin yardımı;
- Lojman ve aile yardımları (gelir durumuna bakılmaksızın ödenen);
- Altmış yaşından itibaren özel veya kişiselleştirilmiş ödenek;
- Sakatlık destek yardımı (<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4545>, e.t. 17.01.2019).

SONUÇ

Fransa'da devlet tarafından sunulan yardımların önemli bir kısmı hak temellidir. Bu husus, Fransa Devleti Anayasası itibarıyla da teminat altına alınmıştır. 04.10.1958 tarihli Fransa Devleti Anayasası'nın 1. maddesinin ilk cümlesi, Fransa'nın sosyal bir devlet olduğunu açıkça düzenlemektedir. Bu maddeye göre Fransa, bölünmez, demokratik, laik ve sosyal bir Cumhuriyettir. Bu düzenlemenin gereği olarak Fransa, yukarıda aktardığımız sosyal yardımları hak temelli olarak sunmaya çalışmaktadır.

Fransa'da Sosyal Yardımlar

Fransa'da sosyal hakların sadece Fransız vatandaşlarına değil, yukarıda şartlarını belirttiğimiz diğer devletlerin vatandaşlarına da tanındığını belirtmek gerekir. Bu durum Fransa Devleti iç mevzuatı itibarıyla garanti altına alınmıştır.

Fransa, Avrupa Birliği üyesi bir devlet olarak kendi ülkesi üzerinde yaşayan kişilere şartları yerine getirmek kaydıyla sosyal yardımları eşitlik esasına dayalı olarak sunmaktadır. Bu anlamda bahsi geçen yardımlar, devlet tarafından bir lütuf olarak değil, devletin bir yükümlülüğü kapsamında verilmektedir. Böyle bir uygulama klasik anlamda Avrupa Birliği Kurucu Andlaşması'nın 2. maddesinde öngörüldüğü gibi³, Fransa'nın bir takım değerleri özümlediği anlamına gelmektedir. Fransa Devleti, bu değerleri özümsemenin gereği olarak gerçek kişilere sosyal yardımları olanakları ölçüsünde vermeye çalışmaktadır.

257

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

³ Avrupa Birliği Kurucu Andlaşması'nın 2. maddesi şu şekildedir: *"Birlik, azınlıklara ait olan kişisel haklar dâhil olmak üzere, insan haklarına saygı, hukuk devleti, eşitlik, demokrasi, özgürlük, insan onuruna saygı değerleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler, kadınlar ve erkekler arasında eşitlik, adalet, hoşgörü, ayırım gözetmeme ve çoğulculuk yoluyla karakterize edilen bir toplumda üye devletler tarafından paylaşılmaktadır"*.

KAYNAKÇA

Croutte, Patricia; Lautié, Sophie; Hoibian, Sandra (2017). "L'opinion des Français sur les politiques familiales et sociales en 2016. L'enquête barométrique du Crédoc sur les aspirations et les conditions de vie". *Revue des politiques sociales et familiales*, No: 124 , 97-104.

Damon, Julien (2007). "De l'allocation familiale au premier enfant à l'allocation par enfant: la forfaitisation des allocations familiales". *Droit social*, No: 12, 1270-1277.

Darmont, Brigitte; Fougère, Denis; Prieto, Ana (2001). "L'effet de l'allocation unique dégressive sur la reprise d'emploi". *Économie et Statistique*, No: 343, 3, 3-28.

Legendre, François; Lorgnet Jean-Paul; Thibault Florence (2001). "Explorations autour de l'allocation familiale unique". *Recherches et Prévisions*, No: 66, 71-93.

Karpenschif, Michaël (2015). *Droit européen des aides d'État*. Bruxelles: Éditions Bruylant.

Safon, Marie-Odile (2017). *La protection sociale complémentaire en France Aspects historiques et réglementaires Synthèse documentaire*. France: Centre de documentation de l'Irdes.

<https://www.caf.fr/sites/default/files/caf/751/Documents/GUIDE-PRESTA-DOM-2018.pdf> (Erişim Tarihi: 13.01.2019).

<https://droit-finances.commentcamarche.com/contents/1163-age-de-depart-a-la-retraite-en-2019> (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4532> (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4533> (Erişim Tarihi: 07.01.2019).

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4534> (Erişim Tarihi: 06.01.2019).

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4535> (Erişim Tarihi: 04.01.2019).

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4537> (Erişim Tarihi: 27.12.2018).

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4540> (Erişim Tarihi: 25.12.2018).

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4541> (Erişim Tarihi: 13.12.2018).

Fransa'da Sosyal Yardımlar

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4543> (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4544> (Erişim Tarihi: 15.01.2019).

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1110&langId=fr&intPageId=4545> (Erişim Tarihi: 17.01.2019).

https://www.familles-de-france.org/sites/default/files/PF_2017-09_allocationsfamiliales_complementfamilial.pdf (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

<https://matheo.uliege.be/bitstream/2268.2/2880/4/TFE-Marine-DALE-derni%C3%A8re%20version..pdf> (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

<http://www.secuspm.com/portail/images/pdf/formulairedeces.pdf> (Erişim Tarihi: 04.01.2019).

<https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F345> (Erişim Tarihi: 19.01.2019).

<https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F14809> (Erişim Tarihi: 23.01.2019).

<https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F32485> (Erişim Tarihi: 14.01.2019).

259

IJSl 12/1
Haziran
June
2019

SUMMARY

In France, the state provides social aids on the grounds that they legally deserve. In other words, social aids are not considered as a blessing by the state. The rights-based provision of social aids granted by official institutions makes individuals holder of right to the state in France. It is obvious that the provision of these aids depends on the rules, and is determined according to the social needs of individuals. To meet these needs, the best interests of individuals are taken into account. The rules of law related to meeting social needs are generally interpreted in favour of individuals.

260
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

The diversity of social aids in France stems from the difference in social needs. Providing social aids, the state does not apply a discriminatory policy for people in its country such that as mentioned above, foreigners who fulfil the necessary conditions also benefit from these aids. This point is regulated in the second sentence of Article 1 of Constitution of France stating that France “*shall ensure the equality of all citizens before the law, without distinction of origin, race or religion.*” In fact, it can be said that this sentence is problematic when evaluated in a simple manner since it only refers to the citizens of France. However, in practice, foreign nationals who fulfil the conditions also benefit from social aids.

WHICH FIRMS OUTPERFORM THE OTHERS
UNDER UNCERTAINTY:
REVISITING MILES AND SNOW TYPOLOGY

*Mehlika SARAÇ**

Makale Geliş Tarihi-Received: 20.06.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 10.03.2019

ABSTRACT

Economic crisis are the most transformative events that create uncertain environment for the firms. 2008 Global Financial Crisis was one of the worst financial crises since the Great Depression of the 1930s. It has affected organizations in Turkey mostly in 2008 and 2009 and has caused a highly uncertain environment for firms from all industries. Although faced to very similar conditions, organizations responded to crisis differently and had different consequences. The aim of this study is to investigate the strategic behavior of organizations (based on Miles and Snow's Typology) in metal products and machinery industry and find out which strategy outperform the others in terms of performance (ROA) under uncertainty during the crisis time.

Keywords: Strategic Behavior, Miles and Snow Typology, Uncertainty, Economic Crisis, Clustering Analysis.

* Assist. Prof. Dr., Bursa Uludağ University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Bursa/Turkey. msarac@uludag.edu.tr

HANGİ FİRMALAR BELİRSİZLİK ALTINDA DAHA İYİ PERFORMANS GÖSTERİYOR: MİLES VE SNOW'UN STRATEJİ TİPOLOJİLERİNE YENİDEN BAKIŞ

ÖZ

Ekonomik krizler, firmalar için belirsiz bir ortam yaratan oldukça dönüştürücü olaylardır. 1930'ların Büyük Buhranından bu yana yaşanan ve en büyük finansal krizlerden biri olarak görülen 2008 Küresel Mali Krizi, 2008 ve 2009 yıllarında da Türkiye'deki kurumları etkilemiş, tüm sektörlerden firmalar için oldukça belirsiz bir ortam yaratmıştır. Çok benzer koşullar ile karşı karşıya olmalarına rağmen, kuruluşlar krize farklı tepkiler vermiş ve farklı sonuçlar elde etmişlerdir. Bu çalışmanın amacı metal ürünler ve makine endüstrisindeki kuruluşların stratejik davranışlarını (Miles ve Snow'un strateji tipolojisine dayalı olarak) incelemek ve kriz zamanındaki belirsizlik altında hangi stratejinin daha iyi bir şirket performansı (ROA) yarattığını araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Davranış, Miles ve Snow'un Strateji Tipolojisi, Belirsizlik, Ekonomik Kriz, Kümeleme Analizi.

INTRODUCTION

Firms affected by major changes which create uncertainty in their micro and macro environment (Vecchiato, 2012) and these changes considerably and structurally affect their performance (Sternad, 2012). External uncertainty, which is mostly generated by unpredictable customer demand, complicated the identification of cause-effect relationships (Duncan, 1972). Some researchers have suggested that uncertainty harms firms' performance; however, some researches argued that instead of the external uncertainty, the perception of uncertainty and strategy-making process determine firms' performance (Carbonara, Caiazza, 2010).

Organizations have different strategies, behaviors and structures that lead them to success in a specific environmental condition (Luthans, Stewart, 1977). Although faced to very similar conditions, organizations responded to environment differently and had different consequences. One important goal of organization studies is to be able to understand why some organizations fare better than others (Pfeffer, 1997: 156) in different conditions. Therefore understanding the performance differences between organizations under an uncertain circumstance such a financial crisis is also an important issue.

The recent financial crisis of 2008-09 create a major environmental change affected many industries and countries at the same time and created uncertain and complex micro and macro environments for the firms to thrive. Crisis had influenced the macroeconomic environment at first then affected micro environment. In Turkey decreasing numbers in exports, GDP changes and increasing numbers in unemployment rate revealed that Turkey was affected from global crisis mostly in 2008 and 2009 (Yalcın, 2012) and began to come over crisis in 2010. During the period of 2008-2009 organizations have faced to very high level of uncertainty in their micro and macro environment.

Since the Second World War, economic crisis occur on every five years and most managers are bound to face economic downturns several times during their careers (Latham, Braun, 2011). Although the crises were over, it is still an interesting topic how organizations in different strategic groups, response to uncertainty in their environment and

which strategies lead to higher performance than others in turbulent times. The recent 2008-2009 economic crisis provides a natural setting to investigate these topics in Turkish context. Thus this study is designed to better understand this phenomenon in an uncertainty environment which is caused by a financial crisis and aims to find out strategic behavior of organizations in metal products and machinery industry (based on Miles and Snow's Typology) for three period; before, during and after the crisis and investigate which strategies and firms size outperform the others during and after the crisis time.

264

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

This study will make contributions to the literature in two important issues. (1) Recent research, systematically review articles on the intersection between firm strategy and economic recession published between 1991 and 2010 and suggested that there is a dramatic absence of studies on this topic in management field (Latham, Braun, 2011). To the best of our knowledge, no empirical test of firm performance based on miles and snow strategic types during the recession has been reported to date. This study may fill this gap in management field. (2) There exists a sizeable literature that examined the role of industry and firm level characteristic in firm performance. However analysis in industry level has not been able to explain large performance variances within a single industry. As a result, strategic groups were proposed as a middle ground between the industry and firm levels of analysis (Short et al., 2003; Parnell et al., 2012). This study integrates the strategic group level and firm level characteristics, by this way enlarge the ability to understand firm performance during and after the crisis time.

1. CONCEPTUAL FRAMEWORK AND RESEARCH HYPOTHESES

1.1. Strategic Choice and Miles and Snow Typology

Environmentally based perspectives such as organizational ecology emphasize the power of environments over organizations (Hannan, Freeman, 1977). These theories suggest that performance appears to be impacted by industry traits such as complexity, rivalry and regulatory and many studies revealed that industry effects play an important role in shaping firm performance (Short et al., 2007). However these theories are not enough to explain different

*Which Firms Outperform the Others under Uncertainty:
Revisiting Miles and Snow Typology*

performances of firms within the same industry. Thus firm's strategic behaviors and resources (Porter, 1980; Barney, 1991) are considered as important determinants of performance. Strategic choice perspective that mostly has a voluntarist orientation rather than deterministic orientation forms a basis to understand strategic behavior and performance of organizations by dissolving away environmental constraint (Whittington, 1988). The theorist of strategic choice perspective, Child (1972) mentioned that environmental factors may influence strategic choices; however organizational decision makers have more autonomy than might be inferred from the perspective of environmental determinism. According to this framework, organizations' strategies may differ even though they are in the same environmental context because they assess a set of issues, demands from stakeholders and potential solutions to solve problems differently.

Many studies assess the effect of business strategies on firm performance and create typologies to describe business strategies in an industry (Mintzberg, 1979, 1983; Ansoff, 1965; Miles, Snow, 1978; Miller, Friesen, 1978 Porter, 1980; and others). Miles and Snow's (1978) typology is one of the most popular typologies with high reliability (Hambrick, 2003).

Consistent with the strategic choice approach, Miles and Snow's (1978) suggested that strategic decision of top managers are critical determinants of organizational structure and process. These choices are seen as a three broad problems of organizational adaptation: (1) entrepreneurial problems focusing on the product-market domain, (2) engineering problems centering on the choice of technologies, and (3) administrative problems involving structure and processes. According to this typology organization's strategic behavior is based on how they find solution to these three strategic problems and there are essentially three strategic types of organizations: prospectors, defenders and analyzers. Each type has its own strategy to choose their markets, consistent technology, structure and processes. There is a fourth type of organization called reactor, however reactor is a form of strategic failure because of inconsistencies among its strategy, technology, structure and processes (Miles et al., 1978). Prospector generally sees the environment as dynamic and uncertain. Prospector's prime capability is that of finding and exploiting new product and market opportunities. They maintain flexibility and

employ innovation to address it, and often become the industry designers (Miles, Snow, 1986). Defenders see the environment as stable and relatively certain that is almost the opposite of the prospector. Defender's prime capability is that of being highly cost-efficient. In order to achieve efficiency, defenders seek stability and operational control by producing only limited set of products directed at a narrow segment. Finally, Analyzer is a combination of prospector and defender types. Analyzer use strengths of both prospectors and defenders and attempts to minimize risk while maximizing opportunity for profit (Miles et al., 1978).

266
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

In this study, miles and snow typology is used to assess how firms differentiated from each other in terms of their strategic behavior towards uncertainty and which strategy outperform the others.

1.2. Strategic Behavior under Uncertainty

Organizational responses to an event may be influenced by organizations' routines, organizational structure and organizational ideology (shared values) which are associated with various strategic types (Chattopadhyay et al., 2001; Miles, Snow, 1978). Many studies indicated how organization's strategies shaped the organization behavior under uncertainty. For example Bacot et al., (1992) examined the strategies for survival used by organizations in a specific hostile environment. 30 senior executives were interviewed to find out firms strategic types and their adaptive strategies as a response to economic decline. Results indicated that firms respond the crisis based on their generic strategies emphasis on "lowest cost" or "differentiated position". Low-cost oriented firm's primary attention is internal. The firm is aware of its current capabilities, human resources, technology. This kind of firm divest operations which are outside the firms area of expertise, takes a lean stance and uses the realigned internal capabilities to compete effectively on a low cost basis during crisis time. Controversially, firm focused differentiation, shows more proactive stance towards the environment. The organization emphasizes its distinctive capabilities relative to the market and other environmental factors. To cope the crisis, firm differentiated product/services, made changes in their type of business or more radically exited one type of business and moved to another. Similarly, Bohman and Lindfors' (1998) examination of ten organizations' change management strategies in response to economic recession

*Which Firms Outperform the Others under Uncertainty:
Revisiting Miles and Snow Typology*

highlight the importance of organization's strategic structure in strategic change process.

According to principles of adaptation (Luthans, Stewart, 1977:184), managers will adapt strategies based on their business strategy to cope with the environment and adopt specific structures and behaviors that best satisfy the demand of their business strategy and they will try to align their strategy, structure and behavior. In drawing from this theory and early studies, we assume that during the crisis time, organizations keep their organizational pattern and responses to crisis differently depending on their strategic types. Prospectors may be expected to maintain its "differentiated position" with new products or new markets in order to reduce the effect of the crisis. Defenders may be expected to maintain their narrowly defined market domain by cost-reduction and retrenchment policies while analyzers may be expected to use both strengths of new opportunities and cost-reduction.

H1. Organizations maintains their business strategies before, during and after the crisis time.

1.3. Business Strategies and Firm Performance under Uncertainty

Adaptive capability which is defined as ability of firms to identify and capitalize on emerging opportunities (Chakravarthy, 1982; Miles, Snow, 1998), is an essential strategic function in order to achieve strategic fit with changing environment. Since ensures strategic flexibility in terms of resources and deployment in the various uncertain environment and capturing emerging opportunities at the strategic level, adaptive capability lead the firms to success under uncertainty such a crisis time. Firms with high adaptive capability will exhibit more slack resources than firms with low adaptive capability (Chakravarthy, 1986; Bourgeois, 1980). These slack resources allow an organization to adapt successfully to internal pressures for adjustment or to external pressure for change in policy as well as to initiate changes in strategy with respect to external environment. (Bourgeois, 1980).

Miles and Snow (1978) links adaptive Capability with their strategy typology (defender, analyzer, and prospector). Firm (prospector) which is active in seeking product market opportunity believed to have comparatively higher adaptive capability than defender and analyzers. The defender deliberately reduces adaptive capability (and costs associated with such capability) by selecting a stable and narrowly defined market domain, which enables the defender being highly cost-efficient. Because the defender deliberately limits adaptive capabilities, it is unlikely to notice market change or to be able to adapt to change if it is necessary. The analyzer maintains a stable domain, wherein it can operate with relative efficiency, but also attempts to identify emerging opportunities. Because it minimizes risk while using advantage of observing and learning from the new product problems of other firms, the analyzer often achieves above-average new product success rates (Miles 1982).

However being adaptability brings some costs. The adaptive organization has been characterized as deliberately inefficient. Bourgeois (1980) hypothesized that the relationship between performance and adaptive capability (which Bourgeois relates to organization slack) would be positive, up to a point, then negative. If the strategy types were arrayed ordinal in terms of their adaptive capability, it would follow that, in general, the optimal performance would occur in the organizations that balance adaptive and efficiency needs the analyzers. This situation can be expected because, defenders will not adapt to market change as the analyzer and prospector types, and the prospector must pay for its adaptive capability with inefficiency (Mckee et al., 1989). Since the environment is highly uncertain and rapidly changes during financial crisis, it is expected that balancing the benefits and costs of adaptability will bring the highest performance. There are several studies that support idea that firms need to strike a balance between saving (cost reduction) and spending (R&D) during the recession in order to have success in short-term and long term (Latham, Braun, 2011; Ghemawat, 2009).

Although some studies provided evidence about the better performance of firms that have distinctive characteristics of prospectors such as; innovative, growth through product and market development during the recession (Latham, Braun, 2011; Dugal, Morbey, 1995; Srinivasan et al., 2005 Tubbs', 2007; Roberts, 2003; Kamber, 2002; Michael, 1997), other researchers suggested that cost

*Which Firms Outperform the Others under Uncertainty:
Revisiting Miles and Snow Typology*

orientation which reflects the characteristic of defenders affect firm performance in a positive way (Michael, Robbins, 1998; Bigelow, Chan, 1992). For all that; neither the first group nor the second group researches have conducted a systematic performance comparison for these three strategy typology.

Based on the following explanation this study assumes that;

H2. Analyzers perform better than prospectors and defenders (a) during and (b) after the crisis time.

1.4. Business Strategy, Size and Firm Performance

The resource-based view of the firm, which argues that a firm's bundle of assets and capabilities drives its performance support the relative roles of firm size in shaping organizations structure, strategy and performance. It is mentioned that differences in strategic behavior between large organizations and SMEs are well founded in the literature. Thus Parnell (2010) suggested investigating the effect of organizational size on the linkage of strategy and performance. Literature also indicated that the three strategies different outputs under different size. "Generally, defenders perform better than analyzers and prospectors as small firms, prospectors perform better than defenders and analyzers as medium to large size firms, and analyzers perform better as very large firms" (Smith et al., 1986: 48). Sarac et al., (2014) examined 190 firms and verified the Miles and Snow's strategy typology in Turkey and suggested that the interaction of firm size and firm strategy is the best predictor of performance. Geroski and Gregg's (1997) have found that in general, smaller firms performed worse during the recession than larger firms. In similar, researches pointed that larger organizations are least affected by recessionary pressures (Shama 1993; Latham 2009).

Drawing from resource-based perspective; since large firms have more assets and high capabilities, we assume that large /very large analyzers will perform better than the others during and after the crisis time.

H3. Over medium-sized analyzers perform better than the others (a) during and (b) after the crisis time.

2. METHODOLOGY

2.1. Sample and Procedure

It is argued that strategic groups exist in a given industry if group effects on firm performance can be separated from organization and industry effects (Parnell, 2010). Also Karabag (2008) found that industry structure had a significant impact on firm performance. Thus, in order to eliminate industry effect, this research focused on one industry "metal products and machinery industry" with a sample which covers 38 organizations listed on Borsa İstanbul. This industry was chosen because it was reported as seriously affected industry from downtown while other industries such as; food industry, chemical industry, forest industry were slightly affected from 2008 Global Financial Crisis in Turkey (Report of The Economic Policy Research Foundation of Turkey, 2010).

Data were collected from the financial statements (balance sheet and income statements) of 38 firms for each year between 2006 and 2011. Research had 2 main steps. In the first step strategy typologies of firms had determined and in the second step differences in firm performance were investigated.

2.2. Measures

Measuring Strategies: Selecting Objective Measures

Strategy was measured by objective indicators instead of other methods such as: using perception of managers, assessment of an expert panel or researchers (Snow and Hambrick, 1980). The objective indicators methods in measuring strategy is highly recommended because of several reasons such as (1) not depend on the assumptions of the researcher, manager or consultants, (2) allows large, heterogeneous samples and (3) capture the realized strategies rather than intended strategies (Blackmore, Nesbitt, 2012; Thomas, Ramaswamy, 1996). Since the strategy typology is very suitable to the nature of this study that use of archival data for a period of time (e.g., Ittner et al., 1997; Bentley et al., 2013), whereas other typologies require personal interviews with managers and surveys, this typology was preferred to describe business strategies for each industry.

*Which Firms Outperform the Others under Uncertainty:
Revisiting Miles and Snow Typology*

To measure strategies, a strategy composite measure which was constructed by Bentley et al. (2013) and based on study of Ittner et al., (1997) was used. This set of measures consist; (1) the ratio of research and development to sales, (2) the ratio of employees to sales, (3) a historical growth measure (one-year percentage change in total sales), (4) the ratio of marketing to sales, (5) a measure of employee fluctuations (standard deviation of total employees) and (6) a measure of capital intensity net PPE scaled by total assets. Higher strategy scores represent firms with prospector strategies and lower scores represent firms with defender strategies. These six measures captured the appropriate characteristics and all of the dimensions (entrepreneurial, engineering and administrative) of Miles and Snow's Strategy typologies.

Measuring Organizational Size and Performance

Since number of employees is one of the more common methods of measuring organizational size (Smith et al., 1986: 46), the research sample firms were divided in four size groups based on their number of employees; (1) small firms as fewer than 50 employees, (2) medium firms as 50-250employees, (3) large firms as 250-1000 and (4) extra-large firms more than 1000 employees.

To assess firm's performance, ROA data which is an indicator of how profitable a company is relative to its total assets was used (Blackmore, Nesbitt, 2012; Fiss, 2011; DeSarbo, 2005). ROA gives an idea as to how efficient management is at using its assets to generate earnings. Since this ratio is highly depending on the industry, it is an appropriate indicator to compare firm's performance in the same industry. It was calculated by dividing a company's annual earnings by its total assets and displayed as a percentage (Sarac et al., 2014).

2.3. Data Analysis

To determine the strategic types of 38 firms in metal products and machinery industry, firms were grouped by Hierarchical Clustering method (Ketchen, Shook, 1996; Thomas ,Ramaswamy, 1996) based on six ratios: (1) the ratio of research and development to sales, (2) the ratio of employees to sales, (3) a historical growth measure (one-year percentage change in total sales), (4) the ratio of marketing to sales, (5)

a measure of employee fluctuations (standard deviation of total employees) and (6) a measure of capital intensity net PPE scaled by total assets. An optimal number of clusters were determined based on the sharp variation in fusion coefficients and visual inspection of the dendrograms. The two maximally different clusters in metal products and machinery industry were defined as prospectors (having high scores) and defenders (having low scores). Organizations that were grouped into the third cluster were defined as analyzers (Sarac et al., 2014; Thomasand, Ramaswamy, 1996). Clustering was conducted three times for three periods: (1) before the crisis (2006-2007), (2) during the crisis (2008-2009), (3) after the crisis (2010-2011). Two years average values were used in clustering of each period.

For the validation of cluster analysis, 3 academics that studied strategy management and were familiar with the Miles and Snow typology supported the classification process (Sarac et al., 2014). They were given paragraph descriptions of the three strategies (Zahra, 1987) and were asked to classify 38 firms into the three typologies. Their classification was consistent with our classification at about 92 %. Only three firms were reported in different typology as compared with classification based on clustering analysis. This high ratio may be accepted as sufficient to support the validity of this classification.

After clustering of firms based on their strategy types, Kolmogorov-Smirnov test and Levene's test were conducted to assess the assumption of normal distribution of ROA variable. Kruskal-Wallis test was used to determine performance differences among three strategy type (prospector, analyzer, and defender) and different organizational size during and after the crisis. The Kruskal-Wallis test is considered the nonparametric alternative to the one-way ANOVA, and an extension of the Mann-Whitney U test to allow the comparison of more than two independent groups since the data is not normally distributed.

3. RESULTS

According to results of Hierarchical Clustering Analysis, 3 firms were classified as prospectors, 11 firms defined as analyzers and 24 firms were classified as defenders. Clustering was conducted for each three periods: (1) before the crisis (2006-2007), (2) during the crisis (2008-

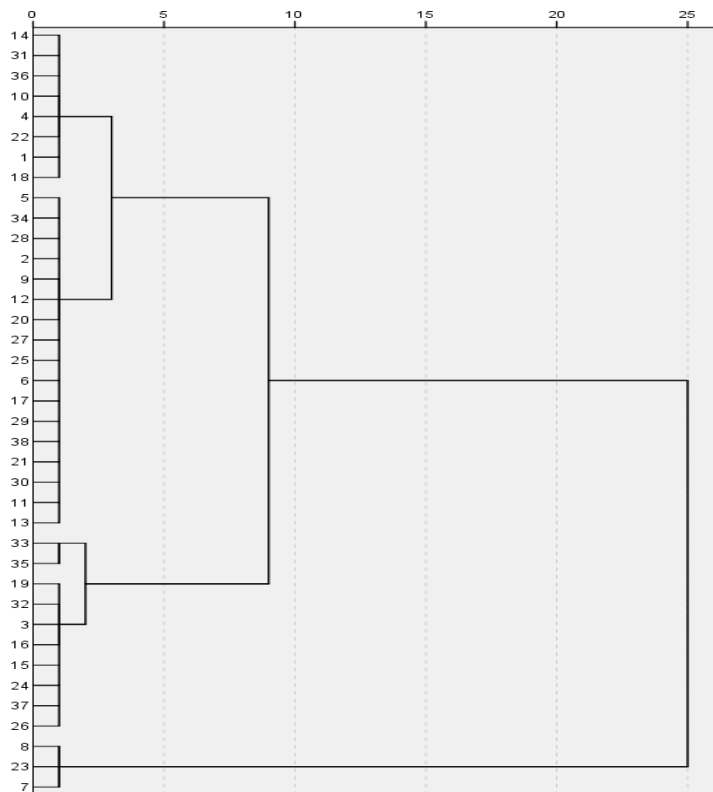
*Which Firms Outperform the Others under Uncertainty:
Revisiting Miles and Snow Typology*

2009), (3) after the crisis (2010-2011). It was found that firms maintain their clusters during the three periods. Thus H1 hypothesis was supported. The graph1 below shows the dendrogram which displays a strategic cluster configuration. The horizontal axis of the dendrogram represents the distance or dissimilarity between clusters. The vertical axis represents the objects and clusters. Based on own judgment, a vertical line was drawn at the cutoff value between distance 5-10 and it results in one three clusters. Rows that link up near the right side were very different and we called them prospectors (3 objects). Rows that are close together (have small dissimilarity) were linked near the right side of the plot, we called them defenders (25 object). Rows that link in the middle, we called them analyzers (10 object)

273

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Graphic 1: Dendrogram of clustering analysis

Descriptive Statistics of Firms clustered in each group have been presented in table 1.

Table 1: Descriptive Statistics of Firms

Strategy	Size	N	%
Prospector	Large	1	2.6
	Very Large	2	5.2
	Total	3	7.8
Analyzer	Large	3	7.8
	Very Large	7	18.6
	Total	10	26.4
Defender	Small	3	7.8
	Medium	5	13.5
	Large	15	39.3
	Very large	2	5.2
	Total	25	65.8
Total	Total	38	100

Results for the Kolmogorov-Smirnov test for normality indicated that the ROA distribution (for three period) deviated significantly from a normal distribution (Period 1: $D = .223$, $p = .045$; Period 2: $D = .312$, $p = .050$; Period 3: $D = .148$, $p = .018$). Also Levene's test of homogeneity of variance was employed and confirmed that the variances in the ROA for different strategy groups were not statistically equivalent (Period 1: $F = 2.60$, $p = .004$; Period 2: $F = 6.38$, $p = .000$; Period 3: $F = 3.92$, $p = .004$). Since the assumption of normality was not met for ROA variable, the researcher used the non-parametric Kruskal Wallis test to determine if there are statistically significant differences between different groups of strategy and size on a ROA variable. Kruskal Wallis test was conducted to test the effect of "strategy group", "size" and the interaction of "strategy*size" on ROA during and after the crisis. According to results given in table 2, there aren't any statistically significant difference between the firm performance by different strategy types, sizes or interaction of strategy*size during the crisis time. Thus H2 (a) and H3 (a) hypothesis weren't supported. Results revealed a significant effect of strategy type ($\chi^2(2)=8.02$, $p < .018$), organizational size ($\chi^2(3)=12.04$, $p < .007$), and interaction of strategy*size ($\chi^2(7)=14.36$, $p < .045$), on ROA % after the crisis time. However, it is seen that after the crisis; prospectors outperform the others with a mean rank of 32 and H2 (b) hypothesis wasn't

*Which Firms Outperform the Others under Uncertainty:
Revisiting Miles and Snow Typology*

supported. When the interaction of strategy and size has been considered, results revealed that very large size prospectors outperform the others with a mean rank of 34 after the crisis time. Thus H3 (b) hypothesis wasn't also supported.

Table 2: Kruskal Wallis test comparing performance of different strategy groups and sizes

		Strategy	N	Mean Rank	Chi-Square	df	Asymp.Sig.
ROA %	During the crisis	Prospector	3	24.00	2.91	2	.232
		Analyzer	10	23.70			
		Defender	25	17.28			
		Total	38				
		Size	N	Mean Rank	Chi-Square	df	Asymp.Sig.
		Small	3	14.33	4.43	3	.218
		Medium	5	16.60			
		Large	19	17.74			
		Very Large	11	25.27			
	Total	38					
	Strategy*Size	N	Mean Rank	Chi-Square	df	Asymp.Sig.	
	Prospector x Large	1	24.00	5.16	7	.640	
	Prospector x Very large	2	24.00				
	Analyzer x Large	3	16.67				
	Analyzer x Very large	7	26.71				
	Defender x Small	3	14.33				
	Defender x Medium	5	16.60				
	Defender x Large	15	17.53				
	Defender x Very Large	2	21.50				
	Total	38					
ROA %	After the crisis	Prospector	3	32.00	8.029	2	.018*
		Analyzer	10	24.30			
		Defender	25	16.08			
		Total	38				
		Size	N	Mean Rank	Chi-Square	df	Asymp.Sig.
		Small	3	14.80	12.04	3	.007*
		Medium	5	18.74			
		Large	19	16.22			
		Very Large	11	27.55			
	Total	38					
	Strategy*Size	N	Mean Rank	Chi-Square	df	Asymp.Sig.	
	Prospector x Large	1	28.00	14.36	7	.045*	
	Prospector x Very large	2	34.00				
	Analyzer x Large	3	16.33				
	Analyzer x Very large	7	27.71				
	Defender x Small	3	14.33				
	Defender x Medium	5	7.80				
	Defender x Large	15	18.60				
	Defender x Very Large	2	20.50				
	Total	38					

*p < .05

DISCUSSION

The purpose of this study is to find out strategic behavior of organizations in metal products and machinery industry (based on Miles and Snow's Typology) and analyze which strategy type and size of firm outperform the others during and after the crisis time. Results of the study make necessary contribution to the literature in understanding firm's strategic behaviors and its results under uncertainty. Results indicated that firms maintain their strategy type also during the crisis and respond based on their generic strategies emphasis on "lowest cost" or "differentiated position" or "their mix". However it has found that there is not a significant effect of strategy group on firm performance during the crisis time. This shows that defenders, analyzers and prospectors have equal effectiveness during the crisis time in metal products and machinery industry. Consistent with previous findings of typology (Miles, Snow, 1978) suggested that the three strategy types have equal effectiveness under normal conditions, we also found that all types of firms have equal effectiveness during the early stage of crisis. Since organizations have just faced to uncertainty, interpretation of changes and taking action for the adaptation may take a period of time. During this preparation period, it is seen that firms doesn't differentiate from each other in their performance. Also there are some studies explained that antecedents of firm performance may be related with the context. For example Karabağ and Berggren (2014) has investigated the antecedents of firm performance in Turkey and have found that firm factors to be insignificant or only weakly explaining firm performance while competitive intensity is the most important aspect both for profit margin and productivity turns. They indicated that especially in emerging economies political factors such as; access to government contracts and regulatory opportunities tends to be more important than developing the right strategy. We may also think that during the crisis, there could be more influential factors related with context on performance rather than strategy type. However this study found strong empirical evidence that an organization's strategy has significant effects on firm's post crisis performance. It may be considered that after the crisis time, the management of the institutional environment (government policies and structures) becomes less important than their product market environment to perform better and also firm strategies conducted during the crisis help to post-crisis period and lead to performance.

*Which Firms Outperform the Others under Uncertainty:
Revisiting Miles and Snow Typology*

Adaptive capability of strategy types are ranked from high to low respectively as Prospectors, analyzers and defenders (Miles, Snow, 1978). Since high adaptive capability may bring some inefficiency because of more slack resources (Bourgeois, 1980), we expected that analyzers which have a hybrid strategy combining the strengths of both the Prospector and the Defender, outperform the other two extreme strategies after the crisis time. However, rather unexpectedly, the results showed that not analyzers but prospectors outperform the others. Prospectors which are highly flexible, fit well to the turbulent environment. Their capability of finding and exploiting new product and market opportunities help them to cope with the uncertainty more effectively during the crisis time and affect their post crisis performance in a positive way. This result is consistent with Schumpeter perspective and some previous studies that suggested that firms which have distinctive characteristics of prospectors such as; high investment in R&D (Tubbs, 2007), high intention to build new products (Roberts, 2003) and advertising expenditures (Kamber, 2002) have better performance. Zajac and Shortell, (1989) found that Prospectors outperformed Defenders in the volatile healthcare industry (Desarbo et al., 2005: 48). We may also think that there may be other effects beyond strategies. For example, Gumusoglu and Acur (2016) showed that dynamic capabilities (sensing, seizing, and reconfiguring) explain performance over and beyond strategizing. Results also indicate that Interaction of strategy type and organizational size effect firm performance after the crisis time. Results reveal that very large size prospectors outperform the others after the crisis. In literature it is indicated that prospectors perform better than defenders and analyzers as medium to large size firms (Smith et al., 1986). It is also mentioned that larger organizations are least affected by recessionary pressures (Shama 1993; Latham 2009). Thus, better performance of very large size prospectors seems consistent with related literature.

Results of this study make a valuable contribution to understand which strategy outperforms the others during and after the crisis time. However the obtained results are only for metal products and machinery industry and may be different for other industries. According to sample size of some studies that have used Miles and Snow Typology (Di Benedetto and Song, 2003; Olson et al., 2005; Song et al., 2007), sample size of this study may be considered as a limitation. Although it is a common problem for studies conducting

subgroup analysis in the business strategy area (Gumusluoglu, Acur, 2016) findings of this study should be taken into consideration cautiously. Another limitation of this study is the measurement of performance based on ROA. Further studies may consider other dimension of performance besides financial measure.

The findings may have several implications for firms. Economic crisis are turning points for most managers during their careers. First, to face with uncertainty effectively an organization should recognize that these strategic types may not change rapidly. Organizations should respond the environment and adopt specific structures and behaviors that best satisfy the demand of their business strategy. Prospectors and large firms have advantages in coping uncertainty thus firms may be aware about their strengths and weaknesses during the crisis. Furthermore, Firms may also assess their competitor's strategies and estimate their actions under uncertainty.

**Which Firms Outperform the Others under Uncertainty:
Revisiting Miles and Snow Typology**

REFERENCES

- Ansoff, H. Igor (1965). *Corporate Strategy*. New York: McGraw Hill.
- Bacot, L. Marie; Hartman, Sandra J.; Lundberg, Olof H. (1992). "Adaptive Strategies and Survival in An Environment Dominated By Economic Decline". *Journal of Applied Business Research*, 9(1), 34-44.
- Barney, Jay (1991). "The Resource-Based View of Strategy: Origins, Implications, and Prospects". *Journal of Management*, 17, 97-211.
- Bentley, Kathleen A.; Omer, Thomas C.; Sharp, Nathan Y. (2013). "Business Strategy, Financial Reporting Irregularities, and Audit Effort". *Contemporary Accounting Research*, 30(2), 780-817.
- Bigelow, Ronald; Peng, S. Chan (1992). "Managing in Difficult Times: Lessons from the Most Recent Recession". *Management Decision*, 30(8), 34-42.
- Blackmore, Karen; Nesbitt, Keith (2013). "Verifying the Miles and Snow Strategy Types in Australian Small-And Medium-Size Enterprises". *Australian Journal of Management*, 38(1), 171-190.
- Bohman, Håkan; Lindfors, Maj-Britt Johansson (1998). "Management for Change: On Strategic Change during Recession". *Journal of Business Research*, 41(1), 57-60.
- Carbonara, Gabriele; Rosa, Caiazza (2010). "How to Turn Crisis into Opportunity: Perception and Reaction to High Level of Uncertainty in Banking Industry". *Foresight*, 12(4), 37-46.
- Chattopadhyay, Prithviraj; Glick, William H.; Huber, George P. (2001). "Organizational Actions in Response to Threats and Opportunities". *The Academy of Management Journal*, 44(5), 937-955.
- Child, John (1972). "Organizational Structure, Environment and Performance: The Role of Strategic Choice". *Sociology*, 6(1), 1-22.
- DeSarbo, Wayne S.C.; Di Benedetto, Anthony; Song, Michael; Sinha, Indrajit (2005). "Revisiting the Miles and Snow Strategic Framework: Uncovering Interrelationships between Strategic Types, Capabilities, Environmental Uncertainty, and Firm Performance". *Strategic Management Journal*, 26, 47-74.
- Di Benedetto, C. Anthony; Song, Michael (2003). "The Relationship between Strategic Type and Firm Capabilities in Chinese Firms". *International Marketing Review*, 20(5), 514-533.
- Dugal, Sanjiv S.; Graham, K. Morbey (1995). "Revisiting Corporate R&D Spending During A Recession". *Research Technology Management*, 38(4), 23-7.

279

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

- Duncan, Robert B. (1972). "Characteristics of Organizational Environments and Perceived Environmental Uncertainty". *Administrative Science Quarterly*, 17(3), 313-27.
- Fiss, Peer C. (2011). "Building Better Causal Theories: A Fuzzy Set Approach to Typologies In Organization Research". *Academy of Management Journal*, 54(2), 393-420.
- Geroski, Paul A. Gregg, Paul (1997). "Coping with Recession". *UK Company Performance in Adversity*. Cambridge: University Press.
- Ghemawat, Pankaj (2009). "The Risk of not Investing in a Recession". *Sloan Management Review*, 50(3), 31-38.
- Gumusluoglu, Lale; Nuran, Acur (2016). "Fit among Business Strategy, Strategy Formality, and Dynamic Capability Development in New Product Development". *European Management Review*, 13(2), 107-123.
- Hambrick, Donald C. (1983). "Some Tests of the Effectiveness and Functional Attributes of Miles and Snow's Strategic Types". *Academy of Management Journal*, 26, 5-26.
- Hambrick, Donald C. (2003). "On the Staying Power of Defenders, Analyzers, and Prospectors". *Academy of Management Executive*, 17, 115-118.
- Hannan, Michael T.; Freeman, John (1977). "The Population Ecology of Organizations". *American Journal of Sociology*, 929-964.
- Ittner, Christopher D.; Larcker, David, F.; Madhav, V. Rajan (1997). "The Choice of Performance Measures in Annual Bonus Contracts". *Accounting Review*, 231-255.
- Kabanoff, Boris; Shane, Brown (2008). "Knowledge Structures of Prospectors, Analyzers, and Defenders: Content, Structure, Stability, and Performance". *Strategic Management Journal*, 29(2), 149-171.
- Kamber, Thomas (2002). "The Brand Manager's Dilemma: Understanding How Advertising Expenditures Affect Sales Growth during a Recession". *Journal of Brand Management*, 10(2), 106-20.
- Karabağ, Filiz Solmaz (2008). "Strateji ve Endüstrinin Firma Performansına Etkisi: Türkiye'nin Öncü Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Ketchen, David J.; Shook, Christopher L. (1996). "The Application of Cluster Analysis in Strategic Management Research: An Analysis and Critique". *Strategic Management Journal*, 17, 441-485.
- Latham, Scott (2009). "Contrasting Strategic Response to Economic Recession in Start Up Versus Established Software Firms". *Journal of Small Business Management*, 47(2), 180-201.

***Which Firms Outperform the Others under Uncertainty:
Revisiting Miles and Snow Typology***

- Latham, Scott; Michael, Braun (2011). "Economic Recessions, Strategy, and Performance: A Synthesis". *Journal of Strategy and Management*, 4(2), 96-115.
- Miles, Raymond E.; Charles, C. Snow, (1978). "Organizational Strategy, Structure, and Process". [A. D. Meyer, collaborator; H. J. Coleman Jr., contributor]. New York: McGraw Hill.
- Michael, Steven C.; Robbins, D. Keith (1998). "Retrenchment among Small Manufacturing Firms during Recession". *Journal of Small Business Management*, 36 (3), 35-45.
- Miles, Raymond E.; Snow, Charles C.; Meyer, Alan D.; Coleman, Henry, J. Jr. (1978). "Organizational Strategy, Structure, and Process". *Academy Of Management Review*, 3(3), 546-562.
- Miles, Raymond E.; Snow, Charles C. (1986). "Organizations: New Concepts for New Forms". *California Management Review*, 28(3), 62-73.
- Miller, Danny; Friesen, Peter, H. (1978). "Archetypes of Strategy Formulation". *Management Science*, 24(11), 921-933.
- Mintzberg, Henry (1979). *The Structuring of Organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Mintzberg, Henry (1983). *Structure in Fives: Designing Effective Organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Olson, Eric M.; Slater, Stanley F.; Tomas, G.; Hult, M. (2005). "The Performance Implications of Fit among Business Strategy, Marketing Organization Structure, and Strategic Behavior". *Journal of Marketing*, 69(3), 49-65.
- Parnell, John A. (2010). "Strategic Clarity, Business Strategy and Performance". *Journal of Strategy and Management*, 3(4), 304 - 324.
- Parnell, John A.; Lester, Donald L.; Long, Zhang; Köseoğlu, Mehmet Ali (2012). "How Environmental Uncertainty Affects the Link between Business Strategy and Performance in Smes: Evidence from China, Turkey, And the USA". *Management Decision*, 50(4), 546-568.
- Pfeffer, Jeffrey (1997). *New Directions for Organization Theory*. New York: Oxford University Press.
- Pearce II, John A.; Steven, C. Michael (1997). "Marketing Strategies That Make Entrepreneurial Firms Recession-Resistant". *Journal of Business Venturing*, 12(4), 301-314.
- Porter, Michael E. (1980). *Competitive Strategy*. New York: Free Press.
- Roberts, Keith (2003). "What Strategic Investments Should You Make During a Recession to Gain Competitive Advantage in the Recovery?". *Strategy & Leadership*, 31(4), 31-39.

281

IJSM 12/1
Haziran
June
2019

- Saraç, Mehlika; Ertan, Yasemin; Yücel, Elif (2014). "How Do Business Strategies Predict Firm Performance? An Investigation on Borsa Istanbul Index". *Journal of Accounting & Finance*, (61), 121-134.
- Shama, Avraham (1993). "Marketing Strategies during Recession: A Comparison of Small and Large Firms". *Journal of Small Business Management*, 31(3), 62-72.
- Short, Jeremy C.; Palmer, Timothy B.; Ketchen, David, J. (2003). "Multilevel Influences on Firm Performance: Insights from the Resource-Based View and Strategic Groups Research". Dansereau F, Yammarino FJ (Eds.), *Research in Multi-Level Issues*, Vol. 2, JAI Press: Greenwich, CT; 155-187.
- Short, Jeremy C.; Ketchen Jr., David J.; Palmer, Timothy B.; Hult, G. Thomas M. (2007). "Firm, Strategic Group, and Industry Influences on Performance". *Strategic Management Journal*, 28(2), 147-167.
- Smith, Ken G.; Guthrie, James P.; Chen, Ming-Jer (1986). "Miles and Snow's Typology of Strategy, Organizational Size and Organizational Performance". *Academy of Management proceedings* (Vol. 1986, No. 1, 45-49), Academy of Management.
- Snow, Charles C.; Hambrick, Donald C. (1980). "Measuring Organizational Strategies: Some Theoretical and Methodological Problems". *Academy of Management Review*, 5, 527-538.
- Song, Michael; Di Benedetto, C. Anthony; Nason, Robert W. (2007). "Capabilities and Financial Performance: The Moderating Effect of Strategic Type". *Journal of the Academy of Marketing Science*, 35(1), 18-34.
- Srinivasan, Raji; Arvind, Rangaswamy; Lilien, Gary L. (2005). "Turning Adversity into Advantage: Does Proactive Marketing during a Recession Pay Off?". *International Journal of Research in Marketing*, 22(2), 109-125.
- Sternad, Dietmar (2012). "Adaptive Strategies in Response to the Economic Crisis: A Cross-Cultural Study in Austria and Slovenia". *Managing Global Transitions*, 10(3), 257-282.
- Thomas, Anisya S.; Kannan, Ramaswamy (1996). "Matching Managers to Strategy: Further Tests of the Miles and Snow Typology". *British Journal of Management*, 7(3), 247-261.
- Tubbs, Michael (2007). "The Relationship between R&D and Company Performance". *Research Technology Management*, 50(6), 23-30.
- Vecchiato, Riccardo (2012). "Environmental Uncertainty, Foresight and Strategic Decision Making: An Integrated Study". *Technological Forecasting & Social Change*, 79, 436-447.
- Vecchiato, Riccardo (1988). "Environmental Structure and Theories of Strategic Choice". *Journal of Management Studies*, 25(6), 521-536.

***Which Firms Outperform the Others under Uncertainty:
Revisiting Miles and Snow Typology***

Yalcin, Mehmet (2012). "Evaluation of the 2008 Global Financial Crisis' Effects on Turkish Economy.Is it Tangential?", 12.10.2013, [Http://www.Academia.Edu/1564330/Effect_Of_2008_Global_Financial_Crisis_Over_Turkey](http://www.Academia.Edu/1564330/Effect_Of_2008_Global_Financial_Crisis_Over_Turkey)

Zahra, Shaker A. (1987). "Corporate Strategic Types, Environmental Perceptions, Managerial Philosophies, and Goals: An Empirical Study". *Akron Business and Economic Review*, 18(2), 64-77.

Zajac, Edward J.; Shortell, Stephen M. (1989). "Changing Generic Strategies: Likelihood, Direction, and Performance Implications". *Strategic Management Journal*, 10(5), 413-430.

ÖZET

Organizasyonların belirli bir çevresel koşulda başarıya götüren farklı stratejileri, davranışları ve yapıları vardır (Luthans, Stewart, 1977). Benzer koşullara rağmen, kurumlar çevreye farklı cevaplar verirler ve farklı sonuçlar elde ederler. Organizasyon çalışmalarının önemli bir amacı, bazı organizasyonların neden farklı koşullarda diğerlerinden daha başarılı olduğunu (Pfeffer, 1997: 156) anlayabilmektir. Bu nedenle, finansal kriz gibi belirsiz bir koşul altında organizasyonlar arasındaki performans farklılıklarının anlaşılması da önemli bir konudur.

284

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Bu çalışmanın amacı metal ürünleri ve makine endüstrisindeki organizasyonların, ekonomik kriz gibi belirsiz bir ortamdaki stratejik davranışlarını (Miles ve Snow'un strateji tipolojisine dayanan) anlamak ve hangi strateji türünün ve firma büyüklüğünün belirsizlik altında (kriz anında) ve kriz sonrasında daha avantajlı olduğunu araştırmaktır. Bu amaçla söz konusu endüstride faaliyet gösteren 38 firmanın 2008-2009 finansal kriz dönemini de içine alan bir periyoddaki finansal tabloları incelenerek; 2006 ve 2011 yıllarını ve arasını kapsayan verileri toplanmıştır. Miles ve Snow'un strateji tipolojisine dayanarak objektif beş parametreye göre (Bentley ve diğ., 2013; Ittner ve diğ., 1997) "(1) araştırma ve geliştirme giderlerinin satışlara oranı, (2) çalışanların satışlara oranı, (3) büyüme oranı (toplam satışlarda bir yıldaki yüzdelik değişim), (4) pazarlama giderlerinin satışlara oranı, (5) toplam çalışanların standart sapması ve (6) sermaye yoğunluğu oranı", firmalar kümelendirilmiş ve üç strateji tipolojisi altında toplanmıştır. Söz konusu parametrelere ilişkin yüksek skorlar atılğan şirketleri (prospectors), düşük skorlar savunmacıları (defenders) orta skorlar ise analizcileri (analyzers) temsil etmiştir.

Çalışmanın sonuçları, şirketlerin kriz sırasında da strateji türlerini sürdürdüğünü ve "maliyet liderliği" veya "farklılaştırılmış konum" ya da "onların karışımı" nı vurgulayan genel stratejilerine dayanarak belirsizliğe cevap verdiğini göstermiştir. Ancak, krizin başlangıç evresinde ve kriz döneminde izlenen strateji tipinin firma performansı üzerinde farklılaştırıcı etkisi gözlenmemiş; savunucular, atılğanlar ve analizciler performansları açısından bu dönemde farklılaşmamışlardır.

Kriz sonrası dönemde hem atılğanların hem de savunucuların avantajlarını birleştiren ve hibrid bir stratejiye sahip olan analizcilerin, diğer iki uç stratejiden daha iyi performans göstermeleri beklenmiştir ancak sonuçlar kriz sonrasında atılğanların diğer stareji tiplerine göre daha yüksek performans gösterdiklerini ortaya koymuştur. Atılğanların son derece esnek yapıları, yeni ürün ve pazar fırsatlarını bulma ve kullanma yetenekleri, kriz dönemindeki

*Which Firms Outperform the Others under Uncertainty:
Revisiting Miles and Snow Typology*

belirsizlikle daha iyi başa çıktıklarını ve kriz sonrası performanslarını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Araştırma sonuçları aynı zamanda firma performansı üzerinde strateji tipi ve firma ölçeğinin birlikte etkili olduğunu göstermiştir. Büyük ölçekli atılğanların, küçük ölçekli atılğanlara kıyasla kriz sonrasında daha iyi performans gösterdikleri gözlenmiştir.

285

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

ENDÜSTRİ 4.0'IN İTİCİ GÜÇLERİNİN TÜRKİYE
VE ÇİN ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Müslime SÖZEN* Talat MESCİOĞLU**

Makale Geliş Tarihi-Received: 17.05.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 10.02.2019

ÖZ

Ülkeler endüstride ekonomik rekabet güçlerini arttırabilmek için, üretim sistemlerinde teknolojik donanımlar kullanmaktadır. Sanayinin ilerlemesi ve sanayi devrimlerinin oluşması, günümüzde itici güçler olarak adlandırdığımız teknolojik donanımları ortaya çıkarmaktadır. Zamanla farklı itici güçlerin etkisiyle endüstriye belirli kademeler kat ettirmiştir. Bu, günümüzde "Endüstri 4.0" kavramı ile tanımlanmaktadır. Sanayi devriminin gelişimi ülkeler üzerinde büyük etkiler yaratmıştır. Bu etkiler birçok farklı itici güç sonucu meydana gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, sanayi devriminin gelişim süreci sonucu gelinen nokta olan Endüstri 4.0 dönemini anlatarak, itici güçlerinin olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koymaktır. Aynı zamanda Endüstri 4.0'ın itici güçlerinin gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişimlerini nasıl etkilediğine değinilmiştir. Türkiye ve Çin'in itici güçler sonucu nasıl etkilendiği, iki ülkenin de gelecek hedefleri, Endüstri 4.0 açısından ekonomik gelişimleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Devrimi, Endüstri 4.0, İtici Güçler, Teknolojik Donanımlar, Ekonomik Gelişmeler.

JEL Kodları: L60, L86, L90

* Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Doktora Programı, Özel Öğrenci, Bursa/Türkiye. muslimesozen@gmail.com

** Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Mezunu, Bursa/Türkiye. talatmescioglu@gmail.com

THE PROPULSIVE FORCES OF INDUSTRY 4.0 EFFECTS ON TURKEY AND CHINA

ABSTRACT

Countries use technological equipment in their production systems to increase their economic competitiveness in the industry. The progress of the industry and the formation of industrial revolutions have brought about the technological equipment which we call the driving forces today. Over time, different propulsive forces have influenced the industry to a certain extent and are now defined by the concept of "Industry 4.0". The development of the industrial revolution has had a great impact on the countries. These effects have been the result of many different propulsive forces. The aim of this study is to explain the positive and negative aspects of the propulsive force by explaining the period of the Industrial Revolution, which is the final point of the development process. At the same time, it has been mentioned how the propulsive forces of Industry 4.0 affected the economic development of developing countries. It has been examined how Turkey and China have been affected by the propulsive forces, future goals of both countries, their economic development in terms of Industry 4.0.

Keywords: Industrial Revolution, Industry 4.0, Propulsive Forces, Technological Equipment, Economic Developments.

JEL Codes: L60, L86, L90

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar dünyamız üç tane sanayi devrimi ile yüzleşti. Bu üç devrimin ortaya çıkardığı ve ortadan kaldırdığı birçok sosyal, siyasal ve ekonomik yapı oldu. Bu devrimlerden her biri, gerçekleştikleri zamanın içinde dünyanın gidişatını değiştirecek unsurlar barındırdılar.

21. yüzyılın ilk çeyreğinde ise yeni bir sanayi devrimi olan Endüstri 4.0 ya da dördüncü sanayi devriminin ayak sesleri duyulmaya başlandı. Devrim kelimesinin yapısı ve akıllarda bıraktığı duygular sebebi ile kimisi direk olumsuz yaklaşır; kimileri bu devrimin gelişinden habersiz olduğu gibi; kimileri ise, belirli çalışmalardan haberdar olması sonucunda olumlu veya olumsuz düşüncelerin içine girdi. Aktüel bir konu olan Endüstri 4.0 ve geçmiş sanayi devrimleri günümüzde genelleşen akıllı ekonomi hakkında güncel bilgileri içinde saklamaktadır.

Bu çalışmada sanayi, devrim, sanayi devrimi ifadelerinin hayatımıza girişi, ilk üç sanayi devriminin ortaya çıkışı ve oluşturduğu düzen ve düzensizlikler ile beraber, bu devrimlerden çıkarılacak derslere kısaca değinilirken araştırmamızın asıl konusu olan Endüstri 4.0'ın oluşumuna sebep olan itici güçler incelenerek Endüstri 4.0 ile geçmiş bazı olaylar ve görüşler arasında bağlantılar kurulmaktadır. Aynı zamanda dördüncü sanayi devriminin etkileri, etkileyecekleri ve etkilemesi muhtemel durumların anlatımı, Türkiye 2023 hedefi ve Çin 2025 hedefi ile bağlantılar kurularak belirli konular hakkında karşılaştırmalar yapılmaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Dördüncü sanayi devrimi ifadesinin 2011 yılında, siber uzay tabanlı teknolojinin, değişik disiplinler tarafından daha önceki yıllarda kullanılmaya başlamasına rağmen, 2011 yılındaki Davos Toplantısında Schwab tarafından dillendirildi ve konsept haline getirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Çalışmalar genelde geçmiş sanayi devrimlerini anlatarak günümüz Endüstri 4.0 devrimine değinmekte ve getirdiği itici güçlerin dünya üzerinde etkilerini ortaya koymaktadır.

Rüßmann vd. (2015) makale çalışmasında Endüstri 4.0'ın üretim endüstrisinde ve imalat sanayisinde oluşan büyüme sonucu, sayısal endüstriyel teknolojinin yükselişine değinmişlerdir. Endüstri 4.0'ın yapı taşları olan dokuz teknoloji trendini tanımlamışlardır. Tanımlanan dokuz teknoloji kapsamında üreticiler ve üretim ekipmanı tedarikçileri için teknik ve ekonomik faydalarını araştırmışlardır.

Schwab (2016) Dördüncü Sanayi Devrimi adlı kitabında, dördüncü sanayi devrimini tanımlayarak ikinci bölümünde itici güçlere tek tek değinmiştir. Kitabın devamında her bilim dalına olan etkilerine ve etkileri sonucunda ortaya çıkan unsurları ortaya koyarak açıklamıştır.

Alakoç Burma (2016) makale çalışmasında, ekonomi açısından sanayi devrimi dördün getirdiği yeniliklere değinerek dünya ve Türkiye açısından ekonomik etkilerini 2016 yılı küresel göstergeleriyle ifade etmeye çalışmıştır. Sonuç olarak temel göstergelerde ekonomiklik ve genç nüfus açısından Türkiye dünya teknoloji ülkelerinden daha avantajlıdır. Bu genç nüfusun beceri eksikliği nedeniyle, özellikle de bilişim ve teknoloji kullanımı bireysel olarak düşük olduğundan ve Türkiye'nin kişi başına düşen milli gelir seviyesi düşüktür. Bu nedenle gelir seviyesi ve eğitim düzeyi düşük olan genç nüfus, bilişim cihazından uzak kalmakta ve dördüncü sanayi devrimine doğru Türkiye'nin bilgi ve iletişim teknolojilerinden uzak olduğunu görmekteyiz.

Sener ve Elevli (2017) makale çalışmasında, sanayi devrimlerini ve son sanayi devrimi olarak adlandırılan Endüstri 4.0'ı tanımlamıştır. Endüstri 4.0'ın dijitalleşme sürecine değinerek, bu süreç sonucunda doğan iş kollarını anlatmış, bu iş kollarının da öğrenilme aşamasında eğitimin önemine vurgu yapmıştır. Yeni iş kolları için daha hızlı hareket eden alternatif bir eğitim sistemi önererek, kendini yetiştirmiş potansiyel elemanlara ihtiyaç olduğunu savunmuştur.

Özdoğan (2017) Endüstri 4.0 adlı kitabında geçmiş sanayi devrimlerine değinmiş, dördüncü sanayi devrimini geniş bir perspektifte anlatarak devrimin etkilerine ve devrimde kullanılacak teknolojilere (itici güçlere) değinmiştir.

S. Ü. Fırat ve O. Z. Fırat (2017) makale çalışmasında sanayi 4.0 devrimi kapsamında yeni kavramları ve küresel oluşumu Türkiye üzerinde raporlar göstererek incelemişlerdir. Teknolojik robotlaşmayı ortaya koyarak, istihdama olan etkilerine değinmişler ve bunun sonucu olarak bilgisayarlaşmaya en uygun meslek guruplarını örneklemişlerdir.

Özsoylu (2017) makale çalışmasında sanayileşmenin 4. evresini tanımlayarak, Endüstri 4.0'ın yapısının; bilişim altyapısı, hukuki altyapı, akıllı üretim ve akıllı iş modellerinden meydana geldiğini söylemiştir. Endüstri 4.0'ın temel bileşenlerine değinerek açıklamıştır.

2. DEVRİM, SANAYİ VE SANAYİ DEVRİMİ OLUŞUMLARI

Devrim; Toplum yaşamında belli bir yeri olan durum ve alanlarda, kökten ve hızlı bir niteliksel değişmedir (Püsküllüoğlu, 2012: 569). Sanayi; Bilgi, araç ve yöntemlerle, hammaddelerin işlenmiş ve kullanılabilir hale dönüştürülmesidir (Püsküllüoğlu, 2012: 1628-1629). O halde bir bütün olarak Sanayi Devrimi; hammaddelerin işlenip kullanılabilir hale dönüştürülmesinde faydalanılan yöntemlerde ve hammaddelerin kullanıma sunulan şekilde köklü ve hızlı değişimi ifade eder. Sanayi devrimi kavramının ise ilk kullanımına ilişkin tartışmalı bir durum söz konusudur. Sanayi Devrimi; İngiltere'de ortaya çıkmış olup öncelikle kıta Avrupa'sına sonra da dünyaya yayılmıştır. Sanayi Devrimi ifade ilk kez İngilizler tarafından değil Fransız Louis Guillaume Otto tarafından 1799 yılında yazılan bir mektupta kullanılmıştır (Özdoğan, 2017: 2).

Birinci Sanayi Devrimi; insanlığın en köklü dönüşümü ve modern iktisatçılar açısından da tarihinin en önemli ikinci dönüm noktası olup 18. yüzyılda İngiltere'de baş gösterdi (Güran, 2009: 136). Sanayi devrimi İngiliz ekonomisinin bütün alanlarında etkisini gösterdiği gibi bu dönemde yapılan icatların bilim ve teknolojiyi nasıl bir araya getirdiğini de göstermektedir. Bu iki yapının bir araya gelmesiyle de nasıl sosyo-ekonomik ve kültürel değişmelere sebebiyet verdiği mekân, zaman ve sektör birleşimleriyle gözler önüne serilmiştir.

Sanayi Devriminde Mekân Saptaması; sanayi devriminin İngiltere'de başlaması ve İngiltere'nin sanayi devriminde birçok

ülkeye öncülük etmesi birçok özelliğın bir araya gelişiyile olmuştur. Bunlar (Küçükkaymaz, 1997: 55-56):

- * Finansal başarıya istek ve saygı,
- * Feodal yapıdan ticari toplum yapısına geçiş,
- * İcatları tespit edip koruyan bir patent sistemi,
- * İngiltere'nin sömürge imparatorluğu kurup, pazar ve kaynak sorununu çözmesi.

292

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Ticaret için yenilikçi ekonomik kurumların kuruluşu, yeniliklerin ve sanayi faaliyetlerinin gelişmesindeki engelleri kaldırmış olduğu gibi sanayi devriminin de İngiltere'de başlamasının tesadüf olmadığını ortaya koymaktadır. İngiltere'de gerçekleşen görkemli devrimin eseri (Acemoğlu ve Robinson, 2016: 100-101):

- * James Watt, tarafından buhar makinesinin geliştirilmesi
- * Richard Trevithick, tarafından ilk buharlı lokomotifin inşa edilmesi
- * Richard Arkwright, tarafından iplik eğirme makinesi icat edilmesi
- * Edmund Cartwright, tarafından dokuma tezgahının 1785 yılında üretilmesi

Böylece İngiltere'de yaşanan teknolojik değışmeler ve gelişmeler sonucu coğrafi genişleme ile dünya ticaretinin büyük payının İngiltere'ye geçmesine neden olmuştur. İngiltere'de sosyal hayattaki davranışların ayrıca zihniyetin köklü değışimi (tutumluluk, çalışma erdemi) ve fikri mülkiyet haklarını koruyan patent sisteminin (sadece zengin ve üst sınıflara ayrıcalıklı olmayan) toplumun her bireyine sunulduğu görülmüştür.

Sanayi Devriminin Temel Sektörü; İngiltere'de Rostow'un, ilk bakışta pamuk dokuma sektörünü sürükleyici sektör olarak belirtti, Schumpeter ise İngiliz sanayileşme tarihini (1787-1842) tek bir sektöre bağlayarak o sanayi sektörünün pamuklu dokuma sektörü olduğunu belirtmiştir (Güran, 2009: 142). Pamuk üretimdeki makine

yapılanması, ilk tekstilde ve daha sonra diğer sanayilerde işçilerin verimliliğini büyük bir oranda artırdı. Buhar makineleri fabrikalarda, atölyelerde çalışmaya başlarken; pamuklu dokuma sanayisi tüm sektörlerden önde yer alan bir sanayi halini çoktan almıştı. Bu olaylar bize sanayi devriminin temel sektörünün pamuklu dokuma olduğunu göstermektedir.

Sanayi Devriminde Zaman Belirlemesi; birçok iktisat tarihçisi sanayi devrimini 1776 ve 1789 tarihinde gerçekleşen siyasal devrimlerle karşılaştırdığında, aşamalı ve ağır gelişen bir süreç olarak vurgulamışlardır (Kennedy, 1990: 171). Ancak zaman konusunda tartışmalar devrimciler ve evrimciler arasında her zaman süregelen bir olgu, geleneksel düşünce devrimci görüşüdür. Bu konuda, Prof W. Rostow (1916-2003), sanayi devrimini ani ve hızlı bir değişim olarak görmüş ve tarih aralığı olarak 1783-1802 gibi bir tarih aralığına sıkıştırmıştır (Küçükaymaz, 1997: 54-55). Arnold Toynbee göre sanayi devrimi, 1750-1850 yılları arasında İngiltere 'de gerçekleşmiştir (Torun, 2003: 183). Toynbee; hızlı ve köklü bir değişimle 1850 yılına doğru tamamlanan bir sanayileşme dönemi yaşandığını söylemiştir. J. U. Nef (1899-1988), sanayi devriminin 16. yüzyılın ortalarına kadar uzanan bir süreç olduğunu 18. ve 19. yüzyılda aniden gelişen bir durum olmadığını belirtmektedir (Baştaymaz, 2016: 163).

Birinci Sanayi Devriminin Sonuçları; sanayileşme ile eski zanaatlar ezilmeye başladı, zanaatkarlar işlerini bırakıp fabrikalara yöneldiler. Böylelikle emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretim tarzına geçilmiştir. Tıp tekniğinde ortaya çıkan yeniliklerle salgın hastalık engeli ortadan kalkmıştır (Küçükaymaz, 1997: 61-62). Avrupa'daki ülkelerin kontrolleri aristokratların elindeydi ve ticari ayrıcalıkları çok fazlaydı. Yeni sanayiciler ve tacirlerin ortaya çıkması ile sanayi devriminin asıl kaybedenlerinden biride aristokrat yapı olmuştur (Acemoğlu, Robinson, 2016: 85).

İkinci Sanayi Devrimi; 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında hareketlilik kazanan dönemde, elektrik ile montaj hattının bir araya gelip seri üretimi mümkün kılması ile ikinci sanayi devrimi baş göstermiştir (Schwab, 2016: 16). İlk montaj hattı Cincinnatti mezbahalarında 1870 yılında görülmekle birlikte; ikinci sanayi devrimi için genel kabul edilen başlangıç ilk olarak Henry Ford tarafından otomobil fabrikasında toplu üretim şeklini uygulamasıyla olmuştur (Alçın, 2016: 20). Ford; üretim bandı teknolojisiyle 20.

yüzyılın gidişatını değiştirmiştir. İkinci Sanayi Devriminde Etkin Ücret Teorisi, 1914 yılında Ford, işçilere günde 5 \$ ödemeye başlamıştır. Dönemde ücret düzeyleri 2-3 \$ aralığındadır. Bu ücretten istihdam edilmek isteyenler fabrika önünde kuyruklar oluşturdu (Mankiw, 2010: 193). Bazı görüşler, Ford'un bu stratejiyi uygulama amacının; işçilerin üretilen araçlardan alabilmesini sağlayarak, aslında işçileri fabrikaya bağlayıp üretim hattını yavaşlatmamak olduğunu iddia etmişlerdir. Ford ise işçi verimliliğini arttırmak için ücretleri yüksek tutmuştur.

294

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

İkinci Sanayi Devriminin Sonuçları; sosyo ekonomik açıdan, 1900'lü yıllara doğru tarihin en büyük ekonomik büyümesi görülmüş, sanayileşme döneminde hızlı davrananların, yaşam standartları yükselmiş, sağlık ve ulaşım alanlarında iyileşmeler başlamış, hastalıkların tedavisi ile ölüm oranları aşağı çekilmiş ve yaşam kalitesi artmıştır. Ana üretici ve fabrika sahipleri çok büyük servetlere kavuşmuş, yeni makinelerle, gelişmiş fabrikalarla daha çok ticaret ve ulaşım imkânları ile gelir kaynakları çeşitlenmiş, işçi grupları birleşerek çalışma saatlerinin ve aldıkları maaşların iyileştirilmesi için iş sahipleri ile pazarlık yapmaya başlamıştır. Bu dönemde kimya, demir-çelik, havacılık ve telekomünikasyon ve havacılık diğer endüstrilere göre hızla büyümüştür (Özdoğan, 2017: 8-10).

Üçüncü Sanayi Devrimi; 1947 yılında üretilen transistör bu devrimin ilk büyük başlangıcı olmuştur. BellLabs ve Princeton Üniversitesi işbirliği ile yapılan bu icadın yeni bir sanayi devrimini tetikleyeceği o sıralarda bilinmese de 1968 yılında ilk kez geliştirilen programlanabilir makineler bu devrimi hazırlanmasında büyük rol oynamıştır. Ardından programlanabilir makineler gelişim gösterip endüstriyel robotlar olarak karşımıza çıkmıştır. Üçüncü sanayi devrimini hazırlayan etkenler; bilgisayar, dijital ürünler ve internettir. 1960'lar da ana bilgisayar, 70-80'ler de kişisel bilgisayar ve nihayet 90'lar da internet ile beraber bu sanayi devrimi, bilgisayar devrimi ya da dijital devrim olarak isimlendirilmiştir (Schwab, 2016: 16). Bu yeni süreçte, bilginin üretilmesi, işlenip ulaşılabilmesi ve iletilebilirliği olağanüstü ölçüde ucuzlayıp hızlanmıştır. Böylece daha önce ulaşılamayan üretim hızı ve kapasitesine erişilmiş olduğu gibi aynı zamanda maliyetler düşmüş ve otomasyon gereksinimi de karşılanmıştır.

Üçüncü Sanayi Devrimi Verileri; üçüncü sanayi devriminin zaman aralığında oluşan verilerin bulunduğu bir anlamı ifade etmenin daha ötesinde devrimin başlangıcına sebep olan dijital dünya ve internet ile ilgili günümüze yakın verilerin bulunduğu durumu ifade etmektedir. Bunlar kısaca belirtecek olursak, 2015 verilerine göre, Türkiye'de nüfusun %59,6'sı, Almanya'da %88,4'ü, İtalya'da %62'si internet kullanmaktadır (Özdoğan, 2017: 18-21). Her gün 30.000'den fazla internet adresi hack'lenmektedir. Yine de Avrupa'da bulunan KOBİ'lerin %14'ü bir satış kanalı olarak interneti kullanmaktadır. İnterneti 2005 yılında 1 milyar insan kullanırken, 2015'te bu kullanım oranı 3 milyarı aşmıştır. Küresel mobil internet kullanımı 2015'te ayda 3.7 exabayt (1 exabayt = 1.073.741.824 gigabayt) olarak belirlemiştir. Böylece üçüncü sanayi devrimi verilerindeki bu yükseliş zamanla Endüstri 4.0'ın doğuşuna sebep olmuştur.

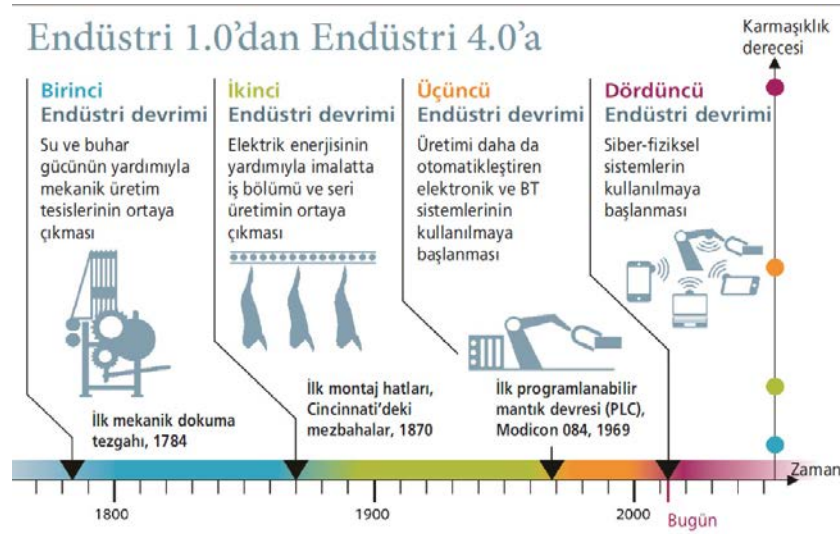
3. DÖRDÜNCÜ SANAYİ DEVRİMİ ENDÜSTRİ 4.0

İlk defa 2011 yılında Hannover Fuarı'nda ortaya çıkan bu terim, bu devrimin küresel değer zincirlerinin bir araya gelişini nasıl dönüştüreceğini anlatmak için kullanılmıştır. 2012'de yeni IPv4 İnternet Protokolü'nün getirilmesiyle, İnternet üzerinden akıllı nesnelerin kapsamlı ve doğrudan ağ kurulması için yeterli adres bilgileri oluşturulmuştur. Böylece ilk kez kaynakları bilgi, nesnelere ve insanlardan oluşan bir ağın olduğu bunun da endüstriyi etkileyeceği açıkça görülmektedir. Üretim açısından bu teknolojik evrimi, sanayileşme sürecinin dördüncü aşaması olarak gösterebiliriz (Kagermann, 2013: 19). Bu devrimde sadece otomasyon (özdevinim) gelişmesi değil, aynı zamanda karar alma ve akıllı gözlem süreçlerinin de içerildiği bir durumun ifade edildiğini söylemek mümkündür.

Dördüncü sanayi devrimi namı diğer Endüstri 4.0 isminin nasıl ve neden ortaya çıktığını, sadece son beş veya altı yıl ile bağlantı kurarak kavrayabileceğimizi düşünmemeliyiz. Bu yüzden konuyu öncelikle modern bilim devrimine götürmek gerekir. Isaac Newton'un "Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri" adlı eseriyle 1687 yılında modern bilim devrimi ortaya çıkmış oldu ve özellikle birinci sanayi devrimi sürecini izlediğimiz dönem içerisinde (19. yüzyıl ortalarından- 20. yüzyıl ortalarına kadar) iki önemli kavram olan teknoloji ve bilim artık birbirinden ayrı düşünülemez hale gelmiştir (Özdemir, 2014: 6-7). İkinci sanayi devriminde, elektrik, telefon, otomobil, telgraf, demiryolu, içten yanmalı motor gibi çalışmaların varlığı ile de

ekonomiler önemli ölçüde büyümüş ve ulaşım, haberleşme konuları daha kolay hale gelmiştir. Kısaca tüm sanayi devrimleri şekil 3.1.'de özetlenmektedir.

Şekil 1: Endüstri 1.0'dan Endüstri 4.0'a

Kaynak: capital.com, 2018.

Endüstri 4.0'a gelindiğinde ise daha karmaşık bir yapı olduğu aşikardır. Bu devrimin kapsamında, kuantum bilgi işlem, yenilenebilir enerjiler ve gen dizileme gibi ileriye yönelik hamleler gerçekleştirilmektedir. Haberleşme, bilişim, internet, verilerin toplanması yayılması ve daha birçok genel teknolojinin ve bilimsel alanın birbirine entegre olup yeni imkanlara kapı açmasına sebep olan şeyler; fiziksel, biyolojik ve dijital yapıların etkileşimi ile ifade edilir ki buna Endüstri 4.0 adı verilmektedir. Bu oluşumlar daha önceki devrimlerde bilimsel çalışmaların kendi alanlarında ayrı ayrı ya da daha az bilim disiplininin bir araya gelmesiyle ekonomi bilimini etkilediği yönündeydi. Ama günümüzde ve yakın gelecekte tüm bilimler birbiri ile iç içe olacak şekilde ekonominin dinamiğini belirleyecektir. Teknoloji gelişimi de disiplinler arası çalışmalarla birlikte süreci değiştiren temel kavram haline gelmektedir.

4. ENDÜSTRİ 4.0'IN İTİCİ GÜÇLERİ

İtici güç aslında felsefe kökenli bir kelime öbeğidir; “Doğadaki, toplumdaki ve düşünmedeki gelişmenin ve değişimin hareket ettirici nedeni” veya “Hareketin ve değişimin ana kaynağı olup tüm nesnelere, süreçlerin, sistemlerin özünde yatan çelişkidir” (www.nedir.com). Nesnel gerçeğin her alanında, o alana özgü biçimlerde var olan ve etki yapan ve birbirine karşıt yanların, eğilimlerin, çabaların bütünlüğü olan çelişki, en genel anlamda, her hareketin ve gelişimin itici gücüdür. Dördüncü sanayi devrimini meydana getiren farklı yapılar vardır. Bu yapıların neden oluştuğu, neyi anlattıkları ve bizlere sundukları fırsatlara itici güç veya dördüncü sanayi devriminin bileşenleri denmektedir.

4.1. Bulut Bilişim

Bulut bilişim kavram olarak, “Büyük verilerin internet üzerinde depolama bilirliliği ve bu verilerin erişilebilirliği olanaklı hale getiren bir sistemdir” (www.endustri40.com). Bugün bulut bilişim adı altında görülen şeyin temeli internettir. Bulut bilişim, bilgisayar ve ona benzer teknolojik aletlerden istediğimiz zaman kullanabileceğimiz ve kullanıcılarla bilgi kaynağı paylaşmayı bize sağlayan internet tabanlı bilişim hizmetinin aldığı isimdir (Banger, 2017b: 42). Bir başka açıyla, kendi bilgisayarınızda yaptığınız hesaplama işi ile bulut bilişim sisteminde yaptığınız hesaplama arasında ki fark; bulut bilişimde dünyanın farklı köşelerinde farklı sunuculardan bu işlem gerçekleşmiş olmaktadır. Tek bir bilgisayarla iş yapmış gibi görünse de ancak arkanızda koca bir veri madeni olduğunun farkında değilsinizdir. Böylece donanım, yazılım gibi sermaye yatırımı gereksinimini ortadan kaldırılarak önemli noktaya parmak basılmalıdır (Banger, 2016a: 58-59).

Olumlu yönleri: Bulut bilişim bilgi depolama sistemi işletmeler gibi birçok kurumda bulut yazılımları aracılığıyla büyük veri depoları oluşturabileceklerdir. Bu sayede daha çok yeni bilgiye ulaşım sağlanarak üretim sistemleri gibi bilgiye bağlı organizasyonlarda verimlilik artışı olacaktır (Bulut ve Akçacı, 2017: 58).

Olumsuz yönleri: ABD’de gibi gelişmiş ülkelerde akıllı fabrikalarda kullanılan bu büyük veri deposu eğitilmiş uzman mühendisler

tarafından kontrol altında tutulurken, gelişmiş ülkelerde bu veri depolarının akış süreci tam olarak sağlanamamakta ve maddi olarak Ar-Ge bütçesi yeterince ayrılamamaktadır. Akıllı fabrikalar gibi çift kapalı çevrimli bir sistem döngüsü denetleyici kontrol terminallerinden ve buluttan oluşmaktadır bu sistem döngüsünün kurulumu oldukça maliyetlidir (Yıldız, 2018: 552).

4.2. Nesnelerin İnterneti

Bu tabir, ilk kez Kopertz tarafından 2011 yılında kullanılmıştır (Alçın, 2016: 25). Bir başka kaynakta ise, bu ifadenin ilk kez 1999 yılında Kevin Ashton tarafından kullanıldığı belirtilmektedir (Özdoğan, 2017: 96). Dijital ve fiziksel uygulamalar arasında bağlantı sağlayan şey, her şeyin interneti olarak da adını duyduğumuz nesnelerin internetini ifade etmektedir. Bu ifade, fiziksel dünyamızda ki nesnelerin içinde olan sensörlerin kablo ve kablo bulunmadan internete bağlanmasına imkân veren bir sistemdir. Evlerdeki beyaz eşyalar, evdeki sosyal araçlar, güvenlik sistemleri, taşıtların ve tüm kullanım gereçlerinin internete bağlı halde olduğu bir yapıdır. Nesnelerin internetinin olumlu ve olumsuz yönleri (Banger, 2016a: 5):

Olumlu yönleri; yaşam standartlarında iyileşme, güvenlik, hizmet maliyeti azalması, yeni iş imkanlarının ortaya çıkışı ve işgücü piyasalarının ve beceriler değişimidir.

Olumsuz yönler; mahremiyet, düşük beceriye sahip işgücü alanları için çalışma yerlerinin kaybı, artan karmaşa ve kontrolün elden gitmesidir.

4.3. Siber Fiziksel Sistemler

Fiziksel süreci etkisi altına alan iş hareketleri ile ilgili bilgileri toplayan sensörlerle donatılan bileşikleri içeren sistemlere Siber Fiziksel Sistemler adı verilmiştir (Alçın, 2016: 23-24). Bu sistemleri ve fiziksel süreçleri yönetip yön vermek için bilgisayar ve ağlardan yararlanılmaktadır. Endüstri 4.0 için temel konu olan Akıllı Fabrika düşüncesinin uygulanabilmesi için bu sistem önem arz etmektedir. Bu sistem de fiziksel dünyadaki akıllı ve iletişim halindeki (cihazların, tezgâhların) makine sistemleri ile bir de bu aynı sistemin simülasyonu vardır. Sanal simülasyon izlenir ve fiziki dünya da ne olup bittiğine hakim olunmaya çalışılmaktadır. Böylece bu alanlarda simülasyon ve

endüstri mühendisliği konusunda emek talebi artacaktır (Banger, 2016a: 46-47).

Olumlu yönleri: Birçok alanda (havacılık, otomotiv mühendisliği, sivil altyapı, enerji, sağlık, imalat, ulaşım, eğlence) uygulanan bu sistem iş akış sürecini hızlandırmaktadır. Son birkaç yıldır akıllı evlerde, akıllı şehirlerde ve akıllı ofislerde de kullanılan siber fiziksel sistemler yaşama konfor sağlamaktadır (Stojmenovic ve Zhang, 2015: 4).

Olumsuz yönleri: Siber-fiziksel sistemler, üretim sürecinin kullanılmaları sırasında hesaplamaları etkileyerek tersi geri bildirim döngüleri ile de karşılaşılabilir. Bu sistemde gömülü hesaplamaların üretim süreçlerini izleyip, sürekli kontrol altında tutarak ağır birbirleriyle entegrasyonu sağlamak zorundadır (Liu ve Xu, 2017: 74).

4.4. Akıllı Fabrikalar

Fabrika kavramının akıllanmasından anlaşılması gereken aslında daha az hatalı üretime imkân tanıyan ve müşteri istekleri doğrultusunda hareket edip bu isteklere hızlı cevap verebilen sistem yapısıdır. Haberleşme, bilişim alanındaki ilerlemelere bağlı olarak var olan imkânlarımız arasında, yüksek hıza sahip internet, kablosuz ağ, bulut bilişim ve çok büyük depolama alanlarımız mevcuttur. Bunlardan faydalanarak Akıllı fabrika sistemi kurulabilmektedir (Toker, 2018: 55-56)

Olumlu yönleri: Endüstriyel üretimin hızlanması ve giderek artan karmaşıklığın giderilmesi için akıllı fabrikalar kullanılmakta ve sonuç olarak endüstriyel verimlilik artarak sağlamaktadır. Akıllı fabrika kullanılan üretim işletmelerinde insanlar, makineler, depolama ve taşıma arasında teknolojik bir iletişim söz konusudur. Böylece hem zaman kaybı minimuma indirilmektedir (Gabriel ve Pessl, 2016: 134-135).

Olumsuz yönleri: Akıllı fabrikaların sistematik yapısının iyi kurulamaması üretim sürecinde ürünün istenildiği gibi çıktıyı vermemesi ile sonuçlanabilir. Bu fabrikaların yapısında oluşan aksaklıkların düzeltilmesi zaman ve maliyet kaybına da yol açabilir.

4.5. 3D (3 Boyutlu) Baskı

Tarihteki önemli buluşlardan biri olan matbaa o dönemde neyi ifade ediyorsa 3 boyutlu yazıcılar içinde bugün aynı şeyler söylenmektedir. 3D baskı, eklemeli imalat olarak adlandırılabilirdiği gibi dijital bir imgeden tabaka üstüne tabaka basılarak sonuçta fiziki bir ürün oluşturmayı ifade etmektedir (Schwab, 2016: 24-25). Bu ifadelere dayanarak 3 boyutlu baskının bizlere sunacağı şeylerin neler olacağı konusunda ve bizlere sunulan şeylerin olumlu ve olumsuz yanları hemen aklımıza gelmektedir. Günümüzde havacılık, tıp ve otomotiv sektörlerinde uygulanabilen bir yapıdan bahsedilmektedir. Örnek verecek olursak, havacılık için göstergeler, son kullanım parçaları; otomotivde düşük hacimli olarak son kullanım parçaları bunlardan bazılarıdır. Ancak daha ileride, 3D baskı ile müşteriye farklılık gösteren zevkler sebebi ile ürünlerin özelleştirilmesi gerekir ve bu özelleştirilme daha kolay hale alacaktır. İnsan organları hatta hücreleri 3D yazıcılarla oluşturulabilir hale gelecektir. Ancak bu teknolojinin olumlu ve olumsuz yanlarını görmemiz gerekir. Bunlar (Schwab, 2016: 170-179):

Olumlu yönleri; ürün geliştirmenin hızlanması ve daha çok kişisel ürün, çapraşık parçaların kolay imal edilmesi, eğitim kurumların kolay öğrenme konusunda yardımı, organ bağışındaki eksikliklerin giderilmesi.

Olumsuz yönleri; silahların kötü emellerce 3D basılmasına olanak sağlaması, beden, gıda veya farklı ürünlerin kontrolsüz imalatı korsanlık atıklarda artış görülmesi.

4.6. Otonom Taşıtlar

Güncel olarak sürücüsüz arabalar diye anılan bu oluşum şu anda insansız hava araçlarında kendini göstermektedir. Yapay zekâ ve sensör gelişimi ile beraber bu makinelerde hızla gelişecektir. Günümüzde Google sürücüsüz otomobil hedeflerini açıkladı. Uber'in robot taksileri Pittsburgh'da gezinmeye başladı. 2015 yılında McKinsey firması tarafından yayımlanan makalede, bu taşıtların her alanda önemli bir yenilik olduğu; insansız araçlarla beraberinde kullanılması muhtemel yeni dönem teknolojilerin de birleşmeye başlayacağı ifade edilmektedir. Bunlar (Schwab, 2016: 159-160):

Endüstri 4.0'ın İtici Güçlerinin Türkiye ve Çin Üzerindeki Etkileri

Olumlu yönleri; artan güvenlik ile kaza oranlarının %90 azalması beklenmektedir, trafik canavarlarının olmadığı stressiz bir yapı, yaşlı ve engelliler için artan mobilite ve çalışmak için daha çok zamandır.

Olumsuz yönleri; kamyon, taksi gibi şoförlerin iş kaybı, sigorta sektörünün alt üst olması, siber saldırılar.

4.7. Robotik ve Otonom Robotlar

Belli bir zamana kadar robotlar otomotiv sektöründe kullanılmıştır ve şu anda robotlar birçok sektöre entegre edilmiştir. 2025 yılına doğru ise insanların işlerini yapan makinelerin 140 milyon kapasitesine ulaşacağı ifade edilmektedir. 2009-2011 yıllarında endüstri alanında kullanılan robotların satışı yaklaşık 1.7 kat arttığı gibi 2020 yılında robot satışından elde edilen ciroların dünya çapında 40 milyar \$ olması beklenmektedir (Banger, 2016a: 31). Otonom robot kavramına değinecek olursak, robotun içinde bulunan donanım ve yazılım teknolojileri ile karar verme alternatifleri üreten başka akıllı cihazlarla iletişim halinde olan bir yapıdan bahsedilmektedir. Burada iletişim halinde olan makinelerden biri öğretmen diğeri ve/veya diğerleri öğrenci makineler olup öğretmenin öğrenme sürecini izleme şansı da olmaktadır. Aslına bakılırsa akıllı robotlarla iyi anlaşılıp onlardan bir şeyler öğrenmeyi ve insanlarla beraber öğrenmelerini sağlayarak insanlığa faydalı olunacağı düşünülmektedir. Ancak Omar Brandley'in sözünü de göz ardı etmemek gerekir. "Teknolojilerimizi bilgelik ve sağduyu ile geliştirmeye başlamazsak, hizmetkârlarımız ileride celladımız olabilir" (Goodman, 2016: 35). Robotik ve otonom robotların Olumlu ve olumsuz yönleri (Schwab, 2016: 165):

Olumlu yönleri; daha çok dinlenme süresi, sağlık sonuçlarının iyileşmesi, dış ülkedeki işçilerin robotlarla ikame edilmesi, robot çeşitliliği sayesinde iş kalitesinde artış, ürün fiyat seviyelerinin aşağı çekilmesi.

Olumsuz yönleri; çalışma alanları kaybı ve günlük çalışma saatlerin kaybı (9'dan 5'e gibi), siber saldırı.

4.8. Blockchain ve Bitcoin

Blockchain, sanal dünyada bulunan sistemlerin tüm katmanlarının birer zincir halkaları gibi birbirine kenetlenmesiyle oluşan bir yapıdır. Bu katmanlar onaylanıp zincire eklenmeye başladığında zincirin güçlenmesi sağlanmaktadır. Bitcoin'in alt yapısında da bu sistem var olup kullanıcıların tamamı tarafından incelenebilmektedir ve sistem sürekli günceldir. Blockchain'in temel mantığı, aralarında bir yakınlık bağı bulunmayan kişilerin merkezi ve tarafsız bir yapı ile bu kişilere işlem yapma mantığı sunmasından geçmektedir. Bitcoin'de blockchain teknolojisinin günümüzdeki en bilinen uygulamasıdır. Bitcoin, ilk olarak Kasım 2008'de kim olduğu net olarak bilinmeyen Satoshi Nakamoto adlı kişi ya kişiler tarafından bir makale kapsamında ortaya çıkmış, 2009 yılı başında açık bir ağ olarak faaliyete girmiştir. Bitcoin'in topluma ve şirketlerin arkasında durduğu bir merkez bankasına sahip olmamakla birlikte kimlik denetiminden bağımsız bir uluslararası platform olmayı başarmıştır (Usta ve Doğanekin, 2017: 27). Blockchain'i ilk uygulayan gerçek devlet ise Estonya olmuştur. Blockchain yapısı şu anda büyük bir çoğunlukla bitcoin şeklinde görülen dijital para birimleriyle yapılan işlemleri kayıt altına almak için kullanılmakla beraber ileride mülkiyet, ölüm belgeleri nüfus alanındaki kayıtlarda belirli noktalarda önemli şeylerin kaydında kullanılması beklenmektedir. Gelecekteki kayıt altına alınabilecek durumlardan birine şu durum örnek teşkil edebilir; organik pamuktan yapılan ürünler biraz daha pahalıdır ve şirketler bu ürünü organik pamuktan ürettik dediklerinde onlara inanmak zorundayızdır. Blockchain bu durumu değiştirip pamuğun son ürüne kadar geliş aşamasını incelemeyi bizlere vaat ediyor. Bu durumla bağlantılı blockchain ile beraber bağlantılı mantıkla bitcoin'in olumlu ve olumsuz yönleri ise şöyledir (Schwab, 2016: 167-171):

Olumlu yönleri; blockchain, bütün kayıtlarının yapıldığı bir yapı haline gelmesiyle artan şeffaflık, bu yapıda değiş tokuşlar arttıkça finansal kurumların aracılıklarının sonu gelir.

Olumlu ya da olumsuz olabilecek etkileri; para politikaları ve merkez bankaları, gerçek zamanlı vergilendirme, devlet rolü ve yolsuzluklar.

Endüstri 4.0'ın İtici Güçlerinin Türkiye ve Çin Üzerindeki Etkileri

Yukarıda da bahsedildiği gibi itici güçlerin birçok olumlu ve olumsuz yönleri gerçekleştirebilecekleri konusunda görüşlere değinilmiştir. Genel olarak anlaşılacağı üzere nasıl bir değişimle karşı karşıya kaldığımızı kimse tam olarak tanımlayamamaktadır.

5. ENDÜSTRİ 4.0 VE ÜLKELER ÜZERİNDE ETKİLERİ

Sanayi alanındaki gelişmeler; maliyetlerin düşürülmesi, yeni ürünlerin ortaya çıkması, kârların artması, ticaret hacminin büyümesi, çevreye zararın azalması, toplumsal refahın artması bakımından önemlidir. Ülkelerin birinci sanayi devriminden Endüstri 4.0'a kadar olan dönemde hep aynı doğrultuda ilerlemeyi devam ettiren ülkelerde; gelişmenin temelini, o ülkenin teknolojik inovasyonla ne kadar içselleştirdiği ile doğru orantılıdır. Teknolojik inivasyonun içselleşme süreci: Avrupa nüfusu, 1750'de 140 milyon, 1800'de 187 milyon, 1850'de 266 milyona çıktı (Kennedy, 1990: 172). 19. yüzyılda 145 katlık bir milli hasıla artışı oldu. Bu gelişmelerin sebebi buhar makinesi icadı ve dokuma tezgahı ile müthiş bir üretim seviyesine erişilmesidir. İkinci sanayi devriminde, yeni makinelerle, gelişmiş fabrikalarla daha çok ticaret ve ulaşım imkânları ile gelir kaynakları çeşitlenmiştir. Hatta 1920 yılında ABD tarihinde ilk kez, şehirlerde yaşayan insan sayısı çiftliklerde yaşayanları geçmiştir. Üçüncü sanayi devrimini hazırlayan etkenler; bilgisayar, dijital ürünler ve internettir. Her sanayi devriminde ülkeler o dönemin itici güçlerinden faydalanarak teknolojik ilerlemeler kaydetmişlerdir.

Endüstri 4.0 noktasında ise hiçbir ülkenin bu dönüşümü kaçırma gibi lüksü yoktur. Kimi ülkelerin düşük büyüme oranlarından kurtulup, Çin ve Hindistan gibi gelişmiş ülkelerin büyüme oranlarına yetişebilme gücünü, Endüstri 4.0 ile sağlayabileceğini düşünürler. Örnek olarak, gelişmiş ülkeler kategorisinde olan Almanya, bu gün teknolojik inivasyona 200 milyon €'dan fazla bir Ar-Ge bütçesi ayırmaktadır (Sabancı Üniversitesi Avrupa İşletmeler Ağı, 2014: 2). Diğer nokta bilgisayarlaşma olasılığı yüksek olan meslekler konusunda ülkelerin atacakları adımdır. Eğer işgücüne katılan insan sayısı azalırsa ülkeler açısından toplumsal sıkıntılar ortaya çıkar. ABD'de 2000-2007 yılları arasında yüzde 2,6 olan emek üretkenliği; 2007-2014 yılları arasında yüzde 1,3 azalmıştır. Bu düşüşün sebeplerinden biri, toplam faktör üretkenliğidir. Diğer beşerî ve fiziki sermayenin bir arada üretim denkleminde girmesi ile 1995-2007

%1,4'den 2007 ile 2014 yılları arasında %0,5 kadar düşmesidir (Schwab, 2016: 41).

Ülkeler açısından Endüstri 4.0 için ayrılan harcamaların büyük bölümü Ar-Ge harcamalarıdır. 2016 yılında gelişmiş ülkeler olan ABD ve Almanya gibi GSYİH'sı içinde yer alan Ar-Ge harcamalarının payı ABD % 2,8, Almanya %2,9 iken gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye'nin % 0,94, Çin'in % 2,1'dir (Kılıç ve Alkan, 2018: 44).

Bu gelişmeler sonucunda Endüstri 4.0 dünyada gelir adaletsizliğini ortadan kaldıracak bir yapıyı oluşturacak, yoksa bu adaletsizliği artırmaya yönelik bir sisteme mi dönüşecek sorusu akıllara gelebilir. Ülkeler bu noktada gelir adaletsizliğini ortadan kaldırabilmek için adımlar atmalıdır. Gelişmekte olan ülkeler bu doğrultuda bazı ölçümler ile (P80/P20, Palma ve Gini gibi) gelir eşitsizliği hesaplayarak halk ile doğrudan paylaşmalı ve toplum bilinçli haline getirilmelidir. Diğer sanayi devrimlerinde görülen olumlu ilerlemeler gibi Endüstri 4.0'da gelişmekte olan ülkelere daha fazlasını vaat ediyor olabilir. İtici güçlerin daha fazla olduğu Endüstri 4.0'da güvenliğin ve stratejilerin daha doğru kurgulanması gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkeler Endüstri 4.0 hedefine ulaşmak için yatırım stratejilerini iyi belirlemelidir. Hedefine yavaş yavaş ulaşan ülkelerin kişi başına düşen GSYİH'sı yükselir, işsizlik oranları düşer, ülke içi gelir dağılımı daha adaletli seviyelere gelir ve bu gibi birçok ekonomik gelişme takip eder. Türkiye ve Çin gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer almakta ve iki ülkenin benzer gelecek hedefleri bulunmaktadır. Orta gelir tuzağında yer alan bu iki ülke, orta gelir tuzağından kurtulmak ve gelişmiş ülkeler sınıfına girmek için kendilerine hedefler belirlemişlerdir. Türkiye'nin "2023 Ekonomik Hedefi" ve Çin'in "Made In China 2025" stratejik hedefleri Endüstri 4.0 yolunda her iki ülkenin de en büyük itici güçleridir.

6. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER AÇISINDAN ÇİN'İN "MADE IN CHINA 2025" VE TÜRKİYE'NİN 2023 EKONOMİ HEDEFİ

İki ülke büyüklük açısından aynı kulvarlarda olmasa da gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almaktadır. İki ülke aynı zamanda Türkiye orta gelir tuzağından çıkmak için 2023 Ekonomik Hedefine ulaşmayı umut ederken, Çin'in orta gelir tuzağından kurtulmak ve

*Endüstri 4.0'ın İtici Güçlerinin Türkiye ve
Çin Üzerindeki Etkileri*

küresel ölçekte rekabetçiliğini sürdürebilmek için ekonomi temelli vizyonu "Made in China 2025" olmuştur. Çin bu vizyonu ile bu tuzaktan kurtulmuş ama Türkiye hala bu tuzak kapsamı içinde bulunmaktadır.

Endüstri 4.0'a Çin halk cumhuriyeti açısından baktığımızda, dünyanın önemli nüfus oranına sahip bir ülke olarak büyüme oranı ve teknoloji alanında gelişme süreci hiç de azımsanacak ölçülerde değildir. Çin 2016 yılında %6,7 büyümüş ve (dünyanın en büyük ekonomilerinden biri sayılan) %1,9 büyüyen ABD'nin dünya ekonomisinin büyümesine 0,3 puanlık katkı sağlamasına karşılık; Çin, dünya ekonomisinin büyümesinde 1.2 puanlık bir katkı yapmıştır (Tuncel, 2017: 95). Ancak Çin'in son yıllarda ekonomik büyümesi yavaşlamakta ve ücretler artmaktadır. Ucuz seri üretim modeli artık çalışmamaktadır. Ayrıca ekonomik başarısını sürdürebilmesi için de teknolojik ilerlemelerle verimlilik ve kalitenin artmasını hedeflemektedir. Fazla enerji tüketimi, demir-çelik gibi sanayilerde üretim fazlasının ortaya çıkması Çin'i yeni bir itici güç aramaya itmektedir. Bu problemin çözümü için, akıllı imalat teknolojisinin tanıtımı ve yaygınlaştırılmasını sağlayan, Alman Endüstri 4.0 konseptinden ve ABD'de formüle edilen endüstriyel internetten esinlenilerek, Çin "Made in China 2025" stratejisini benimsenmiştir (Wübbeke, vd. 2016: 6). Diğer bir ifade ile Endüstri 4.0 yapısının Çin versiyonunu "Made in China 2025" olarak ifade edilebilir (Tuncel, 2017: 98).

Çin için diğer konu orta gelir tuzağından nasıl kurtulduğudur ki aynı sorun Türkiye içinde geçerlidir. Çin orta gelir tuzağından kaçınmak için, üretim süper gücü ve internet süper gücü olma yolunda ilerlediği gibi temel amaçları Almanya ve Japonya gibi güce, yenilikçiliğe ve imalat endüstrisine dayanan bir sanayi ülkesi inşa etmektedir. Bu hedeflere ulaşmak için, her kademedeki devlet birimleri Çin'in endüstriyel geleceğine büyük miktarda para aktarmıştır. Yeni kurulan İleri Üretim Fonu tek başına 2,7 milyar €'a mal olmuştur. Ulusal Entegre Devre Fonu bile 19 milyar € almıştır. Bu rakamlar Almanya'nın Endüstri 4.0 teknolojilerini araştırmak için yaptığı 200 milyon €'luk finansman desteğinden çok fazladır (Wübbeke J. vd. 2016: 7-16).

Endüstri 4.0 için yaptığımız analizde diğer bir belirleyici konu ise Gini Katsayısı, Palma oranı, P80/P20 göstergesidir (Acar, 2015: 47-48). Çin

için bu oran 1980'ler için 0,3 civarında iken 2010'da 0,45'in üzerine çıktı ve Çin için son veri yılı olan 2012 için bu oranın 0,42.2 olduğu belirtildi (wordbank.org, 2018).

Türkiye'nin 2023 hedefine gelindiğinde ise aslında bir Endüstri 4.0 bahsinin geçmediği ancak yapısal olarak incelendiğinde Endüstri 4.0 için belli başlı ortak noktaların çoğunu içermektedir. 2023 Hedefi bir devlet planı olmadan önce Türkiye İhracatçılar Meclisi tarafından ortaya konulmuş ve 13 Haziran 2012'de Resmi Gazete'de yayınlanarak bundan sonra bu işin kamu özel sektörün el ele olacağı bir durum gerçekleşmiştir (tim.com, 2012). Türkiye İhracatçılar Meclisi tarafından hazırlanan planın ana teması (TCEB, geka.gov.tr: 5): "2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı, Cumhuriyetimizin 100. kuruluş yıldönümü olan 2023 yılında, Türkiye'nin ihracatını 500 milyar dolara çıkararak, ülkemizin yakaladığı ihracat ivmesinin sürdürülebilir olmasını sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu strateji ile Türkiye 2023 yılı sonunda 2 trilyon dolar milli gelir ile dünyanın ilk 10 ekonomisi arasında yer almayı hedeflemektedir." Bu hedefin tutturulamayacağı açık;

Bu noktada dikkat edilmesi gereken şeylerin ve yukarıdaki ifadelerin gerçekleşmesi için tecrübe edilen şeylerin ve planlamaların nasıl olması gerektiği konusunda bize bilgi verecektir. Bu tecrübelerden birincisi, 2012 yılı için %26 yüksek teknoloji ihracatı yapan Çin'e göre Türkiye 2012'de %3 düzeylerinde yüksek teknoloji ihracatı yapmıştır (Tuncel, 2017: 157). Türkiye'nin de 2023 Stratejisinde yüksek teknolojili ürün ihracatının toplam ihracat düzeyindeki payı için hedef %8 olarak belirlenmiş, Avrupa İnovasyon sıralamasında ise, 15. olma yolunda hedef konulmuştur (TCEB, geka.gov.tr:34).

Türkiye'nin büyüme oranları geçmiş 5 seneye bakıldığında inişli çıkışlı bir yapıya sahiptir. Satın alma gücünün ise yükseldiği gözlenmektedir. Toplan ihracatta yüksek teknolojinin payı da artış göstermiştir. Bu değişimlere karşılık Türkiye nüfusu 5 senede 4.942.559 kişi daha artış göstermiştir.

Endüstri 4.0'ın İtici Güçlerinin Türkiye ve Çin Üzerindeki Etkileri

Tablo 1: Türkiye'nin Yıllara Göre Başlıca İstatistikleri

TÜRKİYE'NİN YILLARA GÖRE BAŞLICA İSTATİSTİKLERİ					
Veriler \ Yıllar	2012	2013	2014	2015	2016
Büyüme Oranı (%)	4.8	8.5	5.2	6.1	3.2
GSYH (Satın Alma Gücü) Milyar \$	1.51 bin	1.66 bin	1.78 bin	1.91 bin	1.99 bin
Toplam İhracatta Yüksek Teknolojinin Payı (%)	3.1	3.15	3.18	3.4	3.28
Nüfus(Milyon)	74.569.867	75.787.333	77.030.628	78.271.472	79.512.426

Kaynak: Dünya Bankası, IMF, Knoema, dünya.com, 2018.

Tablo 2: Çin'in Yıllara Göre Başlıca İstatistikleri

ÇİN'İN YILLARA GÖRE BAŞLICA İSTATİSTİKLERİ					
Veriler \ Yıllar	2012	2013	2014	2015	2016
Büyüme Oranı (%)	7.9	7.8	7.3	6.9	6.7
GSYH (Satın Alma Gücü) Milyar \$	15.24 bin	16.69 bin	18.23 bin	19.7 bin	21.29 bin
Toplam İhracatta Yüksek Teknolojinin Payı (%)	26.27	26.97	25.37	25.54	24.96
Nüfus (Milyon)	1.351	1.357	1.364	1.371	1.379

Kaynak: Dünya Bankası, IMF, Knoema, dünya.com, 2018.

Çin'in büyüme oranı genelde birbirine çok yakın seyretmiş ve beş sene içerisinde her yıl küçük oranlarda düşüş gerçekleşmiştir. Satın Alma Gücü paritesi ise yükseliş göstermektedir. Toplam ihracatta yüksek teknolojinin payı aynı seyri göstermiş ve %26.00 civarı değişim göstermiştir. Nüfus oranı 5 sene içinde 28.000.000 kişi daha fazla artmıştır.

Tablo 3: Türkiye'nin 2023 yolunda Gerçekleştirilecekleri

BUGÜN		YARIN
Reaktif, teknolojik dönüşüme ayak uyduramayan	Teknolojik Gelişme ve Altyapı	Vizyoner (bir adım önde)
Fiyatta rekabet etmeye çalışan		Yüksek katma değer elde eden
Üretim/ ürün teknolojisinde dışarıya bağımlı		Ar-ge yapan, Tasarım yetkinliklerini geliştirmiş, İleri teknoloji üreten ve fikri hakları koruyan
Sanayide üretim		Sanayileşmiş
Sadece kapasite artışına odaklanan		Verimli, Üretken ve Etkin olmaya odaklanan
Girdi maliyetleri yüksek, enerji kaynakları kıt		Yenilenebilir ve alternatif enerji kaynakları geliştirmiş
Çevreye duyarısız		Çevresel unsurları fırsat ve kaldıraç olarak değerlendirmiş
İmalat yönetiminde pasif	Ülke Konumlaması	Aktif itibar yönetimi yapan
Fasoncu		Pazarı set eden
Ürün odaklı		Pazar odaklı
Yerel üretici		Global markalar çıkarmış (alarak ve yaratarak)
Önceliksiz teşvik sistemi	Mevzuat	Fark yaratacak alanlara odaklanmış
Yapısal kısıtlamaları geçmişten taşıyan mevzuat, bürokrasi, vergi (kayıtdışı), teşvik reformu		Mevzuatta dünya standartlarını yakalamış
Kısa vadeli çözümler		
Operasyonel düşünce yapısı	İş yapış şekli	Stratejik düşünce yapısı ve uzun vadeli planlar
Bürokraside çok başlılık ve koordinasyon eksikliği		İnovasyonu içselleştirmiş (tüm süreçlerde)
Genç, girişimci, ancak niteliksiz işgücü		Paydaşlar arasında koordinasyonu en üst düzeye taşıyarak, sinerji üreten
		Nitelikli işgücü yetiştirmiş, dünyaya açılacak kilit yönetim yetkinliklerine sahip

308
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, "2023 Türkiye İhracat Stratejisi Ve Eylem Planı".

Türkiye 2023 yılı hedefini gerçekleştirdiğinde küreselleşen dünyaya daha yakın bir ülke olacağı Tablo 3.5'te görülmektedir. 2023 hedefi gerçekleştiğinde görülmektedir ki Endüstri 4.0'ın itici güçleri ile baş

adamı yetiştirme gibi konularda da üniversite ile sanayi işbirliğinin geliştirilmesi gerekmektedir (Tuncel, 2017: 166). Bu eğitimin herkese yetişmesi gerekmektedir. İngiltere ve ABD gibi ülkelerde eğitim şu an lüks olarak fiyatlandırılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise orta sınıf yapısının iyi bir eğitime tabi tutulmalarıdır. Ayrıca Gini Endeksi, Palma oranı P80/P20 göstergesi Endüstri 4.0 için önemli rol oynayacaktır. Ar-ge çalışmalarına ayrılacak olan payın önemi büyük olduğu gibi inovasyon çalışmalarına ve sanayileşme için yeni kaynakların özel sektöre transferinin gerçekleştirilmesi önemlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

310

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Endüstri 4.0 için geçmiş sanayi devrimlerinden çıkarılacak dersler olduğu görülmektedir. Devrimlerin birbirinden bağımsız olmadığı aksine üst üste eklenerek bir yapı oluşturduğu bilinmektedir. Her devrimle beraber ilerleyen zamanın fark yaratan itici güçlerinin, bizi daha karmaşık bir yapıya doğru götürdüğünü ve bu yapının yer yer olumlu yer yerde olumsuz yönlerinin olduğu görülmüştür. Dördüncü sanayi devriminin önceki üç sanayi devrimine göre daha hızlı ilerlediği görülmektedir. Bu hızlı ilerleme ülkeler arasında bilim ve teknoloji alanında uçurumlar meydana getirmiştir. Türkiye'deki şirketlerin, Ar-Ge çalışmaları arasında dijitalleştirme ve saydamlaşma, internet ve mobil uygulamalar, bulut bilişim, iletişim teknolojileri, simülasyon ve robotik sistemler yer alması gerekirken, şirketler halen yatırım öncesi ve planlama döneminindedir. Birçok çalışmada yer alan görüşler Türkiye'nin endüstriyel devrim noktasını 2. Sanayi Devrimi ile 3. Sanayi devrimi arasında bir yerde konumlandırmaktadır. Bunun en önemli eksikliği Ar-ge bütçelerinin ve teknolojiye yatırım yetersizliğidir. Bu yatırımlar Türkiye'nin Vizyon 2023'te ortaya konulsa da hedefleri tam tutturulamadığı görülmektedir. Gerçekleşmesi ancak devlet desteğiyle birlikte teşvik edilecek yatırımlar ve AR-GE bütçelerinin genişletilmesi ile mümkün olabilir.

Son devrimin, çalışma alanlarını nasıl etkilediği ve etkileyebileceği konusunda ayrıntılı olmamakla birlikte yıkıcı ve yapıcı yönleri üzerinde durulmuş, emek üretkenliğinin azalmasının yıllar geçtikçe olumsuz bir hal alması ve Gini katsayısı, Palma oranı ve P80/P20 göstergesi önemine vurguda bulunularak, Türkiye ve Çin'in gelecek planlarının, Endüstri 4.0 yolunda ülkeler açısından önemli olduğu görülmektedir. Yüksek teknoloji ürünlerin ihracatının önemi ve orta gelir tuzağından kurtulmanın yolu inovasyon çalışmaları ile yüksek

Endüstri 4.0'ın İtici Güçlerinin Türkiye ve Çin Üzerindeki Etkileri

teknoloji ürünü üretmekten geçmektedir. Ar-ge harcamalarının boşa harcama olmadığına anlaşılması ve boşa harcanmaması için aktüel düşünceler ile desteklenip inovasyon çalışmalarına yönlendirilmesi gerekmektedir. Var olana ek yapmak yerine var olmayanı üretmek bütün sanayi devrimlerinin belirleyicisi olmuştur. Endüstri 4.0 içinde tam olarak çözülmesi gereken nokta budur. Büyümek isteyen ülkeler için katma değeri yüksek teknoloji ürünü geliştirmek vazgeçilmez bir yoldur.

Endüstri 4.0 için, Türkiye'de henüz tam bir bütün olarak dönüşümünü sağlamış bir yapı veya icatla karşılaşmadığımız ortadadır. Yapılan robotlar, insansız hava araçları, akıllı fabrikalar, silah sanayi, tıp, gibi bazı oluşumlar olsa da yetersizdir. Bu durumda insanın önemi ve eğitimin önemi ortaya çıkmaktadır. İnternetin her şeyin içinde olduğu her yapının iç içe gireceği dönemde; internete bağlı oluşabilecek tüm problemlerin önceden analizi ve buna bağlı bilişim hukukunda atılacak öncü adımlar, ülkemizin faydasına olacaktır.

Zaman ilerledikçe iş olanakları, imkânları, yapıları büyük değişiklikler göstermiş; bazı meslekler ortadan kalkıp yenileri devreye girmiştir. Bu durum Endüstri 4.0 noktasında da geçerliliğini sürdürmektedir. Bilgisayarlaşmanın yoğun tespit edildiği meslekler için, insanların mağdur olmayıp başka mesleğe adaptasyon edilmeli ve bu insanlara gereken eğitim verilmelidir. Bilgisayarlaşma sonucu yapay zekânın üretimi olan robotların kullanılacağı ve kontrol altında tutulmasının öneminin artacağı kaçınılmaz bir sonuçtur.

Endüstri 4.0 için gerekli olan ilk adım, akıllı fabrikaların, robotların, internetin, bulut bilişimin, sensörlerin ve benzeri her şeyden önce nitelikli insan yetiştirmektir. Nitelikli insan yetiştirme konusunda Türkiye'de üniversiteler ve sanayi iş birliğine gitmelidir. Üniversite içinde oluşan projelere teşvik edici bütçeler ayrılmalıdır. İşletmeler ve üniversiteler tarafından Endüstri 4.0 kapsamında yurt içi ve yurt dışı fuarlara katılım sağlanmalı, hatta bu fuarlara ev sahipliği yapılmalıdır. Türkiye'de mevcut işgücüne katılan nüfus yaş ortalaması gayet yüksek olmasına rağmen beceri eksiklikleri vardır. Bu eksiklikler tespit edilerek ihtiyaç duyulan eğitimlere yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Yetişmekte olan genç nüfusa ise temelden orta ve yükseköğrenim programlarından başlayarak güncelliğini devamlı koruyan bir eğitim verilmelidir. Bu çalışmaların ülke ekonomisine Endüstri 4.0'a adaptasyon olma sürecin de önemli katkılar sağlayacağı beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, İlhan (2015). "Türkiye'de Gelir Dağılımı". *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 42-59.

Acemoğlu, Daron; Robinson, James A. (2016). *Ulusların Düşüşü*. F. R. Velioğlu (Çev.), İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.

Alakoç Burma, Zehra (2016). "4th Industrial Revolution and Innovating in the Digital Economy: World and Turkey Values for 2016 by Global Indicators". *International Journal of Research in Engineering, IT and Social Sciences*, 6(12), 20-33.

312 Alçın, Sinan (2016). "Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0". *Journal of Life Economics*, 8, 19-30.

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Banger, Gürcan (2016a). *Endüstri 4.0 ve Akıllı İşletme*. Ankara: Dorlion Yayınları.

Banger, Gürcan (2017b). *Endüstri 4.0 Ekstra*. Ankara: Dorlion Yayınları.

Baştaymaz, Tahir (2016). *Sosyal Politikanın Fikri Temelleri: Yeni Toplum İyi Toplum*. Bursa: Dora Basın-Yayın Dağıtım.

Bulut, Ela; Akçacı, Taner (2017). "Endüstri 4.0 Ve İnovasyon Göstergeleri Kapsamında Türkiye Analizi". *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM-UHAD) ASSAM International Refereed Journal*, 7, 50-72.

Fırat, S. Ümit; Fırat, O. Zihni (2017). "Sanayi 4.0 Devrimi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Kavramlar, Küresel Gelişmeler ve Türkiye". *Toprak İşveren Dergisi*, 114, 10-23.

Gabriel, Magdalena; Pessl, Ernst (2016). "Industry 4.0 and Sustainability Impacts: Critical Discussion of Sustainability Aspects with a Special Focus on Future of Work and Ecological Consequences". *Annals of Faculty Engineering Hunedoara International Journal of Engineering*, 14(2), 131-136.

Gerbert, Philipp; Lorenz, Markus; Rüßmann, Michael; Waldner, Manuela; Justus, Jan; Engel, Pascal; Harnisch, Michael (2015). "The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries". *The Boston Consulting Group*, 1-16. <https://www.zvw.de/media.media.72e472fb-1698-4a15-8858-344351c8902f.original.pdf> (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

Goodman, Marc (2016). *Geleceğin Suçları*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Güran, Tefik (2009). *İktisat Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.

Kagermann, Henning; Wahlster, Wolfgang; Helbig, Johannes (2013). "Umsetzungsempfehlungen für das Zukunftsprojekt Industrie 4.0". *Acatech, Deutsche Akademie der Technikwissenschaften*, 1-116. <https://www.bmbf.de/>

Endüstri 4.0'ın İtici Güçlerinin Türkiye ve Çin Üzerindeki Etkileri

files/Umsetzungsempfehlungen_Industrie4_0.pdf. (Erişim Tarihi: 24.02.2018).

Kennedy, Paul (1990). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. B. Karanakçı (Çev.), Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

Kılıç, Sabiha; Alkan, Metin (2018). "Dördüncü Sanayi Devrimi 4.0 Dünya ve Türkiye Değerlendirmeleri". *Girişimcilik, İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 29-49.

Küçükkalay, Mesut (1997). "Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2, 51-68.

Liu, Chao; Xu, Xun (2017). "Cyber-Physical Machine Tool - The Era Of Machine Tool 4.0". *The 50th CIRP Conference on Manufacturing Systems - Procedia CIRP*, 63, 70-75.

Mankiw, N. Gregory (2010). *Makroekonomi*. Ö. F. Çolak (Çev.), Ankara: Efil Yayınevi.

Özdemir, Şelale (2014). "Sanayi Devriminin Bilim Tarihi Üzerindeki Etkisi: Bilim ve Teknoloji İç İçe". 21-22 Mart Üretim Ekonomisi Kongresine Sunulan Bildiri. (<http://openaccess.iku.edu.tr/bitstream/handle/11413/1207/%C5%9Eelale%C3%96zdemirUEK2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y>).

Özdoğan, Ogan (2017). *Dördüncü Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Dönüşümün Anahtarları*. İstanbul: Pusula 20 Teknoloji ve Yayıncılık.

Özsoylu, Ahmet Fazıl (2017). "Endüstri 4.0". *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21 (1), 41-64.

Püsküllüoğlu, Ali (2012). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş yayınevi.

Sabancı Üniversitesi Avrupa İşletmeler Ağı, (2014), "Akıllı Yeni Dünya: Dördüncü Sanayi Devrimi", *EKO IQ Dergisi Özel Eki*, Sayı 46, 1-16. <http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/69905/32060/ekoIQ-ek-d.pdf> (Erişim Tarihi: 18.02.2019).

Schwab, Klaus (2016). *Dördüncü Sanayi Devrimi*. Z. Dicleli (Çev.), İstanbul: Optimist Yayın Dağıtım.

Sener, Semih; Elevli, Birol (2017). "Endüstri 4.0'da Yeni İş Kolları ve Yüksek Öğrenim". *Mühendis Beyinler Dergisi*, 1 (2), 25-37.

Stojmenovic, Ivan; Zhang, Fumin (2015). "Inaugural Issue of 'Cyber-Physical Systems'". *Cyber-Physical Systems*, 1(1), 1-4.

Toker, Tuncer (2018). "Endüstri 4.0 ve Sürdürülebilirliğe Etkileri". *İstanbul Management Journal*, 29(84), 51-64.

Torun, İbrahim (2003). "Endüstri Toplumunun Oluşmasında Etkili Olan İktisadi ve Sina-i Faktörler". *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (1), 181-196.

Tuncel, Cem Okan (2017). *Gelişme Ekonomisi Üzerine Yazular*. Bursa: Dora Basım-Yayın.

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı, (24.02.2018) http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_1adq0ifbp1ic11m4nlc81rpsr178.pdf.

Yıldız, Aytaç (2018) "Endüstri 4.0 ve Akıllı Fabrikalar". *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 546-556.

Wübbeke, Jost; Meissner, Mirjam; Zenglein, Max J.; Ives, Jaqueline; Conrad, Björn (2016). *Made in China 2025: The Making of a High-tech Superpower and Consequences for Industrial Countries*. Mercator Institute For China Studies. (24.02.2018) https://www.merics.org/sites/default/files/2017-09/MPOC_No.2_MadeinChina2025.pdf.

314

IJSl 12/1
Haziran
June
2019

wordbank.org (2018). GINI index (Word Bank Estimate). (25.02.2018) <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=CN>.

tim.com (2012). Ve TİM'in 2023 Stratejisi Resmen Devlet Projesi Oldu. (25.02.2018) <http://www.tim.org.tr/tr/tim-gundem-ve-timin-2023-stratejisi-resmen-devlet-projesi-oldu.html>.

<https://www.endustri40.com/bulut-bilisim-cloud-computing-nedir/> (Erişim Tarihi: 18.02.2019).

<https://www.nedir.com/itici-g%C3%BC%C3%A7> (Erişim Tarihi 18.02.2019).

SUMMARY

The economic strength and sustainable development of countries in the globalizing world economy depend on their competitiveness with other countries. For this reason, it is very important to measure the competitiveness of the countries. Countries use technological equipment in their production systems to increase their economic competitiveness in the industry.

Technological developments have provided significant increases in industrial productivity since the beginning of the Industrial Revolution. The progress of the industry and the formation of industrial revolutions have brought about the technological equipment which we call the driving forces today. Over time, different propulsive forces have influenced the industry to a certain extent and are now defined by the concept of "Industry 4.0". Now, though, we are in the midst of a fourth wave of technological advancement: the rise of new digital industrial technology known as Industry 4.0, a transformation that is powered by eight foundational technology advances. In this transformation, sensors, machines, workpieces will be connected along the value chain beyond a single enterprise. These connected systems (also referred to as cyberphysical systems) can interact with one another using standard Internet-based protocols and analyze data to predict failure, configure themselves, and adapt to changes. Industry 4.0 will make it possible to gather and analyze data across machines, enabling faster, more flexible, and more efficient processes to produce higher-quality goods at reduced costs. This in turn will increase manufacturing productivity, shift economics, foster industrial growth, and modify the profile of the workforce-ultimately changing the competitiveness of companies and regions.

describes the eight technology trends that are the building blocks of Industry 4.0 and explores their potential technical and economic benefits for manufacturers and production equipment suppliers. The development of the industrial revolution has had a great impact on the countries. These effects have been the result of many different propulsive forces. The aim of this study is to explain the positive and negative aspects of the propulsive force by explaining the period of the Industrial Revolution, which is the final point of the development process. At the same time, it has been mentioned how the propulsive forces of Industry 4.0 affected the economic development of developing countries. It has been examined how Turkey and China have been affected by the propulsive forces, future goals of both countries, their economic development in terms of Industry 4.0.

National income, welfare and seeking to increase its global competitiveness and at the same time wanting to get higher rankings in Turkey, qualified labor force, research and development, innovation, giving priority to information and communication technology, personal use and personal, on the basis of social and state institutions should internalize them.

TERİTORYALİTE BEŞERİ VE SİYASAL ETKİLEŞİMLERİN
DÜZENLENMESİNDE NEDEN HÂLÂ ÖNEMLİ?*

Samet YILMAZ** Çiğdem AYDIN KOYUNCU***

Makale Geliş Tarihi-Received: 07.03.2019
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 13.05.2019

317

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

ÖZ

Teritoryalite, beşeri ve siyasi coğrafyanın temel inceleme alanlarından biridir zira mekânsal farklılaşma ve bu mekânsal farklılaşmanın nasıl gerçekleştirildiği, coğrafya disiplininin temelini oluşturmaktadır. Coğrafi alanları sınırlandırmaya ve düzenlemeye yönelik mekânsal bir kontrol stratejisi olan teritoryalite, farklı coğrafi ölçek ve bağlamlarda uygulanan bir stratejidir; beşeri ve siyasi etkileşimler için çerçevede oluşturmaktadır. Her ne kadar devletler-sistemi bağlamında sınırlarının öneminin azaldığı ve var olan mekânsal ayrımların artan akışkanlıklar neticesinde dönüşeceği küreselleşme söylemleri içerisinde ileri sürülse de teritoryalite hâlâ devletler ve diğer düzeylerde varlığını devam ettirmektedir. Bu bakımdan da temel mekânsal kontrol stratejilerinden biri olan teritoryalite, beşeri ve siyasi etkileşimlerin düzenlenmesinde hâlâ belirleyicidir. Beşeri eylemin öz itibarıyla yerel nitelik gösterdiği ve yönetsel/siyasal örgütlenmelerin mekân üzerinde kontrol kurmaya çalıştığı dikkate alındığında teritoryalite kavramının daha geniş bir açıdan ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda

* Bu çalışma hazırlanmakta olan “Avrupa Birliği ve Teritoryalite: Birlik Mekânının Teritoryalleşmesi ve İçerisi-Dışarı Ayrımı” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş.Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bursa/Türkiye. sametyilmaz@uludag.edu.tr

*** Doç.Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bursa/Türkiye. cigdema@uludag.edu.tr

çalışmada, farklı disiplinlerde teritoryalite üzerine yapılmış çalışmalardan istifade edilerek ancak coğrafya disiplini çerçevesinde kalınarak teritoryalitenin neden hâlâ beşeri ve siyasal etkileşimler için önemli olduğu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Teritoryalite, Mekânsal Kontrol, Mekânsal Farklılaşma, Sınırlandırılmışlık, Beşeri ve Siyasal Etkileşimler.

**WHY TERRITORIALITY STILL MATTERS IN
REGULATING HUMAN AND POLITICAL
INTERACTIONS**

ABSTRACT

Territoriality is one of the core concepts of human and political geography since spatial differentiation and how this differentiation is achieved are essentially the basics of geography discipline. Thus, as a spatial control strategy or claim aiming to regulate interactions through demarcating and bounding geographical areas, territoriality is performed in various geographical spheres and contexts, and still matters in human and political interactions. Although amid the globalization discourse in the context of inter-state system, it is claimed that borders have been gradually faded, and flows will alter the old spatial separations, territoriality still exists in shaping interactions. So, the concept should be considered in a broader context because human action is essentially local, and polities struggle to exert control on space. In this framework, rather than a comprehensive empirical study, the article deals with why territoriality still matters in regulating human and political interactions, drawing on different disciplines about territoriality but remaining within the geography.

Keywords: Territoriality, Spatial Control, Spatial Differentiation, Boundedness, Human and Political Interactions.

GİRİŞ

Sack'ın (1997: 1) da belirttiği üzere beşer coğrafi bir varlıktır ve "coğrafi olmak kaçınılmazdır." İnsanlar, çevreyi şekillendirir ve dönüştürürler; kendileri de dönüştürdükleri çevrenin etkisi altındadırlar ve bireysel, kolektif veyahut örgütsel olarak belli amaçlarını yerine getirmek amacıyla yeryüzünde bölünmüş alanlar oluştururlar. Bu bakımdan da yeryüzü oldukça kompartımanlaşmış bir yapı göstermektedir. Her bir coğrafi kompartıman da kendi niteliklerini haizdir ve bireyler ile gruplar/örgütlenmeler arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Tarih boyunca farkı coğrafi ölçek ve bağlamlarda çeşitli mekânsal ayrımlar gözlemlenmiştir ve her dönem yeni mekânsallıklar ortaya çıkarmıştır. Nitekim Schmitt (aktaran, Brown, 2011: 52), bütün dönemlerin yeni mekânsal düzenler üzerine kurulu olduğunu söyler.

320
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Mekânsal farklılaşma coğrafi araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Hem beşeri hem de fiziki coğrafyacılar kendi araştırma alanları çerçevesinde yeryüzündeki mekânsal ayrışım biçimlerini incelerler. Nitekim sırasıyla fiziki coğrafya ile beşeri coğrafyanın kurucusu olarak addedilen Alexander von Humboldt ile Carl Ritter, kendi yaklaşımları çerçevesinde yeryüzündeki mekânsal farklılaşmayı tasvir etmeye ve anlamlandırmaya çalışmışlardır (Tümertekin vd., 2016: 18-23). Bu bakımdan mekânsal farklılaşmanın incelenmesi, coğrafyaya kimliğini kazandıran temel unsur olarak belirtilebilir (Gümüşçü, 2017; Özgüç vd., 2017). Teritoryalite de esas itibarıyla mekân üzerinde sosyal ve siyasal gücün uygulanmasına ve mekânların birbirinden ayrıştırılmasına yönelik örgütsel bir ilke olması sebebiyle hem beşeri hem de siyasal coğrafyanın temel inceleme unsurlarından biridir zira birincisi öncelikli olarak yer-mekân-toplum ilişkilerini (place-space-society relations) analiz ederken (Fouberg vd. 2012: 8) ikincisi teritorya, mekân, yer, siyaset, politika (policy) ve güç kavramlarının kesişimi olarak belirtilebilir (Jones vd., 2004: 2).

Teritoryalite hem günlük ölçekte hem örgütsel etkileşimlerde gözlemlenebilir mekânsal bir kontrol stratejisidir; siyasal, ekonomik, sosyal vb. etkileşimlerin sınırlandırılmış bir coğrafi alan üzerinden işleyeceği mesajını barındıran bir sahiplik iddiasıdır (claim). Her ne kadar yakın zamanlarda akışkanlıkların arttığı ve eski teritoryal ayrımların seyrelmekte olduğu ileri sürülse de (Castells, 2008; Scholte, 2005) insanlar ve yönetimsel/siyasal örgütlenmeler (polity), belli

*Teritoryalite Beşeri ve Siyasal Etkileşimlerin Düzenlenmesinde
Neden Hâlâ Önemli?*

mekânları doldurmakta ve şekillendirmektedir: *“Teritoryal mekân tasavvuru varlığını devam ettirmektedir”* (Forsberg, 1996: 357). Bu durum ulus devletler için de geçerlidir. Küreselleşme söylemleri içerisinde var olan ölçek hiyerarşilerinin ve iç içe geçmiş ölçeklendirme (nested scalings) konseptlerinin dönüştüğü ve artan akışkanlıkların küresel ile ulusal ayrımını belirsizleştirdiği ileri sürülse de (Sassen, 2003; 2005) *“devletler, teritoryal mekânların örgütlenmesinde ve mekânsal anlamlar yaratmada, her ne kadar bu mekânlar artan ölçüde geçirgen (porous) hâle gelse de hâlâ önemli aktörlerdir”* (Paasi, 2009).

Güç ilişkilerinin kurumsallaşması ve mekânların diğerlerinden ayrıştırılmasında çeşitli stratejileri uygulanabilir. Bununla birlikte teritoryalite, mekânsal ayrımların oluşturulmasında hâlâ yaygın olarak uygulanan bir kontrol stratejisidir ve tüm coğrafi ölçeklerde tatbik edilebilir. Peki, beşeri ve siyasal etkileşimlerin düzenlenmesinde teritoryalite neden hâlâ önemli ve işlevseldir? Açıktır ki bu soruya teorik ve pratik olarak farklı değişkenler bağlamında yanıtlar üretilebilir. Bununla birlikte çalışmada şu hususlar ön plana çıkartılacaktır. İlk olarak teritoryalite, gücü görünür hâle getirerek güç ilişkilerinin kurumsallaşmasında yalınlık ve açıklık sağlar. İkinci olarak teritoryalite, sınırlandırılan ve üzerinde gücün örgütlendiği coğrafi alanı bireyler ve gruplar için bilinir hâle getirir; belirsizlikleri azaltır ve böylece koruma sağlar. Üçüncü olarak teritoryalleşmiş güç ilişkileri ve alanlar, farklı coğrafi ölçeklerdeki etkileşimler için çerçeve oluşturur ve onları düzenler. Son olarak teritoryalite, yeni güç biçimlenimlerinin şekillenmesini sağlar. Tüm bu unsurlar, teritoryalitenin beşeri ve siyasal etkileşimler için işlevsel bir çerçeve sunmasını beraberinde getirmektedir.

Teritoryalite, yalnızca coğrafya içerisinde değil, etoloji, biyoloji, antropoloji, psikoloji gibi çok farklı disiplinler çerçevesinde de ele alınmaktadır ve kavramın analizine yönelik çalışmalar, biyolojik-sosyal ayrışması çerçevesinde konumlanmaktadır (Storey, 2001: 9-20). Bu bağlamda ilgili çalışmanın temel çerçevesi coğrafya disiplini olmakla birlikte, ileri sürülecek olan argümanlar, teritoryalite üzerine farklı disiplinlerde yapılan çalışmalarla da desteklenecektir zira teritoryalite, ontolojik açıdan nesnel, epistemolojik açıdan öznel bir olgudur. Sosyal bir tür olan insanların biyolojik doğasının da bir işlevidir ve toplumsal sonuçları bulunmaktadır (Hickman, 2016: 21). Başka bir şekilde belirtmek gerekirse ister tekil isterse de kolektif düzeyde olsun teritoryalite, farklı rasyonaliteler ve dürtülerle

(stimulations) gerçekleştirilebilir. Bu bakımdan da teritoryaliteyi ve aynı zamanda teritoryayı kapsamlı ve bütünlüklü olarak anlayabilmek için biyolojik-sosyal ikililiğinin aşılması gerekmektedir (Brighenti, 2010a).

1. TERİTORYALİTE: MEKÂNSAL KONTROL YOLUYLA KOMPARTIMANLAŞMA

Yukarıda da belirtildiği üzere teritoryalite, çok farklı disiplinler çerçevesinde ele alınmış ve her bir disiplin kendi değişkenleri bağlamında teritoryal eylemlerin temellini ortaya koymaya çalışmıştır. 18. yüzyılda ağırlıklı olarak hayvanlara yönelik bir davranış biçimi olarak görülmüş ve 20. yüzyılın başlarına kadar etoloji disiplini çerçevesinde ele alınmıştır. Daha sonra evrim teorisinin de etkisiyle teritoryalite, her ne kadar beşeri davranış kalıpları çerçevesinde konumlandırılrsa da insanlar ile hayvanlar arasında analogiler kurularak ele alınmış ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Biyolojik olarak belirtilebilecek bu yaklaşımlara göre insanlar ve hayvanlar, aynı türün farklı görünümleridirler ve bu sebeple de benzer saik ve dürtülerle teritoryal eylemlerde bulunurlar. 1960'lardan itibaren ise teritoryalitenin beşeri yönü daha fazla ön plana çıkarılmış ve antropologlar ile psikologlar, coğrafi konum ve fiziki koşulların insanların teritoryal eylemleri üzerinde etki ortaya çıkardığını ileri sürmüşlerdir. Ancak bu antropolojik ve psikolojik yaklaşımlar da bireysel ve kolektif düzeyde belli içgüdü (instinctive) ve dürtülerin insanların teritoryal davranış ve eylemlerini yönlendirdiği üzerinde durmuştur. Teritoryalite üzerinde yapılmış olan bu çalışmalarda iki unsurun belirgin olduğu ileri sürülebilir. Bunlardan birincisi, teritoryalitenin temel olarak sınırlandırılmış bir coğrafi alanın istenmeyen unsurlara (intruder) karşı korunmasına yönelik olduğu iddiasıdır. İkincisi ise bireyler ve grupların belli hedefleri gerçekleştirmek amacıyla farklılaştırılmış ve diğerlerinden ayrıştırılmış mekânlar oluşturmalarıdır (Yılmaz, 2018: 135-139).

Teritoryalite, yalnızca mekânın sınırlandırılmasına ve dışarıya karşı korunmasına ilişkin değildir; daha geniş bir sosyal ve örgütsel çerçevede ele alınmalıdır zira insanlar, çeşitli hedeflerle teritoryal düzenler oluştururlar (Edney, 1974; Malmberg, 1980; Taylor, 1988). Bu bakımdan teritoryalite, ortaya çıkardığı sonuçlardan ayrı olarak, beşeri etkileşimlerin düzenlenmesinde rasyonel ve kurucu bir

*Teritoryalite Beşeri ve Siyasal Etkileşimlerin Düzenlenmesinde
Neden Hâlâ Önemli?*

eylemdir. Bireyler ve gruplar, biyolojik ya da psikolojik dürtülerden ziyade bilinçli olarak belli alanları sınırlandırarak kontrol altına almakta ve diğer birey ve gruplara karşı bu alanlar üzerinde kontrol tesis etmektedir. Sack'ın (1986: 19) ifadesiyle teritoryalite, "bireylerin veyahut grupların belli bir coğrafi alanı sınırlandırarak ve o alan üzerinde kontrol iddia ederek ilişkileri, unsurları ve insanları kontrol etme veyahut bunlar üzerinde nüfuz kurma girişimidir." Başka bir şekilde belirtmek gerekirse teritoryalite, coğrafi alanın açıkça belirlenmiş bir şekilde bölünmesine ve nüfuz alanları oluşturulmasına yönelik davranışsal bir görüngüdür (Soja, 1971: 19). Bu bakımdan da gücün birincil coğrafi tezahürlerinden biridir (Sack, 1983: 5) zira sınırlandırma, bazılarının dışarıda bırakılmasını beraberinde getirmekte ve böylece ayrıştırmış bir mekânsallık üzerinden etkileşimler yönlendirilmektedir. Teritoryalite, coğrafi olarak her seviyede uygulanabilir nitelikte bir stratejidir (Sack, 1983: 55).

Varoluşsal, operasyonel, ekolojik, biyolojik, psikolojik ve siyasal gibi farklı teritoryalite türleri vardır ve bunlar birbiriyle ilintili olabilir (Forsberg, 1996: 359-362). Siyasal olarak teritoryalite, ağırlıklı olarak modern devletin kurucu unsurlarından biri olarak görülür ve içeriği de modern devletin yapısına göre belirlenir. Bununla birlikte teritoryalite, yalnızca modern devlete özgü değildir; modern devletin teritoryalitesi ve teritoryası özellikli biçimlenimlerdir (Gottmann, 1973; Elden, 2013). Bu bakımdan kavram, daha geniş bir tarihsel ve siyasal bağlamda ele alınmalıdır (Agnew, 1994; Forsberg, 1996; Brenner, 1999; Moisiso vd., 2013) zira modern devletin yapısı ve ortaya çıkardığı teritoryal biçimlenim, tüm dünya tarihine teşmil olmuş bir model değildir. Şehir-devletleri, imparatorluklar, mutlakîyetçi devletler vb. örgütlenmeler de kendi teritoryal düzenlerine sahiptir (Brenner vd., 2003: 7). Daha da önemlisi teritoryalite, temel beşeri davranış biçimlerinden biridir ve bu bakımdan insanların teritoryal davranmaya devam edecekleri ve yeni teritoryal biçimlenimler oluşturacağı ileri sürülebilir. Ayrıca teritoryalite rasyonel ve kurucu bir eylem olsa dahi, insanların biyolojik veyahut psikolojik ihtiyaçlarına yanıt oluşturabilir zira biyolojik ya da psikolojik dürtülerle icra edilen teritoryal bir eylem de pekâlâ rasyonel şekilde gerçekleştirilebilir. Bu bakımdan da teritoryal kontrolün neden hâlâ yaygın bir strateji olduğunu açıklamak için beşeri faktörlerin dikkate alınması gerekmektedir.

2. TERİTORYALİTE NEDEN HÂLÂ ÖNEMLİ?

Daha önce de belirtildiği üzere her ne kadar artan akışkanlıkların teritoryal ayrımları ortadan kaldırdığı ve mekânların iç içe geçmiş örüntülü bir yapı aldığı ileri sürülse de farklı ölçeklerde teritoryal bölünmüşlükler varlığını sürdürmektedirler. Güç ilişkilerinin kurulmasını sağlaması, güvenli bir kompartıman oluşturması, etkileşimleri düzenlenmesi ve yeni biçimlenimlerde ortaya çıkması, teritoryalitenin mekânsal farklılaşmanın gerçekleştirilmesinde hâlâ işlevsel olmasını beraberinde getirmektedir.

324

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

2.1. Teritoryalite Gücü Somutlaştırarak Güç İlişkilerini Yalınlaştırır

Teritoryalitenin en önemli çıktılarında biri, güç veyahut kontrol ilişkilerinin sınırlandırılmış ve coğrafi olarak kısıtlanmış bir alan üzerinden işlemesidir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse güç, mekânsal ve teritoryal düzen üzerinden kurulmaktadır (Sack, 1986: 32-33; Storey, 2001: 6-7). İster açık ister zımnî olsun teritoryalitenin temel (siyasal) motifi, gücün sınırlandırılmış coğrafi bir alan üzerinden örgütlenmesi ve uygulanmasıdır. Bu bakımdan da teritoryal eylemler, sosyal ve siyasal aktörler arasındaki etkileşim süreçlerini bünyesinde barındırmaktadır (Storey, 2015: 221). Güç her zaman görünür veyahut somut değildir; teritoryalite gücü somut hâle getirir ve sınırlandırılan coğrafi alan çitler, sınır kapıları, sınır muhafızları gibi işaretleyicilerle fiziki bir referansa sahip olur (Delaney, 2005: 78). Aslında bu süreç, Sack'ın (1983: 55-56) de belirttiği üzere aktörler-arası bir etki süreci şeklinde gerçekleşmektedir. Bu süreçte bir X aktörünün Y aktörü üzerinde etki ortaya çıkarabilmesi veyahut da Y'yi kontrol edebilmesi için X'ten Y'ye giden bir enerjinin olması gerekmektedir. İki aktör arasında etkileşimi sağlayan bir unsur bulunmalıdır. İşte teritoryalite, aktörler arasındaki bu etkileşimi kuran enerji niteliğindedir. Söz konusu enerji, coğrafi alanın sınırlandırılması üzerinden işlemektedir. Teritoryal bir düzen içerisinde aktörler arasındaki güç veyahut iktidar ilişkileri hem doğrudan hem de dolaylı yollarla kurulur ancak dolaylı etkileşimler, teritoryalitenin ayırt edici yönünü oluşturmaktadır. Bu şekilde aktörler arasındaki etkileşim kanalları belli bir çerçeveye oturtulmuş olur.

*Teritoryalite Beşeri ve Siyasal Etkileşimlerin Düzenlenmesinde
Neden Hâlâ Önemli?*

Güç ilişkileri bir süreçtir ve formel ya da enformel kurallar yoluyla tanımlanabilir. Bu sürecin temeli, gücün sınırlandırılmış bir coğrafi alan üzerinden teritoryal olarak ileri sürülmesi ve örgütlenmesidir. Bununla birlikte teritoryalite, gücün kim tarafından kullanıldığından ziyade gücün nasıl somutlaştığını veyahut da görülebilir hâle geldiğini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan burada esas vurgu, kontrol eden veyahut edilenden ziyade teritoryalitenin kendisindedir. Güç ilişkileri açısından teritoryalite bir nesne değil, ilişkiselliktir (Sack, 1983: 56). Sınırlandırılan coğrafi alanın kendisi, güç ilişkilerini görünür ve somut kılan failin kendisidir (Sack, 1986: 33). Bu bakımdan teritoryalleşmiş bir düzen, aktörler arasında bir etkileşim ve iletişim biçimi oluşturur.

Teritoryalite tüm seviyelerde görülebilir. Çocukların bir ev içerisindeki bazı odalara girmelerinin ebeveyn tarafından yasaklanması ve kısıtlanması (Sack, 1983: 56; 1986: 15-16) veyahut da bir kişinin özel arazisini çitle çevirmesi coğrafi olarak daha alt-ölçeklerdeki örnekler olarak belirtilebilir. Bu şekilde alan tasnif edilir (classification) ve alana erişebilirlik (accessibility) düzenlenir. Teritoryal kontrolün derecesi ve yoğunluğu bağlama göre değişebilir. Yüksek güvenli bir hapisane bir evden daha teritoryaldır. Farklı mekânsallıkların tek bir teritoryada bütünleştiği ve coğrafi konteyner niteliğindeki modern devletler ise (Taylor, 1994; Arı, 2013: 37-55) imparatorluklardan (Doyle, 1986; Power, 2009) daha teritoryal bir yapıya sahiptir. Bazı durumlarda ise siyasal açıdan teritoryalite, Volllaard'ın (2009) kavramsallaştırmasıyla belirtmek gerekirse organik veyahut işlevsel olabilir. Şayet teritoryalite, bireylere veyahut topluluklara sosyal kimlik sağlıyor ve teritoryal hiyerarşi, ulus-devletler gibi toplumsal hayatın büyük bir bölümünü kapsıyorsa (Mann, 1984; Giddens, 1985) o halde teritoryalitenin organik olduğu ve teritoryal kontrol derecesi ve yoğunluğunun da yüksek olduğu ileri sürülebilir. Buna karşılık teritoryal kontrol ve sınırlandırma kısmi ve belli işlevleri görmek amacıyla yönelik ise işlevsel teritoryaliteden bahsedilebilir. Bu durumda teritoryal kontrol daha gevşektir ve bireylerin aidiyet duygusu da zayıf ya da yoktur.

2.2. Teritoryalite Güvenlik Sağlar ve Fırsatlar Sunar

Teritoryalitenin beşeri ve siyasal etkileşimlerde hâlâ önemli olmasının bir diğer sebebi de birey ve toplumlara güvenlik sağlama ve fırsatlar yaratmasıdır zira teritoryalite, esasında bir coğrafi alanı belli bir

birey/grup lehine sınırlandırarak alan üzerindeki kaynaklar ve süreçler üzerinde kontrol kurmayı sağlamaktadır. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse teritoryal eylemler, birey ve gruplar için mekânları bilindik (familiar) kılar; böylece farklı bir coğrafi alan türü olan teritoryanın kurumsallaşmasını sağlar.

Teritorya kavramı oldukça tartışmalıdır (Sassen, 2008; Painter, 2010; Antonsich, 2010; Elden, 2010; 2013) ve genellikle siyasal yönü ön plana çıkartılacak şekilde tanımlanmaktadır. Buna göre teritorya, belli bir siyasal birim ya da grubun üzerinde kontrol ve hak iddia ettiği bir mekân bölümüdür (Dahlman, 2009: 77). Özellikle siyasal coğrafya alanında kavram devleti refere eder şekilde kullanılmakta ve farklı teritorya tanımları da devlet bağlamında konumlandırılmaktadır. Bununla birlikte tıpkı teritoryalite gibi teritorya da daha kapsamlı olarak ele alınmalıdır zira ev, mahalle, şehir gibi yapılar ya da AB gibi ulus-üstü birimler de (Bialasiewicz vd., 2005; Pullano, 2009) şu veyahut bu şekilde bir teritoryaya sahiptir. Bu bağlamda Sack (1986: 19), teritorya kavramını daha geniş bir çerçevede ele alır. O'na göre teritoryalite, yeni bir coğrafi alan türü olan teritoryayı ortaya çıkarır ve bu alan türü, yer ve mekân gibi diğer coğrafi alan türlerinden farklıdır. Yer ve mekânlardan farklı olarak teritoryalar üzerinde daimi nitelikte kontrol iddiasının olması gerekmektedir. Bu bakımdan da bireyler, kaynaklar ve süreçler üzerinde kontrol kurmaya yönelik eylemler, alan sınırlandırılmasıyla birlikte, teritoryayı ortaya çıkarmakta ve sahiplik iddiasını istikrarlı ve kurumsal hâle getirmektedirler. Böyle bir tanımlama teritorya kavramının farklı coğrafi ölçek ve bağlamlarda kullanılmasına olanak sağlasa da açıktır ki teritorya, teritoryal kontrol kurmanın ötesinde başka unsurları da bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle bir teritorya, zaman ve mekâna bağlı olarak kendisine özgü unsurlara sahip olabilir (Sassen, 2008; Elden, 2010; 2013) zira teritorya ve teritoryalite farklı (Sassen, 2013) ancak birbirlerine bağlı (interconnected) kavramlardır (Yılmaz, 2018: 147-149). Bu sebeple de Antonsich (2010), sınırlandırılmış ve coğrafi olarak limitleri belirlenmiş bir alanın doğrudan teritorya olarak değil, *teritoryal* olarak tanımlanması gerektiğini ileri sürer. O'na göre böyle bir kavramsallaştırma devlet dışındaki aktörler için de teritorya kavramının kullanılmasını sağlar zira tüm örgütlenmeler teritoryal eğilimlere sahiptir. Belirtilen bu önermeler dikkate alındığında şu husus ileri sürülebilir ki özellikli bir teritorya, kendi niteliklerine sahiptir ancak teritoryal eylemlerin bir işlevidir ve iki

*Teritoryalite Beşeri ve Siyasal Etkileşimlerin Düzenlenmesinde
Neden Hâlâ Önemli?*

unsuru bünyesinde barındırmaktadır: *Fiziki/maddi ve ilişkisel* (Brighenti, 2010a).

Açıktır ki teritorya fiziki/maddi bir olgudur. Sınırlandırılmış coğrafi alan somut varlığa sahiptir; çeşitli işaretlerle görünür ve fark edilir hâle getirilir (Sack, 1986: 32-33). Bu süreç aslında dışarıdakilere bir mesajdır. Şehir duvarları, çitler, dikenli teller, 'girilmez' tabelaları, sınır muhafızları, şehirlerin banliyölerindeki duvarlar (ghetto walls), sınır işaretleri ve sınır taşları gibi simgeler veyahut işaretler, kontrolün ve yönetimin teritoryal bir mekânsallık çerçevesinde imlendiğini gösterir nitelikteki unsurlardır (Vollaard, 2009: 693). Özellikle devletler için sınır koymak önemlidir zira sınırlar, devletlerin kurucu unsurlarındandır; hem siyasal teritoryaların bitim hatlarını gösterirler hem de pratik süreçlerin bu ayrımlar üzerinden işleyeceği mesajını taşırlar (Kireevi, 2015). Devlet sınırları, içeride bulunan bireyler için de mesaja sahiptir. Sınırlar kapsamındaki coğrafi alanda belirsizliklerin azaldığı imgesi ve mesajı bulunmaktadır (Parker, Adler-Nissen, 2012).

Teritoryal eylemlerin neticesi olarak işlevsellik kazanan sınırlandırılmış alan, içeridekiler için güvenli bir barınak (shelter) sağlamaktadır (Gottmann, 1973: 14-15). Güvenlik veyahut koruma, teritoryanın birincil işlevidir zira bireyler ve örgütsel yapılar, teritorya yoluyla kendi varlıklarını inşa ederler. Bu durum, teritoryanın yalnızca fiziki/maddi boyutuyla ilgili değildir; aynı zamanda bireylerin ve mekânının kendisinin de kimlik kazanması ve tanımlanması açısından anlam ifade etmektedir. Teritorya, mekânsallaşmış ve sosyal niteliğe sahip kimlikler ve anlamlar üretir (Soja, 1971: 33; Paasi, 2000; Delaney, 2009: 203-205). Teritoryalite coğrafi kompartımanlar oluşturup onları bilindik hâle getirdiği için içerisi güvenlik, barış ve ilerleme olarak görülür (Delaney, 2005: 19).

Teritoryanın güvenlik işlevi, çeşitli coğrafi ölçeklerde görülebilir ve farklı disiplinler çevresinde ele alınabilir. Örneğin insanlar ve diğer canlılar arasında analogiler kurarak teritoryal eylemleri açıklamaya çalışan Ardrey (1966), tüm canlıların, kendisinin *teritoryal zorunluluk* (*territorial imperative*) olarak tanımladığı koşula uygun olarak davranmak durumunda olduğunu ileri sürer ve bu hususta Japonya'nın 1941 yılında gerçekleştirdiği Pearl Harbour saldırısını örneklendirir. O'na göre Japonya'nın Pearl Harbour saldırısı sonrasında ABD'nin Mihver Devletlere savaş ilan etmesi ve aktif

olarak savaşa dâhil olması, temelinde içgüdülerin bulunduğu teritoryal bir davranıştır zira ABD'nin tepkisi rasyonel bir eylem olmaktan ziyade irrasyonel bir tepkidir. Şöyle ki Ardrey'e göre Japonların saldırısı, aslında ABD'ye çok fazla zarar vermemiştir. Japonlar da ABD'ye saldırırken ABD'nin reaksiyon göstereceklerini tahmin etmekteydiler ancak onlara göre böyle bir reaksiyonun ortaya çıkaracağı riskler düşüktü. Japonlara göre ABD, böyle bir saldırıya aşırı tepki göstermeyecekti zira söz konusu saldırı, ABD'ye çok büyük ve yıkıcı zararlar vermeyecekti. Japonlar, ABD'nin vereceği tepkileri aslında rasyonel bir şekilde hesapladılar ve saldırılarını da bu minvalde gerçekleştirdiler. Ancak Ardrey, Japonların irrasyonel olanı, yani Amerikalıların kendi teritoryalarını koruma güdüsüyle hareket edeceklerini düşünemediklerini ileri sürmektedir zira beşeri hayatta, sosyal bir teritoryaya geçilse bile, evrensel teritoryal ilkeye göre hareket edilir ve bu da teritoryal zorunluluktur. Bu teritoryal zorunluluk, alanın dışarıdan gelecek olan etkilere karşı irrasyonel bir güdüyle savunulmasıdır. Daha alt coğrafi ölçeklerde ise güvenlik kendisini mahremiyet (privacy) şeklinde de izhar edebilir. Örneğin Pastalan (1970), teritoryalitenin kontrol ve sahiplikle (ownership) ilgili olduğunu ve bu bakımdan da bireyler için psikolojik bir referansı bulunduğunu ileri sürer. O'na göre teritoryalite, bireyler için mahremiyet ifadesidir. Benzer şekilde Colman (1968) da tedavi sürecinde hastaların evlerinde kendilerini daha rahat hissettiklerini gözlemlemiştir. Bu bakımdan da tüm coğrafi ölçeklerde teritoryal alanlar, bireyler ve gruplar için güvenlik ve mahremiyet sağlamaktadır.

Teritorya, aynı zamanda birey ve gruplar için fırsatlar sunar zira coğrafi bir alanın sınırlandırılması, kaynaklar üzerinde kontrolü de beraberinde getirmektedir; kaynakların tasarrufu, belli bir bireyin/grubun lehine kısıtlanır. Böyle bir kontrol hem içeride toplumsal ilişkilerin hiyerarşik hâle gelmesini hem de kaynakların ve ayrıcalıkların dışarıya karşı korunmasını içerir. İçerideki gruplardan biri eşitsiz bir şekilde kaynakları kontrol eder ve dışarıdakilerin yararlanmasına karşı kısıtlar getirir (Gottmann, 1973: 14-15, Sack, 1986: 36-40). Teritorya gücü içerdiği veyahut da güce mekânsallaşmış bir biçem kazandırdığı için karar-alıcıların ve güç kaynaklarının bir araya geldiği bir blok olarak da görülebilir (Allen, 2009: 199-205). Bununla birlikte içeride güç ilişkilerinin hiyerarşik bir hâle gelmesinden ayrı olarak, bir coğrafi alanın sınırlandırılması ve anlamlandırılmasının kendisi zaten içeridekiler için bir fırsatlar ve

Teritoryalite Beşeri ve Siyasal Etkileşimlerin Düzenlenmesinde Neden Hâlâ Önemli?

ayrıcılıklar mekânı oluşturmak anlamına gelmektedir. Açıktır ki modern devlet, bu hususta en belirgin örneklerden biridir zira içeridekilere, yani vatandaşlara, dışarıda kalanların sahip olmadığı bir takım mekânsallaşmış hak ve ayrıcalıklar sunmaktadır. Benzer şekilde Antik Yunan'da da polis yapılanması içerisinde sonradan değil, doğumla kazanılan vatandaşlık (yerlilik) yoluyla içeridekilere mekânsal nitelikte çeşitli haklar verilmiştir (Elden, 2013: 21-26; Gottmann, 1973: 17-19).

Teritorya, teritoryal eylemlerin neticesi olarak işlevselleşir ve güvenlik ile fırsatlar sağlar; bünyesindeki bireylere ve gruplara mekânsallaşmış hak ve ayrıcalıklar sunan güvenli bir kompartımanadır. Güvenlik ve fırsatların yoğunluğu bağlama göre değişir. Daha küçük bir coğrafi ölçekte bir ev birey için en güvenlik teritoryal alan olarak görülebilir. Bununla birlikte güçlü bir kültürel konteyner olan modern ulusal devlet, güvenlik ve koruma konusunda birincil mekân haline gelebilir ve diğer teritoryal alanların ötesinde bir anlama sahip olabilir. Bu bakımdan tüm bu süreçler, esasında öznel; zaman ve mekâna göre değişebilir. Ancak bağlamdan ayrı olarak teritoryal bölünmüşlükler, tüm coğrafi ölçeklerde ve farklı yoğunlukta güvenlik sağlamak ve fırsatlar sunmaktadır. Bu durum, teritoryalitenin fiziki/maddi ve sosyal boyutunun en önemli göstergesidir ve ortaya çıkan mekânsallıklar, ilişkisel bir nitelik olarak birimler arasındaki etkileşimleri yönlendirir.

2.3. Teritoryalite Etkileşimleri Düzenler

Mekânsal bir kontrol stratejisi olarak teritoryalite çok çeşitli ölçeklerde uygulanabilir. Güç, mekân boyunca kontrol ve sahiplik iddiası üzerinden işler hâle gelir ve kompartımanlaşmış mekânlar etkileşimler için çerçeve ve anlam sağlar. Tüm teritoryal eylemler, aslında yeni coğrafi ölçeklerin şekillenmesini beraberinde getirir zira ölçekler, siyasal ve sosyal olarak üretilir (Delaney, 1997; Marston, 2000). Ancak bu durum, ölçeklerin daimi bir akışkanlık halinde olduğu anlamına da gelmemektedir. Smith'in (2003) de belirttiği üzere ölçekler, daimi bir oluş halindedir ancak bir kere oluştuklarında sabite haline de gelebilir ve ekonomik, sosyal, siyasal vb. süreçlerin işleyişi için maddi bir çerçeve oluşturur. Bu bağlamda teritoryalite de mekânsal ayırım ortaya çıkarmanın ötesinde etkileşimlerin yönlendirilmesine ilişkin olarak süreçler için mekânsallaşmış bir çerçeve sağlar.

Teritoryalitenin etkileşimleri düzenleyici etkisi iki açıdan gözlemlenebilir. Öncelikli olarak teritoryalite, sınırlandırılmış ve tasnif edilmiş alan kapsamındaki ilişkilere kişisel-olmayan (impersonal) bir nitelik kazandırır. Örneğin modern bir şehir kişisel-olmayan bir topluluktur. O şehre ait veyahut o şehirli olmak birincil olarak ikamet yoluyla sağlanır. Hapishane ve iş yerleri de hiyerarşileşme yoluyla süreçlerin belli bir düzene bağlanması çerçevesinde kişisel bağlantıları aşar (Sack, 1986: 33). Daha üst-ölçekte Avrupa'da modern devletlerin örgütlenme kapasitesinin özellikle 19. yüzyılla birlikte güçlenmesi ve geniş bürokrasilerin ortaya çıkmasıyla birlikte, devletlerin siyasal yapısı ve temsili kişisel bağdaşıkları aşan bir biçimlenim kazanmıştır. Tek bir teritoryal referans, değişen ve iç içe geçmiş siyasal ilişkileri tanımlamaya ve anlamlandırmaya başlamıştır. Eski Rejim'deki network ilişkilerinin ve mutlak monarkın yerini (Spruyt, 1994; Osiander, 2001), yeni biçimlenimler almış ve örneğin Fransa coğrafyasındaki siyasal ilişkiler, Fransa'yı referans eder bir niteliğe dönüşmüştür (Vollaard, 2009: 693). Bu çerçevede teritoryalite, sosyo-mekânsal ilişkileri düzenler ve onlara bir biçim kazandırır (Painter, 2010).

İkinci olarak teritoryalite, bir iletişim formudur zira çeşitli işaretler ve kurallar yoluyla sınırlandırılmış olan coğrafi alanın belli hedeflerin veyahut işlevlerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak tahsis edildiği mesajını içerir (Sack, 1986: 21-22). Dışarıyla ve dışarıdakilerle olan etkileşimler, içeride üretilen ve etkileşimlerin gerçekleştirilmesinde referans teşkil eden mekân yoluyla düzenlenir. Örneğin özel arazi etrafını çeviren çitler, bu alanın dışarıdan farklı olduğunu ve özel kullanıma tahsis edildiğini belirten fiziki işaretlerdir. Fiziki varlığa sahip teritoryal sınırlar, mekânsal ayrışma ve sahipliğin en açık işaretleyicileridir (Sack, 1986: 32) zira sınır koymak, teritoryal iddianın merkezinde yer almaktadır (Brighenti, 2010b: 223). Bu çerçevede devletlerin teritoryal sınırları da devlet mekânsallığının ve yetkesinin (authority) fiziki bitim hatlarını gösterirler. Böylece hem devletler hem de toplumlar arasındaki ilişkiler tanzim edilir (Karabağ, 2008; Popescu, 2012; Tekin, 2014).

2.4. Teritoryalite Yeni Güç Yapıları Ortaya Çıkarr

Teritoryalite, sınırlandırılmış bir alan üzerindeki güç ilişkilerini görünür hâle getiren örgütsel bir ilkedir ve böylece kapalılaştırılmış ve ayrıştırılmış düzenler ortaya çıkar. Sosyal, ekonomik, siyasal vb.

*Teritoryalite Beşeri ve Siyasal Etkileşimlerin Düzenlenmesinde
Neden Hâlâ Önemli?*

kaynaklar üzerinde kontrol kurulur ve sınırlandırmanın niteliğine bağlı olarak tahsis edilir (Sack, 1986: 1). Bununla birlikte var olan teritoryalitelere, alternatif güç yapılarının ortaya çıkmasını sağlar zira mekânsal niteliğe sahip yeni örgütlenmeler, var olan teritoryal yapılar yoluyla ortaya çıkabilir veyahut da kendilerini bu yapı içerisinde konumlandırabilir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse *“teritoryalite, daha fazla teritoryalitenin ortaya çıkmasını ve daha fazla ilişkiselliğin düzenlenmesini sağlar”* (Sack, 1986: 34).

İlk olarak yeni teritoryal düzenler ve güç ilişkileri, var olan teritoryalitelere üzerinden kurulabilir ve aynı coğrafyada bir arada var olabilir. Örneğin Roma Katolik Kilisesi, Roma İmparatorluğu'nun idari sistemi yoluyla hiyerarşik ve bürokratik bir örgütlenme ihdas etmiştir. İmparatorluk, 4. yüzyılın başlarında Hristiyanlığı resmi din olarak kabul ettikten sonra Katolik Kilisesi, İmparatorluk teritoryası boyunca onun idari sistemine dâhil olma fırsatı yakalamıştır. Bu şekilde de zaten daha önce görece olarak hiyerarşik bir sistem oluşturmuş olan Kilise, sistem içerisindeki konumunu güçlendirmiştir. Kilise yetkilileri hem siyasal hem de toplumsal hayat içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra ise siyasal ve sosyal sistem feodalleşmiş ve bu süreç, Kilise'nin hiyerarşik yapısının da gevşemesini beraberinde getirmiştir zira Kilise de feodalleşmiştir. Her ne kadar Kilise kutsal rolünü güçlendirmeye çalışsa da onun teritoryal yapısı ve dünyevi konumu zayıflamıştır. Kısacası Roma İmparatorluğu'nun gücünün azalmasıyla eş zamanlı olarak Kilise'nin teritoryal katılığı da (rigidity) gevşemiştir (Sack, 1986). Benzer bir durum Avrupa Birliği (AB) için de ileri sürülebilir. Birlik, kendi mekânsal ve teritoryal düzenini üye devletlerin var olan teritoryalitelere üzerinden kurmaktadır zira Birlik yetkilileri, üye devletlerin sahip olduğu araçlardan istifade ederek süreçlere dâhil olmakta ve şekillenen kural ve normlar bağlamında AB teritoryası boyunca etki ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda üye devletler de kendi mekânsallıklarını AB sistemine taşıyabilmektedir. Bu bakımdan da hangisinin daha belirleyici olduğu tartışması bir yana bırakılırsa farklı işlevlere sahip olan eski ve yeni teritoryalitelere, aynı mekân üzerinde varlıklarını kurmakta ve birbirlerinin sisteminden istifade etmektedir.

İkinci olarak teritoryal düzenler, networklere dâhil olmayı kolaylaştırır. Genellikle teritoryalite ve networkler birbirine karşıt güç

formları olarak görülür zira birincisi, düzenin oluşturulmasında katı bir şekilde sınırlandırılmış alanın varlığını ve hiyerarşiyi gerektirirken ikincisi, sınırlandırılmış mekânları aşar ve güç ilişkileri de daha akışkan ve çapraşıktır. Teritoryal örgütlerde güç merkezden çevreye yayılır. Buna karşılık network sistemlerinde hiyerarşiler belirsizdir ve karar-alma süreçleri de merkezsiz bir yapı gösterir (Allen, 2009: 199-205; Painter, 2009: 58-59). Ayrıca teritoryal sistemlerin aksine güç, dışarıda bırakma yoluyla değil, networklere dâhil etme yoluyla etkinleştirilir (Castells, 2011: 773). Bununla birlikte teritoryalite ve networkler arasında keskin karşıtlık kurmak belirsizdir (Painter, 2009). Birçok durumda networkler ve teritoryal yapılar bir arada yer almaktadır zira bazı networkler, var olan teritoryalite ve mekânsallıklar kapsamında kurulmakta ve işlevselleşmektedir (Axford, 2006: 163). Bunun yanı sıra teritoryal yapılar, aktörlere networklere dâhil olma imkânı vermektedir. Örneğin bireyler, şu ya da bu devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olmalarının getirdiği fırsatlar yoluyla küreselleşme süreçlerine dâhil olabilmektedir. Bireyler, şayet ulusal bir pasaporta sahipse vize alabilmekte ve seyahat edebilmektedir. Bu şekilde güçlü bir teritoryal yapı olan devlet vasıtasıyla bireyler küreselleşme süreçlerine eklenmektedir. Böylece devletler, uluslararası sistem içerisinde akışkanlıkların küreselleşmesini sağlayan bir yerellik olarak konumlanmaktadır (Zierhofer, 2004). Benzer şekilde ancak farklı bir içerikte AB teritoryası da daha kapsamlı bir teritoryal düzeni temsil etmektedir ve Birlik, kendi teritoryası kapsamında alt-ölçeklerdeki teritoryal alanları ve düzenleri, kendi teritoryası boyunca oluşturduğu networkler yoluyla bir araya getirmektedir. Bu çerçevede AB, çeşitli mekânsal siyasalarla kendi teritoryası boyunca etki ortaya çıkarmakta ve alt-ölçekteki teritoryal alanları birbirine bağlamaya çalışmaktadır. Böylece bir üst-teritoryal (supra-territorial) coğrafi ölçek ortaya çıkmaktadır; alt-ölçekler ise bu yapı içerisindeki networklere dâhil olmayı kolaylaştırmaktadır (Jensen, Richardson, 2004; Moisisio, 2011).

2.5. Teritoryalite Yeni Biçimlenimlerde Ortaya Çıkabilir

Teritoryalite tarihsel ve zamansaldır (temporal); zaman ve mekâna bağlı olarak farklı biçimlenimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, teritoryaliteye dirimsellik (vitality) kazandırmaktadır. Belli bir zaman ve mekânda teritoryal sonuçlar ortaya çıkarmayan bir eylem, başka bir zamanda teritoryal sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bunun yanı sıra eylemin kendisi aynı olsa bile teritoryalitenin bağlamı değişebilir zira

*Teritoryalite Beşeri ve Siyasal Etkileşimlerin Düzenlenmesinde
Neden Hâlâ Önemli?*

mekânsallıklar statik değil, dinamiktir. Eylemin teritoryal bağlamı ve içeriği değişse bile teritoryal çerçevesi aynı kalabilir.

Filistin meselesi teritoryalitenin zamansallığına ve bağlama göre farklılaşmasına ilişkin örnek olarak gösterilebilir. Bilindiği üzere günümüz Filistin coğrafyası, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede denetimi ele geçirmesinden İmparatorluğun yıkılışına kadar olan süreçte bir imparatorluk yönetim sistemi içerisinde yer almıştır. 19. yüzyılda gelişmeye başlayan Siyonist hareket çerçevesinde Yahudilerin bir yurt edinme amacıyla gerçekleştirdiği girişimler neticesinde Filistin bölgesi, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Yahudi nüfusu almaya başlamıştır. Bu süreçte bölgedeki nüfus dengesi Yahudiler lehine, Araplar aleyhine değişmeye başlamıştır zira Yahudiler hem bu bölgedeki nüfuslarını arttırmışlar hem de özellikle 1922-1948 tarihleri arasındaki manda idaresi altında toprak alımlarını hızlandırarak alan üzerindeki kontrollerini genişletmişlerdir. Bu süreçte teritoryal faaliyetin iki bağlam temelinde ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Birincisi, Osmanlı ve manda idaresi döneminde teritoryal faaliyetin ağırlıklı olarak birey ve gruplar arasındaki özel mülkiyet açısından anlam ifade etmesidir. İkincisi, Siyonist düşüncenin modern bir hareket olarak Yahudi gruplar arasında yayılmasıyla birlikte, teritoryal faaliyetin niteliğinin ve yoğunluğunun dönüşmeye başlamasıdır. Bir yurt edinme amaçlı Siyonist düşüncenin Yahudi toplumu içerisinde yaygınlaşmasıyla birlikte, bir İsrail toplumu bilinci ortaya çıkmış ve bu bilinç, belli bir toprak parçasıyla özdeşleştirilmiştir. İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte bu sürece eşlik eden ikinci bir bilinç ortaya çıkmıştır ki o da Filistinlilik bilincidir. Başka bir şekilde belirtmekte gerekirse 19. yüzyılın sonlarına kadar var olmayan İsraililik ve Filistinlilik bilinci, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren artarak devam etmiş ve Filistin toprakları siyasal ve teritoryal açıdan değerlendirilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra Filistin topraklarının parselizasyonu, bir çatışma unsuru olarak devam etmiştir (Delaney, 2005: 102-145). Bu bakımdan benzer nitelikte eylemlerin teritoryal sonuçları zamana göre farklılaşmıştır. Birinci dönemde özel arazi mülkiyeti, bölgedeki toplumlar arasındaki ilişkiler açısından anlam ifade etmiştir; ulusal devlet bağlamında siyasal bir sınırlandırılmışlık ve kompartımanlaşma düşünseli ortaya çıkmamıştır. Bununla birlikte ilerleyen dönemlerde özel arazi mülkiyeti dahi ulusallık niteliği gösteren siyasal bir düşünsellik çerçevesinde anlama sahip olmuştur.

333

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Bazı durumlarda ise Volvaard'ın önceki başlıklarda belirtilen kavramsallaştırması çerçevesinde belirtmek gerekirse işlevsel teritoryalite organik bir nitelik alabilir veyahut bu sürecin tam tersi gözlemlenebilir. Böylece teritoryalite farklı biçimlenimlerde varlığını devam ettirebilir. Örneğin bir imparatorluk niteliği gösteren ve farklılaşmış bir yönetim sistemi kuran Kartaca İmparatorluğu'nun yönetsel/siyasal örgütlenmesi, çevrede farklılaşmış bağdaşık yapıları bulunmakla birlikte, merkezde bağlılığın güçlü olduğu bütünlüklü bir yapıya sahipti. Çevredeki gruplarla işlevsel nitelikte bir ilişki kuran İmparatorluk idarecileri, merkezde ve kendi yakın çevrelerinde aidiyetin görece olarak güçlü olduğu bir yapılanma kurmuştu. Bu bakımdan İmparatorluk dağıldıktan sonra bile bu merkez, varlığını bir süre daha devam ettirebilirdi. Scheidel (2006), bu durumun ortaya çıkmasını *merkezde vatandaşlık temeline benzeyen bir düzenin (citizen-city-state empires)* olmasına bağlar. Teritoryalite açısından değerlendirilirse işlevsel bir sistem olan İmparatorluk, dağıldıktan sonra organik bir biçim çerçevesinde şehir devleti olarak varlığını devam ettirmiştir. Benzer bir durum Rusya için de ileri sürülebilir. Sosyalist bir mekânsallığa sahip olan ve kendi mekân içerisinde teritoryal bir düzen kuran Sovyet Birliği dağıldıktan sonra Birliğin merkezi olarak görülebilecek olan (Sovyet) Rusya, daha ulusalcı (organik) bir teritoryalite bağlamında varlığını devam ettirmiştir.

SONUÇ

Mekân, beşeri tecrübenin temel unsurlarından biridir (Sack, 1997); farklı bağlam ve ölçeklerde biçimlenir ve yeniden-biçimlenir. Böylece yeni mekânsal bölünmeler ortaya çıkar. Bu bağlamda gücün coğrafi tezahürlerinden biri olan teritoryalite toplum, mekân ve aynı zamanda zaman arasındaki bağı kurar (Sack, 1986: 216). Bu şekilde mekânsallıklar, fiziki ve düşünsel olarak birbirinden ayrışır ve etkileşimler de bu bölünmüşlükler çerçevesinde işler. Aslında teritoryalite, aktörlere varlık kazandırarak onların farklılıklarını ve özelliklerini belirgin hâle getirir zira Zierhofer'in (2004: 102) de belirttiği üzere bir birimin var olması, yalnızca onun farkına varmak veyahut da ona bir varoluş vermek anlamına gelmemektedir; bundan ziyade onun farklılığının diğer aktörlerle olan ilişkilerinde ortaya koymaktır. Bu durum, ilgili birimin varlığının niteliğini belirlemektedir. Teritoryalite de bu hususta oldukça işlevseldir; hem

*Teritoryalite Beşeri ve Siyasal Etkileşimlerin Düzenlenmesinde
Neden Hâlâ Önemli?*

güç ilişkilerine hem de mekânlara biçim ve anlam kazandırır. Bu şekilde etkileşimler için bir çerçeve ortaya çıkar.

Gelişen teknolojiyle birlikte dünyada artan akışkanlıkların eski mekânsal ayrımların yoğunluğunu seyrelteceği ileri sürülse de teritoryal kompartımanlar beşeri ve siyasal etkileşimlerde belirleyici olacaktır zira *“teritorya ve teritoryalite, insanların hem küresel hem de yerel dünyalarını şekillendirmede belirleyicidir”* (Storey, 2001: 19). Teritoryalite, yalın ve temel bir mekânsal kontrol stratejisidir ve çeşitli coğrafi ölçek ile bağlamlarda kendisini izhar edebilir. Birey ve gruplara fırsatlar sunar ve güvenlik sağlar; kaynakları belli bir grup lehine tahsis eder ve alternatif güç ilişkilerinin kurulmasını olanaklı kılar. Var olan teritoryal yapılar, yeni teritoryal düzenlerin ortaya çıkışını kolaylaştırır ve networklere dâhil olma fırsatı yaratır. Bu süreç daimi niteliktedir. Bu bakımdan modern teritoryal devletler zayıflasa dahi yeni teritoryal yapılar ortaya çıkacak veyahut da modern devletin teritoryal karakteristikleri dönüşecektir. Beşeri hayatı düzenleyen yeni teritoryal biçimlenimler şekillenecektir zira Hickman’ın (2016) da belirttiği üzere *“insanlar teritoryal olmaya teşnedir.”*

Açıktır ki çalışmada teritoryalitenin neden hâlâ beşeri ve siyasal etkileşimlerde önemli olduğuna ilişkin ileri sürülen faktörler, diğer tüm olasılıkları ortadan kaldırmamaktadır. Teritoryalitenin etkinliğinin devamına ilişkin olarak alternatif önermeler ileri sürülebilir. Bununla birlikte çalışmada ileri sürülen önermeler, kavrama ilişkin görgül ve teorik araştırmayı zenginleştirmeye yönelik bir çerçeve sağlayabilir. Coğrafya disiplini çerçevesinde kavramın görgül ve teorik varsayımlarını geliştirmek ve daha kapsamlı bir çerçeve için diğer disiplinlerden istifade edilmelidir zira insanların mekânla olan etkileşimini belirleyen çok sayıda değişken olabilir ve bu değişkenler farklı kaynaklardan beslenebilir.

KAYNAKÇA

Agnew, John (1994). "The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory". *Review of International Political Economy*, 1(1), 53-80.

Allen, John (2009). "Three Spaces of Power: Territory, Networks, Plus a Topological Twist in the Tale of Domination and Authority". *Journal of Power*, 2(2), 197-212.

Antonsich, Marco (2010). "Rethinking Territory". *Progress in Human Geography*, 35(3), 422-425.

336 Ardrey, Robert (1966). *The Territorial Imperative: A Personal Inquiry into the Animal Origins of Property and Nations*. New York: Athenaeum Press.

IJSI 12/1
Haziran
June
2019 Arı, Tayyar (2013). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 10. b., Bursa: MKM Yayıncılık.

Axford, Barrie (2006). "The Dialectic of Borders and Networks in Europe: Reviewing Topological Presuppositions". *Comparative European Politics*, 4(2-3), 160-182.

Bialasiewicz, Luiza; Elden, Stuart; Painter, Joe (2005). "The Constitution of EU Territory". *Comparative European Politics*, 3(3), 333-363.

Brenner, Neil (1999). "Beyond State-Centrism? Space, Territoriality, and Geographical Scale in Globalization Studies". *Theory and Society*, 28, 39-78.

Brenner, Neil; Jessop Bob; Jones, Martin; Macleod, Gordon (2003). "Introduction: State Space in Question", Brenner, Neil; Jessop, Bob; Jones, Martin; MacLeod, Gordon (Der.). *State/Space A Reader*, Massachusetts: Blackwell Publishing, 1-26.

Brighenti, Andrea Mubi (2010a). "On Territorology: Towards a General Science of Territory". *Theory, Culture & Society*, 27(1), 52-72.

Brighenti, Andrea Mubi (2010b). "Lines, Barred Lines. Movement, Territory and the Law". *International Journal of Law in Context*, 6(3), 217-227.

Brown, Wendy (2011). *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik*. Emine Ayhan (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Castells, Manuel (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi*. Ebru Kılıç (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, Manuel (2011). "A Network Theory of Power". *International Journal of Communication*, 5, 773-787.

Colman, Arthur D. (1968). "Territoriality in Man: A Comparison of Behavior in Home and Hospital". *American Journal of Orthopsychiatry*, 32(3), 464-468.

*Teritoryalite Beşeri ve Siyasal Etkileşimlerin Düzenlenmesinde
Neden Hâlâ Önemli?*

- Dahlman, Carl T. (2009). "Territory", Gallaher, Carolyn; Dahlman, Carl T.; Gilmartin, Mary; Mountz, Alison; Shirlow, Peter (Der.). *Key Concepts in Political Geography*, London: SAGE Publications, 77-86.
- Delaney, David (1997). "The Political Construction of Scale". *Political Geography*, 16(2), 93-97.
- Delaney, David (2005). *Territory: A Short Introduction*. Malden: Blackwell Publishing.
- Delaney, David (2009). "Territory and Territoriality", *International Encyclopedia of Human Geography* Vol. 11, (Der.), Rob Kitchin, Nigel Thrift Amsterdam: Elsevier Press, 196-208.
- Doyle, Michael W. (1986). *Empires*. New York: Cornell University Press.
- Edney, Julian J. (1974). "Human Territoriality". *Psychological Bulletin*, 81(12), 959-975.
- Elden, Stuart (2010). "Land, Terrain, Territory". *Progress in Human Geography*, 34(6), 799-817.
- Elden, Stuart (2013). *The Birth of Territory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Forsberg, Tuomas (1996). "Beyond Sovereignty, Within Territoriality Mapping the Space of Late-Modern (Geo) Politics". *Cooperation and Conflict*, 34(4), 355-386.
- Fouberg, Erin H.; Murphy, Alexander B.; de Blij, H. J. (2012). *Human Geography: People, Place, and Culture*. New Jersey: John Wiley&Sons Press.
- Giddens, Anthony (1985). *The Nation-State and Violence: Volume Two of a Contemporary Critique of Historical Materialism*. Cambridge: Polity Press.
- Gottmann, Jean (1973). *The Significance of Territory*. Charlottesville: The University Press of Virginia.
- Gümüüşcü, Osman (2017). *Coğrafya'ya Davet: Tarihçe, Kavramlar, Yapı, Sistemik, Kaynaklar, Metod*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Hickman, John (2016). *Space is Power: The Seven Rules of Territory*. London: Lexington Books.
- Jensen, Ole B.; Richardson, Tim (2004). *Making European Space: Mobility, Power and Territorial Identity*. London: Routledge Press.
- Jones, Martin; Jones, Rhys; Woods, Michael (2004). *An Introduction to Political Geography: Space, Place and Politics*. London: Routledge Press.
- Karabağ, Servet (2008). *Jeopolitik Açından Sınırlar*. Ankara: Gazi Kitapevi.

337

IJGI 12/1
Haziran
June
2019

- Kireev, Anton A. (2015). "State border", Sevastianov, Sergei V.; Laine, Jussi P.; Kireev, Anton A. (Der.). *Introduction to Border Studies*, Vladivostok: Far Eastern Federal University Press, 98-117.
- Malmberg, Torsten (1980). *Human Territoriality: Survey on the Behavioural Territories in Man with Preliminary Analysis and Discussion of Meaning*. The Hague: Mouton Publishers.
- Mann, Michael (1984). "The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results". *European Journal of Sociology*, 25(2), 185-213.
- Marston, Sallie A. (2000). "The Social Construction of Scale". *Progress in Human Geography*, 24(2), 219-242.
- Moisio, Sami (2011). "Geographies of Europeanization: The EU's Spatial Planning as a Politics of Scale", Bialasiewicz, Luiza (Der.). *Europe in the World: EU Geopolitics and the Making European Space*, Surrey: Ashgate Publishing, 19-39.
- Moisio, Sami; Paasi, Anssi (2013). "Beyond State-Centricity: Geopolitics of Changing State Spaces". *Geopolitics*, 18(2), 255-266.
- Osiander, Andreas (2001). "Before Sovereignty: Society and Politics in Ancien Régime Europe". *Review of International Studies*, 27(5), 119-145.
- Özgüç, Nazmiye; Tümertekin Erol (2017). *Coğrafya: Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*. İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Paasi, Anssi (2000). "Territorial Identities as Social Constructs". *International Social Science Review*, 1(2), 91-113.
- Paasi, Anssi (2009). "Bounded Spaces in a 'Borderless World': Border Studies, Power and the Anatomy of Territory". *Journal of Power*, 2(2), 213-234.
- Painter, Joe (2009). "Territoire et Réseau: Une Fausse Dichotomie? =Territory and Network: A False Dichotomy?". (translated by Joe Painter), Vanier, Martin (Der.), *Territories, Territoriality, Territorialisation: Controversies and Perspectives*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 57-66.
- Painter, Joe (2010). "Rethinking Territory". *Antipode*, 42(5), 1090-1118.
- Parker, Noel; Adler-Nissen, Rebecca (2012). "Picking and Choosing the 'Sovereign' Border: a Theory of Changing State Bordering Practices". *Geopolitics*, 17(4), 773-796.
- Pastalan, Leon A. (1970). "Privacy as an Expression of Human Territoriality", Pastalan, Leon A.; Carson, Daniel H. (Der.). *Spatial Behavior of Older People*, Michigan: University of Michigan Press, 88-101.
- Popescu, Gabriel (2012). *Bordering and Ordering the Twenty-First Century: Understanding Borders*. Lanham: Rowman&Littlefield Press.

*Teritoryalite Beşeri ve Siyasal Etkileşimlerin Düzenlenmesinde
Neden Hâlâ Önemli?*

- Power, Marcus (2009). "Empire", *International Encyclopedia of Human Geography* Vol. 3, (Der.), Rob Kitchin, Nigel Thrift Amsterdam: Elsevier Press, 453-463.
- Pullano, Teresa (2009). "The Evolving Category of Territory: From the Modern State to the European Union", *GARNET Working Paper*, (64), 1-30.
- Sack, Robert D. (1983). "Human Territoriality: A Theory". *Annals of the Association of American Geographers*, 73(1), 55-74.
- Sack, Robert D. (1986). *Human Territoriality: Its Theory and History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sack, Robert D. (1997). *Homo Geographicus*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Sassen, Saskia (2003). "Globalization or Denationalization?". *Review of International Political Economy*, 10(1), 1-22.
- Sassen, Saskia (2005). "When National Territory is Home to the Global: Old Borders to Novel Borderings". *New Political Economy*, 10(4), 523-541.
- Sassen, Saskia (2008). *Territory-Authority-Rights: From Medieval to Global Assemblages*. New Jersey: Princeton University Press.
- Sassen, Saskia (2013). "When Territory Deborders Territoriality". *Territory, Politics, Governance*, 1(1), 21-45.
- Scheidel, Walter (2006). "Republics between Hegemony and Empire: How Ancient City-States Built Empires and the USA Doesn't (Anymore)", *Princeton/Stanford Working Papers in Classics*, 1-16.
- Scholte, Jan Aart (2005). *Globalization: A Critical Introduction*. New York: Palgrave Macmillan Press.
- Smith, Neil (2003). "Remaking Scale: Competition and Cooperation in Pre-National and Post-National Europe", Neil Brenner, Bob Jessop, Martin Jones (Der.). *State/Space: A Reader*, Massachusetts: Blackwell Publishing, 227-238.
- Soja, Edward W. (1971). "The Political Organization of Space", *Association of American Geographers Resource Paper*, (8), 1-54.
- Spruyt, Hendrik (1994). *The Sovereign State and Its Competitors: An Analysis of Systems Change*. New Jersey: Princeton University Press.
- Storey, David (2001). *Territory: The Claiming of Space*. Essex: Pearson Prentice Hall Press.
- Storey, David (2015). "Territoriality: Geographical", *International Encyclopedia of the Social&Behavioral Sciences* Vol. 24, (Der.). James D. Wright, Amsterdam: Elsevier Press, 221-227.

Taylor, Peter J. (1994). "The State as Container: Territoriality in the Modern World-System". *Progress in Human Geography*, 12(2), 151-162.

Taylor, Ralph B. (1988). *Human Territorial Functioning: An Empirical, Evolutionary Perspective on Individual and Small Group Territorial Cognitions, Behaviors, and Consequences*. New York: Cambridge University Press.

Tekin, Ferhat (2014). *Sınırın Sosyolojisi: Ulus, Devlet ve Sınır İnsanları*. İstanbul: Açılım Kitap.

Tümertekin, Erol; Özgüç, Nazmiye (2016). *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür ve Mekân*. İstanbul: Çantay Kitapevi.

Vollaard, Hans (2009). "The Logic of Political Territoriality". *Geopolitics*, 14(4), 687-706.

340

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Yılmaz, Samet (2018). "Human Territoriality: A Spatial Control Strategy". *Alternatif Politika*, 10(2), 131-155.

Zierhofer, Wolfgang (2004). "'Your Passport Please!' On Territoriality and the Fate of the Nation-State", Bærenholdt, Jørgen Ole; Simonsen, Kirsten (Der.). *Space Odysseys: Spatiality and Social Relations in the 21st Century*, Hants: Ashgate Publishing, 101-117.

SUMMARY

Spatial differentiation is the fundamental focus of geographical research. Both human and physical geographers deal with the ways of spatial differentiations around the earth within their studying fields. Humans, individually or collectively, try to form separated and differentiated geographical areas in order to meet certain goals; also, polities seek for demarcated and bounded areas. Thus, they perform strategies to regulate their own spatial orders. In this framework, territoriality is one of the strategies to establish demarcated and bounded areas. It is generally seen as a constituting element of modern states. However, territorial actions and forms are not just peculiar to modern states, and there are various territorial forms, regulating interactions among individuals and organizations. So, the concept should be handled more broadly.

Territoriality is a spatial control strategy, which can be observed in both daily and organizational interactions. It is a claim that political, social, economic etc. interactions should be regulated by a bounded geographical area or space. Although it has been recently claimed territorial factors have been disappearing, people and also polities still occupy certain spaces, and maintain their existence through those spaces they try to control. This situation is also valid for nation states. Even though the so-called globalization processes have altered the existing hierarchies of scale and conceptions of nested scalings, and transforming the national scale, global flows have blurred the distinction between global and national, the state is a crucial actor in regulating spatial orders.

There are various strategies on establishing power relations and distinguishing spaces from other ones; however, territoriality is still a prevalent spatial control strategy in differentiation of spaces, which can be performed in all geographical scales. So, why does territoriality still matters in regulating human and political interactions? It is quite obvious that this question can be answered in terms of different variables. However, the study claims that firstly, territoriality provides simplicity to establish power relations, and makes power reified or tangible. Secondly, territory, emerged as a result of territorial actions, makes the demarcated area familiar for individuals and groups, and serves as a shelter. Thirdly, territorialized power relations and spaces helps regulating interactions in different geographical scales, and constitute a frame for them. Last but not least, territoriality paves the way for new power relations. It should be noted that even though the main framework of the study is geography discipline, the arguments put forward throughout the study will be bolstered up by arguments proposed by various disciplines on territoriality such as biology or anthropology. Territoriality, either individually or collectively, can spring from different rationales and stimulations; thus, comprehensively to understand

territoriality and also territory, one should transcend the biological-sociality dichotomy.

The most important function of territoriality is that power relations or control are forged through a demarcated and delimited geographical area. Power is organized referring to a spatial and territorial order. Whether it is evident or not, the main (political) motivation of territoriality is to exert power over a geographical area, and territorial actions are interplays between social and political actors. Power relations as a process may be defined by formal or informal norms or rules. The kernel of this process is that power is territorially organized through a demarcated geographical area. Rather than showing who has power, however, territoriality signifies how power relations are reified since territoriality is primarily a relationship.

342

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Another reason why territoriality still matters in human and political interactions is that since it is basically a set of actions to delimit a geographical space, this act creates security and opportunities for individuals and groups. Territorial actions render spaces familiar for them because territoriality brings about a new geographical area, territory. The concept territory is quite controversial; however, principally, it has two functions. First of all, it offers a secure shelter for insiders since individuals or collective organizations try to establish an existence through territory. Territory also creates opportunities for individuals or groups. It serves as a springboard for opportunity since demarcation of a geographical area ends up with control on resources. This control can lead to hierarchization of societal relations, and a class or group can unequally extract and harness resources. As territory encapsulates power, or gives power a spatialized form, it can be seen as a block in which decision-makers and power resources are bundled.

As a spatial strategy, territoriality is applicable to a wide range of geographical scales. The power is encapsulated or manifested through exerting control on space, and compartmentalized space creates meanings for regulations. Thus, a bounded and demarcated area does not only signify a spatial separation, but also carries messages to regulate interactions for both insiders and outsiders. The effect of territoriality on regulating interactions can be observed in terms of two dimensions. Firstly, since it is a kind of control by classifying area, territoriality makes relationships impersonal. Secondly, territoriality and territory are communicative forms since they have markers or signifiers showing that demarcated space is deliberately and purposely allocated for some goals. Interactions with outside and outsiders are regulated by spatialities that are produced inside. Territorial boundaries are the clearest symbolic markers of spatial separation and possession since imposing boundary is actually the basis of territorial claim.

*Teritoryalite Beşeri ve Siyasal Etkileşimlerin Düzenlenmesinde
Neden Hâlâ Önemli?*

Territoriality also facilitates engendering more territoriality. Firstly, new territorial orders and power relations can be established on existing territorialities; territorial orders can co-exist within the same geography. Secondly, territorial orders can lead to establishment of network relationships. In this framework, territoriality reemerges in new forms, and this gives territoriality vitality. Since territoriality and territory varies across time and space, this feature induces to new spatial orders and power forms. Each spatial order resultant of territorial actions has distinctive characteristics, leading to new territorial interactions. Thus, territoriality reinvigorates itself through new spatialized regularities.

All in all, even though it is claimed that increasing flows around the world, together with developments in technology, will attenuate the intensity of old spatial divisions, territorialized compartments still matter in regulating human and political interactions. Territoriality is significant in shaping global and local spatial orders. It is clear that the factors of which territoriality still matters articulated in this study do not exhaust all possibilities; however, it can ensure a foundation for further empirical and theoretical research. In order to comprehensively understand the concept, one should draw on other disciplines, and strengthened theoretical foundations of the concept, remaining within the geography discipline.

343

IJSl 12/1
Haziran
June
2019

HALK DİNDARLIĞI, MEDYANIN HALK DİNDARLIĞI VE DİN ANLAYIŞINDAKİ ETKİLERİ

Cem ZAFER*

Makale Geliş Tarihi-Received: 22.06.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 03.01.2019

ÖZ

İnsanlıkta aynı yaşta olan din olgusu her dönem insan ve toplum hayatında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Geçmişten günümüze insanların yaşamlarını şekillendiren din olgusu geçen zaman içinde insan yaşayışlarından da etkilenmeye başlamış ve "halk dindarlığı" olarak nitelendirilen bir yapı ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan halk dindarlığı; dinin halkın anlayışına göre farklı unsurların dahil edilmesi yoluyla resmi olmayan bir yapıya kavuşması olarak özetlenebilir.

Halk dindarlığı hususu pek çok unsurdan etkilenmektedir bunların başında gelenek ve görenekler, yeni kabul edilen dine eski alışkanlıkların dahil edilmesi, insanların dine dair kuralları/olguları yanlış yorumlamaları, yanlış uygulamaları din adı altında yaşamaları şeklinde örneklendirmek mümkündür.

Değişen ve gelişen zaman içinde teknolojik unsurların yaygınlaşması ve bunların kitle iletişimi amacıyla kullanılması halk dindarlığı olarak adlandırılan yapının kısa zamanda daha büyük kitlelere ulaşması ve daha yaygın bir hal almasına neden olmuştur. Bu yaygınlaşmada medya organlarında sunulan din programları aracılığıyla verilen yanlış bilgilerin de büyük etkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: Din, Dindarlık, Halk Dindarlığı, Medya ve Din, Dini Programlar.

* Dr., Cumhurbaşkanlığı, Ankara/Türkiye. cemzafer06@gmail.com

**PUBLIC RELIGION AND THE EFFECTS OF THE MEDIA
ON PUBLIC RELATIONSHIP AND RELIGION**

ABSTRACT

Every period of the same age of religion as humanity has played a decisive role in human and social life. In the past, the religious phenomenon that shaped the lives of the people of the past has begun to be affected in human life and a structure called "pious religion" has emerged. The emerging popular religiosity; to an unofficial structure through the inclusion of different elements according to the understanding of the religious people.

346

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Popular religiosity is influenced by many factors, including the traditions and customs, the inclusion of new accepted religious old habits, the misrepresentation of people's religious rules / cases, and the misapplication of life under the name of religion.

The widespread use of technological elements in the changing and developing times and their use for mass communication has resulted in the fact that the so-called popular religion soon reached larger masses and became more common. In this widespread misinformation given through the religious programs offered in the media organs is also a great influence.

Keywords: Religion, Religiosity, Folk Religion, Media and Religion, Religious Programs.

GİRİŞ

İnsanların yaşamlarını düzenleyen kurallar manzumesi olarak değerlendirilebilecek olan din, insanlığın başından beri insan hayatında var olan bir unsurdur. Kutsal kitapların metinlerinde yer alan ve ilk insanla birlikte başlayan din olgusu, yaratıcı tarafından gönderilen ve peygamberler aracılığıyla insanlara duyurulan ilahi kurallardan teşekkül eden bir yapıdır. Bir inanç sistemi içinde yer alan veya inanç sistemi oluşumunu ifade eden dinde temel esas insanların kendilerine sunulan kuralları anlamaları ve bunlara uymalarıdır.

Dini yapı ilahi kurallardan oluştuğu için bu yapı içine başka unsurların karıştırılması din otoriteleri ve toplum tarafından kabul edilemez olarak değerlendirilir. Ancak zaman içinde yeni dinlerin ortaya çıkması, insanların din değiştirmesi veya ticaret, seyahat, savaş, fetih gibi etkileşimler ile yeni kültürlerle/dinlerle tanışması farklı yapıları kendi yapıları içine dahil etmeleri sonucunu doğurmuştur. İnsanlığın başından beri var olduğundan bahsettiğimiz ve her insanın, dolayısıyla toplumun yapısına sinen din unsuru gerçekleşen etkileşim ile farklı toplumları da etkileme noktasında ön plana çıkmış ve insanlar farklı dinleri tanıma imkânı bulmuştur. Bu tanıma, zaman zaman ise dini yayma amacıyla gezen dervişler, mollalar, misyonerler gibi insanların vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

Yayımlar sonucunda yeni dinlerin kabul edilmesi gibi bir durum ortaya çıksa da eski dinlerin etkisinin hemen kalkmadığı görülür. Nitekim insanların geçmişlerinden edinmiş oldukları dini veya kültürel alışkanlıkları yeni din yapısı içine de sokarak aynı dinin ürünüymüş gibi yaşama yoluna da gittikleri görülür. Diğer bir ifadeyle geçmişten kalan alışkanlıkların din adına sürdürülmesi gibi bir sonuç ortaya çıkmış ve bu sonuç halk dindarlığı adı verilen kavramı doğurmuştur. Ancak halk dindarlığını yalnızca eski dinlerin öğretilerinin yeni dine dahil edilmesi şeklinde düşünmek eksik veya hatalı bir yaklaşım olacaktır.

Resmi dinin dışında kabul edilen dinin kurallarına uygun olmayan veya kuralların tam olarak hayata yansıtılmaması ile hurafe olarak nitelendirilen dine ait olmayan unsurların dine dahil edildiği halk dindarlığının geçmişi oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu yapıda insanlar farklı dinlere geçmeleriyle eski dinlerin alışkanlıklarını

sürdürmüş ve bunu din adına yaşamışlardır. Yine bazı uygulamaların da dini veya dine yakın olarak görülmesi halk dindarlığının temel unsurlarındandır.

Günümüzde halk dindarlığı hususu bambaşka bir boyuta taşınmış olarak değerlendirilebilir. İnsanların artık gelenek - görenek, kültür vb. hususların dışında yanlış bilgilendirilmeleri ile ortaya yeni bir dini yaklaşım çıkmış ve bu da halk dindarlığının başka boyuta taşınmasına neden olmuştur. Bu bağlamda geçmiş ve güncel halk dindarlığının ortak noktasının yalnızca resmi dine ait olmayan unsurların yaşatılması olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim günümüzde dine dair bilgilerin yayılmasında etkili olan medya faktörü ve medya üzerinde yer alan hatalı bilgi verilen programlar, din hakkında kulaktan dolma bilgilerden oluşan bir din anlayışı ve bunun körü körüne savunulmasının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

348

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

1. HALK DİNİ VE HALK DİNDARLIĞI KAVRAMLARI

1.1. "Halk Dini" Kavramı

Halk dini olarak nitelendirilen yapı incelendiğinde literatürde bu kavrama karşılık olarak popüler din, folk dini, alt din gibi pek çok kavramın kullanıldığı görülmektedir. Anlam açısından ise daha çok halkın genel anlamda benimsediği dini inanç ve bu inanç doğrultusunda gerçekleştirdiği uygulamaları ifade etmek amacıyla kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak lügati olarak hak dini, içine resmi olarak kabul edilen dinin ilahiyat formunun dışında tutulan, insanların din olarak benimsediği şeylerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Ünal, 2002: 2).

Halk dini olarak karşımıza çıkan kavramın ortaya çıkışı toplumlar arası farklılıklardan ziyade toplumun kendi içinde var olan farklılıklarla ilgilidir. Bu farklılıklar toplumun tabakalı bir yapıya bürünmesi ve bu tabakalar arasındaki anlayış uyumsuzluğu olarak da görülebilir. Nitekim bütün dinler gibi İslam dini ve bu bağlamda Müslümanlar ele alındığında aralarında kültürel farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar "seçkin" olarak nitelendirilen yapıdaki insanların din anlayışı ile sıradan halkın din anlayışı arasında uyumsuzluk olması ve içinde din adına benimsenmiş farklı unsurların

bulduğu bir “halk dini” yapısının ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır (Günay, 1998: 538 - 539).

Bu konuda yapılan araştırmalarda halk veya topluluklar arasındaki bu ayrımlarda seçkin sınıfın düşünce yapısının entelektüel birikimler barındırdığı, sıradan insanların ise daha basit bir yapıda olduğu üzerinde durulmaktadır. Bunun yanı sıra bu ikili ayrımın birbirinden kesin hatlarla ayrılmadığı ve karşılıklı ilgi, bağıntı içerisinde olduğuna da değinilmektedir (Arslan, 2002: 12).

Halk dini anlayışında “içine farklılıklar karışma” hususu vurgulanmakla beraber bu yapının, ortaya çıkmasını sağlayan dinin kutsal kitabından ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle halk dini de kutsal kitaptan doğar ancak çevresel - bireysel faktörlerle değişiklik gösterir. Bu değişimlerin ise aslından tamamen kopması gibi bir sonuç henüz ortaya çıkmamıştır (Ünal, 2002: 1). Bu da halk dini ile resmi din arasında bir paralellik olması anlamına gelmektedir. Halk dinlerine farklılıkların katılması bu dinlerin bağdaştırma ve uyarlama yönlerinin kuvvetli olmasından kaynaklanmaktadır. Aslına bağlı olan bu dini yapılara karışan farklılıklar konusunda ise kaynak tespiti pek mümkün değildir (Ünal, 2002: 2). Halk dini kavramına dair yanlış algılar oluşturulduğu ve bu yapının yeni bir din olarak algılandığı görülmektedir. Ancak bu yanlış bir algıdır. Nitekim burada yeni bir din oluşumundan değil, içine farklılıklar karışan bir dini yapıdan bahsedilmektedir.

1.2. Halk Dindarlığı (İnancı) ve Bu Yapı İçindeki Sosyal Ayrım

Din ve dinin topluma etkisi veya toplumun dini algılayışı gibi konularda yapılan araştırmalar sonucunda din mefhumunun toplum içinde belirli bir sosyal farklılık veya sosyal bir tabaka oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu farklılaşma yalnızca dini algılayışında değil, genel bir farklılık olarak görülmektedir ki bu farklılaşma içine hobiler, durumlar, kültürel unsurlar vb. alanlardaki farklılaşmaları dâhil etmek mümkündür (Günay, 1998: 288). Bu farklılaşma unsurları bireysel anlamda pek dikkat çekici olmasa da toplumsal veya kitlesel yapılarda kendini daha fazla hissettirmektedir (Giddens, 2000: 256).

Bu bağlamda sosyolojik yapı içinde oldukça geniş ve birbirinden farklı alanlarda yayılım gösteren, oldukça uzun bir süreden beri etkisini devam ettiren dinlerin, hâkimiyet alanlarındaki değişimlere kapalı kalamadıklarını söylemek mümkündür. Bu değişimler radikal olarak değerlendirilebilecek nitelikte olmasa da belli başlı farklılıkları ifade etmektedir. Bu bağlamda dini kurallardan etkilenen halk, bazı uygulama - davranışlarıyla da din olgusunu etkilemektedir. Bu da "halk inancı" olarak nitelendirilen yapının ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Akpınar, 1999: 33 - 52). Bu değişim ve farklılaşma ilahi dinler arasında en büyüklerinden biri olan İslamiyet için de geçerlidir. Bu doğrultuda İslamiyet dinindeki en büyük farklılaşmanın "aracılı inanç" olarak nitelendirilen değişme olduğu ifade edilmektedir. Bu da İslamiyet dini içinde Müslümanlar tarafından bir "veli kültü" oluşturulması ile ortaya çıkmıştır (Gellner, 1994: 25 - 26).

1.3. Geleneksel ve Modern Anlamda Türk Halk Dindarlığı

Anadolu coğrafyası yerleşmeye imkân veren doğal koşulları ile binlerce yıl yüzlerce medeniyete ev sahipliği yapmış bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Anadolu'da pek çok kültürün izlerini görmek mümkündür. Bu kültürel izlerden biri de Anadolu'da varlığını sürdüren uygarlıkların inanışlarının kalıntılarıdır. Bu denli çeşitli bir inanç sisteminin barındığı coğrafyada "halk dini" olarak ifade edilen "senkretikt" bir dinsel yapı oluşmuştur.

Geleneksel halk dinleri olarak ifade edilen dinler eski çağlara ait olduğu kabul edilen bölgesel mahiyette dinlerdir. Bu dinler zamanla yerini evrensel anlamda kabul gören dinlere bırakıp hafızalardan silinmiştir. Bu dinlerin ortadan kalkmasının en büyük nedenlerinden biri bireyselliği dikkate almayışları olmuştur. Oysaki evrensel dinler birey temelli yapıda oldukları için daha fazla kabul görmüşlerdir. Bunun yanı sıra bünyesinde farklı unsurlar barındıran evrensel dinler geleneksel inançları da bünyesinde barındırarak büyük insan topluluklarına bir yan veya alt kültür sunmuş, bu şekilde halk dindarlığının ortaya çıkmasını sağlayarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Geleneksel olarak kabul edilen Türk dini de, tarihsel süreçte evrensel dinlerle çok fazla etkileşim halinde olmuştur. Bu nedenle tarihsel süreçte Anadolu'ya yerleşen Türklerin bu inanışlarını buraya taşınması ve Anadolu'daki mevcut inanışlardan da etkilenmesi normaldir (Günay, Güngör, 2003: 151 - 152).

*Halk Dindarlığı, Medyanın Halk Dindarlığı ve
Din Anlayışındaki Etkileri*

Ancak Türk halk dindarlığı olarak adlandırılan yapıyı bu denli sade bir etkileşimle değerlendirmek hatalı olacaktır. Bu bağlamda Türklerin İslamiyet'le tanıştıkları dönemin değerlendirilmesinde fayda vardır. Türklerin İslamiyet'le tanışmaları farklı devletlerle giriştikleri sınır mücadelelerine dayanır (Günay, 1998: 519). Bu tanışmalardaki mücadele ortamı dini etkileşim açısından pek olumlu sonuç vermese de ticaret faaliyetleri için Türklerin yaşadığı coğrafyalara gelen Müslüman tacirler dini anlamda etkileşimin esas temelini atmışlardır. Yine bu dönemde din görevlisi olarak görülen sofilerin de Türklerin yaşadığı alanlardaki söylemleri Türk - İslam yapısının oluşmasında etkili olan bir diğer unsurdur (Ocak, 2001: 31). Bu etkileşimlerde Türklerin İslamiyet'i öğrenme/kabul etme durumlarından bahsedilmekle beraber yine bu dönem içindeki Türk - İslam anlayışında belirli törelerin ve büyü uygulamalarının da belirli bir düzeyde etkili olduğu belirtilmektedir. Bu da köklü toplumların yeni kabullerinde eskinin izlerini barındırdıklarını göstermektedir ki bu husus halk dini/dindarlığı olarak adlandırılan yapının en temel dayanağıdır (Akpınar, 1999: 83 - 84).

Kaynaklarda, Türk tarihi boyunca bahsedilen bu yapının, Türkler tarafından kurulan bütün devletler içinde de var olduğuna değinilmektedir. Günümüze en yakın zaman diliminde yer alan Osmanlı Devlet yapısı içindeki halk inançları incelendiğinde de bu durum görülmektedir. Yapılan araştırmalarda halkın eski inanç ve kültürlerden fazlasıyla etkilendiği, din âlimleri aracılığıyla işlenen dindarlığın veya din anlayışının bile halkın inanışlarını aşamadığı yönünde bilgilere ulaşılmıştır (Günay, Ecer, 1999: 182). Ancak yine bu noktada tarikatların rolü olduğuna da değinilmektedir ki bu yapılar âlimlerin görüşlerinden farklı görüşler sunarak halkta bir ikilem ve farklılık oluşmasına ortam hazırlamışlardır. Bu ikilemde tarikatlar âlimlerin söylemleri yumuşatma veya halka cazip gelecek hususları aktarma yolunu seçmişlerdir (Mardin, 1990: 71).

Geleneklerine bağlı bir yapıda yüzyıllarca varlığını sürdüren Türk toplumu, yönetim şeklinin cumhuriyete dönüşmesi ile birlikte pek çok yenilikle karşılaşmıştır. Bu yenilikler içinde en dikkat çekenlerden biri din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Bu bağlamda tekkelerin ve zaviyelerin kapatılması ile tarikat yapılarına yasak getirilmesi dini yapıda köklü değişikliklerin önünü açmıştır. Yine bu noktada yasaklama/kapatma işlemlerinin kısa zamanda nihai bir sonuç verdiğini söylemek de mümkün değildir. Nitekim geleneksel

tutum bu varlıkların da sadece resmîyette olmaması sonucunu doğurmuş, belirtilen yapılar uzun süre kayıt dışı bir şekilde varlıklarını sürdürmüştür (Günay, Ecer, 1999: 229).

Cumhuriyet döneminde dikkat çeken bir diğer husus ise kayıt dışı varlıklarını sürdüren tarikatların şekil değiştirmeleridir. Bu dönemde genel öğretileri aynı olan tarikatlar şekil değiştirerek daha merkezi bir yapıya bürünmüş ve “cemaat” yapısı altında ortaya çıkmıştır (Günay, Ecer, 1999: 259). Ancak yeni oluşumların halk tarafından dışlanması veya kabulünde zorlanma gibi bir durum söz konusu değildir. Bu bağlamda halkın zorlanmadan kabullendiği cemaat yapıları da selefleri olan tarikatlar gibi toplumsal yaşam üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur (Çelik, 2002a: 539).

352

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Geleneksel dönemde görülen ve yazılı dindeki tahrifatı sözlü yayımlarla ifade eden halk dindarlığının sözlü geleneğinin modern dönemde de sürdüğü görülmektedir. Ancak cumhuriyet döneminde halk dindarlığı içinde büyü uygulamalarının da dine daha yoğun bir şekilde karıştırılması dikkat çekicidir. Bunun yanında sufilik ve tarikat uygulamalarının sürdüğünü görmek de mümkündür (Günay, 1998: 539).

Geleneksel dönem halk dindarlığında hâkim olan ve kutsiyet atfedilen insanların mezarlarını ziyaretten ibaret olan türbe - yatır ziyaretleri yaygın olarak görülen bir durumdur. Ancak değişen sistem - yönetimle birlikte bu uygulamaların modern dönemde azalış göstereceği yönünde beklentilerin olduğu görülmekteydi. Ortaya çıkan durum ise bu beklentileri boşa çıkarmıştır (Tanyu, 1997; Taştan vd., 2001; Çelik, 2002b). Bu hususun günümüzde de varlığını sürdürdüğünü görmek mümkündür. Kırsal veya kentsel yerleşim birimleri incelendiğinde insanların fal, muska, büyü, nazar gibi inanışlarını radikal bir şekilde sürdürdükleri ve hayatlarını bu inanışlar çerçevesinde şekillendirdikleri bilinmektedir (Mardin, 1990: 108).

Halk dindarlığı ve resmi din karşılaştırmalarını konu edinen çalışmalarda özellikle son yüzyıl dâhilinde resmi İslam ile halkın İslam anlayışı arasında büyük bir kayma yaşandığı kaydedilmektedir (Gellner, 1994: 31). Bu husustaki yayılım ise ekonomik gelişmelerle paralel bir yapıda ele alınmıştır. Nitekim sanayileşen şehirlere daha rahat imkânlarla ulaşmak amacıyla taşınan kırsal kesim insanların

inancılarını da bu alana taşıdıklarından bahsedilmektedir (Çelik, 2002a: 124).

Son yüzyıldaki ivmelenme konusunda en önemli noktalardan biri ise teknolojik gelişmeler ve bu gelişmeler doğrultusunda insan yaşamının her alanına giren iletişim teknolojilerindeki gelişmelerdir. Bilgisayar teknolojileri içinde internet ve buna bağlı olarak da kitle iletişim araçlarındaki gelişmelerle ortaya çıkan sosyal medya yapısı zaman – mekân algularından bağımsız olarak bir iletişim imkânı sağlamaktadır. Bu imkân, bireyler arası etkileşimlerin artmasını sağlamakla birlikte bireylerin gündelik yaşamlarında yönlendirilmelerine de olanak veren bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu unsurlar ise halk dindarlığının tüm dünya insanları arasında yaygın bir hal almasını sağlayan başat faktörlerden biridir (Mardin, 1990: 113).

353

IJSl 12/1
Haziran
June
2019

2. MEDYA VE HALK DİNDARLIĞI

Dünya ölçeğindeki gelişmeler dikkate alındığında 1980’li yıllardan sonra küreselleşmede başlayan hızlı gelişmelerle birlikte medya ve bu bağlamda kitle iletişim araçlarında hızlı bir değişim – gelişim sürecine girilmiştir. Bu dönemde bireysel ve toplumsal medya taleplerinin yazılı kültürden ziyade görsel alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu talep görselliğin en yoğun olduğu mecralardan olan televizyon yayınları ile başlamış ve yine bu dönemdeki talep yoğunluğu özel televizyonların ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır (Kahraman, 2007: 44).

Belirtilen dönem aralığında televizyon yayıncılığında geliştirilen yeni formatlar, programlar vb. toplumsal ilişkilerde yeni ve farklı birtakım gelişmeler ortaya çıkmasına neden olmuştur (Çelenk, 2005: 16). Oluşan bu yeni formatlardan biri “medya vaizliği” olarak adlandırılan format türüdür. Avrupa menşeli olan bu yeni format türü tele vaizlik olarak da anılmakla beraber “yenidünya” olarak adlandırılan yapılanmanın bir kolu olarak değerlendirilmektedir (Davie, 2005: 127).

Medya vaizliği, ortaya çıktığı Avrupa coğrafyasında yoğun ilgiyle karşılanmış ve kısa zamanda pek çok televizyon kalına yayılım göstermiştir. Dönem itibariyle halkın ilgileri doğrultusunda yoğunlaşan yayınlar arasında medya vaizliğinin önemli bir yeri

olduğunu söylemek mümkündür. Konu Türkiye açısından ele alındığında ise yaklaşık yirmi yıllık bir geçmişi olan medya vaizliğinden söz etmek mümkündür (Köse, 2010: 96).

Konu hakkında yapılan araştırmalar incelendiğinde Türkiye'deki medya vaizliğine yeni bir yaklaşımla bakıldığı ve bu kavramın Türkiye'de bazı kesimler tarafından "ekran kassası" olarak adlandırıldığı görülmektedir. Ancak Türkiye için medyaya dayalı vaizliği yalnızca televizyon yapısına indirgemek veya bununla başlatmak eksik bir yaklaşım olacaktır. Türkiye'de de 1980'lerden itibaren başlayan medya - din ilişkisinde öncelikli olarak yazılı basının kullanıldığını görmek mümkündür. Yazılı basın ile başlayan medya - din ilişkisi devam eden süreçte görsel medya ile sürdürülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda önce devlet televizyonlarında başlayan dini yayınlar özel kanalların açılması ile yayılmaya ve tekelden kurtulmaya başlamıştır. Araştırmalarda medya üzerindeki dinî yayınların üç ayrı kategoriye ayrıldığını görmek mümkündür (Okumuş, 2005).

354

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

3. MEDYANIN DİN ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Medya bünyesinde görev alan insanların her biri yaşadıkları toplumun birer ferdi oldukları için içinde buldukları kültür ve toplumsal yapı açısından kendilerini izole bir hale getirmeleri söz konusu değildir. Diğer bir ifadeyle medya mensuplarının da dahil oldukları sosyal yapılar olmakla beraber bu sosyal yapıların etkilerinden tam olarak sıyrılmaları düşünülemez. Bu kültürel ve sosyolojik yapının altında da görevleri gereği haber iletme uygulamalarını gerçekleştirirken bağlı oldukları basın ve yayın kültürünün etik olarak belirlenen kurallarına uymak bu bağlamda tarafsız ve bağımsız olmak gibi bir zorunlulukları da vardır. Bu zorunluluğa rağmen tüm medya kuruluşlarının aynı sorumluluğu taşıdığını söylemek mümkün değildir. Nitekim yapılan yayınlar incelendiği zaman bazı medya kuruluşlarının taraflı, önyargılı veya ideolojik görüşlerine yönelik haberler yaptığı, bu yöndeki beklentilerin geçerli olmaması halinde izlenme oranını arttırma, menfaat sağlama veya daha fazla gelir elde etme amacıyla gerçekleri çarpıtarak yansıttığı görülmektedir. Bu hususta dikkat çeken en önemli nokta özellikle dini yayınlar açısından çarpıtılan veya toplumu yönlendirmeye yönelik olan yayınların yapılmasıdır. Medyanın yapısı incelendiğinde tıpkı haber vermedeki tarafsızlık gibi dini konularda

*Halk Dindarlığı, Medyanın Halk Dindarlığı ve
Din Anlayışındaki Etkileri*

da tarafsız bir yapı izlemesi beklenmektedir. Bu noktada etik kuralların haberle sınırlandırılmaması, medyanın tüm faaliyetleri için genellenmesi söz konusudur. Ancak gerek okuma kültürünün azlığı ve gerekse medya üzerinden bilgi edinme alışkanlığını kendi avantajı için kullanan medya organları, yayınlarda verdikleri bilgileri insanları kendi taraflarına çekme amacıyla kullanmaktadırlar. Bu hususta Türkiye Cumhuriyeti'nde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bireylerin dini bilgileri edindikleri alanlar üzerine gerçekleştirilen bir araştırmada, araştırmaya katılanların %25'e yakınının dini bilgilerini medyadan öğrendiklerini belirttikleri görülmüştür. Bu oran toplumsal anlamda ¼'lük bir kesimin dini bilgilerini yayın organlarından öğrendiklerini ortaya koymaktadır. Bu da toplum açısından dini anlamda medya tarafından yönlendirmenin ne denli büyük bir etki doğuracağına en büyük göstergesidir. Bu hususta dikkat çeken bir diğer nokta, dini bilgilerini medyadan edinenlerin eğitim oranlarının da düşük olmasıdır. Yine ulaşılan sonuçlara göre bireylerin eğitim seviyeleri arttıkça bilgilerini araştırma yoluyla öğrenmektedirler (DİB, 2014: 113 - 123).

Medyanın din ve dine dair yapılarla ilgili yönlendirmeleri konusunda etkili olan bir diğer unsur medya üzerinden dinî yayınlarda görev alan bireylerin dinî konulardaki yetersiz veya yanlış bilgilerini tam ve doğru bilgiler gibi sunmasıdır. Bunun yanı sıra aktarılan bilgilerin kaynaklara dayanmaması ve yanlışlarla dolu olması geçmişe dayandırılan halk dindarlığında güncel ve eksik bir dinî boyutun da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yayınlarda verilen bilgilerle insanlar dine dâhil olmayan uygulamaları dinî uygulamalarmış gibi uygulama yoluna gitmektedirler (Menekşe, 2005: 54 - 55).

Medya yayınlarının din üzerindeki olumsuz algısında yalnızca yanlış yayınlardan söz etmek mümkün değildir. Bu hususta medya çalışanlarının veya medyaya yayın hazırlayan bireylerin de eksik bilgilerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca yine medya denildiği zaman sürekli olarak haber yayınları akla gelmemelidir. Medya organlarında yer alan sinema filmleri, dizi filmler vb. yayınlar da insanların dini algıları üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Bu da medyanın halk dindarlığı oluşumuna yaptığı etkiler arasında değerlendirilebilir. Medya yayınları halk dindarlığı üzerinde özellikle hurafe olarak nitelendirilen geçersiz ve dinde yeri olmayan uygulamaları yayma konusunda büyük etki göstermektedir (Menekşe, 2005: 54 - 55).

Sinema filmlerinin ilk dönemlerinde bile İslami olarak nitelendirilen isimlerin toplum tarafından doğru kabul edilmeyen özelliklere sahip karakterlere verilmesi bu yapının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bu hususun topluma yansımaları yapılan araştırmalarda da kendisini göstermektedir. İnsanların yaşamlarında ilk sahiplikleri olarak nitelendirilebilecek olan "ad koyma" ile başlayan serüvenlerinde konulan isimlerde filmlerin ve filmlerdeki karakterlerin büyük rolü olduğu ortaya çıkmıştır (Enderun, 2008: 12).

356

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Medya üzerinde oluşturulan algılarla din adamlarının halka yanlış aktarılması veya dinî konularda yanlış görülen noktaların doğru gibi aktarılması da medyanın din ve halk dindarlığı üzerindeki etkilerindedir. Bu bağlamda medya yayınlarının ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra ortaya çıkan ve oldukça yaygınlaşan çıplaklık imgesi insanların kafalarına normal bir durum gibi işlenerek dinî yapı içinde yer almamasına rağmen bir gereklilik veya normal bir durum gibi algılanması sağlanmıştır. Yine yayınlarda din adamlarının kötü insanlar gibi gösterilmeleri insanların bu görevlilere karşı antipati oluşturmasını sağlama amacına yöneliktir (Menekşe, 2005: 51-53).

Bahsedilen olumsuz - yanlış algı oluşturma çalışmalarının ve bu şekilde dejenere bir dini anlayış oluşturma çabalarının yalnızca Türkiye'de medya kuruluşlarının yayınları açısından geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim emsal yayınlar incelendiğinde Avrupa ve Amerika kaynaklı medya organları ve bu organların düzenlediği yapımlar gözden geçirildiğinde de pek çok dinî unsurun küçümsendiği ve halkın yanlış yönlerde sevidiği görülebilir. Özellikle İslam dinine saldırı olarak nitelendirilebilecek olan bu yapımlarla Müslümanlar aşağı, saldırgan, terörist gibi gösterilerek İslam'a karşı bir olumsuz algı oluşturmaya çalışılmaktadır (Menekşe, 2005: 55-64).

Yapılan yayınların halk üzerindeki etkilerinin ve bu etkilerin ibadet uygulamalarına yansımaları konulu bir çalışmada araştırmaya dâhil edilen bireylerin %20'ye yakınının ibadete ilgilerinin olmadığı ve bu ilgisizliği ise medya ile ilişkilendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Aynı araştırmaya katılıp ibadete karşı ilgili olmadıklarını belirten bireylerin %17'ye yakın bir kısmı ise bunun sebebinin din adamları olduğu yönünde dönüt verdikleri görülmüştür (Uygun, 1992: 54).

*Halk Dindarlığı, Medyanın Halk Dindarlığı ve
Din Anlayışındaki Etkileri*

Belirtilen hususlar genel olarak İslam dini çerçevesinde ele alınsa da dünya genelinde yapılabilecek bir araştırmada neredeyse tüm ülkelerde benzer sonuçların elde edilebileceği düşünülmektedir. Bu düşünceye temel oluşturan nokta ise Amerika veya Avrupa kaynaklı kanalların mensup oldukları dine dair propagandalarıdır. Nitekim Hristiyanlık veya Musevilik gibi dinlerin belirtilen coğrafyalarda oldukça fazla rağbet gördüğü bilinmektedir. Dine dair dejenerasyon hususu insanların ilk dönemlerde geçmiş alışkanlık veya kültürlerini yeni dâhil oldukları dine taşıması ile başlayan art niyetsiz bir hamle ile ilk halini bulmuştur. Ancak devam eden süreçte dini yapılar içine, dine aitmiş gibi yansıtılarak dâhil edilen unsurlarla “halk dindarlığı” olarak adlandırılan ve resmî dinle alakası olmayan bir husus ortaya çıkarılmıştır. Devam eden süreçte ise gelişen iletişim araçları kullanılarak halkın dinî algısı bütünsel olarak değiştirilmekle birlikte iletişimin kitlesel boyutuyla doğru orantılı bir etki artışı sağlanmıştır.

357

IJSl 12/1
Haziran
June
2019

Bu yapı süreç içinde bozulan din anlayışının istenilen çerçeveye sokulması ve insanların dinden uzaklaştırılmaya çalışılması şeklinde devam etmektedir.

SONUÇ

İlahi veya kutsal dinler olarak kabul edilen dinlere dair kitaplar ve bu kitaplarda yer alan bilgiler incelendiği zaman din olgusunun ilk insandan günümüze kadar insan hayatında olduğunu görmek mümkündür. Bu olgu insanların tabi tutuldukları ilk kurallar olarak da değerlendirilebilir ki yine bu kurallar ilahi kaynaklı kurallar olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda din yapısının insan üzerinde ve özellikle inanan insanlar üzerinde bağlayıcı etkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Din olgusu insanların hayatlarına doğumlarından itibaren girerek ölümlerine kadar onları takip eden ve hatta ölümlerinden sonra da gerçekleşen birtakım ritüelleri belirleyen bir olgu olması bakımından insanın hayatının her aşamasında kendisini göstermektedir.

İnsanların hayatında bu denli önemli bir yer kaplayan din olgusu insan hayatı veya toplum hayatı üzerinde belirleyici olsa da, yine insan hayatında var olan bazı hususlardan etkilenen bir yapıya da bürünmüştür. Diğer bir ifadeyle din, insanı etkilediği gibi insandan da etkilenen bir yapıya sahiptir. Esasında kesin, katı, net veya radikal

olarak değerlendirilebilecek olan kurallara sahip olan din olgusu insanların zaaflarından veya alışkanlıklarından kaynaklanan birtakım uygulamaların da din adına yaşanması sonucunda farklılaşma, değişme, bozulma gibi olumsuz durumlara maruz kalabilmektedir.

İnsanlar dinin dahil olduğu yaşamlarında din kurallarının müdahaleleri doğrultusunda yaşamlarını sürdürmek ile beraber kendi sosyal ilişkilerinde iç içe oldukları yapıların da etkisinde kalmaktadırlar. Bu yapılara doğa ile iç içe olma durumundan kaynaklı olarak doğal unsurlara fazla önem verme, belirli ekonomik faaliyet alanları ile iç içe oldukları için bu alanlara yönelme veya tesadüfi birtakım unsurların kesin sayılarak bunlara yönelme gibi durumları örnek vermek mümkündür. Belirtilen etki durumu insan - insan etkisi olarak da ele alınabilmektedir ki bu etkide insanlar hurafe olarak nitelendirilen ve dinle ilgisi olmayan ancak inancın bir parçası sayılan uygulamalarla zaman içinde dini tahrif etmişlerdir. Tahrif edilen din yapısının yine toplum içinde tahrifat olarak görülmemesi ve uygulamaların kültürel bir yapı gibi nesilden nesle aktarılması olayı dinin bu değişmiş halinin gerçek din gibi sunulmasına neden olmuştur. Dolayısıyla geçen zaman içinde tahrif edilmiş din yapısı insanların yaşantılarına gerçek din veya resmi din olarak adapte edilmiş ve tahrifatlar bu yapının da üzerine eklenerek devam etmiştir.

Geçen zaman içindeki tahrifatın artışında sosyal ilişkilerin etkisi yadsınamaz derecede büyüktür. Bunun yanı sıra insanlar arasındaki farklı yollarla gerçekleşen iletişimin de dinin tahrif edilmesi ve halk dindarlığı olarak adlandırılan yapının gelişmesindeki önemi bilinmektedir. Değişen zaman içinde teknolojinin de gelişmesiyle birlikte insanlara haber sunma imkânı veya bilgi verme imkânının fazlalaşması ve bunları dikkate alan insan veya bu yolla etkileşime geçilen insan sayısının artması din konusunda da birtakım bilgilerin aktarımını ve bu şekilde insanların etkilenmesini kolay bir hale getirmiştir. Nitekim medya kuruluşlarının gelişmesi ile ilk zamanlar yazılı medya ile insanlara aktarılan birtakım hususlar zaman içinde sesli ve görsel bir yayının sırasıyla insanlar üzerindeki etkisini arttırmış ve arttırmaya devam etmiştir.

Medya yapımlarının insanlar üzerindeki etkisinin fark edilmesinden sonra dini konularda bu yapı aracılığı ile insanlara bilgiler aktarmada kimi zaman bilinçli kimi zaman bilinçsiz bir şekilde insanları yanlış yönlendirme durumunun ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu konuda

*Halk Dindarlığı, Medyanın Halk Dindarlığı ve
Din Anlayışındaki Etkileri*

yapılan araştırmalarda medya üzerinden çoğu yayının dini konularda kasıtlı olarak yanıltıcı veya yönlendirici bilgi sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yine medya yapımları üzerinden bilgi veren insanların da halk dindarlığı yapısının oluşmasında ve bu yapının dinden uzak farklı bir alana yönelmesindeki etkisinin büyüklüğü bilinmektedir. Nitekim televizyon ekranlarından insanlara bilgi aktaran kişilerin bilgilerinin eksik olması, yanlış olması veya kaynak sunmadan insanlara bilgiler aktarması televizyon aracılığı ile bilgi edinen insanların tam anlamıyla yanlış bir yöne yönelmesine sebep olan başlıca faktördür. Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütölen bir araştırmada ulaşılan toplumun %25'lik bir kesiminin dini bilgilerini televizyondan edindiği ve buna göre hareket ettiği gerçeği göz önüne alınırsa televizyonun veya medyanın din yapısı üzerindeki etkisinin ne denli büyük olduğu görölecektir.

Bunların yanı sıra medya yapımları üzerinden toplumun dinle kaynaşarak oluşturulan kültürel yapısına aykırı yayınların normalmiş gibi gösterilmesi ve bunun da topluma entegre edilmesi sonucunda halk dindarlığı hususu bambaşka bir yapıya bürünmüştür. Ancak bu uygulamaların toplum üzerinde dini programlar aracılığı ile yönlendirme kadar etkili olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim toplumun din adına dini bilgilerin yanlış şekilde aktarıldığıının farkında olmaması onları baştan sona yanlış bir din anlayışını sürökeleyecektir. Bu da medyanın dini programlar ile hak dindarlığı üzerinde oldukça fazla etkisinin olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymaktadır.

Dini yapı üzerinde oluşturulan ve yanlış algılara dayanan halk dindarlığı toplumsal anlamda dini açıdan da sosyolojik açıdan da büyük problemlerin başında gelmektedir. Dini yanlış anlayan ve uygulayan insanlar dinin kurallarının bağlayıcılığının dışına çıkmaktadırlar. Bu husus da özellikle manevi anlamda kurallardan yoksun bir toplum yapısının oluşmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra belirtilen husus din gibi insan hayatında önemli olan bir olgunun yanlış uygulamalar ve yanlış anlamalar nedeniyle olumsuz bir şekilde ilerletilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu hususun önüne geçmek için özellikle devlet kontrolünde dini programlar yapılmasının önemi yadsınamaz. Bununla beraber özel medya kuruluşlarının yapacağı dini programlarına dair devletin bir denetleme mekanizması oluşturması veya sunulacak olan programı

diyanet gibi konuda uzman olan bir kurum tarafından incelenmesi ve onaylanması ile aktarımının sağlanması alınabilecek tedbirlerin başında gelmektedir. Bu tedbirlerin yanı sıra gönüllülük esasına dayalı olarak şikâyet mekanizmasının çalıştırılması ve bu mekanizmanın sağlıklı bir şekilde işletilmesi de programların denetlenmesi ve bu programlarda sunulan yanlışların düzeltilmesi açısından önemlidir. Programlarda verilen bilgilerin yanlışlığının tespit edilmesi durumunda ise uygulanacak olan cezaların ağırlığı medya organlarını caydırıcı nitelikte olmalıdır. Bu cezaların başında yayın yasağı, para cezası ve bununla birlikte programda verilen bilgilere dair aynı televizyon kanalında tekzip yayınlanması gelmektedir. Bununla birlikte yayınlanan programda doğru bilgilerin yine aynı program üzerinden aktarılması insanların programlar konusundaki seçiciliği veya doğru bilgilendirilmesi açısından önem arz eden bir husustur.

Halk dindarlığın sonucunda oluşan olumsuz dini uygulamaların önüne geçebilmek için alınabilecek bir diğer tedbir ise din kitaplarında yer alan bilgilerin derlenerek insanlara sunulması veya insanların din kitaplarını anladıkları dilde okumaları için bazı girişimlerde bulunulmasıdır. Nitekim insanlar Arapçasını veya Latincesini bildikleri kitapların kurallarını anlamadıkları zaman bu kuralları aktaran insanların söylediklerine yönelik hareket etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu da yazılı dinin dışında kulaktan dolma bir din anlayışına sahip olma sonucunu doğurmaktadır. Bu din anlayışının önüne geçmek için yapılabilecek en önemli hususlardan biri din kitaplarının anlaşılabilir bir dilde sunulmasıdır. Bununla birlikte halk arasında yaygın olan uygulamaların ne kadar dine dahil olduğu konusunda bilgilendirmeler yapılması da halk dindarlığı olarak adlandırılan yapının önüne geçilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Turgut (1999). *Türklerin Din ve Hukuk Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arslan, Mustafa (2002). *Türk Popüler Dindarlığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma Çorum Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Çelenk, Sevilay (2005). *TV. Temsil Kültür*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Çelik, Celalettin (2002). "Değişim Sürecinde Merkez-Çevre İlişkileri ve Çevresel Dini Yönelişler". *İslamiyat*, C. V, S. 4.
- Çelik, Celalettin (2002). *Şehirleşme ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Davie, Grace (2005). *Modern Toplumda Din*. Özge Çelik (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2014). *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Enderun, Mehmet Akif (2008). *Beyaz Perdenin Din Algısı*. İzmir: Işık Yayınları.
- Gellner, Ernest (1994). *Postmodernizm, İslam ve Us*. Bülent Peker (Çev.), Ankara: Ümit Yayınları.
- Giddens, Anthony (2000). *Sosyoloji*. H. Özel, C. Güzel (Haz.), İstanbul: Ayraç Yay.
- Günay, Ünver; Ecer, Vehbi (1999). *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Günay, Ünver (1998). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Günay, Ünver; Güngör, Harun (2003). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Günay, Ünver; Güngör, Harun; Tastan, Vahap (2001). *Ziyaret Fenomeni, Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Kahraman, Hasan Bülent (2007). *Postmodernite ve Modernite Arasında Türkiye*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Köse, Ali, Ayten, Ali (2010). *Türbeler – Popüler Dindarlığın Durakları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Mardin, Şerif (1990). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Menekşe, Ömer (2005). "Türk Sinemasında Din ve Din Adamı İmajı". 2. Uluslararası Dini Yayınlar Kongresi, Tebliğler-Müzakereler, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2001). *Türkler Türkiye ve İslam Yaklaşım Yöntem ve Yorum Denemeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Okumuş, Ejder (2005). *Gösterişçi Dindarlık*. İstanbul: Özgü Yayıncılık.
- Tanyu, Hikmet (1997). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*. Ankara.
- Uygun, Hamdi (1992). "Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 19 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Ünal, Mustafa (2002). "Türk Medyasının Halk İnanışlarına Bakışı", Halk Kültürlerinin Medya Açısından Değerlendirilmesi Uluslararası Sempozyumu, Sakarya, 12-14 Aralık.

SUMMARY

As a result of the change in the structure of religion and its fusion with the traditions of the people, a religious structure known as folk religiousness, which is not independent of the written rules of religion, has emerged. This structure is a different perception of the rules in religion or non-religious structures of religion as a result of showing the result is affected by many elements within itself. The factors influencing folk religiousness can affect the traditions and traditions, and the inclusion of habits in the old religion or ways of life. It is possible to exemplify people's misinterpretation of the rules / facts about religion and exemplify non-religious practices under the name of religion and as if they belonged to religion.

Folk religiosity is seen as an element of local nature for past periods. In this context, it is possible to see different and various folk religiosity structures with regional differences. Although this change and development continues to this day, it is possible to say that this situation has a different nature. As a matter of fact, in the changing and developing time, the spread of technological elements and their use for mass communication purposes, the structure called as folk religiosity and the application within this structure, traditional elements, etc. in a short period of time to reach a larger audience and become more common. This dissemination has a great impact on the misinformation given through the religious programs offered in the media. With this dissemination, the transformation into a holistic structure in public religious practices, expansion etc. Although it can be seen, it is seen that non-religious issues in these structures give rise to new folk religious formations.

YAYIN İLKELERİ ve YAZIM KURALLARI

YAZAR REHBERİ

Uluslararası hakemli bir dergi olan International Journal of Social Inquiry yılda 2 kez (Aralık ve Haziran aylarında) yayımlanır.

Dergiye gönderilecek yazılar, makale, kitap tanıtımı, eleştiri ve örnek olay çalışmalarını içermektedir. Bu yazılar daha önce başka bir dergi vb. çalışmada yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

Yazılar Türkçe ve İngilizce dillerinde olabilir. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde International Journal of Social Inquiry bütün yayın haklarına sahip olacaktır.

Dergiye gönderilen yazıların ilk değerlendirmesi yayın kurulu tarafından dergi yazım kurallarına uygunluğu bakımından yapılır. *Uygun bulunan çalışmalar uluslararası kabul gören benzerlik tarama programlarınca (akademik kurallara uygun bir biçimde atıf yapılan bire bir alıntılar, kaynakça ve dipnot dışarıda tutularak) taranır. %15'den fazla benzerlik tespit edilen çalışmalar hiçbir işlem yapılmadan, tarama sonuç raporu ile birlikte yazar / yazarlarına geri gönderilecektir.*

Bu aşamadan sonra çalışma 2 hakeme gönderilecek; hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine veya üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara/yazarlara en kısa sürede bildirilecektir.

Yazar/yazarlardan istenecek düzeltmelerin en geç 1 ay içinde yapılarak yayın kuruluna ulaştırılması gerekir.

YAZIM KURALLARI

Anlatım ve Üslup

Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılabilir. Cümleler dil bilgisi ve imla kurallarına uyularak yazılmalıdır.

Türkçe makalelerde imla ve noktalama kuralları için Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük ve/veya Büyük Türkçe Sözlük'ü

ile Türkçe Yazım ve İmla Kılavuzundan yararlanılmalıdır. Türkçe Güncel Sözlük ve Türkçe Büyük Sözlük ile Türkçe Yazım ve İmla Kılavuzuna aşağıdaki web adresinden de ulaşılabilir.

<http://www.tdk.gov.tr/>

İngilizce makalelerde ise Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford Advanced Learner's Dictionary, Cambridge Advanced Learner's Dictionary kaynaklarından yararlanılabilir. Longman, Oxford ve Cambridge'in sözlüklerine aşağıdaki web adreslerinden de ulaşılabilir.

<http://www.ldoceonline.com/>

<https://www.oxforddictionaries.com/>

<http://dictionary.cambridge.org/>

Başlıklar

Çalışma konusuna uygun bir makale başlığı seçilmelidir.

Makale içindeki bölüm başlıkları normal rakamlarla numaralandırılmalıdır. (1, 2, 3 gibi)

Bir bölümde alt başlıkların sayısı en fazla dört olmalıdır.

Başlıkların numaralandırılması aşağıdaki gibi olmalıdır:

1. BİRİNCİ BÖLÜM BAŞLIĞI

1.1. Birinci Derece Alt Bölüm Başlığı

1.2. Birinci Derece Alt Bölüm Başlığı

Başlıklar koyu ve sola hizalı olmalıdır.

Öz, özet ve anahtar kelimeler dâhil olmak üzere metindeki tüm başlıklar koyu gösterilmelidir.

Yazar ve İletişim Bilgileri

Makale başlığından hemen sonra yazar/yazarların adı soyadı belirtilmelidir. Yazar/yazarların adı ve soyadından sonra yıldız işaretli dipnot oluşturulmalı ve yazar/yazarların bağlı bulunduğu kurum/üniversite bilgileri ile e-posta adresi belirtilmelidir.

Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarlardan bir tanesi sorumlu yazar olarak belirtilmelidir.

Gerektiğinde editörün yazarla iletişimde kullanılmak üzere yazar/yazarların cep telefonu numaralarını bildirmeleri önemle rica olunur. Bu bilgiler makale yayımlanırken kesinlikle kullanılmayacaktır.

Öz

Makalenin başında biri Türkçe biri İngilizce olmak üzere **200 kelimeyi aşmayan öz (abstract)** yer almalıdır.

Anahtar Kelimeler

Türkçe ve İngilizce öz (abstract) kısmından sonra yapılan çalışmanın ilgi alanını tespitiye yönelik **5** kelimedenden oluşan **anahtar kelimeler** verilmelidir.

Özet

Makalenin sonunda Türkçe yazılmış çalışmalar için İngilizce, İngilizce yazılmış çalışmalar için Türkçe, **750 kelimeyi aşmayan özet (summary)** yer almalıdır.

Metin

Metin formatı aşağıdaki şekillerde sunulmalıdır.

Makale 8000 kelimeyi geçmemelidir.

Özel semboller haricinde, metin, dipnot, öz, özet, denklemler ve kaynaklar "**Times New Roman**" karakterinde yazılmalıdır.

Metin word formatında **1.5** satır aralığında ve **12** punto; dipnot, öz, özet, denklem ve kaynakça ise tek satır aralığında **10** punto harf büyüklüğünde yazılmalıdır.

Transkripsiyonlu metinler için "Times Turkish Transkripsiyon" fontu tercih edilmelidir.

Giriş bölümüne numara **verilmemelidir**.

Metin içinde kısaltma kullanılacaksa bu kısaltmalar ilk kullanıldığında açılımından sonra parantez içerisinde gösterilmelidir. Örneğin: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

Metin içinde dipnotlar ek bilgi vermek için kullanılmalı ve normal rakamlar ile numaralandırılmalıdır.

367

IJSl 12/1
Haziran
June
2019

Tablolar, Şekil ve Grafikler

Tüm tablo, şekil ve grafikler normal rakamlarla numaralandırılmalıdır. (Şekil 1 / Tablo 1 / Grafik 1, Şekil 2 / Tablo 2 / Grafik 2 gibi.)

Tablo ve şekillerin başlıkları, tablo ve grafiklerin üstünde yer almalıdır.

Tablo ve şekillerin başlıkları tek satır aralığında ve 10 puntoda yazılmalıdır.

Makalede kullanılan tablo şekil ve grafikler yazarın kendisine ait değilse **mutlaka kaynağın** tablo, şekil ve grafiklerin alt kısmında gösterilmelidir.

Tablo ve şekiller için dipnotlar, * (yıldız) simgesi ile gösterilerek 10 punto harf büyüklüğü ile yazılmalıdır.

Formül ve Denklemler

Formüller sola hizalı olarak ve numaralandırılarak yazılmalıdır.

Denklemler (1), (2), (3)... şeklinde numaralandırılmalı ve 10 punto harf büyüklüğünde yazılmalıdır.

Bilim Alanı Kodu (JEL KODU)

Çalışma yapılan alanla ilgili bilim kodu/jel kodu bilgisi girilebiliyor ise yazar/yazarlar **3 tane bilim alanı kodunu** yazmalıdırlar. Bilim/Jel kodlarına aşağıdaki web adresinden ulaşılabilir.

<https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php>

Teşekkür

Çalışmaya destek olan kurum ve kişiler varsa bunlara ilişkin teşekkür yazısı yazılabilir. Teşekkür yazısı, makalenin ilk sayfasında dipnot olarak verilebileceği gibi kaynaklar kısmından önce ayrı bir başlık altında da verilebilir.

Atıflar

Yazar, yararlandığı kaynakların atıf yazımında **APA** (Amerikan Psikoloji Birliği) yayın kılavuzu taslağına uymalıdır. APA Kurallarına aşağıdaki web adresinden ulaşılabilir

www.apastyle.org

Örnek:

- Tek yazarlı eserlerde: (Tezcan, 2014: 118), (Giray, 2010a: 35)
- İki yazarlı eserlerde: (Özdal, Karaca, 2015: 35)
- İkidenden fazla yazarlı eserlerde: (Gönlübol vd., 1996: 45)

Kaynakça

Kaynakça, metin içinde atıf yapılan kaynakların tamamını içermelidir.

Dergi ve kitap isimleri italik olmalıdır.

Kaynakça, yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Bir yazara ait birden fazla esere atıfta bulunulmuşsa yazarın eserleri, en yakın tarihli olandan en eski tarihli olana doğru kronolojik olarak sıralanmalıdır.

Sürekli yayınlar ve derleme kitaplardaki makaleler için sayfa numaraları belirtilmelidir.

Sürekli Yayınlar:

Reçber, Kamuran; Aydın, Çiğdem (2004). "Avrupa Birliğinde İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Halinde Öngörülen Yaptırımlar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53 (1), 89-115.

Kitaplar:

Özdal, Barış; Karaca, Kutay (2015). *Diplomasi Tarihi I*. Bursa: Dora Yayınevi.

Ansiklopedi Maddeleri

Bohannon, Paul, (1968). "Law and Legal Institutions," *International Encyclopedia of Social Sciences*, Vol. IX, (ed.), David L. Shils, W. Place, McMillan and Free Press, 73-77.

Çalışma Raporları:

Frankel, Jeffrey A., (2000). *Globalization of the Economy*, Working Paper 7858, Cambridge.

Kitap Bölümü/Derleme Yayınları:

Tezcan, Ercüment (2014). "Avrupa Parlamentosu", Akçay, Belgin; Göçmen, İlke (Der.). *Avrupa Birliği*, Ankara: Seçkin Yayınları, 117-142.

Kurumsal Kaynaklar:

DPT (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994*, Ankara.

İnternet Kaynakları:

Reçber, Kamuran (2002). "Les Relations Entre l'UEO et l'UE Dans le Cadre des Dispositions du Traité sur l'UE", <http://www.ridi.org/adi/articles/2002/200208rec.htm> (Erişim Tarihi 04.04.2016).

Tezler

Özdoğan, Mehmet (1979). "Fikirtepe", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gazete Makalesi

Yıldırım, A. Ekber (2017). "Genç Çiftçi Hibe Desteğinde Şartlar ve İstenen Belgeler", *Dünya Gazetesi* (12 Nisan 2017).

Yazarı Olmayan Gazete Haberi

Otomotivde Rekor Üretim Gerçekleşti, (12 Nisan 2017), *Dünya Gazetesi*.

Makale Gönderimi:

Yazılar doc. ve pdf. formatında iki dosya hâlinde sbdergi@uludag.edu.tr adresine gönderilmelidir.

Gerektiğinde editörün yazarla iletişimde kullanılmak üzere yazar/yazarların cep telefonu numaralarını bildirmeleri önemle rica olunur. Bu bilgiler makale yayınlanırken kesinlikle kullanılmayacaktır.

Telif Hakkı Düzenlemesi

Yayına kabul edilen tüm makale ve materyallerin telif hakkı Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir.

Gizlilik Beyanı

Bu dergide yer alan isim ve adresler sadece derginin belirtilen amacı için kullanılacaktır. Başka bir amaç ve başka bölümde kullanılmayacaktır.

AUTHOR GUIDE

International Journal of Social Inquiry is published twice a year (December and June). The journal includes research articles, book presentations, critics and case studies. These articles should not have been published elsewhere or sent for publication previously.

Articles can be written in Turkish and English. When the articles are accepted, International Journal of Social Inquiry will have all publishing rights.

The initial evaluation of the manuscripts submitted to the journal is made by the editorial board in terms of its suitability for the journal writing standarts. *Eligible studies will be scanned with internationally accepted academic plagiarism detector (excluding individual citations, bibliographies and footnotes cited in accordance with academic rules). Studies with more than 15% similarity will be sent back to the author/authors together with the scan result report.*

After this phase, the study will be sent to 2 referees. In the direction of the report from the referees, it will be decided whether the article will be published, corrected in the report frame, rejected or sent to third referee, and the author / authors will be notified about the situation as soon as possible.

Corrections requested from the author/authors should be made within 1 month at the latest and sent to the editorial board.

WRITING STANDARTS

Expression & Literary Style

Articles can be written in Turkish and English. Sentences should be written in accordance with the grammer and orthographic rules.

For grammer and ortographic rules in Turkish articles, Turkish Language Association's Güncel Türkçe Sözlük and/or Büyük Türkçe Sözlük and Türkçe Yazım ve İmla Kılavuzu should be used. These Dictionaries are also available from the following web address:

<http://www.tdk.gov.tr/>

For grammer and ortographic rules in English articles, Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford Advanced Learner's Dictionary, Cambridge Advanced Learner's Dictionary can be used.

These Dictionaries are also available from the following web addresses:

<http://www.ldoceonline.com/>

<https://www.oxforddictionaries.com/>

<http://dictionary.cambridge.org/>

Titles

An appropriate article title should be chosen for the study topic.

Section titles in the article should be numbered with normal numbers. (1, 2, 3 ... etc.)

The number of subtitles in a section should be four at most.

The numbering of titles should be as follows:

1. SECTION TITLE
 - 1.1. First Degree Subheadline
 - 1.2. First Degree Subheadline

Headings should be bold and left-aligned.

All titles in the text, including abstract, summary and keywords, should be shown in bold.

Author and Contact Information

Name and surname of the author/authors should be indicated after the article title. Asterisked footnotes should be created after the author/authors' name and surname and the institution/university information and e-mail address to which the author/authors are affiliated should be shown.

In more than one authoritative article, one of the authors must be specified as the corresponding author.

In case of necessity, please be sure to notify the author/authors' mobile phone numbers so that the editor can communicate with the author. This information will never be used when the article is published.

Abstract

An abstract which does not exceed 200 words should be written both in Turkish and English.

Keywords

After the Turkish and English abstracts, *the keywords consisting of 5 words* should be given to correct the interest of the study.

Summary

Turkish summary for articles in English and English summary for articles in Turkish *which does not exceed 750 words should be written.*

Text

Text format should be presented in the following form.

The article should not exceed 8000 words.

Except for special symbols, text, footnote, abstract, summary, equations and sources should be written in "**Times New Roman**".

Text in word format with **1.5** lines and **12** pt; footnotes, abstracts, summaries, equations and bibliographies should be written in **10** point font size in single line spacing.

For transcribed texts, "Times Turkish Transcription" font should be preferred.

The "introduction" **should not be numbered.**

If an abbreviation is used in the text, these abbreviations should be shown in parentheses when used for the first time. For example: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

Footnotes in the text should be used to provide additional information and should be numbered with normal numbers.

Tables, Figures and Graphics

All tables, figures and graphics should be numbered with normal numbers. (Figure 1 / Table 1 / Figure 1, Figure 2 / Table 2 / Figure 2).

The headings of tables, figures and graphics should be placed on top of them.

The headings of tables, figures and graphics must be written in single line and 10 pt.

If the tables, figures and graphics used in the article do not belong to the author himself, the source should be given at the bottom of the tables, figures and graphics.

Footnotes for tables and figures should be written in 10 point letter size with * (star) symbol.

Formulas and Equations

Formulas should be written left aligned and numbered.

The equations should be numbered as (1), (2), (3) ... and should be written in 10 pt font size.

Science Field Code (JEL CODE)

If the scientific code/jel code information related to the study field can be entered, the author / *writers should write 3 scientific field codes*. Science / jel codes can be found at the following website:

<https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php>

Acknowledgements

If there are institutions and persons supporting the work, a thank-you note can be written. Acknowledgements can be given as a footnote on the first page of the article or under a separate title before the "references".

Citations

The author must comply with the **APA** (American Psychological Association) publication guidelines in citation of the sources he uses. APA Rules are available at the following web address:

www.apastyle.org

Bibliography

The bibliography should include all of the references cited in the text. Journal and book names should be italic.

The bibliography must be sorted alphabetically by author surname. If more than one studies belonging to one author are found, the studies of the author should be ordered chronologically from the most recent to the earliest one.

Page numbers for periodicals and articles in compilation books should be specified.

Periodicals:

Reçber, Kamuran; Aydın, Çiğdem (2004). "Avrupa Birliğinde İnsan Haklarının İhlal Edilmesi Halinde Öngörülen Yaptırımlar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53 (1), 89-115.

Books:

Özdal, Barış; Karaca, Kutay (2015). *Diplomasi Tarihi I*. Bursa: Dora Yayınevi.

Encyclopedia Articles:

Bohannon, Paul, (1968). "Law and Legal Institutions," International Encyclopedia of Social Sciences, Vol. IX, (ed.), David L. Shils, W. Place, McMillan and Free Press, ss. 73-77.

Study-Work Reports:

Frankel, Jeffrey A., (2000). Globalization of the Economy, Working Paper 7858, Cambridge.

Book Chapters:

Tezcan, Ercüment (2014). "Avrupa Parlamentosu", Akçay, Belgin; Göçmen, İlke (Der.). *Avrupa Birliği*, Ankara: Seçkin Yayınları, 117-142.

Corporate Resources:

DPT (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı*, 1990-1994, Ankara.

Online Resources:

Reçber, Kamuran (2002). "Les Relations Entre l'UEO et l'UE Dans le Cadre des Dispositions du Traité sur l'UE", <http://www.ridi.org/adi/articles/2002/200208rec.htm> (Erişim Tarihi 04.04.2016).

Theses:

Özdoğan, Mehmet (1979). "Fikirtepe", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Newspaper Articles:

Yıldırım, A. Ekber (2017). "Genç Çiftçi Hibe Desteğinde Şartlar ve İstenen Belgeler", *Dünya Gazetesi* (12 Nisan 2017).

News:

Otomotivde Rekor Üretim Gerçekleşti, (12 Nisan 2017), *Dünya Gazetesi*.

Article Submission

Articles in doc. and pdf. format file should be sent to sbedergi@uludag.edu.tr.

Please be sure to notify the author/authors' mobile phone numbers so that the editor can communicate with the author in case of necessity. This information will never be used when the article is published.

Copyright

The copyright of all articles and materials accepted for publication belong to Uludağ University Social Sciences Institute.

Privacy

Names and addresses in this magazine will only be used for the purpose of the journal, which is stated above. It will not be used for another purpose or another part.

376

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

ESKİ SAYILAR / OLD ISSUES

CİLT-VOLUME: 11 • SAYI-ISSUE: 2 • HAZİRAN-JUNE 2018

ISSN: 1307-8364

e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editör'den	ix
Editor's Note	x
İçindekiler-Contents	xi
An Aristotelian Approach to Aristophanes' Lysistrata <i>Aristophanes'in Lysistrata Oyununa Aristotelesçi Bir Yaklaşım</i> Nilay ERDEM AYYILDIZ	377 1
İtkisel (Dürtüsel) Satın Alma Davranışının Nedenleri ve Sonuçları: Turizm ve Konaklama Sektöründe Bir Çalışma <i>Causes and Consequences of Impulsive Buying Behaviour: A Study in the Tourism and Hospitality Sector</i> Hakan BOZ, Erdoğan KOÇ	17
Toplam Bekleme Süresini Enküçükleme Amaçlı Bir Araç Rotalama Problemi <i>Vehicle Routing Problem which is Minimized Total Idle Time</i> Ömer Nuri ÇAM, H. Kemal SEZEN	47
Türkiye ve Bir Grup Ülke için Çatışma Verilerinin Kuvvet Yasasına Uygunluğu <i>Suitability of Conflict Data for Power Law for Turkey and a Group of Countries</i> Sadullah ÇELİK, Ayşe OĞUZLAR	61
A Problem Analysis over Humanitarian Aid Issues Based on Aid Principles and Methodology of Donors Dependency and Post-Development Theories <i>Bağış Sahiplerinin Yardım İlkeleri ve Yöntemleri Üzerinden İnsani Yardım Konularının Bağımlılık ve Kalkınma Sonrası Teorileriyle Sorun Analizi</i> Ahmet EFE	81
Propontis'in Güneyindeki Üç Kent için Lokalizasyon Önerileri <i>Localisation Suggestions for Three Cities to the South of the Propontis</i> Hüseyin ERPEHLİVAN	115

377

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Türkiye’de Vergi Düzenlemeleri ve Muhasebe Standartları Açısından İnşaat Taahhüt İşletmelerinde Finansal Raporlama <i>Financial Reporting in the Construction Contracting Companies in Turkey in Perspective from Tax Regulations and Accounting Standards</i> Ümit GÜCENME GENÇOĞLU, Gülsün İŞSEVEROĞLU.....	135
Bellek Çalışma Kılavuzu veya “Unutulanlar Unutanları Asla Unutmazlar!” <i>A Study Guide for Memory or “Forgottens Never Forgets the Forgetters!”</i> M. Emir İLHAN	153
378 Sokak Sanatı, Banksy ve Filistin <i>Street Art, Banksy and Palestine</i> Ayça KARACA	171
Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplum Sözleşmesi ve Halkçılık <i>The Social Contract and Populism from the Ottoman State to the Republic</i> Gülbeyaz KARAKUŞ.....	197
İklim Değişikliğine Karşı Kentsel Kırılganlık: İstanbul için Bir Değerlendirme <i>Urban Vulnerability to Climate Change: An Assessment on İstanbul</i> Yasemin KAYA.....	219
Mutlak Satınalma Gücü Paritesi Hipotezi’nin Test Edilmesi: Türkiye ve Dış Ticaret Ortakları Uygulaması <i>Testing the Absolute Purchasing Power Parity Hypothesis: Turkey and Foreign Trade Partners Application</i> İsmail KÜÇÜKAKSOY, İsmail ÇİFÇİ.....	259
Ortadoğu’da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler: Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler <i>Dynamics Affecting Arms Procurement in the Middle East: Recipients and Suppliers in the Arab Spring</i> Ferhat PİRİNÇÇİ.....	287
Ana Hatlarıyla Paradan Başka Borçları Havâ İlamların İcrası <i>Generally, Execution of Judgements Involving Debts Other Than Money</i> N. Aybike SEYHAN	311
İdeoloji ve Mekân İlişkisi Bağlamında Bursa Tahayyülleri <i>Bursa Imagination in the Context of Ideology and Space Relation</i> Can ULUSOY	349

Bilgi Yönetim Sistemleri ve Siber Güvenlik <i>Knowledge Management Systems and Cybersecurity</i> Ahmet Naci ÜNAL	375
Finansal Okuryazarlığın Ülke Ekonomisindeki Yeri ve Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Tespit Edilmesi: Bursa İli Uygulaması <i>The Place of Financial Literacy in the National Economy and Determining Financial Literacy Level: An Application of Bursa Province</i> Elif YÜCEL, Oğuz KUYUMCU	395
<u>KİTAP İNCELEMESİ</u>	379
Christopher J. Bickerton, European Integration: From Nation-States to Member States Samet YILMAZ	423

379
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

CİLT-VOLUME: 11 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN-JUNE 2018
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editör'den	ix
Editor's Note	x
İçindekiler-Contents	xi

380

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Yazıtlar Işığında Selge Agonları <i>Selgian Agones in the Light of Inscriptions</i> Recep ALTIN, Kamil DOĞANCI	1
Teknoloji Yoksulluğu ve Türkiye'de İhracatın İthalata Olan Bağımlılığı <i>Technology Poverty and Dependency of Export on Import in Turkey</i> H. Naci BAYRAÇ, Emrah DOĞAN	17
Critical Evaluation of Advancing Participation of NGOs in the UN Security Council <i>BM Güvenlik Konseyinde STK Katılımlarının Geliştirilmesinin Eleştirel Değerlendirmesi</i> Mehmet Halil Mustafa BEKTAŞ	43
Proudhon Küçük Burjuva Sosyalisti midir? <i>Is Proudhon a Petty Bourgeois Socialist?</i> Berkay DEMİRAY	71
Trump Yönetiminin Kudüs Kararına Analitik Bakış <i>An Analytical View to the Jerusalem Decision of Trump Administration</i> Mehmet Sait DİLEK	97
Edmund Burke'ün Siyaset Felsefesinde Akıl Anlayışı <i>The Understanding of Reason in Edmund Burke's Political Philosophy</i> Günhan GAYIRHAN	139
Makedonya'daki İstikrarın Sürdürülebilirliğinin Ohrid Çerçeve Anlaşması Bağlamında Analizi <i>Analysis of the Sustainability of Stability in Macedonia in terms of the Ohrid Framework Agreement</i> Çiğdem AYDIN KOYUNCU, Samet YILMAZ	155

Commentary on "The Meaning Maintenance Model: On the Coherence of Social Motivations" <i>"Sosyal Güdülemeler Bağlamında Anlamı Sürdürme Modeli"</i> <i>Üzerine Bir Yorumlama</i> Sanem KÜÇÜKÖMÜRLER, Türker ÖZKAN.....183	
Prusa'dan (Bursa) Bir Oda Mezar <i>A Chamber Grave from Prusa ad Olympum (Bursa)</i> İbrahim Hakan MERT, Reyhan ŞAHİN, Ahmet Ali ALTIN.....203	
Performansa Dayalı Etkinlik Analizi: Devlet Üniversiteleri Örneği <i>Efficiency Analysis Based on Performance: Example of State Universities</i> Ali USLU, Fatih Coşkun ERTAŞ, Rüştü YAYAR.....255	
<u>ÇEVİRİ</u> Erinlik ve Beden İmajı <i>Puberty and Body Image</i> Eylül ŞENYÜREK277	

381

IJSl 12/1
Haziran
June
2019

CİLT-VOLUME: 10 • SAYI-ISSUE: 2 • ARALIK - DECEMBER 2017
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Editör'den	vii
Editor's Note	viii
İçindekiler-Contents	ix

382
IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Hedonik (Hazcı) Tüketimin Özel Günlerdeki Alışveriş Kültürü Üzerindeki Etkisi ve Ülkelerarası Karşılaştırmalı Bir Araştırma <i>The Effect of the Hedonic Consumption on Shopping Culture in the Special Occasions and an Intercountry Comparative Research</i> Deniz AKGÜL, İnci VARİNLİ	1
--	----------

Edebiyat Sosyolojisinin Sınırları <i>Limits in the Sociology of Literature</i> Neslihan ŞEN ALTIN	37
--	-----------

Accountability through the Annual Reports of State Universities in Turkey <i>Türkiye'de Devlet Üniversitelerinin Faaliyet Raporları Aracılığıyla Hesap Verme Yükümlülüğü</i> Tolga DEMİRBAŞ, Rıdvan ENGİN	59
---	-----------

Self-Help Literature in Turkey from the Perspective of Translation Studies <i>Türkiye'de Kişisel Gelişim Yazınına Çeviribilim Açısından Bir Bakış</i> Volga YILMAZ GÜMÜŞ	93
--	-----------

Hatay'ın Anavatana Katılması Hakkında Yeni Bir Belge <i>A New Document Concerning the Integration of Hatay</i> Adem KARA	117
---	------------

Tweetlerin Etkinliğinin Sosyal Ağlar ile İrdelenmesi <i>Effectiveness of Tweets with Social Networks</i> Yusuf Murat KIZILKAYA, Ayşe OĞUZLAR	135
---	------------

Turist Rehberliği Meslek Kuruluşlarının Web Sitelerinin İçerik Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi <i>The Evaluation of the Web-Sites of the Tourist Guiding Official Chambers with the Method of Content Analysis</i> Özlem KÖROĞLU, Hasret ULUSOY, Selin MANAV	151
İlk Çağ Uygarlıklarında Diplomasi <i>Diplomacy in First-Age Civilizations</i> Ulaş Töre SİVRİOĞLU, Muzaffer Ercan YILMAZ.....	179
Kaynak Tüketim Muhasebesinin Gelişim Süreci, Maliyet Avantajları ve Teorik Bir Uygulama <i>The Development Process of Resources Consumption Accounting, Cost Advantages and a Theoretical Application</i> Müslime SÖZEN	229
Adil Dünya İnancı Üzerine Bir Polemos <i>A Polemos on Just World Belief</i> Arzu GÜL TOPUZ, Metin TOPUZ, Onur UCA.....	257
Küresel Politik Sistemde Liderlik: George Modelski ve Dünya Politikasında Uzun Döngüler <i>Leadership in Global Political System: George Modelski and Long Cycles in World Politics</i> Samet YILMAZ.....	277

383

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

CİLT-VOLUME: 10 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN-JUNE 2017
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

	Editor'den	vii
	Editor's Note	viii
	İçindekiler-Contents.....	ix
384	Klasik Bale Temsilinin İzleyiciler Üzerindeki Etkisi <i>The Effects of Classical Ballet Performance on Audience</i> Gülşay GÖĞÜŞ, İsmail M.GÖĞÜŞ	1
IJSI 12/1 Haziran June 2019	Patent Valuation In The Scope Of Corporate Tax Law Exception <i>Kurumlar Vergisi Kanunu İstisnasına Göre Patent Değerleme</i> Fehmi Ali ILDIR	27
	Uluslararası Terörizmin Gelişimi ve Dini Motivasyonlu Terör Olgusu <i>Development of International Terrorism and the Phenomenon of Religiously Motivated Terror</i> Sezgin KAYA	53
	Refik Halid Karay'ın Gurbet Hikâyeleri Adlı Eserinde Öteki Bağlamında Araplar ve Avrupalılar <i>Arap and Europeans as Context of the "Other" in the Work of Refik Halid Karay's Gurbet Hikâyeleri</i> Gözde ÖZLEM	81
	Şehir Tarihi ve Turizm: Bursa Örneği <i>Urban History and Tourism: The Case of Bursa</i> Funda SONGUR	99
	Nasıl Toprak Oluyoruz? <i>How Do We Become Soil?</i> Mustafa ŞAHİN, Hüseyin S. BAŞKAYA	125
	The Role of Social Media Activism in New Social Movements: Opportunities and Limitations <i>Yeni Sosyal Hareketler Bağlamında Sosyal Medya Aktivizminin Rolü: Fırsatlar ve Sınırlamalar</i> Sezen RAVANOĞLU YILMAZ	141
	Migrations from Caucasia to Anatolia and Caucasian Immigrants <i>Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler ve Kafkasyalı Göçmenler</i> Ayşenur BİLGE ZAFER	165

CİLT-VOLUME: 9 • SAYI-ISSUE: 2 • ARALIK-DECEMBER 2016
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editor' den	vii
Editor's Note	viii
İçindekiler	ix
Turkey's Foreign Dependence on Energy and Wind Power as an Alternative Energy Resource <i>Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılığı ve Alternatif Enerji Kaynağı Olarak Rüzgar Enerjisi</i> Ferhat ARSLAN	1
Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri <i>Economic Interdependence between the EU and China</i> Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ	33
Tibet Budizmi'nde İnanç Esasları ve Ölüm Ötesi <i>The Faith Basics in Tibetan Buddhism and beyond the Death</i> Ahmet GÜÇ / Aliya SHARAFULLİNA	57
Örgütsel İletişim ve Motivasyon İlişkisi -Bir Uygulama- <i>The Relationship between Organizational Communication and Motivation: An Application</i> M. Kürşad TİMURÖĞLU / Ensar BALKAYA	89
The Representation of 2015 Ankara Bombings in Canadian Media <i>2015 Ankara Bombalı Terör Olayının Kanada Medyasında Temsili</i> Huriye TOKER / Taylor RAE (Gluska)	115
Bursa'da Vatan Cephesi <i>The Fatherland's Front in Bursa</i> Bilal TUNÇ	137

385

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

CİLT-VOLUME: 9 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN-JUNE 2016
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editor'denvii
İçindekiler ix

386 Bursa / Hisar Bölgesi Mozaikleri ve Geometrik Desen
Repertuarı
Mosaics of Bursa / Hisar Region and the Geometric Motif Repertory
Hazal ÇITAKOĞLU1

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Sanal Kaytarma ve İş Performansı İlişkisi: Sağlık ve
Tekstil Sektörü Çalışanlarının Karşılaştırılması
*Relationship between Cyberloafing and Work Performance:
Comparison of Health and Textile Industry Workers*
Mine AFACAN FINDIKLI33

Bir Vergi Güvenlik Önlemi Olarak Kontrol Edilen Kurum
Kazancı ve Türkiye-Hollanda Çifte Vergilendirmeyi Önleme
Anlaşması Açısından Uygulamasının İncelenmesi
*As a Tax Security Measure Earning of Controlled Foreign
Corporation and Examining of the Implementation in term of
Turkey-Netherlands Avoidance of Double Taxation Treaty*
Fevzi RİFAT ORTAÇ ve Selin ERTÜRK ATABEY63

The Impact of EU Conditionality on Democratisation in Turkey:
The Case of Civil-Military Relations in the Period of 1999-2008
*AB Koşulluluğunun Türkiye'nin Demokratikleşmesi Üzerine Olan Etkisi:
1999-2008 Dönemi Sivil-Asker İlişkileri Örneği*
Fatma Zeynep ÖZKURT79

Anadolu Miken Seramiği Geometrik Motif Repertuarına
Genel Bir Bakış
*An Overview to the Geometric Motif Repertoire of Anatolian
Mycenaean Pottery*
Nur Deniz ÜNSAL.....109

CİLT-VOLUME: 8 • SAYI-ISSUE: 2 • ARALIK-DECEMBER 2015
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editor'den	vii
Editor's Note	viii
İçindekiler-Contents.....	ix

Mahalli İdare Düzeyinde Mali Kuralların İncelenmesi <i>An Examination of Fiscal Rules for Local Governments</i> Tolga DEMİRBAŞ	1
---	---

387

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

The Impact of Russia's Historical Economic Position on Russian Identity and Nationalism <i>Rusya'nın Tarihsel-Ekonomik Konumunun Rus Kimliği ve Milliyetçiliği Üzerindeki Etkisi</i> Mert GÖKIRMAK	33
--	----

Türk Mukavemet Teşkilatı'nda Muhabere 1955-1974 <i>Communication in Turkish Resistance Organization</i> Ulvi KESER	61
---	----

Avrupa Birliği Hukuku ve Avrupa Birliği Adalet Divanı İçtihatları Işığında Ticari Şirketlerin Yerleşme ve Serbest Dolaşım Özgürlüğü <i>The Freedom of Establishment and Mobility of Corporations in Consideration of European Union Law and European Court of Justice's Awards</i> Sinan Can KONYALI	115
--	-----

Hanlıklar Döneminde Kuzey Azerbaycan'ın Osmanlı ile Siyasi İlişkileri <i>Political Relationship Northern Azerbaijan with Ottoman in the Period of Khanates</i> Dadash MUTALLİMOV	155
--	-----

Richard Rosecrance'nin Sistem Modeli Perspektifinden Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi <i>The Analysis of Post Cold War International System from Richard Rosecrance's System Model Perspective</i> Yusuf YILDIRIM	179
--	-----

ÇİLT-VOLUME: 8 • SAYI-ISSUE: 1 • HAZİRAN-JUNE 2015
ISSN: 1307-8364
e-ISSN: 1307-9999

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editör'den	vii
Editor's Note	viii
İçindekiler	ix

388

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Son Gelişmeler <i>Recent Developments in Taxation of Electronic Commerce</i> Hakan AKAR, Yiğit Alp YURTER.....	1
Hata Terimlerindeki Otokorelasyonun Dickey Fuller Birim Kök Testinin Gücü Üzerindeki Etkisi: Simülasyon Model Yaklaşımı <i>The Effect of Autocorrelation in Error Terms on the Power of the Dickey Fuller Unit Root Test: A Simulation Approach</i> Mehmet ÇINAR, Atilla HEPKORUCU.....	29
Kurumsal İtibar Ölçümlendirme Yaklaşımları Üzerine Yazınsal Bir İnceleme <i>Approaches of Measuring Corporate Reputation: A Literature Review</i> B. Aydem ÇİFTÇİOĞLU, Benan GÖK.....	63
Osmanlı Modernleşmesinin Hukuk Eksenli Bir Okuması Reşat Kaynar'ın "Türkiye'de Hukuk Devleti Kurma Yolundaki Hareketler"i <i>A Juridical-Based Reading of Ottoman Modernisation: Reşat Kaynar's 'The Movements Towards Founding a 'Rechtsaat' in Turkey"</i> Ekin ERDEM.....	79
Bursa'nın Antik Deniz Limanları <i>Ancient Sea Harbors of Bursa</i> Serkan GÜNDÜZ.....	105
Kıbrıs Türk Mücadele Tarihinde Bayrak ve Diğer Sancak Radyoları 1963-1974 <i>Bayrak and the Other Military Radios in Turkish Cypriot Struggle History 1963-1974</i> Ulvi KESER	147

Tüketicilerin Renk Algısı ve Cinsiyet: Pazarlama Bakış
Açısından Bir Araştırma
*Consumers' Color Perception and Gender: A Research from
Marketing Perspective*
Ayşe BİCAN ŞEN, Erkan ÖZDEMİR.....183

389

IJSI 12/1
Haziran
June
2019

